bizim belde

TOPLUM DÜŞÜN SANAT

KEYNES'TEN FRIEDMAN'A KRİZ EKONOMİLERİ



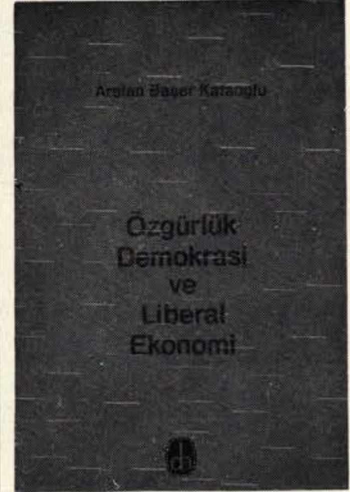
ARALIK '85/300 LİRA (KDV DAHİL)

YENİ KİTAPLAR



Serol Teber, kendisini hazırlayan toplumsal ve siyasal koşullardan yola çıkarak incelediği büyük sanatçı Picasso'nun çağıyla yeteneğini nasıl özdeşleştirdiğini, çözümleyici bir üslupla sergiliyor. Geleceğin insanoğluna çağının insanını sunmak amacındaki bu büyük ressamın sanat gelişimini tüm evreleriyle adım adım izleyeceğiniz kitapta, Picasso'nun pek çok tablosu da renkli ve siyah beyaz olarak yer alıyor.

Arslan Başer Kafaoğlu, bu kitabında, liberal ekonomilerde insan hakları ve özgürlük düşüncesinin nasıl ele alındığını inceliyor. İnsanı geri plana koyan ekonomik-toplumsal uygulamaların tarihsel köklerine inerek, burjuva filozof ve ekonomistlerin, insanlığın ilerlemesine ters düşen öngörülerini yargılıyor, eleştiriyor. Liberal ekonomilerin özünden kaynaklanan otoriter, antidemokratik siyaset ve hukuk anlayışının, ülkemizde de son yıllarda ekonomiyi alabildiğine liberalleştirme çabalarıyla nasıl paralellik oluşturduğu gösteriliyor... **Düşün** dergisinde dizi olarak yayınlandığı sırada geniş okur kitlelerinin ilgisini çeken kitap, konuya yakınlık duyan her okurun anlayabileceği bir anlatımla kaleme alınması yönünden de işlevini yerine getiriyor... Yazar, kıvrak anlatımıyla, yer yer söyleşi havasındaki üslubuyla en çetrefil sorunları yalın bir biçimde somutlaştırıyor, gözler önüne seriyor.





Guernica... Babi Yar... Hiroşima... ve daha niceleri. İnsanlığın yaşamına düşürülmüş nice vahşet lekesine, duyarlı deneme ve günlükleriyle yaklaşıyor Uğur Kökden. Bir yüzüne tiksinti ve vahşetin, öbür yüzüne özveri, cesaret, onur... Tüm insani değerlerin yansıdığı tarih yapraklarına düşülmüş notlar...

Tiksinti Çağı'nı okurken, insanlığın acıyla, kahırla dolu duraklarında umut dolu direncin nasıl büyüdüğüne tanık olacak, sarsılacak ve bu umudu somutlaştırma isteğini duyacaksınız.

Uğur Kökden'in deneme ve günlükleri, toplumların ileriye yönelik bilinç birikiminin, yaşanan "tiksinti çağı"ndaki kıyım ve baskıya karşın ayakta kalışını içtenlikli bir anlatımla dile getiriyor. İnsani sorumluluğumuzu her satırında bize duyuruyor..



Kapak Resmi:
«Sihirbaz»
MARC CHAGALL, 1968

Kapak ve Grafik Düzeni:
H.Metin Tan

Ofset Hazırlık:
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Montaj ve Baskı:
Hürriyet Ofset Matbaacılık
ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı-İstanbul

Dağıtım:
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi Aralık '85
300 Lira (KDV Dahil)

Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat/Sayı: 21

Sahibi ve Yazıişleri
Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar
Kepenekçi Sabunhane Sok.
Yeni Çarşılı İş Hanı: 30-78
Eminönü-İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet
Han No:205 Kat: 2
Cağaloğlu-İstanbul

İçindekiler

sunu

• Bu sayımızda ağırlıklı olarak ele aldığımız konu: *Keynes'ten Friedman'a Kriz Ekonomileri.*

Emperyalist-kapitalist sistemin 1970'lerde girdiği krize *«çözüm»* önerisi getiren Friedmancı ekonomik politika ve bunun toplumun çalışan kesimlerine ödettirdiği *bedel'*in çeşitli yönleriyle tartışıldığı ve Sadun Aren, Arslan Başer Kafaoğlu, Osman Ulagay ve Reşit Ergener'in konuşmacı olarak katıldıkları toplu söyleşi ve Mehmet Doğanay'ın hazırladığı *Kriz Ekonomisi'*ne ilişkin diğer çeviri ve derleme yazılar özel bölümümüzü oluşturuyor.

• Bu ayın diğer yazılarında; Refik Zerengil, geçen ay ilk bölümünü yayınladığımız *Rezistans Sineması'*nın ikinci bölümünü *Vichy Döneminden Fransız Rezistans Filmlerine* başlığıyla, Rezistans Hareketi üzerine yapılmış filmlerin değerlendirilmesini sonuçlandırırken, Oğuz Özügül *Freud ve Yeni Freudculuk* başlıklı incelemesiyle bu ay yeni bir diziye başlıyor.

Gençlik Yılından Çıkarken başlıklı yazısında Ömer B.Canatan, «Barış gibi, kendi geleceği demek olan sorunlar, gençliğin önünde, ona çağrı çıkarmaksızın savunulmayı beklemektedirler» diyor. Serol Teber ise *Oblomovlar* yazısında; Gonçarov'un Oblomov'u ile günümüzdeki Oblomovlar'ın ve Oblomovluğun oluşturduğu ortak paydaya işaret ediyor. Baki Uğur'un denemesinin başlığı *Hesap ve Hesap Adamları.*

Bir hafta içerisinde 500 bin adet satarak son günlerde kendinden sıkca söz ettiren Günther Wallraf'ın *En Alttakiler* (Ganz Unten) adlı kitabı üzerine *Konkert* Dergisi'nde Kasım'85 sayısında yayınlanan derlemenin çevrisi ile Kalem Yayınları'ndan çıkan *Nazizim ve Kültür* kitabı üzerine Fethi Naci'nin bir değerlendirmesi diğer yazılarımız arasında.

• Bu ayın edebiyat ürünleri arasında; Can Yücel'le şiir ve şiirin sorunları üzerine yaptığımız bir söyleşi, Salâh Birsel'in *Yaşlılık Günlüğü* ve Nurer Uğurlu'nun *Uçsuz Bucaksız İlkbahar* başlıklı denemesiyle Fikret Otyam'ın, geçen ay yitirdiğimiz Metin Eloğlu ve Sabri Altınel'le olan anılarını konu alan, *Ölüm, Şair, Şiir Meraklısı Kesildi* başlıklı yazısı yer alıyor.

Edebiyat sayfaları arasında Tomris Uyar'ın *Kedibalı* adlı öyküsü, Aragon'un; Emile Zola'nın Dostları Toplantısı'nda yaptığı ve *Emile Zola Örneği* başlığıyla yayınladığımız konuşması ve Nedim Gürsel'in Aragon üzerine yazdığı *Aragon'un Sürekli Devinimi* yer alıyor.

• Aziz Çalışlar'ın düzenlediği, Raika Özdemir ve Meral Oralis'in çevirileriyle katkıda bulundukları Edebiyat Sorunları dizisi, *Edebiyatta Gerçekçilik* konusu ile —üç aylık zorunlu bir aradan sonra— yeniden devam ediyor. Oben Güney'in yazısı ise *Tiyatromuzda Gerekli Kan Değişimi* ile ilgili.

Bu sayının şiirleri, Can Yücel, Oktay Rifat, Sabahattin Kudret Aksal, Talip Apaydın, Özdemir İnce, Erdal Alova ve Mehmet Saçlıoğlu'ndan.

• Bu sayımızın karikatürleri Ferruh Doğan ve H.Elşan'dan

• Sanat Haberleri sayfasını Hakan Derman, Satranç-Briç sayfasını da Serdar Çelik hazırladı.

• Kemal Özer'in geçen ay yayınladığımız *«Ayak Basmadan Daha»* adlı şiirindeki dördüncü dize: *birer birer devşireceğim izlerin çıktıkça karşıma* biçiminde olacaktır. Düzeltir, özür dileriz.

Gençlik Yılından Çıkarken...

Ömer B.Canatan

1985 yılı bütün dünyada gençliği ve onunla ilgili sorunları nisbeten güncelleştirdi. Pek çok ülkede, kurulu toplumsal mekanizmalar, kendi işleyiş alanları içinde gençlerin etkinliğinin ne olup olmadığını bir kere daha gözden geçirdiler. Bu arada Moskova'da yapılan 12. Dünya Gençlik ve Öğrenci Festivali, dünya gençliğinin en ileri ve dinamik kesimlerinin katılımıyla gerçekleşti ve gençlik sorunlarını, olabilecek en genel ortak payda üzerinde tartışıp günümüzün en temel sorunlarına bağladı. Gençler bu geniş pencereden bakarak dünya barışı ile kendi kategorik sorunları arasındaki kopmaz ilişkiyi bir kere daha kavradılar.

1985 yılının böylesine geniş kapsamla değerlendirilmesi Türkiye'de mümkün olmadı. Olması da mümkün değildi. Çünkü BM'in gençlik yılı için öngördüğü kapsam ve hedefler Türkiye'deki mevcut "huzur" kavramı ile bağdaşmıyordu. Bağdaşması da beklenemezdi. Gençliğin sorunları demek, gerek bu kesimin sayısal yaygınlığı, gerekse sorunlarının kaynağı bakımından "toplumun sorunları" demekti. Gençlerin sorunlarını tartışmak, toplumun, hatta insanlığın geleceğini tartışmaktan bağımsızlaştırılamıyordu. Türkiye'de gelecek hakkında öngörüde bulunmak ise, tartışılmasına henüz başlanmış bir "yasal hak" konusuydu.

Sözü uzatmadan, toplumun geneli için herkes tarafından yapılan tespitlerin gençlik için de geçerli olduğunu söyleyelim. Belirsizlik, umutsuzluk, karamsarlık, yoksulluk, ilgisizlik, politikasızlık, örgütsüzlük, baskı vb. gibi sosyal olgular açısından gençlerin öteki toplum kesimlerine göre bir avantajı bulunmuyor. Bütün bunlardan kim ne kadar nasibini almışsa, gençler de kendi paylarına düşeni o kadar, belki hatta ekonomi dışı konumları nedeniyle biraz daha fazlasını almışlardır. Ahlaki ve kültürel dejenerasyon ve bununla açıklanabilecek her türden çarpık eğilim, kendini savunma araçları yokedilmiş genç kitlelerin bir ucundan girip öteki ucundan çıkmıştır.

Genç insanlar gelecekten, kişisel beklentileri açısından bile bir şeyler ummak istiyorlarsa, bugünkü durumlarının ve ortamlarının bilincine mutlaka varmalıdırlar. Değiştirmeden, bireysel mutluluğun dahi hayal olacağı bugünkü şartlar, gençleri teslim aldığı oranda iddialı hale gelmektedirler.

Sanılmasın ki, gençlerin keskin zekasını ve dünyayı tanıma yeteneğini inkardan geliyoruz. Ama, içinde yaşadığımız toplumsal şartları ve dünyayı, adını doğru koyacak kadar tanımamız hiçbir şeyi değiştirmez ve esas olan dünyayı değiştirmektir. Doğru olan da budur, gerçek olan da. Ama bu karmaşık bir süreçtir; gerçek ve doğru sanılan şeyin, böyle olduğu, güncel durum ve pratik faaliyet bakımından itiraz edilmez kesinlikte bulunabilir; ve bu aynı şey tarihsel bakımdan yanlış olabilir. Bu, her yerde, özellikle bugün Türkiye'de çok daha keskin bir dikkat istemektedir. Çünkü kavramlara can verecek toplumsal dinamizm ortada gözükmediği için en genel doğrular dahi kurulu toplumsal düzenin çıkarlarını ve siyasal isteklerini güçlendirip, fikirlerini egemen kılacak yorumlardan geçmektedir. Bu eylem içinde gerçi herkesin, doğruluğundan kuşku duymadığı değerler çarpıtılıyor ama, maddi temelleri yaratılmış ihtiyaçlara göre çarpıtıldığı için, farkında olamamak herkes için sözkonusudur. İnsanlar, kendi somut yaşam ilişkileriyle bağlantısı kurularak önlerine sunulan her "yeni" şeyi, kendi durumlarının ve hatta gelişmelerinin tabii bir ögesi olarak kavrama hatasına düşebilirler.

Gençlerin büyük çoğunluğu için değerler ve kavramlar henüz yerine oturmakta bulunduğundan, bunların içi boşaltılmış biçimleriyle gerçek içerikleri arasındaki bağıntıyı kurmak zor olabilir. Sözgelimi gençler herkesten daha çok "duygu insanıdırlar" ve gerçeği çarpıtmaktan menfaati bulunan "sektör", onların bu yanına yatırım yapmanın tarihsel kârlılığını çok iyi bilmektedir. Esasen kendileri tarafından ekilmiş milliyetçilik tohumlarının genç filizleriyle oynayarak bu duyguyu şovenizm, ulusçuluk ve dinsel bağnazlık gibi insani gelişime karşıt kalıcı bilinç türlerine iblağ etmek isterler. Son tahlilde tek bir egemen kültür yapısının zengin çeşitlemesi olarak bu alanda demokrasi, hümanizm, yurtseverlik, ulusal çıkarlar, barış ve gelecek gibi, ancak insanla bağlantısı içinde anlamını bulan kalıplar, insana karşıt bir hüviyete bürünebilirler.

İnsanları, özellikle genç insanları bu konuda zayıf düşüren temel, kapitalist toplumun kendisidir. Kollektif değerlerin —ki bunlar insanlık tarihinin bütünü açısından kollektiftirler— içi boşaltılarak özel mülkiyete geçirilmesi, özel mülkiyet ideolojisinin genelleşmiş durumunda ve bireysel kurtuluş felsefesinin bütün bilinç alanlarına yayılması sayesinde pekala mümkün olmaktadır. Hayattan neyi ne kadar alabileceği henüz belirlenmemiş genç insanda, bireysel kurtuluş fikrinin tahrik edeceği bir gerilim her zaman mevcuttur.

Onların dünya görüşünü peşinen biçimlendirme insiyatifini başkalarına veren de gençliğin bu yanıdır.

Esas olan "dünyayı değiştirmektir" deyip geçmiştik. Şimdi bu "sözün" kapsamı üzerinde durmamız gerekiyor. Dünyanın değiştirilemezliği fikri, o kadar zengin örtüler altında sunulur ki, aksini iddia eden hiç yokmuş gibi görünebilir. Mesela, kişinin kendi dünyasını dilediği biçimde değiştirip kurma hakkına ve imkanına her zaman sahip olduğunun söylenmesi, bu sunuş biçimlerinden biridir. Bilimsel ve teknolojik gelişimin üretime ve hayat standartlarına yansımaları ile, her zaman karşılanabilir olan ihtiyaçların çoğalması ve çoğaltılması, dünyanın değişmekte olduğunun kanıtlarıymış gibi kullanılır. Gerçekten de birey bu başdöndürücü değişim hızına bakarak "bugün olmazsa yarın", amaçlarını gerçekleştirebileceği beklentisi ve belirsizliği içinde sürekli tutulabilir. Elbette gelecek hakkında matematiksel kesinlikte öngörüde bulunmak mümkün değildir ama umduklarımızın rastlantı sonucu gerçekleşeceğini de sanmamalıyız. Böylesi hiç olmaz değil;rastlantı,"size de çıkabilir" yüzdesiyle hayatımızda hep bulunur ve salt maddi beklentileri yönünden çok az bir yüzdenin hayatı "değişir" yahut değişebilir. Ancak böyle bile olsa, dünya değişmeden kalır.

Dünyayı değiştirmekten kasıt, sadece üretimin ve tüketimin yetkinleştirilmesi olamaz. Gerçi, başlıbaşına bu kapsamda bir gelişme bile insanileşme sürecinde belirleyici bir temeldir. Ancak görülmüş ve kanıtlanmıştır ki, özel mülkiyet ideolojisi ve ilişkisi altında bu gelişme toplumun ve insanların mutsuzluğunun da temelidir. Bu nedenle dünyanın değiştirilmesi, onun bu değişiminin bütün alanlarına insanın egemen olabilmesi gibi son derece soylu bir amacı da içerir. Bireyin kendisi hakkında özgürce karar verebilmesinin koşulları, toplumun kendi hakkındaki kararları, kelimenin gerçek anlamında en demokratik biçimde ve en geniş etkin katılımla verebildiği bir durumda varolabilir.

Bu soylu amaçların gençler tarafından biliniyor olması da meseleyi çözmemektedir. Yaşamın somut örgütsel ilişkileriyle birlikte kurulmamış amaçlar, daima soyut modeller haline dönüşme eğilimindedirler. Soyut modeller için mücadele, hem kalıcı olamaz, hem de gereksiz, anlamsız ve hatta zararlı olmaktan ileriye gidemez. Varolan ortamdan ve olgudan yola çıkmayan, bunu aşarken aynı zamanda onu içeremeyen, yani nesnel gelişim sürecine tıpa tıp denk düşmeyen bir mücadele, soyut amaçlar için harcanmış somut bir tepkisel enerjiden ibaret kalır.

İşte, gençlerde başka ve olumlu pek çok şeyin yanı sıra bu ikisi,tepki ve enerji, bolca bulunurlar. O kadar bolca bulunurlar ki, zaman gelir gençler bu ikisinden ibaret sayılırlar. Nitekim Türkiye'de bugün, haklı haksız hemen herkes, gençlik hakkındaki değerlendirmelerini, bu enerji ve tepki yoğunluğu üzerine kurmaya çalışmaktadır.

Soylu amaç ve beklentileriyle, içinde yaşadıkları somut ortam arasındaki "aşılmaz" gibi görünen mesafe, gençler için elbette haklı bir tepki kaynağıdır. Bütün insanların tepki duymaya hakları vardır. Tepki duymaya hakkı olmayan tek şey *aklın* kendisidir. Bu ise, soyut bir akıl değildir. Tepki duymaya hakkı bulunmayan akıl, dünyayı insanileştirme öğretisinin temel ideolojisini, hiç değilse en genel kapsamıyla haklı bulan akıldır.

Belki de gençlerin asıl sahip çıkmaları gereken alan, bu bilim alanıdır. Dünyayı değiştirmenin bilinen tek teorik gerçeğinden sapıldımıydı temel çıkış noktası kaybedilmiş, biçimi ne olursa olsun,-mevcut dünyayı koruma tavrının içine girilmiş demektir. Zaten seçimini böylece yapmış bulunan sınırlı sayıda genç bizim bu konumuzun dışında kalmaktadır.

İdeolojik duyarlılık, tam da bugün, aşırı ideolojik oynaklık nedeniyle de gerekli gibi görünüyor. Gençlerin kulağına eğilip onlara "aklın henüz keşfedilmemiş alanlarını" müjdeleyen, yahut onların yorgunluğuna "tanrının sükünetini" teklif eden o kadar çok gönüllü var ki! Dikkatle gözden geçirilmesi gereken bu yakın düşman, gençliğin bugüne kadarki birikimini "slogandı" diyerek yok etmekte, onun yerine, sancıları afyonla dindirilmiş uçsuz bucaksız bir sessizliği geçirmek istemektedir. "Slogan" diye dışarda tutulan, şiirden, müzikten, ahlaktan ve politikadan uzaklaştırılmak istenen şeyin dikkatle bakıldığında, bugünkü dünyaya razı olmayan bilincin ya kendisi, veya onun sempati potansiyeli olduğu anlaşılabilir. Hayatı çoşkudan uzak kılmanın en kaba bastırma biçimlerinin yanı sıra,bu ince ikna yöntemleri de gençliğin bugünkü handikaplarındandır.

Halbuki "slogan", hiç de öyle gösterilmek istendiği gibi yalnız değildir. Azınlıkta hiç değildir. Kestirmecilik ve hayalcilik de değildir. Çocukluk, hamlık, heyecan olarak gösterilmesi, böyle olmasından değil, olsa olsa "eskinin hakkından gelemeyecek kadar henüz yeni" olmasındandır. Tarihsel-mantıksal bağlarından kopmamış, sosyal ve sınıfsal temelinden uzak düşmemiş bir dünyayı değiştirme ideolojisi, azınlıkta ve yalnız olamaz, "slogan" diye nitelendirilemez. Tersine, hayatı zenginleştirip insanileştirmenin bu biricik bilincine sahip çıkan tutumdan değil, köhnemiş olanı ayakta tutmaya, onarmaya, ondan büsbütün vazgeçmenin cesaretini ve ataklığını "slogan" sayıp horlayan, belirlenmiş düşünme kalıplarının kısır slogancılığından söz edilebilir.Yenilgi ve karamsarlık psikolojisi altında gençlerin, her nasılsa veya bilinçli bir çabayla yakaladıkları gerçekten kolayca geri dönebileceklerini varsayanlar gençliğin "arka avlusunda" yoğunlaşmaktadırlar.

Bunların çıplak yüzünü, kuşandıkları entellektüel örtünün altından bulup çıkarmak gerekiyor. Ayırdedici özellikleri, dillerinin altına kulak vermekle bulunabilir. Dünyayı değiştirme öğretisinin ve bugünkü barış politikasının, farklı ve bazan da birbirine karşıt yorumlarının olabileceğini ısrarla ileri sürmektedirler; güçlerin ve dikkatlerin bir noktada yoğunlaşmasını, teoriyi doğrulayacak maddi güçlerin oluşmasını engellemeye çalışmaktadırlar. Dünyayı değiştirme eylemini, "kabul edilebilir olan" ve "olmayan" türlere ayırmakta, bizden teorinin kendisine değil fakat cisimleşmiş dünyasına kuşkuyla bakabilme hakkını, üstelik bizden biriymiş gibi istemekte, böyle bir hakkın olmazlığını, bizim en mütekamil özgürlük anlayışımızın felsefi ve teorik bakımdan iflası diye ilan etmektedirler. Bu sinsi yaklaşıma karşı gençlerin yumuşak karnı, yakın geçmişimizin içindedir. Kimi siyasi yanılgı ve yenilgilerin güncel ve geçici yansımalarını, insanlığa yol gösteren temel dünya görüşüne malederek gençleri her şeyden ve kendi geçmişlerinden kuşku duymaya çağıranlar - bilimden sapmak başka bir şeydir- alışılmış ahlakın sınırlarını zorlamaktadırlar.

Birikimine, bu birikimden çıkan derslere ve olgunlaşmış politik bilince iman etmek, bugünkü düşünsel

kaos ortamında kendini korumanın bir yoludur ama bu pratik eylem içinde kanıtlanmadıkça, aşınmaya mahkûm bir inanç türüdür. Zaten bilincin sağlamlığı kavramı tek boyutlu olmayıp her pratik duruma ileriye doğru bir çözüm teklif edebilecek yetkinliği de kapsar. Bu, ideolojik, politik, kültürel ve ahlaki bakımdan tercihlerini, belli bir tutum ve hareket içinde ifade edebilmek demektir.

İnsanın, hiç özgür olmadığı zaman ve koşulda bile en özgür olduğu alan, bilinci ve inançları doğrultusunda "hareket" edip etmemeye karar verebilmesidir. Bu noktada bireyin, kendisi için aldığı kararla tutumunu bireysel olmaktan çıkarıp sosyalleştirebildiği bir özgür seçim ve aynı zamanda her sosyal muhtevalı şey gibi, tutumunu özgürce siyasileştirmesi söz konusudur. Gençler açısından bunun bugünkü tek engeli, mevcut depolitizasyondan beslenen bencillik ve yaygın örgütsüzlük olabilir.

Gerçekten de, değerler ve kavramlar bakımından görülmedik bir istikrarsızlık döneminde bulunduğumuz söylenebilir. Sanki insan aklının evrensel bütün soyutlamaları gitmiş, yerine bir tek aklın, gaymeden ibaret formu gelip oturmuş. Sermaye kimi zaman, kendisiyle birlikte her şeyin göçüp gideceği korkusunu toplumsal ölçeklerde büyütebilir. Ama bundan korkmamalı, karamsarlığa düşmemelidir. Bunun insanlar üzerinde iki türlü etkisi olabilir. Biri kötümserlik ve yenilgi, öbürü memnun olmayanların, boşlukta sallananların çoğalmasıdır ki, bu ikinciler, yön arayışının, etkin siyasal protesto ihtiyacının ve giderek olgunlaşan bir değişme ve değiştirme bilincinin potansiyel kaynağıdırlar. Bu durum çoğu zaman aşırı eğilimler yaratsa bile, aynı zamanda ve belki biraz yavaş, öyle bir diri temel oluşturmaktadır ki, dünyayı değiştirme isteğinin insan kaynaklarını da genişletmektedir.

Bu genişleme içinde gençlerin durumu nedir; onlar oldukça uzun bir sükunet dönemini hangi değerler etrafında yoğunlaşarak yaşadılar; bunu bugünkü davranış ve eğilimlerinden çıkarmak zordur. Ama, akla ve ihtiyaca aykırı bir objektif temel üstünde yaşadıkları, yaşarken en başta kendi durumlarını tartışıp geleceklerinin hesabını yaptıkları kesindir. Şimdi, hayatla bağlarını kurup pekiştirecek siyasi açılımların eşiğinde, herkes gibi onlar da bir sayımdan ve tasniften geçeceklerdir. Toplumun bu süre içinde ne kadar fire verdiği ortaya çıkarken gençliğin kayıplarını da ölçmek mümkün olacaktır. Bunun tartışması başlamıştır bile. Herkes kendi bacağından asılmaz fakat herkes kendini kendi bacağından asabilir. Ama sorun ayakları üstünde durmaktır!

Türkiye'nin bugünkü koşullarından bağımsız olmayarak, gençlikle ilgili sorunları, barışa ilişkin sorunlardan, bilhassa da toplumun acil siyasi gündeminden yalıtarak tartışmak olanağı yoktur. Gençlik yılının çağrıştırması muhtemel bütün ögelerin yasak tutulması, başka ve çok daha kapsamlı tabular yaratılmış bulunmasından ayrı düşünülmemelidir.

Burada asıl düğüm noktası, insanlığın yararına ve dolayısıyla kendi toplumunun ve doğal olarak da bireysel varlığı yararına olan *şey* için kendi bilincini ve imkanlarını yoklayabilmek, en başta da, verili durumdan özerk olarak kendini özgür hissedebilmektir. Hiçbir tarihsel ileri adım ve toplumsal kazanç kendi meşruiyetini ortaya koyacak güce ve dinamiğe ulaşmaksızın, kendi haklılığının kabulünü beklemeden kendi haklılığına inanmaksızın gerçekleşmemiştir. Barış gibi, toplumsal kendi geleceği demek olan kendi sorunu gibi sorunlar, gençliğin önünde, ona çağrı çıkarmaksızın savunulmayı beklemektedirler.



H.Elşan

CAN YÜCEL

ŞİİRİMİZİN ÖFKELİ GENCİNE PORTESİYLE BİR PORTRE

Çamlıca'dan indi Beyoğlu'na
(Annesinden tevarüs İstanbul lehçesiylen
ve horladığı babasının, bahçıvan,
Karakol çiçekleriylen,)
Alıp zamkinos yeleğinin delik cebine
Kısıklı'yı, Sultantepe'yi, İcadiye'yi,
Yâni tekmil Üsküdar'ı
Allı dallı bir heybe gibi vurup sırtına
—Ve hayret odur ki, Boğaz'ı da geçip
Orhan Veli'nin tek atlı arabasıynan—
İndi şiirimize
O Eloğlu değil, o itoğluyit
O kıl pranga kızıl çengi
O Çingene Baron

Oturmuş Lambo'nun penceresi içine
Uzun ayak uzun ayak üstüne
Çekme boylu bir idare lambası
(Çıngarlara bir işaret feneri)
Bakıyor yarılanmış üçüncü Marmara şişesine önündeki
Bana insanları ne zaman sevdirecek diye bu zıkkım,
Derken çıkarıp göğsünden al mendilini
Siliyor duman olmuş gözlüklerini...

Ah bu pis zampara
Kaldırıma esriklikten bi kalıp serilip de
Elinden tutup kaldırmaya davranan şefkatî kadına
Başını kaldırıp kusmuklar içinden
Yarın nerde buluşciğiz, hanfendi? diyen!..

Ah bu etyemez, ah bu hayatobur
Ah bu kılçıklarına bi bakışta balıkların
Balıkların silsilesini sayıp döküp,
Dümende bir gemi aslanı gibi oturup Balıkçı Baki'ylen,
Ve Sait'ten sonra en cins Marmara öykülerini yazıp
Ayağını ömrü-billâh denize sokmamış reyiz!..
Ah bu Maltepe'den Adalar'a dipten
Çakıllar içinden yürüyen telefon kabloları kadar bükülmez ve sert
Ah bu yumuşak G !..

Ah bu kerih cigolo
Üçotuzunda heykeltrâşilerle
Gıran-parmak-laport karyolalara
Horozundan zerre korkmadan hoplayıp
O Levantenn ve minet usulleriylen
İcrâyi lübiyat ettikten sonra
Aynı kaztüyü döşekten sabahın
Yeni bir küfür, yeni bir umut, yeni bir şiir
Ve yepyeni bir mermer-tırâşiylen kalkan Figaro!

Yüzyıl süren seferberliği gereği
Ölmemiştir bu müzmin asker kaçağı
Ölmemiştir, firar etmiştir yine
Başıbozuk, sivil bir evrene...

Ve niçin olmasın ki
Yazıp kefen defterinin solverisine
Tekmil Beyoğlu'nu, Galata'yı, Tarlabaşı'nı
Çiçek Pasajı'nı, Gümüşsuyu'nu
Tekmil Pera'ları ve olmayan paralarıyla
Rum garsonları ve lâternalarıyla
Henüz kurumamış bir yağboylu resim sanki
Ha öldü bir hayat tarzını
Urup erguvanlar açmış tabutunun omuzcuğuna,
Doğru Çamlıca'ya!..

Toz olsa da Çakaldağ'da karakurum cesedi
Dinmiycek şiirimizin kulak tozunda
Diş ve düş gıcırtıları o öfkeli gencin,
Metin bir metindir çünki
Metin'in düzdüğü metin...

Yaşlılık Günlüğü

Salâh Birsel

28 Temmuz 1985

William Wyler'in 1937 yapımı bir kurdelası.

Çıkmaz Sokak (Dead End)

Başrollerde Joel McCrea, Sylvia Sidney. Daha doğrusu bütün bir mahalle. Ahmet Kutsi Tecer'in *Köşebaşı* oyunu gibi atmosfer çizen bir yapıt. Kişiler arasında bir de *Yabancı* diye anılan bir gangster var ki bu, insana Tecer'in oyunundaki Yabancı'yı da anımsatıyor. Denilebilir ki, Ahmet Kutsi bu filmi görmemiş bile olsa, bir görenden kimi ipuçları elde etmiştir.

Yabancı'yı Humphrey Bogart canlandırıyor. Onun ilk önemli rolü imiş bu. Bundan sonra hızla yükselmeye başlamış.

TV yıllarca önce onun *Casablanca*'sını da göstermişti.

Bogart o filmde Casablanca'daki bir gece kulübünün patronudur. Ingrid Bergman'ın kocası Paul Henried'i şehirden kaçırmaya çalışıyordur.

Casablanca bence Bogart'ın zehir saçan rollerinden biridir. Jestler, mimikler, ses tonu her şey ölçülü ve çakırpençedir.

Ingrid Bergman da o filmde dört dörtlük bir oyun çıkarmıştır. Hele filmin son sahnesinde —Paul Henried'in uçakla kaçırılacağı sahnede— kocasını seven, biraz da Humphrey Bogart'ın cakasına tutulmuş olan bir kadının çapraşık duygularını çok başarılı bir biçimde sergilemiştir.

Ne ki, seyircilerin onun o sahnedeki oyunuyla ilgilendiklerine ben hiç inanmamışımdır. Onlar olsa olsa, Paul Henried'in, Polis Müfettişinin (Claude Dauphin) elinden kurtulup kurtulamıyacağına dikkat kesilmişlerdir.

3 Ağustos 1985

Çokları Eşref'e şair gözüyle bakmıyor.

Bunlar taşlamaları aşağının bayağısı bir yazın türü sayanlardır.

Doğrusu çokları gözlerini sevdavi şiirlerle açıp, sevdavi şiirlerle kapamak isterler. Toplumcu-gerçekçi şiirlerin bile vızık vızık gözyaşına bulanması düşüncesindedirler.

Oysa toplumcu-gerçekçi şiirin tek tabancası taşlamadır.

Taşlamadan hoşlanmayanlar güleryüzlü yazılar karşısında da bağdaşlarını bozmaya yanaşmazlar. Çokluk, gülmece-güldürmece yazarlarını da yergiciler gibi yerden yere vururlar.

7 Ağustos 1985

İsmail Uyaroğlu *Milliyet Sanat*'ta yayınlanan "Uyumsuz" adlı şiirinde şöyle diyor:

Her zaman kısa şiiri
savunmuşumdur
Erken ölümü savunmuşumdur
her zaman
Uzadıkça çünkü şiir de hayat da
Usanıyor insan

Ben de Uyaroğlu gibi hep kısa şiirden yana olmuşumdur. *İlkeler*'de de kısa şiirlere yeşil ışık yakan bir ilkem vardır.

Uyaroğlu'nun "Uyumsuz"u da küçük. 16 dize. Ama iyi fırınlanmış. Soluğu diri. Cavala cuvala dizelere yer verilmemiş.

Şu bir düşüncedir ki, ozanlar kısa şiirlerde daha çok başarı sağlıyorlar. Uzunlarda ise keçelerini bir türlü sudan çıkaramıyorlar. Ortaya seyreksapan, gevşek dokulu ve de sallapati ürünler fırlatıyorlar. Bir başka deyişle, ilk dizelerdeki gizi son dizeye büyük hafakanlarla taşıyorlar ya da daha ilk adımlarda şiirin gülünü kurutuyorlar.

Hoş, bizim edebiyatımızda da uzun şiir düşkünü şairler az değil. Ben yine de onların kısa ve şamtinik şiirlerini yeğ tutarım. Uzunhasanlar arasında belki Nazım'ın destanlarını ayrı tutmak gerekir. O, uzun şiirlerde bile soluğunu ustalıkla dengelemesini bilir.

Ahmet Muhip Dıranas'ın "Ağrı", "Olvido", "Darağacı" şiirleri de uzun olmalarına karşın sağlam ve çiftdikişlidir. Bunlara karşılık, 84 dizelik "Yağma" her yanından dökülüyordur. İçinde "Körelen belki de biziz... kalbimiz" ile "Her şey değişiyor kalbimiz bile" dizelerinden başka bir kıvılcım yoktur. Kendinizi pek pek sıksanız, "Akşam olan bir gün gibi son buldu" dizesini de onlara katabilirsiniz.

Muhip'in bir de 45 dizelik bir "Kadavra"sı vardır.Onun da "Yağma"-dan gülbeşeker olduğu söylenemez. Tüm şiirde sadece "Ne makas var onu biçmeye, ne culka" dizesi hoşa giderse gider. Belki şiirin son iki dizesi de kötü değildir:

Koyup ortada bu akçıl kadavrayı
—Eyvah, eyvah!— yerlerden,
göklerden ayrı

Ne var, beğenilecekse, ikilikten o eyvahlı ünlemler de çıkartılmalıdır.

Düşünüldüğünde belki "eyvah, eyvah" da insana dokuncasız görünebilir ama şiirin gidişini ve okunuşunu aksattığı bir gerçektir. Yalnız "Kadavra" bana, her nedense, şairin çok sevdiğim bir başka şiirini "Ayaklar"ı anımsattığı için onun karşısında her zaman ağzımı bağlı tutarım.

Doğrusu "Ayaklar"ın asıl uzantısında duran 55 dizelik"Darağacı"dır. Şiirde aynı imgelere pek raslayamazsanız da her dize "Ayaklar"ın şu ikiliğinden bir şeyler taşıyor gibidir:

Ölmüş herkes gibi ölen insan
Yalnız ayaklar kalmış yaşayan

Nedir, "Darağacı"ndaki şu üç dize de "Ayaklar"a iyisinden göz kırpar durur:

Ya sallanır gördüğüm kim sehpada?
Ben miyim bu? ben mi bu baş, bu eller,
Bu ayaklar?.. ya hani nerde yollar?

"Ağrı" ondan da uzunhasandır. 175 dize. O da aslanlığını ve şakırdaklığını hiç yere düşürmeden götürür. İyi taransa içinde, "Dindirir miydi ki en tatlı rüzgarları" ya da "Bir çaresiz aydır sallanır aradan" gibi çetrefil ve bart bart öten dizeler de ayağa takılabilir ama bunlar bütünün güzellik ve regulasını bozacak şeyler değildir.

Bana kalırsa Muhip'in 30 dizeyi aşan şiirleri arasında en çok "Olvido" Bedehşan yakutu gibi parlar. "Fahriya Abla" tadında ve kıvamında bir biblodur. Şair burada kamçısını "Ağrı"da olduğundan daha iyi şaklatır.

"Olvido" 49 dizedir. Aferinler ona ki, Dıranas'ın bir çok kısa şiiri gibi (Atlı Karınca, Şehrin Üstünden Geçen Bulutlar, Serçeler, Köpük) laf ebeliğine yüz vermemiştir. Tökezleyen hiçbir yanı yoktur. Yalnız şuna da dikkat etmek gerekir ki şiir gerçekte tek bir yedilikten oluşmaktadır. Şair ilk yedilikte yapıyı ve sesi yakaladıktan sonra onu yedi kez büyütmüş, yedi kez sazına vurup çalmıştır.

Ören, 12 Ağustos 1985

Ruhi Su savaşa gidiyor
Canım yele lel canım yele
Fransız türküsündeki Malbrug gibi
Dönmeyecek artık geri
Geldi durdu balkonun ortasına
Güne güneşe baktı
Kavaklara söğütlere
Böcek kabuğu denize baktı

El etti kırlangıçlara serçelere
Masasıyla baş sallaştı
Sesini tınlatan yıllarca
Odalara pata çaktı

Yele lel lel li
Vardı öptü sazını
İndirip sonra da
73 yılı omzundan
Tüfek gibi duvara astı

Ruhi Su savaşa gidiyor
Dürdü büktü her şeyi
Ama dosttan vefalı
Anıları torbasına attı

Canım lilel canım lilel
Eş akraba konu komşu
Yüreklerine basıp topunun
Ruhi Su merdivenlerden indi

Ölüme durmak için bile
Ölünecek şehre değil
Yaşanacak şehre gidiyordu

6 Eylül 1985

Kaan Özbayrak geldi.

Üç şiirini getirdi: "Gül","Akşam Sefası" ve "Yarasa Sesleri"

"Yarasa Sesleri" hayvan sesleri üzerine yazdığı bir dizi şiirin sonuncusuymuş.

Ben onlardan en çok "Maymun Sesleri"ni sevmiştim sanırım:

Kendi eliyle kamburumu çözecek
Sırtından indiğimde
Ben de güleceğim.

Kaan geçen yıl Yurdakul Kavas'la gelmişti.

Yurdakul, Hacettepe Felsefe Bölümünü bitirmiş, Ortadoğu'ya asistan olacakmış. Kaan onun beğenisine çok önem veriyor. Beni de kendisine Yurdakul sevdirmiş. Diyor ki:

—Lisenin birinci sınıfındaydım. Rüzgarlı kitapları yeni yeni okumaya başlamıştım. Yurdakul sizden söz etti. Yüzdeyüz oku, dedi. Bir gün kitapçıda *Kuşları Örtünmek*'i gördüm. Cebimde tam kırk lira vardı, kitap da kırk liraydı. Bir süre parama yazık olur mu, olmaz mı diye düşündüm. Sonra kıydım, kitabı aldım. O gece saat üçe kadar da oturarak bir solukta okudum.

21 Ekim 1985

Kent Oyuncuları'nda Sovyet yazarı Sergey Kokovkin'in bir oyunu: *Beş Yol.*

Yazar, Tiyatronun dergisinde şöyle diyor:

—Oyunculara ve yaptıkları işe hayranım. Çalışmayı onlar kadar kimse sevemez.

Gerçekte öbür sanatların tersine aktörlüğün çoğu çalışmadır. Çalışmanın ardı, arkası kesilmez. Oyuncu ezber ve diksiyon işinin başını bağladıktan sonra bile çalışmayı elden bırakmaz. Canlandırdığı kişinin davranışlarını, sesini, el-kol kıpırtılarını boyuna gözden geçirir, onlara boyuna bir şeyler ekler.

Fransız oyuncusu Charles Dullin, işin bu evresinde, perukası, giysisi, giysisinin ıvırzıvırıyla ilgilenmeyi de savsaklamaz. Ona göre oyuncu, deneyüstü düşüncelerle değil, yüz bin küçük özenle başarıya ulaşırsa ulaşır.

Nedir, bunlar da oyundaki tipe yaklaşıldığı anlamına gelmez. Çalışmanın sindirilmesi için zamanın geçmesi de gerekir. Aralıkta, oyuncu birtakım bunluklara uğrasa, rolünün içeriğini kavrayamadığı sanısına düşse de, günün birinde, canlandırdığı kişi, göz kaş arasında, (bunlar Dullin'in sözleridir) gelir, derisinin altına yerleşiverir.

Kokovkin şimdiye değin 12 oyun yazmış. Beşi oyuncular üzerineymiş. *Beş Yol* da Lalya adındaki bir balerinin yaşamını çiziyor. Yıllar her şeyin plağını bozuyordur ama Lalya'nın çalışma sevgisine dokunamıyordur.

Lalya'yı Yıldız Kenter canlandırdı.

Kenter büyük bir oyuncu.

Rolünün en minik parçalarını bile ince bir dikkat, ince bir sevgiyle işlemiş. Yönetmenin zaman zaman titrettiği ışıldaklara karşın o, bütün oyun boyunca parladı, durdu.

Lalya'nın mangaptusu Rostik rolünde Ayhan Kavas da birinci perdeye fırtına gibi girdi. Ne ki, oyun ilerledikçe yoruldu, gevşedi. Daha doğrusu bu, karşısında Yıldız Kenter bulunmadığı zamanlar oldu.

Öteki oyuncular da iyiydi.

Lalya'ya tutkun Deniz Subayında Şükran Güngör sessiz ve derinden, Rostik vurgunu Galka'da da Gül Onat hoplamaklı ve kalgımaklı bir oyun çıkardı.

Oblomovlar

Serol Teber

Daracık alınlar, sinsice küçülmüş gözbebekleri, taşralı kurnazlığıyla kırpışan göz kapakları, geniş açı yapacak yerde birbirleriyle burun kökünün bir karış uzağında kesişen gözküresi eksenleri... Zaman zaman hangi yönden geldiği kolayca anlaşılmayan ve çok kez yılan tıslamasındaki zehirli iğrenç bir aşağılığı anımsatan iki yüzlü "dost...", "dost..." yaltaklanmaları. Sonra hep birlikte başlayan "şey'ce" konuşmalar. "Şey olduğu için...", "yani şey halinde...", "şeyden dolayı..." "evet, evet,... şey yani"... Ve tüm bu konuşmaları, söylenenleri anlamış ve anlatmış başların hep bir ahenk içinde sallanışı... "Evet, evet,... şeyden dolayı, ... şey halinde"...

Yıllarca savunulmuş kimi doğruların ve hatta olası ilkesel davranışların bir küçük *mavi boncuk* karşılığı birden yadsınışı ve çok kez, tam tersi tavırların, siyahın beyaz ,beyazın siyah ya da daha doğru bir demeyle, *ilkesizliğin* ilke oluverişi.

Hemen her konuda olağanüstü bir bilgisizlik, görülmemiş bir sığlık. Şaşılası bir kişilik zaafiyeti ve yetmezliği... İşlevsizlikten giderek artık biyolojik-fizyolojik anlamda da çürüyen ve küçülen beyinlerin çıkardıkları acıklı, buruk sesler. Aynı tondan seslere karşı, hep birlikte ve aynı frekanstan baş sallamalar... "Evet, evet... şeyden dolayı şey...", "yani şey olduğu için şey..."

Mide bulandırıcı yağlamalar, ense sıvazlamalar. "Ulan iyi, ulan aferim," "ulan kahrol, ulan yok ol" ve aynı frekanstan sallanan başlar.

Manyetolu telefon zamanlarında saptanan güdemlerle günün sorunlarını çözmeye kalkıp ve bunu doğal olarak başaramayanların, kendilerinden başka tüm dünyayı suçlayan şaşkın ve zavallı yüzleri... Bir anda ve hak edilmeden, mavi boncuk yitirenlerle, mavi boncuk kazananların birbirlerine olağanüstü benzeyen yılışık yağlı sırıtışları... Yıllar yılı unutulup ve sonra birden anımsanan dostluklar, ya da bunların tam tersi sırt çevirmeler. "Evet, evet şey yani..." "dostun dediği gibi...", "dost çok doğru söyledi...", "ha o mu?.. vurun ulan, öldürün ulan, tutun ulan..." Ve hep aynı frekanstan inip kalkan, sallanan başlar...

Ve giderek, hep aynı hareketleri yapmanın, aynı olguları düşünmenin ya da daha doğrusu, hiçbir hareket yapmadan ve hiçbir şey düşünmeden yaşamanın getirdiği yorgunluk içinde kapanan gözler ve derin bir uyuşukluk içinde dalınan uyku... Arada bir, büyük gayretler pahasına, zorlu kırpıştırmalarla açılmaya çalışılan göz kapakları ve benzer ritimlerde sallanan başlar, sırıtmalar, ve yeniden dalınan yağlı ve aptal bir uyku...


İvan Aleksandroviç Gonçarov

***

Son zamanlarda giderek artan oranlarda rast gelinmeye başlanan bu tür gözlemler bize ünlü Oblomov romanını daha sıkça anımsatır olmuştur...

İvan Aleksandroviç Gonçarov (1812-1891), Çarlık Rusya'sındaki büyük toprak reformundan birkaç yıl önce, 1857'de Marienbad'da, bir aylık bir süre içinde yazdığı ünlü Oblomov yapıtında, Oblomov'u şöyle anlatmaktadır...

İlya İlyiç Oblomov, bir sabah Gorohovaya Caddesi'nde bütün bir kasaba halkı kadar kiracısı olan büyük evlerin birinde yatağa uzanmıştı. Otuz iki, otuz üç yaşlarında bir adamdı bu. Orta boylu, düzgün yapılı, hoş görünüşlü idi; fakat yüzünde, düşünce gayretinin, açık seçik bir kaygının belirtisi yoktu. Düşünce bu çehreyi serseri bir kuş gibi dolaşıyor, gözlerinden şöyle bir gelip geçiyor, yarı açık dudaklarında biraz duraklıyor, alnının kıvrımlarında saklanıyor, sonra iyice silinip gidiyordu. O zaman bütün çehreyi kayıtsızlığın tek renkli ışığı kaplıyordu. Sonra bu kayıtsızlık bütün vücuda geçiyor, hırkasının kıvrımlarına kadar yayılıyordu. Zaman zaman gözleri sıkıntıya, yorgunluğa benzer bir şeyle bulanıyordu; ama yalnız çehresinin değil, bütün varlığının hakim ve devamlı ifadesi olan rehaveti, ne yorgunluk, ne de sıkıntı bir an olsun bozamıyordu. Gözlerinde, gülüşünde, başının, ellerinin her hareketinde rahat, açık, kayıtsızlığın ifadesi parlıyordu...

Uzanmak İlya İlyiç için ne hastalarda ya da uykusu gelmiş insanlarda olduğu gibi bir zaruret, ne yorgun bir kimsedeki gibi geçici bir ihtiyaç, ne de uyuşuk bir insandaki gibi bir zevkti; bu onun doğal hali idi...

Oblomov, sabahleyin yataktan kalkıp kahvaltı edip divanına uzanınca başını elleri arasına alır, gücünü kuvvetini esirgemeden düşünceye dalardı. Sonunda kafası bu sıkı çalışmadan yorulur ve rahat bir vicdanla kendi kendine: Eh, bugün insanlık için yeterince çalıştım, derdi. O zaman Oblomov biraz dinlenmeye karar verir, çalışma yatışını değiştirerek daha rahat, hülyalara daha elverişli bir yatışla uzanırdı. Ciddi işleri bir yana bırakarak içine kapanmak, kendi yarattığı bir hayal dünyasında yaşamak Oblomov'un en büyük zevki idi... Biraz daha gayret etse, istekler hareket haline geçebilir ve işte o zaman insanlık görürdü. İlya İlyiç'in neler yapabileceğini. Ah yarabbi, bu kadar coşkun bir atılış ne mucizeler, ne hayırlı eserler yaratabilirdi...

İşte böyle kâh sıkılarak, kâh ferahlayarak sonunda her zamanki gibi, Oblomov "İnşallah, belki, herhalde" gibi yumuşak, ferahlatıcı kelimelerle türlü türlü avuntular, umutlar bulur, atalarının yadigârı olan sözlerle başındaki belayı defederdi...

İvan Gonçarov'un Oblomov romanı yayınlandıktan sonra yazın dünyasında çok büyük bir ilgi görmüş ve araştırmacıların vurguladıkları gibi, *Doğu belki de, ilk kez, Gonçarov'un bu büyük yapıtında kendi kendini tanımaya başlamıştır.*

Dobrolyakov, *bu kitapta önemli olan Oblomov değil,Oblomov'luktur* demiştir...

Sonradan ülkesinin bayraklaşan bir önderi, ...*Rusya üç devrim geçirdi, ancak gene de Oblomov'lar kaldı; çünkü Oblomov'lar salt derebeyleri, köylüler, aydınlar arasında değil, işçiler, toplumcular arasında da vardır. Toplantılarda, komisyonlarda nasıl çalıştığımıza bakarsanız, eski Oblomov'un içimizde olduğunu görürsünüz. Onu adam etmek için daha çok zaman yıkamak, temizlemek, sarsmak...* gerekecektir demiştir.

***

Kuşkusuz, Gonçarov'un Oblomov'u, kendi tarihsel oluşumu içinde çok daha geniş açılı ve soylu düşünceler taşır. Örneğin, zaman zaman da olsa, "ah, biraz daha fazla okuyabilsem", "müzeleri gezmiş, Rafael'in orjinalini görmüş olabilsem" der. Ancak, kendi tarihsel çağının geçtiğinin bilincindedir. Buna karşın ya da bu nedenle, kolayına yalan söylememeye özen gösterir. Kimseye zarar vermemeye çalışır. Bu amaçla, salt ona bir kötülük etmiş olmamak için, çok sevdiği Olga'yı bile bırakıp kaçar...

Ancak, uykuya eğilim, uyuşukluk ve çağı geçmişlik, Gonçarov'un yüzyıl önce betimlediği Oblomov ile günümüzdekiler arasındaki en geniş ortak paydayı oluşturmaktadır...

Günümüz Oblomovlar'ının belki de en belirgin yanlarını kişiliklerinin köksüz oluşu koşullamaktadır. Daha somut söylersek, çağdaş Oblomovlar'ın kişiliklerinin tarihleri yoktur. Bunların kişilikleri ve ani birikimleri çok sığdır. Bunların hemen tümü ya da büyük bir çoğunluğu devşirme kişiliklere sahiptirler. Bu nedenle de, ne dostluklarına ne de düşmanlıklarına güvenmek olası değildir. Çünkü, her iki konumda da, ya mide bulandırıcı boyutlarda kul-köle,

OKTAY RİFAT

BENZEYEN

Eski bir günü kurcalamak
ölü bir kuşu yolmak kadar kolaydı
ama ben oralara sarktım ve sustum

Gemiler çıkın aradan
ağaç bahçe bulut çıkın aradan
baş başa kalmalıyım güneşimle

yüzü karda erimiş
denizaşırı gözler
yolumu gözlüyor.

BENSİZ

Yalındı alabildiğine bensiz
çıplak güzelliğin kılıcına yatmış
insanca bir beklenti içinde
yavaşça sivri bir beklenti içinde
işte yoksulluk diyordu
işte ekmek işte alın terinin yokuşu
işte bütün pasların demiri
soyunuyordu

yalındı şaşırtıcı bu iyimserlik
soyundukça açılmayan kilitleri
kara kışın fırtınanın
sonunda eriyecek olduktan sonra
yeni bir ışığa başlangıç
mumun bitişiyle şamdanda
beklenen gelecekti.

ya da güçlerinin yettiği ölçüde kıyıcı olmaya çalışırlar... Belleklerinde ne bir kaç dize şiir, ne de bir elele tutuşma öyküsü vardır. Ciddi bir romanı başından sonuna değin okuduklarını gören ve bilen yoktur... Önemli bir çoğunluğunun hemen tek bilgi dağarcığını, "Hayber Kalesi Fedaileri" ve benzeri kaynaklar ile sonradan üyesi oldukları kurumların çıkardıkları bildiriler oluşturmaktadır... Oysa bugün eskisine oranla çok daha büyük bir hızla tarihten dışlanma sorunuyla karşı karşıyayız.

Burjuvazi, bilimsel teknik devrimin verilerinin uzantısında iyice yenik düşmüş, kaçırdığı treni bir daha yakalama olanağını hemen tümüyle yitirmiştir... Bugün, tüm tarihsel sorumluluk, eskisinden olduğundan daha fazla, ilericilerin, demokratların, dolaysız üretimde bulunanların omuzlarına yüklenmiştir... Ancak bu kesimin de, kendi konumu içinde sağlıklı bir tutarlılık ve güven vermesi kaçınılmaz bir beklentidir... Anna Seghers, bir söyleşisinde, yazar Babel'in Tolstoy ile ilgili anılarına değinir. Bu anılarda şöyle yazmış Babel: *Tolstoy bir romanında herhangi bir yere gitmek için bir araba çağırtan bir beyefendiyi yazdığında, o zaman yalnızca, "Arabacı, Tverskaya'ya, yirmi kopek" tümcesi o denli yüklüdür ki, insanın tüyleri ürperir; insan çok önemli bir şeyin olacağını duyumsar. Nereden gelir bu duygu? Sanıyorum bunun nedeni, bu büyük yazarın okuru hiçbir zaman yanıltmamış olmasıdır...* der.(*) Bugün *"bizleri yanıltmayacak"* davranışlara gereksinmemiz her zamankinden fazla...

Bu koşullarda, toplumun devindirici gücü olma savında ve konumundaki yapılaşmaların, amaçladıkları düzeylere ulaşabilmeleri ya da en azından içtenliklerini kanıtlayabilmeleri için, dışa dönük yakınmalardan çok daha önce, içlerinde ya da yakınlarındaki Oblomov-lar'ı ve sürekli Oblomov üreten Oblomovkaya'ları temizlemeleri ve de bunları teşhir etmeleri gerekir. Zira, artık, salt çocuklar değil, körler bile "kral çıplak" diye bağırmamak için kendilerini çok zor tutmaktadırlar...

Bu tarihsel arınmayı ivedi gerçekleştirmeden, "tarihin nesnesi olmaktan çıkıp, öznesi konumuna gelmeyi" düşlemek bile olanak dışıdır...

(*) Anna Seghers. Gerçekçiliğin Evrensel Mirası, Çeviren Ahmet Cemal. İstanbul, De Yayınevi 1984, S. 118-119.

Not: Oblomov romanı üzerine alıntılar için. Bkz. İvan Gonçarov. Oblomov. Çevirenler: S.Eyüboğlu, E.Güney. İstanbul, Kök Yayınları, 1967.

HESAP VE HESAP ADAMLARI

Bâki Uğur

Boyuneğiş ve cüret hemen hep bir arada giden iki olgu. Yiğit adam kavgayı ne zaman vereceğini bilendir. Çünkü kavganın tam verilecek zamanı, ânı vardır. Ne biraz önce, ne biraz sonra.

Tam zamanı çatmadan kavgaya girişmek delibozukluktur; kavganın da, dâvanın da ciddiyetiyle bağdaşmaz. En az cüret kadar, boyuneğişe yatkın ve yakındır. Yiğitlik, o ciddiyeti idrak sorumluluğunu da içerir.

Tam zamanını geçirdikten sonra kavgaya girişmenin ise, doğrudan doğruya, "Neyin kavgası?" sorusunu akla getireceği açıktır. Nitekim kavgaya tam zamanında girişmeye özü ve yüreği yetmeyenler, bir başka şey için âlemi birbirine katıp kıyameti koparacak kadar cüreti ele alabilirler. Bu cüret, aslında, önceki boyuneğişten sâdırdır. Tam kavga verilecek anda pes etmeyi seçmenin ödülüdür, bir anlamda. Gerçi cüreti ele almanın tam zamanını tespit de başlıbaşına bir hünerdir ve ödüllendirilmeyi hakeder ama, o hüneri gösterebilmek ve o ödülü hazmedebilmek apayrı bir hesap işidir; ne kavganın özüyle ilgilidir, ne de yiğitliği gerektirir. Banka hesabından oy hesabına ve risk hesabına dek her hesabın nicedir böylesine kolgezdiği, baştacı edildiği toplumumuzda böylesi hesap adamları şimdi herkesten çok rağbetteler. Çalımlarından da geçilmiyor!

Kavganın tam verileceği ânı tespite gelince, o, özünde, hangisi olursa olsun tutarlı bir dünya görüşünü, ayağı yere basan bir sosyal mevziyi ve insanî olduğu kadar politik sorumluluğu da gözeten kişi onurunu savunma sorunudur. Yiğitliği delibozukluktan olduğu kadar cüretkârlıktan da alabildiğine ayıran budur. Yiğit adamı, bu bakımdan, verdiği kavganın zamanı, o zamanı da kavganın kendisi belirler. Kavga mı? Evet, ama ne için? O halde ne zaman?

Bu "Ne zaman?" eğer -kavganın özü gereği- bugünse ya da hemen yarınsa, onu "zamana" ertelemek kavganın verileceği zamanı tespit değil, o zamanı geçirip kavgadan kaçmaktır, en baştaki boyuneğişi geleceğin alacak hânesine yazmaktır, ve bu hesaplı davranışın hakedilen bedelini tahsil ânını savullamaktır. Milyonlarca insanın ve bütün bir ülkenin hayatına, kaderine biçilen değeri dündenberi böyle bir hesaba indirgemiş olanlar bugün buna güvenerek herşeye cüret edebilirler. Ama bunca zaman bekleye dura kendilerine yakıştırdıkları tozlanmış mâduriyet postu da bu hesabın ayıbını örtemez.

Şimdilerde yine büyük kahraman pozlarında ortalarda dolanıyorlar. Hangisine, "Aferin, yiğit adammış!" denilebilir. Diyebilen varsa beri gelsin!

Hepsi de, daha çok, vakti zamanın Ankarasında Atatürk Orman Çiftliği hayvanat bahçesindeki dillere destan afyonlu aslanın kafesinden salınmış sûretini andırıyor!



Emile Zola Örneği

Yazarın ölümünün (29 Eylül 1946) 45. yılında Zola Dostları'nın anma amacıyla gittiği Médan'da yapılan konuşma

Louis Aragon

Çeviren:
Sevgi Tamgüç

Fırtınadan sonra meyve bahçelerinde neyin sağlam kaldığını görmeye gitmek insanların alışkanlığıdır. Biz Fransızların alışkanlığı da, bir savaş bittiği zaman dökümünü yapmak ve yüce düşüncelerimizin tarihini, kısacık tarihe göre yeniden biraz düzenlemektir. Bu nedenle yazınımızın dönemleri topa tüfeğe göre ayrılmış görünür. Ancak Napoleon'un iktidardan düşmesiyle başlayan yüzyılda, yetmiş büyük bir çatlak yaratmıştır; ondört yılı da uzun bir roman ve şiir dönemini kapatmış gibi görünüyor; bugün iki savaş arasındaki yazından konuşuyoruz, tüm konuşmalar sık sık, sanki o günlerde yazın yaşamında yeni bir dönem başlamış gibi yapılıyor.

Oysa, farklı ya da yeni yapıtlara ilişkin bu sınıflandırmaların nedenini açıklayacak hiçbir gerekçe yok. Bu ayırmaların yapaylığını göstermeye bile değmeyecekti. Yine de bunların düşünce için gerekli yanları vardır, zorunludurlar. Kuşkusuz, yazını, düşünceyi, sanatı; olaylardan bağımsız, koşullardan kopuk sananlar bile, burada, kullanılan bu kronolojik kuramla, tarihin yazın tarihinin üzerinde izleri olduğunu, aslında hiçbir yapıtın, tüm insanların tarihi olan kaba tarihin dışında yazılmadığını, söylenmediğini ya da resmedilmediğini kabul ediyorlar.

Bu nedenle, Fransa'nın, şimdiye değin karşılaşmadığı denli büyük yıkımlar arasındaki meyve bahçesinde, Fransız büyüklerinin -akımlara karşı dayanıklılıkları geleceğimizin bir güvencesidir- ayakta durduğunu belgeleme görevi duygusunu her zamankinden daha çok duyuyoruz. Bu nedenle, kadınları ve erkekleri, bir şey değişmemişçesine, Emile Zola'nın yaşadığı ve öldüğü bu anma yerine getiren ziyaretin yarı ayinsel sürekliliği değerli bir kanıt, ulusal bir kanıt niteliğine bürünmektedir. Bu süreklilik, dün işgalciyle birlikte kovduğumuz güçlerin ilk kez kendilerini sınadıkları yer olan ülkemizin ve yeryüzünün şu anında Zola'nın kişiliğinde en çarpıcı yorumcusunu bulan bu düşüncelerin, aynı zamanda da bir yapıtın canlılığını

kanıtlamaktadır.

Bu durumda Emile Zola'nın yaşamını kuşatan kinin ve aptalca fesadın hiç dinmeyişine, Zola adının, yaklaşık yarım yüzyıl sonra da yaşayan biriymişçesine, anlaşılmaz bir şekilde öfke, haksızlık,ilenç konusu olmasına şaşmamalı. Bu ülkede herkese ait olan tumturaklı sözleri tartışan ve bu sözlerin tekeline anlaşılması güç bir tarzda hak iddia eden, ağzından köpükler saça saça ilerleyen bir kudurук kast var; bu kast, Almanya toprağımıza geldiği zaman, hep gaspettikleri onur, gelenek, vatan sözcükleriyle yabancı talancı ve cellatlarla işbirliğini yaptığını gördüğümüz, banka hesabından başka sınırları olmayan çıkarlar savunusunu, boş bir milliyetçilik sözleri ardında pek saklamayı beceremeyen, bağırtı çağırtıları ve tehditleriyle Emile Zola'yı susturamayan kasttır; bugün, bu büyük adamın adını duymanın bile bu kastın sarsılmasına yeterli olduğuna kesinlikle inanınız.

Yakın bir zamanda çıkan, Médan'ın yöneticisine adanmış kitabında, yazar büyük bir iyiniyetle Zola'yı, *artık ölü duygulardan başka bir şey olmayan sönmüş coşkulara* takılmayan biri olarak değerlendirdiğini ilan ediyor: kuşkusuz, onun sözünü ettiğim kastın insanlarıyla konuşma fırsatını hiç elde etmedi, yoksa, herkesçe tanınan Esterhazy'nin [1] ayrıntılı listesinin çevresinde dönenen yoğun duyguların bile ölmediğini keşfederdi. Ne ki, bunu doğal olarak biraz daha geniş kapsamlı düşünmek gerekiyor: Emile Zola, büyüklüğünden, halkımızın tarihine bağlayan öğeden koparılmak istenirse, hiçbir zaman etkin bir biçimde sözü edilemez. Açıkçası söylemek gerekirse, Zola'yı siyasanın dışında düşünmeyi olası kılan gözbağcılık, şu ana değin Zola'nın düşmanları olan ve düşmanları olarak kalanlardan başkalarının kâr sağlamadığı; General Pellieux'den Philippe Pétain'e [2] dek, kendi diktatörlüğünü benimsetmek için, sürekli, ulus siyasasının geçersizliğini ilan eden bu kastın yararlandığı bir gözbağcılıktır. Tüllü kadından, genel kurmayın sahtekârlarına dek, tüm bu kaymak tabakanın, Dreyfus[3] olayının temelini oluşturan bu tuhaf insanların benzerliği, F.G.L.'nun[4] baylarına, Darnand'ın SS'lerine o denli benzeyen şu Esterhazy'e dek, bu topluluğun ve Vichy'dekilerin [5] birbirlerine benzerliği Zola'nın yapıtının koşullarının unutulmasının, bunları, iyi ki ölmüş zavallı coşkular, siyasal bir süprüntü olarak değerlendirerek saf dışı edilmesi, Fransa'nın değil, bu kastın çıkarına olduğunu göstermeye yetecektir, bu çevre Paradou'nun bahçesinin ve rahip Mouret tasvirinin varlığını sürdürmesini kesinlikle kabul edecektir. Bu gönül yüceliğine çok teşekkürler ama bizler buradayız, bu halk Zola'nın ve Zola'dan olan herşeyin mirasçısıdır ve biz onu okumayı, düşünmeyi, yozlaştırmadan anlamayı istiyoruz.

12 Şubat 1898'de Savaş Bakanı'nın davacı olması üzerine *Rougon*'ların yazarı Zola için açılan davada tanıklık eden Jean Jaurès şu sözleri söylüyordu:

Onun kişiliğinde, tansığın bilimsel ve usçu yorumunu koruyan insanı dava ediyorlar; onun kişiliğinde "Tohum Yeşerirken" adlı kitabında yeni bir insanlık tomurcuğunun açmasını, derin acıları olgunlaştıran ve güneşe tırmanan yoksul proleteryanın birdenbire ortaya çıkmasını tasarlayan insanı dava ediyorlar; onun kişiliğinde, yurdu yıkıma götürecek tüm olayların bilinçsizce hazırlandığı beyin takımını bu uğursuz ve görkemli sorumsuzluktan koparıp alan insanı dava ediyorlar...

Ah! bu sözcüklerin ortaya çıkardığı güzel öfke, göz kamaştırıcı karşı çıkmalar! Jaurès, on altı yıl sonra öldürecekleri Jaurès, (yakın bir zamanda Dreyfus yanlısı Victor Basch'a yaptıkları gibi) yurdun yıkımlarının, bu süslü püslü yeteneksizlerin ofislerinde hazırlanmış olduğunu söyleme yürekliliğini gösteriyordu! Tarih, yüce gönüllü kürsünün söylediği gibi, yapılanların her zaman *bilinçsizce* olmadığını gösterdi. Jaurès doğru söylüyordu: Zola salt *Suçluyorum* adlı yapıtı için dava edilmiyordu, çünkü *Suçluyorum* tüm yapıtının doruğu, mantıksal sonucu, doğal gelişimiydi. Evet onu *Tohum Yeşerince*, *Kapılar*, *Çöküş* -çöküşün adamlarının hep haklı bir öfkeyle sözünü ettikleri kitap- için dava ediyorlardı.

Jaurès haklıydı: usul yönünden Zola'yı; kurmay heyetini suçladığı için, aslındaysa bir kastı suçladığı için, giderek, bu kastın iddianamesi olan çok büyük bir yapıtın yetkesini yargılıyorlardı. Yazar Emile Zola'yı ve onun kişiliğinde gerçekçiliği dava ediyorlardı. Onun kişiliğinde, yazarın yargılama, gerçeği söyleme, olayları olduğu gibi dile getirme hakkını dava ediyorlardı. Ve bu, yazara bilinçle ya da bilinçsizce: *siyasa yok* ! diye haykırdıkları zaman yürürlükten kaldırmayı savladıkları, hâlâ kabul etmedikleri bu hak; yapıtından, sönmüş coşkuları ölü coşkulardan başka duygular olmayan bir bronz ya da mermer Emile Zola ortaya çıkarmak istedikleri içinde.

Emile Zola'nın, yaşamına, yapıtına, örneğine yumuşatıcı bir siyasa uygulaması yürekler acısıdır. Cumhuriyetimiz, elli yıldan bu yana sağlıksız kumpanyalar sayılan bazı şeyleri karanlığa gömmekte ve tarih kitaplarında Paris Komünü hakkında belleklerden çabuk silinecek üç satırdan başka yazı görmeyen çocuklarımız, Dreyfus Davası'nı anca, Fransızların, birbirini sevmediği şu zavallı dönemlerden biri olarak duyacaklardır.Ah!bu tarihsel korunma, bilisizlerin bu utanması karşısında bırakınız da gülelim! Nereye gittiğini gördük: Pétain'e, Vichy'e, Darnand'a[6]! Elli yıldır kara gericiliğin şantajıyla yaşıyoruz: ve Jaurés'i katile, 40'tan 44'e kadar tüm yurtseverleri Gestapo'ya gösteren Maurra[7] gibileri ülkemizi yıldırmakta ve onun Dava'dan konuşmasını yasaklamaktadırlar. Oysa bu sırada onlar, Emile Zola'nın son yıllarını karartan ve acıyla dolduran kampanyaları, -üstelik salt yazınsal ve tinsel alanda da değil, sürdürmekten alıkonmadılar. Yine de Zola'yı savunmaya cesaret edenler, bundan az önce sözünü ettiğim yumuşatma siyasasına göre konuşuyorlar: kendisini suçlamaya hazır olan jürisine şöyle haykıran insan üzerine bir tül perde atıyorlar:

"Ülkemin yalan ve haksızlıklar içinde kalmasını istemedim. Burada beni cezalandırabilirsiniz. Fransa, onurunu kurtarmama yardımcı olduğum için bir gün bana teşekkür edecektir."

Siyasayı yazından ayırarak akıllıca iş yaptıklarını sanıyorlar. Bu sırada yalan ve haksızlık adamlarının, dava dosyaları ortadan yok olunca, rahatlıkla gerek yazınsal gerekse siyasal yengi kazanacaklardır.

Abarttığımı ve 1946'da Fransa'da Zola'nın hakkı olduğu yerin verildiğini söylemeyin. Bu doğru değil ve bundan çok uzak. Kendi adıyla birlikte Fransız adını dünyaya taşıyan büyük yapıtlar veren Zola yaşamının sonunda iki kez son derece haksızca cezaya çarptırıldı. *Toprak*'ı, *Nana*'yı, *Ev Kedisi*'ni yazmamışçasına Lejyon d'onör nişanının geri alındığını gördü ve bu durumda Zola İngiltere'ye göç etmek zorunda kaldı. Dönüşünde yazdıklarının tümünü okuyun; yaşayan Zola'nın hemen hemen son haykırışları olan, Fransa'ya çağrılarını, birbiri ardından gelen cumhurbaşkanlarına mektuplarını okuyun:

"Zarar ödentisi olarak bize tarihin adaleti söz verildi. Bu biraz, açlığın ümüklerini sıktığı en kötü koşuldaki saf yoksulların, bu dünyada sabretmesine yarayacak Katolik cenneti andırıyor... Kendi hesabıma, tarihin son karşılaşmasının cennet zevklerinden daha ciddi olmasını isterim, hatta umudederim. Bununla birlikte biraz hakbilirlik hoşuma gidecekti."

Emile Zola'nın yaşamının sonu tarihimiz için acıklı sayfalardan biri ola-

caktır. Fransız halkının adalet aşkının temsilcisi olan insan, adaleti tanımadı. 1898 Şubat ayında mahkum olan Zola aynı yılın 18 Temmuz'unda Fransa'yı terketmek zorunda kaldı ("18 Temmuz 1898, damarlarımdaki tüm kanın aktığı, yaşamımdaki en korkunç tarih olarak kalacaktır"); oysa 31 Ağustos 1898'de Mont Valerien'de, albay Henri, kendini suçlu görerek intihar etmişti. 1899 Haziran'ında Zola Fransa'ya geri döndüğünde, usul yönüyle sağladıkları hükümleri değiştirmediler, Lejyon d'onör nişanını geri vermediler. Dreyfus da 1899 Ağustos'unda, Albay Henri'nin itirafından yaklaşık bir yıl sonra Fransa'ya geri döndü. 9 Eylül günü bir savaş onu yeniden mahkum etti ve Zola şunları yazdı:

"Dehşet içindeyim. Bu, artık, ne öfke, ne hınç, ne cinayeti haykırma, gerçek ve adalet adına ceza isteme gereksinimidir; bu dehşet duygusudur, olanaksız olanın gerçekleştiğini, ırmakların kaynaklarına doğru aktığını, yeryüzünün güneş altında devrildiğini gören insanın kutsal korkusudur. Ve haykırdığım: cömert ve soylu Fransamızın yıkımı, yuvarlandığı uçurumun korkusudur."

Bu dehşet, sahte belge düzenleyenlerle suç ortaklarının bir adalet parodisini sona erdirecekleri canavarca inceliği öngörmüyordu; af yasası on beş ay sonra aşağılık bir cömertlikle suçsuzlara bağışlanmış suçlular gibi davranıyordu. Emile Zola buna anca iki ay dayanabildi. "Bununla birlikte biraz hakbilirlik hoşuma gidecekti..." Yanıtsız kalacak trajik cümle. Hitler'i Paris'te, bir Fransız generalinin yalanı doğru, yurtseverliği büyük suç, ihaneti erdem olarak ilan ettiğini gören bizler nasıl oluyor da 1899 yazında Zola'nın bu ürküsünü kabul etmiyoruz? Zola'nın davasını okuduğumuz zaman nasıl oluyor da Zola'nın ve savunucularının her sözünde utanç öğesi olarak kalan bağırışların, mırıltıların ve gülüşmelerin yapıldığı Paris Adliye Sarayı'nın canavar dinleyicileri -daha dün Pétain'in ya da hain amirallerin davasında Montoir'lı adamla ve denizcilerimizi öldüren katillerle dayanışmasını açıkça belirten dinleyiciler- kendimizi görmeyeceğiz?

Ölmüş olan Zola hâlâ bekliyor; bazıları onun için yazınsal adalet bekliyorlar, bazılarıysa bunu bile kabul etmiyorlar. Ne ki okullarda, tek gerçeğin adalet olduğunu, birkaç sözcükle gerçeği: XIX. yüzyılın sonunda ordumuzu ve onurumuzu ele geçiren parazit bir kast vardı, sahtekârlıkla, düzmece hareketlerle, alçak polisle ve herkesin gözü önünde söylenen yalanlarla, en değerli ve en temiz olan Fransa görüntüsünün saygınlığını dünyanın gözünde düşürdü ve Emile Zola adlı bir yazar cesareti ve özverisiyle Fransa'nın onurunu kurtarmasını bildi diye öğretmiyorlar.

Yirmi yıl kadar önce *Paris Köylüsü* adlı kitabımın baş kısmını bir dergide yayınladığımda, kötü bir roman yazarı ve eleştirmen olan biri, zaten o sırada Fransız Akademisi'ne girmişti, aynı yazıda Zola'yı en büyük suçlamalarla ezerek onu mahkum ederken -Zola'yı *bayağı* buluyordu- beni de baştacı ediyordu. Bu davranışı ona, benden bir mektup almasına mal oldu, öyle ki yıllarca adımı yazmaya bile cesaret edemedi. Bunu kendimle ilgili olarak değil, Zola'yı *bayağı* bulan bayın, Almanya, Fransa ve İsviçre'de egemenlik sürerken dört yıl boyunca Almanya'nın gizli olmayan, paralı ajanlarıyla işbirliği yapmış olması olasılığını anımsatmak için anlatıyorum. Yirmi yıl önce gülenleri ve salonları Zola'nın zararına kendi tarafına çekerken, olaylar o kadar açık değildi. Ama Akademi'ye girmek için, Zola'dan nefret eden ve kuşkusuz Fransa halkından, onu *bayağı* bularak nefret eden bu kasta yağ çekmenin gerekli olduğu da bir olgudur. Bu belirsiz kişilikten salt bir belirtici olarak söz ettim. Bugün olayların binbir türlü tarzı var, büyük bir yazara, Fransa'nın övünçlerinden biri olan insana karşı sürdürülen kök salmış savaşımın doğası aydınlanmıştır. Zola'nın bu dünyada yüzünü görmediği adalet saati sonunda geldi mi acaba? İnanmak isterdik. Zola'ya hakkını geri vermek, yine de söylüyorum, ona yazınsal hakkını geri vermek demek değildir. Zola'nın beklemiş olduğu, hâlâ da beklediği, onu mahkum edenlerin, Fransız onurunun saygınlığını yok etmeye yeltenenlerin mahkum edilmesidir. Bunun güncelliği içerdiğini, Fransız bilincini, bir savaşı -*Suçluyorum*'la başlayan ve Vichy'e karşı, Darquier de Pellepoix ve Mayol de Luppé gibilerine karşı sürdürülen savaşı- sürdürme isteğini, 1940'dan 1944'e dek işgal edilmiş toprak üzerinde yurdu için savaş verenleri kim görmüyor? Bugün, burada bir anı törenine başkanlık etme onuru bana verildiğine göre ona bu duyuyu sağlamama izin veriniz.

Adı unutulmuş insanların Lejyon d'onör nişanını koparıp almaya cesaret ettikleri Emile Zola'ya karşı verilecek tek gerçek adalet, Zola'nın başlattığı işi sürdürmek ve onun örneğinden, insanın karanlıklara karşı hiç bitmeyen savaş öğretisinin gücünü almaktır.

O günlerde, her gün sokaklarda küfredilen, camları kırılan, çamura itilen; alçak basınının onu eşkiya olarak gösterdiği (8 Şubat 1898 tarihli duruşmada yazarın ifadesi) halde üzerine titrediğimiz Emile Zola... Mahkemede General Pellieux'ye şunları söylüyordu:

"General de Pellieux'ye, Fransa'ya hizmet etmenin çeşitli yolları olduğuna inanıp inanmadığını soruyorum? Fransa'ya kılıçla da hizmet edilebilir, kalemle de. General de Pellieux'nün büyük yengiler kazandığı kuşkusuz! Ben de kendi yengilerimi kazandım. Yapıtlarımla, Fransız dili tüm dünyaya yayıldı. Kendi yengilerim var! General de Pellieux ve Emile Zola adlarını gelecek kuşaklara miras olarak bırakıyorum: gelecek kuşaklar seçimini yapacaktır!"

Zola'nın düşmanları onu orduya hakaret eden, kötü bir Fransız olarak tanıtıyorlardı. Ne ki Politeknik Okul'da öğretmen olan Edouard Grimaux davada şu açıklamayı yapıyordu:

*"Orduyu aşağılayanlar sokaklarda **Yaşasın Cumhuriyet!** diye bağırmaksızın **Yaşasın Ordu!** diye bağırarak geçenlerdir. Bu iki haykırış birbirinden ayrılamaz. Bunlar **Yaşasın Ordu! Zola'ya Ölüm! Yahudilere Ölüm!** diye haykıranlardır."*

Baylar bayanlar bu sözler güncelliklerini hâlâ yitirmedi. Günümüzde, Cumhuriyet'e karşı diktatörlük ordusunu, kendi kastının ordusunu koymak isteyenler Cumhuriyet'in ve ordunun düşmanıdırlar. Onların yanlarında kesinlikle, *Zola'ya Ölüm!* diye bağrışacak ve yakın bir zaman önce *Yahudilere Ölüm!* diye bağrışmış olanlar -ve bu bir haykırış değildi- bulunacaktır.

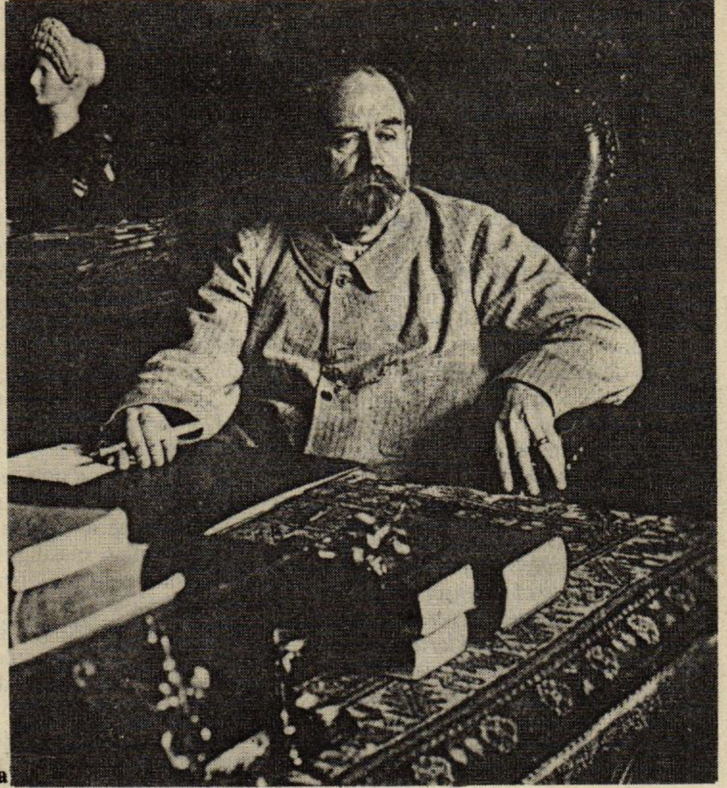
Cumhuriyet'i çökertmek isteyenler, en değerli askerler de olsa, ister istemez ulusal ordunun, dört yıllık korkunç bir savaştan sonra toprağımızdan yabancıyı kovarak gücünü ve değerini kanıtlamış büyük Fransız ordusunun da düşmanları olacaktır. Yakın geçmişte Fransız saflarında bulunsalar da, şimdi ister istemez Yahudiliğe karşı olanların, Vichy kastının ve Fransız düşmanlarının bağlaşığı olacaklardır. Kendi saflarında herkes bunu bilmiyor ama bu ihanet sapmasına dikkat etmeliler, geçmişteki örnekler onları ürkütmeli. Barikatlarda üç tane yüz yoktur; Fransa'yla, yenilir yenilmez ayağa dikilen cellatların dışında başka saf yoktur. Önümüzde Zola'yla birlikte Fransa için ya da Esterhazy, Maurras, Pétain'le birlikte Fransa'ya karşı olmaktan başka seçenek yoktur.

İnsanlar bu formül için beni kınayacaklardır: *Zola'yla birlikte Fransa için* deyimi, çelişik görünecektir. Yazını her zaman siyasadan ayırmayı savlayanlar

ve şimdi de Zola'nın bir estetik olduğunu ama Fransa'nın hatta Cumhuriyet'in bir estetiği bulunmadığını söyleyecek olan insanlar da tastamam bunlardır. *Deneysel roman* diye adlandırdığı dönemde Zola şöyle yazıyordu:

"Neden olan toplumsal hareketle, sonuç olan yazınsal anlatım arasında uyum olmalıdır. Kendi üzerinde yanılan Cumhuriyet, kaçınılmaz olarak bilimsel bir formüle göre varolduğunu anlamayarak, bu bilimsel formülü yazının arasına sıkıştırmaya kalkışırsa, bu, cumhuriyetin olgular için olgun olmadığına ve bir başka olgunun: diktatörün karşısında bir kez daha silinmesi gerektiğine işaretir."

Bugün aydın serüvenciliğine, diktatöre karşı Fransız saflarında kalınmak isteniyorsa Zola'dan, gerçekçilikten, yazarın yargılama hakkından, doğruyu söyleme hakkından yana olmak gerekir. *Neden olan toplumsal hareketle sonuç olan yazınsal anlatım arasında uyum olmalıdır.* Bulanık su meraklılarının kaldıramadığı ve son zamanlarda sosyalizm ülkesinde biraz şiddetle belirtildiği için tepkilerini dinlememize malolan çarpıcı gerçek budur.



Emile Zola

Kuşkusuz, burada benden, Emile Zola'nın yapıtında neyin değerli, neyin değersiz kaldığını açıklamam istenecektir. Şimdiki zamanla dehanın zamanı arasında karşılaştırma yapmam, *Rougon'*-ların sözcük dağarını, babasının bilimsel görüşlerini açıklamam, natüralizmin karşısına çağdaş gerçekçiliği, bizim öğrendiğimizi ve Zola'nın bilmediğini vb. açıklamam istenecektir. Doğaldır ki Emile Zola XIX. yüzyılın ikinci yarısının romancısıdır ve biz XX. yüzyılın ortasına geliyoruz. Doğaldır ki *Kadınların Mutluluğu'*ndan bu yana tröstler gelişmiştir; tıpkı demiryollarının ardından uçakların ortaya çıkışı gibi. Doğaldır ki Zola da Balzac'tan daha fazla romanın sonu değildir. Zola'nın romanlarında, bu büyük yazara karşı gösterilen gerici aşağılamalarla ve haykırışlarla karıştırılmaması gereken bir sol eleştiri vardır. Bu ışıkla yarı yol almışken Zola'yı, *natüralizm*in yetersizliklerini, *deneysel roman*da geçerliliği kalmamış yanları inceleyebilirim. 1891'in başlarında Fransız sosyalizminin en hatırı sayılır düşünürlerinden biri olan Paul Lafargue, *Para*'ya ilişkin olarak, tarihin bize benimsettiği şu eleştirel incelemeyi başlatmıştı. Ne ki, Lafargue bunları, yapıtının içsel mantığı Zola'ya bugün onu gördüğümüz belirleyici yüzü kazandırmadan önce yazmış ve natüralistleri kulede yazarlar olarak değerlendirmişti:

"Dante'nin, iyi bir filisten olarak, dört duvar arasına kapanıp, halkın yaşamına karşı kayıtsız kalsaydı ve o dönemin savaşımlarında coşkuyla yer almasaydı İlahi Komedya'yı yazabileceği düşünülebilir miydi?"

Lafargue, farkında olmaksızın, Zola'nın bugün sözünü edebildiğimiz övgüsüne katkıda bulunuyordu. Bu övgüyü bugün, Paul Lafarque'ın 1891'de Emile Zola hakkında bilemeyeceği yana dayandırıyorum;Zola'nın *Nana'*nın ya da *Hayvanlaşan İnsan'*ın yazarı değil, *Suçluyorum'*un yazarı olduğunu gözlemlemem istenecektir. Emile Zola'nın her şeyden önce, adı Balzac'ın yanına yazılabilecek tek büyük romancı olduğu söylenecektir. Yalnızca, yazardan söz etmem gerektiği söylenecektir. Bunu bana söyleyecek olanlar beni yanlış anlamışlardır: benim açımdan bir yanda yazar, öte yanda siyasa yoktur. O tek bir insandır. Adalet istediğim kişidir. Dava'nın Zola'sını savunmak demek; onun yapıtının izlediği tüm yolu, düşüncesinin tüm gelişimini izlemek demektir. Ve belki de bu gelişmenin evrelerinde Emile Zola'nın romanlarında birbiri ardından durabilirim. Ama aydınlık düşmanları ister istesinler, ister istemesinler, ünün doruğunda olanlar bu romanlar değil midirler? Benden ne bekliyorlar, hiç kimseye karşı bir şey yapamayan ben onlar için ne yapabilirim? Ama Zola'ya hakkını, tam hakkını teslim etmek, uzun uzun romanlarından söz etmek, bir profesör kürsüsünde kitaplarını irdelemek demek değildir. Zola'ya hakkını teslim etmek demek ondan ders almak, Zola örneğini kavramak, Zola'yı sürdürmek, Fransa'yı sürdürmek demektir.

DİPNOTLAR

(1) Esterhazy: Casusluk olaylarına karışmış Macar kökenli Fransız subayı. Dreyfus'un suçlanmasına neden olmuştur. 1899'da suçunu itiraf etti. (Ç.N.)

(2) Pétain: Hitler'le karşılaşmasından sonra İş, aile, vatan üçgenine dayanan hiyerarşik ve otoriter devlet kuran Fransız generali.

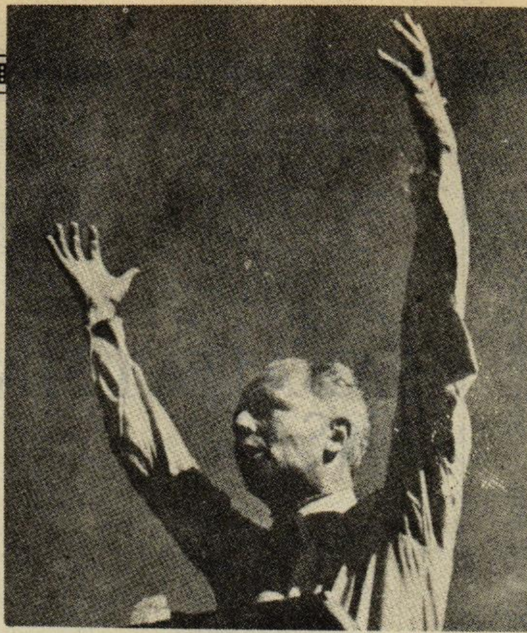
(3) Dreyfus (Alfred) 1894'de Genelkurmayda meslekdaşlarının toplumcu ve ırkçı önyargılarının kurbanı olmuş, hakkında casusluk suçlamasıyla dava açılmış, dava Fransız siyasal yaşamının skandallarından biri haline dönüşmüştür.

(4) F.G.L.: Anti Bolşevik Fransız gönüllüler Lejyonu (Ç.N.)

(5) Vichy: Başkanı Vichy'de oturan (1940 Temmuz-1944 Ağustos) Fransız Devlet'i yürütme gücü.

(6) Darnand (Joseph): Hitler Almanyasıyla işbirliği yapan aşırı sağcı politikacı. 1945'de kurşuna dizildi.

(7) Maurra (Charles) (1868-1952). Demokratik düşüncelere karşı monarşizm yanlısı Fransız yazarı. Vichy hükümetinin ateşli savunucusu. (Ç.N.)



Aragon'un Sürekli Devinimi

Nedim Gürsel

Kitaplarının birinin başlığında benim gibi bir Türk yazarına biraz da garip gelen bu iki sözcükle karşılaşmasaydım, Aragon'un yapıtını *"sürekli devinim"* diye nitelendirmek aklıma gelmeyebilirdi. Çünkü hem "aydınlanma" hem de "karanlıklar" toplamı olan çağımızı bir uçtan ötekine kateden Aragon'un yapıtını, hiçbir şey bu Hegelci[1] başlık kadar iyi açıklayamaz.

Aragon'u tanımadım; yaşamının günbatımında, onunla gerçek bir diyalog kuramadan, kendisiyle karşılaşma onuruna sahip oldum. Yaşımın küçüklüğü nedeniyle, onun kuşağındaki en iyi yabancı ve Fransız yazarların çoğu gibi yirminci yüzyılın serüveniyle birlikte, Aragon'un izlediği yolu izleme fırsatım da olmadı. Anadolu'nun uzak bir şehrinde doğduğum zaman Aragon'un ardında kırk yılı aşkın yazı deneyimi vardı. Çünkü, kendi deyişiyle *"bir trapezde ardarda taklalarla güneşler çizer gibi bir satırdan ötekine gitmeyi gerektiren bu kafa jimnastiğini"* uygulamaya on yaşında başlamıştı. Bununla birlikte, yapıtını inceledim ve 1979'da Sorbonne'da *Aragon'un Şiirinde Gelenek ve Çağdaşlık* konulu bir tez hazırladım. Diyeceğim, bir Türk yazarı ve özellikle tez hazırlamış biri olarak, Aragon'un "Sürekli Devinim"i hakkında birkaç söz söylemek istiyorum.

Dadacı şiirlerden gerçeküstücü şiirlere, "Gerçek Dünya" başlığı altında topladığı romanlardan yazınsal incelemelere, sanat eleştirilerinden gazete yazılarına, çeşitli kongrelerde yaptığı konuşmaların metinlerine dek Aragon çok yazdı. Ama, ne olursa olsun, nasıl olursa olsun, ne zaman olursa olsun diye yazmadı. *"Düşüncelerimin ya da yazılarımın tarihsel bağlamı değerlendirilmezse yapıtımı anlayabileceğinizi sanmıyorum"* diyordu.

Ben de bazı üniversite hocalarının yaptıkları gibi, düz yazıyı şiirden ayırarak Aragon'u anlayabileceğinizi sanmıyorum. Çünkü *"Paris Köylüsü"* ndeki düz yazı *"Kızıl Cephe"* deki dizelerden daha "şiirsel"dir. *"Bitmemiş Roman"* daysa, bilerek seçilmiş bu ada karşın, düz yazı öğelerinin *Oyun-Roman*'daki kadar mutlak olmadığı kuşkusuzdur. Örneğin, artık herkesçe bilinen bir incelemesinde[2] istiareli yöntemi şiirle, mecaz-ı mürselli yöntemi gerçekçi romanla özdeşleştirerek, istiareyle mecaz-ı mürselin uzlaşmazlığının altını çizen Roman Jacobson'unki gibi bir sınıflama, Aragon'un durumunda pek az geçerlilik kazanmış gibi görünüyor. Çünkü istiarenin ve mecaz-ı mürselin ya da Jacobson'un deyimiyle "uygunluk" ve "yakınlık" birlikteliği Aragon'un yazısının —şiirde olsun, romanda olsun— doğrudan doğruya özünü oluşturur. Zaten, Aragon yazarlık pratiğinde olduğu kadar şiire ilişkin tanımlamalarında da bu ikilikten (dichotomie) kaçınır.

"Şiir denilen şu çılgın ve büyülü sözcüğün benim için taşıdığı anlamı, hiç kimse hiçbir zaman anlamayacak. (...) Zamanın öte yüzüne, gözleri iri iri açılmış şu karanlıklara, kendimi yitirdiğim şu tutkuya, şu gece güneşine, kışkırtan çanların tüm gücüyle çaldığı gırtlağımda ölmekte olan şu lanetli ezgiye şiir diyorum... Sözcüklerin hem yasak olanı, hem de anlamın ya da anlamsızlığın serüvenini olduğu kadar karşıtını da dile getirdikleri aydınlığın yadsınmasına da şiir diyorum."[3]

Aragon'un yapıtını bir bütün olarak değerlendirmek ve birliğini metinlerin çokluğunda hatta aykırılığında aramak gerekir. Bu yapıtın tek değişmezinin değişkenlik, Aragon'u gerçeküstücü bir isyancıdan "Gerçek Dünya"nın sorumluluğunu yüklenen bir eylemciye dönüştüren dinamiğin bu sürekli devinim olduğunu söyleyebiliriz. Başlangıçta, Apollinaire'in "yeni düşünüş"ünden ve Reverdy'nin "yazınsal kübizm"inden izler taşıyan Aragon, doğal olarak Dada başkaldırısında kişiliğini bulduğunu sandı. Rimbaud'nun deyişiyle *"bütünüyle modern"* olmaya çalıştı. Breton'la birlikte, 19. yüzyılın büyük şairlerini "Gevşek Koca Kafalar" haline getirmiş Lautréamont'u keşfetti. Rimbaud ve Lautréamont, önce dadacı sonra da

gerçeküstücü şair için, şiirde yerleşmiş düzene başkaldırının ana kaynaklarından birini oluşturdu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda bu büyük kıyımdan derin bir tarzda etkilenen gençlerin nihilizminin somut simgesi olan bu başkaldırı, Aragon ve arkadaşlarını Dada'dan gerçeküstücülüğe geçmeye itecektir. Ne ki bu, daha ilerde Aragon'un da söyleyeceği gibi "umutsuz bir girişim" olacaktır. Zaten dadacıyken bile, Aragon geçmişin tümüyle tasfiyesini benimsememiştir.

Başlangıçtan beri yazınsal geleneğin bazı ögelerini özümlemeye çalışmıştır. Örneğin, Barres'i aşağılamış ama "dava"[(4)] sırasında savunmasını yapmıştır; Fenelon'un parodisini[(5)] yapmış ama *Télémaque'ın Serüvenleri*'nde bu klasik yazarın anlatı örgüsünden yararlanmıştır. "Salata" olarak nitelendirdiği geleneksel şiiri Apollinaire ve gerçeküstücü arkadaşlarıyla birlikte yadsımış ama sone yazmaktan da kendini alamamıştır. Otomatik yazının "sel gibi akışı" gereğine ve gerçeküstücü ilkelere aldırmaksızın ölçü ve uyakla otomatik yazıyı uzlaştırmayı denemiştir. Bir kübist şiirin orta yerine "kaçak" olarak, ölçülü uyaklı soneyi sokabilmiştir. Oniki ve sekiz heceli dizeleri yalnızca *Yürek Yarası*'nda ya da *Fransız Uyan Borusu*'nda değil, tam Dada hareketi ve gerçeküstücülük dönemlerinde yayınlanan *Sevinç Ateşi* ya da *Sürekli Devinim* gibi şiir kitaplarında da yazmıştır. Eskiden Rus fütüristlerinin kendi yazınlarında yaptıkları gibi, Montaigne'i, Corneille'i, Molière'i, Descartes'i, Voltaire'i, Flaubert'i, Balzac'ı, Anatole France'ı ve Marcel Proust'u *"şimdiki zamanın güvertesinden denize atmaya yeltenmiş"* ama Lautréamont'la Rimbaud'yu *"tüm zamanların en iyi şairleri"* olarak değerlendirmiştir. Her ne kadar *Extra*'da Lautréamont'a öykündüyse de, Fénelon'un yapıtının yönünü değiştirmek Fénelon'u gerçeküstücülük adına eleştirdikten yıllar sonra, bu kez gerçeküstücülüğe saldırmak için Lautréamont'un *Şiirler* adlı yapıtından yararlanmıştır. Gerçeküstücülüğün, diyalektik maddeciliğin ilkelerine göre çelişkili yanlarının üstesinden gelmek isterken Gerçek Dünya'ya doğru gelişme göstermiştir. Bu gelişimde modernizmin eleştirisi, artık, şiirinde olduğu gibi düz yazısında da savunduğu büyük gerçekçi gelenekten destek alacaktır. Kısacası, Aragon'un yapıtı, Fransız kültür mirasını dışlar görünürken bile, onun içinde kök salmıştır. Lautréamont'dan Victor Hugo'ya, Apollinaire'den Zola'ya, Reverdy'den Rimbaud'ya, Tsara'dan Stendhal'e, Balzac'tan Barbusse'e vd... dek bu miras homojen olmaktan çok uzaktır. Ama Aragon her kezde, yapıtını bu kültürel mirasın derin kökleri üzerine kurma savaşımı vermiştir.

Yazımı, Pablo Neruda'nın Aragon'a yönelttiği şu soruyla bitirmek istiyorum.

"Neden ağaçlar gizlerler
Köklerinin güzelliğini?

Aragon'un kendini aşmak için her zaman sürekli devinim içinde olan yapıtı ancak Fransız yazınının içinde kök salarak gerçekleşebilir ve kendini kabul ettirebilirdi. Bu yapıtı incelerken özellikle köklerinin görkemini ölçmeye, başka bir deyişle *metinlerarası ilişkilerin* (intertextualité) alanını belirlemeye çalıştım. Bu ilişkiler yer altındaki karıncalardan daha çok, bir örümcek ağından daha da dolaşıktı.

---

(1) Aragon'un ilk şiir kitabının adı "Le Mouvement Perpetuel" (Sürekli Devinim)dir. (Ç.N)

(2) "Deux aspects du langage et deux types d'aphasie" Essais de linguistique générale. Seuil Yay. s. 61-67.

(3) Oeuvre Poétique, Cilt IV. Livre Club Diderot. S. 14

(4) Dada Hareketi bir takım değerleri alaşağı etmek için, onlar hakkında yazınsal davalar açmış, ilk olarak da dönemin tutucu yazarı Barres'i yargılamıştır. (Ç.N)

(5) Burada geçen "parodi"nin Türkçe karşılığı, *alay ederek yansılamak* olarak verilebilir; ancak yazarın üslûbunu değiştirmemek kaygusuyla sözcüğü olduğu gibi bıraktım. (Ç.N)

Bu yazı Paris'te yayımlanan "Révolition" dergisinin "Aragon" özel sayısında yeralmış ve Sevgi Tamgüç tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

SABAHATTİN KUDRET AKSAL

AY

1
Ay, buz gibi ay,
Cin mısırı patlatmıştık o gece.

2
Kümese dadanmış sansar.

3
Lepiska saçlarını kesiyor kadın, bir sandığa koyuyor,
kilitliyor, pirinç anahtarı üç kez çevirerek.

4
Yarın sabah sulu karla uyanırız ola ki.



Uçsuz Bucaksız İlkbahar

Nurer Uğurlu

Aragon ile Elsa!
Dante ile Beatrice mi? Ya da Romeo ile Jüliyet mi? Ferhat ile Şirin, Leylâ ile Mecnûn olmadıklarını biliyorum. Ama bir *Nâzım ile Pirâye* hiç değiller.

Her ne kadar Nâzım, Pirâye'ye yazdığı bir mektupta, *«Bu yazılar seni benden önce görmek bahtiyârlığında oldukları için onları kıskanıyorum»* ya da bir başkasında, *«...Geçenlerde Fuzûli'nin Leylâ ile Mecnûn isimli kitabından bazı seçme parçaları tekrar okudum. Fuzûlî, yahut Mecnûn, sevgisinin inkişafında o hale geliyor ki, artık, etiyle kemiğiyle, kafası ve yüreğinin düşüncesiyle Leylâ'yı değil, aşkı seviyor. Yani Leylâ ile başlıyan aşkı Leylâ'dan ayrılıp, sıyrılıp mücerret aşk haline geliyor. Benim aşkım bunun tersine, aşk, sevmek, sevgi ihtiyacı mücerret olarak başladı bende, sonra müşahhaslaştı, şahıslaştı senin maddende ve ruhunda. Yani ben aşk denildiği, muhabbet, sevgi denildiği zaman, etiyle, kemiğiyle, düşüncesi ve hareketiyle İstanbul'da Erenköy'de yaşıyan Hatice Pirâyende Ran'ı görüyorum. Fuzûlî için aşk konkre, şahıslaşmış Leylâ'dan başlayıp mücerret aşka gelmiş, bende mücerret aşktan müşahhas Pirâyende'ye...»* diyor. Ve onun için yazdığı bir şiirde;

Ne güzel şey hatırlamak seni:
ölüm ve zafer haberleri içinden,
hapiste,
ve yaşım kırkı geçmiş iken...

böyle söylüyor ve onun için yazdıklarını bağıra bağıra okumak istiyorsa da, diyebilirim ki onlar ancak bir *«uzun ilkbahar»*ı yaşamışlardır. Sanırım *«Bir Sürekli İlkbahar»*ı hiç görmemişlerdir.

Bilindiği gibi *Leylâ ile Mecnûn, «Bir Sürekli İlkbahar»*ın yani ölümsüz aşkların hikâyesidir. Hiç kuşkusuz Fuzûlî'nin *Leylâ ile Mecnûn*'u bu konuyu işleyen diğer mesneviler içinde en güzel, en etkin ve en yaygın olanıdır. Gerçekte bir *Arap aşk hikâyesi* olan ve birçok Acem ve Türk şairlerince çokça işlenen bu konu Fuzûlî'nin mesnevisinde dört bin beyite yakındır. Bu mesnevi, *ki bizim ilk romanımızdır,* X. yy Arap araştırmacısı Ebu Bekir el Vahibi'nin derlediği hikâyenin biraz değişik öykünmesidir.

Ama konusu aşk olan *Leylâ ile Mecnûn* hikâyesine Fuzûlî gerçekten güçlü bir *lirizm* katmıştır. Aşk acısı içtenlikle işlenmiştir. Mesnevide maddi aşk giderek manevi aşka, *tasavvufi* bir niteliğe dönüşmüştür. Aşk, derinlik ve içtenlik kazanan bir kavram olmaktan çıkmış, soyut romantik bir lirizm içine girmiştir. Fuzulî'nin gerçekten bu çok güzel mesnevisi, kendinden sonraki birçok *Divan* ve *Tekke* şairlerini de etkisi altında bırakmıştır.

Fuzûlî *'sofi'* bir şair değildir. Ama ona nedense *mutasavvıf* şair diyenler büyük çoğunluktadır. Bu nitelendirmede, onun şiirlerinde oldukça sık yer alan *tasavvufi* zenginliklerin ve derinliklerin büyük payı olsa gerek. Ama onun şiirlerine nesnel bir yaklaşımla varıldığında *tasavvuf*'un bir amaç değil bir araç olduğu görülür. Sa-

nının, Fuzulî de, *Divan* ve *Tekke* şairlerimizin büyük çoğunluğunda görüldüğü gibi *tasavvuf*un o büyük sonsuzluğundan yararlanmıştır.

Denebilir ki Fuzûlî'de *aşk* hem çağdaşı, hem de kendisinden sonraki birçok *Divan* ve *Tekke* edebiyatı şairlerinin anlayışından ayrıdır. *Divan* edebiyatı şairleri içinde aşka, *'sofi'*lerin aşk anlayışını dışarıda tutarsak, en insancıl yaklaşan Fuzûlî'dir. Onun aşkı ne *'sofi'*lerin anladığı anlamda *Tanrı aşkı*,ne de diğer halk ozanlarının sözünü ettiği cismani bir aşktır. Fuzûlî aşka yalnız *aşk* olduğu için yaklaşmıştır. Bir beytinde dediği gibi;

Bende Mecnûn'dan füzun âşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdık benem Mecnûn'un ancak adı var.

***

Ama neden Nâzım varken Fuzûlî?

Kıl tefâhür kim senin hem var benim tek âşıkın
Leyli'nin Mecnûn'u Şirin'in eğer Ferhad'ı var.

diyen bir şairi aşktan söz ederken, Nâzım gibi anmamak, gerçekten büyük haksızlıktır.

Nâzım'ın yaşamında çok *'ilkbahar'*lar vardır. Ama hiçbiri *Leylâ ile Mecnûn* hikâyesinde olduğu gibi soyut ya da Aragon ile Elsa'nın yaşadıkları gibi somut yani *'Bir Sürekli İlkbahar'* değildir, olmamıştır. Her ne kadar o;

A be şair
bizim de bir çift sözümüz var
«Aşka Dair»

derse de, onun yaşamında nedense, *«ilkbahar»*lar hep kesik kesik ve aralıklı sürmüştür. Ama bir bütün olarak Nâzım'ın yaşamına bakıldığında, bu kesik kesik ve aralıklı *«ilkbahar»*ların sonuçta, bir ömür içinde *«sürekli»* olduğu görülür ki, gerçekten şaşırtıcı ve çok ilginçtir. Onun şiirlerinde, romanlarında, oyun ve yazılarında olsun bu süreklilik, ki yaşamında olduğu gibi, açık ve belirgindir.

***

Mavi gözlü devin sevdiği minnacık kadın?

Her ne kadar Memet Fuat, *Nâzım ile Pirâye* kitabında, *«...Mor Menekşe, Aç Dostlar ve Altın Gözlü Çocuk» Nazım'ın Pirâye için yazdığı ilk şiirdir. Ama bu tanışma hemen evliliğe yönelmedi. Pirâye'nin ilk kocası Vedat Örfi'den biri kız, biri erkek, iki çocuğu vardı. İkincisi kocasını yüreğiyle değil, aklıyla seçmek istiyor, birini dedelerine bırakmak zorunda kaldığı çocukları için kaygılanıyordu. Özlediği gösterişsiz, ama rahat bir hayat, bahçesinde ebruli hanımelleri açan küçük bir evdi. Mavi Gözlü Dev, Minnacık Kadın ve Hanımelleri ile Bir Ayrılışın Hikâyesi bu dönemdeki çekişmelerin ürünü şiirlerdir. «Mavi Gözlü Dev»in başına ters düşen son bölümü Nâzım ile Pirâye'nin evlenmeye karar verdikleri zaman yazılıp şiire sonradan eklenmiştir»* derse de Vâlâ Nurettin'le, M.Zekeriyâ Sertel'e göre, *mavi gözlü devin sevdiği minnacık bir kadın*, Taninci Muhittin'in baldızı Nüzhet'tir. Nâzım'la Nüzhet İstanbul'da Kadıköy'de tanışırlar. Her akşamüstü buluşup Kurbağalıdere'den Bahariye'ye kadar kol kola birlikte gezerler. Şifa'da *'mehtap seyri'*ne çıkarlar. Taninci Muhittin dedikoduları, söylentileri önemseyerek bu aşk başlangıcına son vermek ister ve ailece Ankara'ya göç eder. Böylece Nâzım'ın *bahar*'ı bir başka *'bahar'*a kalır.

Bir süre sonra Taninci Muhittin Ankara'daki Matbuat Umum Müdürlüğü görevinden ayrılıp Tiflis'e gider. Ticaretle uğraşır. Nâzım'da, Vâlâ Nurettin'le birlikte öğrenim için gittikleri Moskova'dan Tiflis'e geçince Taninci Muhittin'i ararlar. Orient Otel'deki odalarına çıktıklarında kapıyı karısı açar. Kocasının Nüzhet'le birlikte Moskova'ya gittiğini söyler.

O yıllarda Nâzım'la Vâlâ Nurettin Moskova Üniversitesi'nde öğrencidirler. Günlerden bir gün Nüzhet üniversiteye gelip, Nâzım'ı bulur. İki genç yürekte yeniden İstanbul anıları, özlemleri, giderek sevgileri yeşermeğe başlar. Ve Nâzım'la Nüzhet bu arada evlenmeğe karar verirler. Taninci Muhittin bu evliliğe karşı çıkar. Ama yüreklere bir kere aşk ateşi düşmüştür. Hem de bu kadar uzun bir aradan sonra. Bu birlikteliğe Nüzhet kararlı, Nâzım çok isteklidir. Sonunda evlenirler.

Vâlâ Nurettin'in anlatmasına göre, *«Zekâ ve his incelikleri olan, kedi yavrusu gibi ufak tefek ve Nâzım'ın haşinliği ile taban tabana zıt karakterde uysal bir kızcağız»* olan Nüzhet,Moskova'daki tekdüzelikten sıkılır ve kocasından bir aylığına izin alıp İstanbul'a döner. Dönüş, o dönüş olur.

Bir zaman sonra Nüzhet, İstanbul'un zengin ailelerinden birine gelin gider. Bu haber Nâzım'ı çileden çıkarır ve onun için ünlü *«Mavi Gözlü Dev, Minnacık Kadın ve Hanımelleri»* şiirini yazar.

***

Nâzım, Nüzhet'ten ayrıldıktan ve *'Gövdemdeki Kurt'* şiirini yazdıktan sonra Anuşka adında bir Rus kızına tutulur. Kız, devrimci gençlik örgütünde sekreterlik yapmaktadır. Nâzım, kızın Sİ-YA-U'ya ilgisine rağmen sevdalanır. M.Zekeriya Sertel'in anlattıklarına göre, *«...Anuşka'nın aynı zamanda başka erkek arkadaşları da vardı. Nâzım zaman zaman kıskançlık bunalımları geçirerek ve kızın bütün kaprislerine katlanarak onu sevmekte devam etti. Moskova'daki bütün talebelik hayatında yalnız bu kızı sevdi... Nâzım 1928'de memlekete döndükten sonra bu kızı Türkiye'ye getirip onunla evlenmek istedi. Kızı Türkiye'ye davet etti. Rus kızı bu çağrıyı kabul ederek İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı. Odesa'dan Nâzım'a gönderdiği mektuptan sonra bir daha ondan haber alınmadı. Nâzım uzun bir süre ümitle bekledi.»*

Nâzım ise, Moskova'da açan bu *'ilkbahar'* çiçeğini *'Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim'* romanında şöyle anlatır:

«...Tren kalktı. Anuşka hep böyle sımsıkı tutuyor elimi. Kayın ağaçları gelip geçiyor. Ruslar şu kayın ağacına bayılır. Biz hangi ağacı severiz? Kavağı? Çınarı? Ben hangi ağacı severim? Söğüdü mü? Gözü de pek yaşlıdır mübareğin. Ben... Anuşka! Anuşka! Ben Anuşka'ları içimden söylüyorum sanırken yüksek sesle söylemişim.

'Ne var Nâzımuşka?'

'Hiç bir zaman, hiç bir kadını, seni sevdiğim kadar sevmedim, sevmiyeceğim...' ...Moskova varoşlarını geçiyoruz. Anuşka'nın eli elimde. Başladım bir şiir okumaya:

Sevdayım tepeden tırnağa
sevda: görmek, düşünmek, anlamak,
sevda: doğan çocuk, yürüyen aydınlık,
sevda: salıncak kurmak yıldızlara,
sevda: dökmek çeliği kan ter içinde,
sevdayım tepeden tırnağa.

* * *

Nâzım, ikinci kere Sovyetler Birliği'ne gittiği zaman Dr.Lena'yla tanışır. Bir *'bahar'* çiçeği daha tomurcuklanır. Lena'yla Nâzım birbirlerini severler. Bu birliktelik 1928'e kadar sürer. Kemal Sülker'in anlatmasına göre, *«...Sevişerek ve anlaşarak hayatlarını birleştirmişlerdir. Nâzım sahte pasaportla Türkiye'ye döndükten sonra Lena, normal pasaport ve vize alıp kocasının yanına gelmek için çırpınıp durur. Ama bir türlü vize alamaz.»* Nâzım'ın bu evliliği de başladıktan az zaman sonra bir *'sonbahar'* yaprağı gibi düşer ve yiter.

***

Nâzım'ın en uzun *'ilkbahar'*ı hiç kuşkusuz Pirâye'dir.

Bir mektubunda, *«...Meselâ ben 48 yaşımı bitirdim. Ama her gün biraz daha âşık oluyorum. Karımdan, sanattan, tabiattan, insanlardan, idealimden tut da kanaryama kadar her şeye dolu dizgin âşık oluyorum. Ve çok şükür âşığım. Bu aşk mistik mânâda filan değil. Plâtonik aşk değil. Her birine ayrı ayrı pratik tezahürüyle faal bir aşk... Bana öyle geliyor ki, bir tek insana, yüz milyonlarca insana, bir tek ağaca, bütün ormana, bir tek düşünceye, fikre, âşık olmadan yaşamak yaşamak değildir»* dediği gibi Nâzım'ın bu *'ilkbahar'*ı yirmi yıla yakın bir zaman sürmüştür. Bu âşk Nâzım'ın Nâzım olmasına ve onun en güzel şiirlerine, en sağlam kökü salmıştır, diyebilirim.

Kitap okurum:
içinde sen varsın
şarkı dinlerim:
içinde sen.
Oturdum ekmeğimi yerim:
karşımda sen oturursun,
çalışırım:
karşımda sen.
Sen ki, her yerde «hâzır nâzır»ımsın
konuşamayız seninle
duyamayız sesini birbirimizin
sen benim sekiz yıldır dul karımsın

dediği Pirâye'yle Nâzım 1930 yılında tanışırlar.

Mehmet Fuat'ın anlattıklarına göre, *«...Nâzım ile Pirâye evlenmeye karar verdikleri yıl 1932 olsa gerek.»* Kadıköy'de birbirlerine yakın evlerde otururlar. Pirâye annesi, ablası, eniştesiyle birliktedir. Nâzım'sa, kızkardeşi, eniştesi, üvey annesi, üvey kardeşleriyledir. Bunların büyük çoğunluğu, bahçeli köşklerde oturmağa alışık kişilerdir... Vedat Örfi (Pirâye'nin kocası) 1926 yılında karısıyla çocuklarını baba köşküne bırakıp Paris'e gider. Oradan Mısır'a geçer. Serüven düşkünü sorumsuz bir *«paşazade»*dir. Pirâye, dört yıl kocasını bekledikten sonra, oğlunu yanına alıp annesinin evine gelir. Ama bir türlü yurda dönmeyen kocasından ancak 1932 yılında ayrılabilir. Vedat Örfi'nin babası Mehmet Ali Paşa eski gelini Pirâye'yi kızı gibi sevdiği için, Nâzım'ı da damadı yerine koyar. Doğru dürüst yerleşmeye, toparlanmaya zaman kalmadan Nâzım tutuklanır. Önce İstanbul, sonra Bursa cezaevlerinde yatar. Suçu, duvarlara devrimci bildiriler yapıştırmaktır. İstenen ceza ise idamdır. Temyiz, Nâzım'a verilen beş yıllık cezayı bozar. Dört yıl ceza verir. Üç yılı, Cumhuriyet'in onuncu yıl affına girer. Birbuçuk yıldan çok içeride yatan Nâzım altı ay fazla yatarak cezasını çekmiş olarak özgür bırakılır. Erenköy'e, Mithat Paşa köşküne döner. 1934 yılı bitmek üzeredir.

Bu yıl Nâzım ile Pirâye, Pendik'te, gözden uzak bir evlendirme dairesinde, orada buldukları iki kişinin tanıklığıyla nikâhlanırlar. İki yürekte açan bu güzel *'bahar'* çiçeği 1938 yılına kadar sürer.

Ve bir gece Nâzım, konuk olarak gittiği evden polislerce alınarak Ankara'ya götürülür.

***

Nâzım, Bursa Cezaevi'nden Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta, *«...Ne var biliyor musun Kemal, ben umumiyetle, o kadar zor, daha doğrusu bana belki o kadar zor gelen, emek isteyen yazı tarzlarıyla uğraşmışım şimdiye kadar ve yazı yazmayı öyle zahmet, sabır, zaman sarfı isteyen ciddi bir iş saymışım ki, şimdi bu küçük şiirler hemen hemen her gün bir saat içinde, zahmetsizce doğuverince, değerlerinden şüpheleniyorum»* diyorsa da, gerçekte yaşamının *'baharı'*nda Pirâye için yazdıklarının, özellikle *«Saat 21-22 Şiirleri»*nin çok ayrı, çok değişik bir yeri vardır. O seven ve sevilen bir insan olarak *en güzel aşk şiirlerini* sevgilisi, karısı, en yakın, en dürüst arkadaşı Pirâye için, İstanbul için, özlem, ayrılık, deniz kokan dizelerini işte bu saatlerde, evet tam bu saatlerde yazmıştır.

1948 sonlarına doğru af haberleri sıklaşır. Nâzım'ın hapisten çıkması beklenir. Bu arada Nâzım kendisini sık sık görmeye gelen dayısının kızı Münevver'e âşık olur. Bir arkadaşını Bursa'ya çağırıp, Pirâye'den ayrılmak istediğini bildiren bir mektup yazar.

Ve hiç ummadığı, aklının ucundan bile geçirmediği böyle bir mektubu alan Pirâye çok şaşırır. Bir türlü inanamaz Nâzım'ın yazdıklarına.

Bu arada Nâzım'ın affı geriye kalır. Onu protesto için açlık grevine yatar. Bursa'dan İstanbul'a, Üsküdar Cezaevi'ne getirilir. Özel bir af yasasıyla özgür bırakılması beklenir. Bu arada Münevver'le olan ilişkisi yeniden alevlenir. Bu küllenmiş gibi görünen közün üstü, daha önce Bursa'da, biraz olsun açılmıştı. Bundan sonrasını Memet Fuat'ın anlattıklarından dinleyelim; *«....Pirâye bunu bildiği halde (Münevver'le olan ilgisini) gidip Nâzım çıktıktan sonra isterse eve gelebileceğini, ayrılıncaya kadar birlikte oturabileceklerini söylemesi gerektiğine inanır. Üsküdar Cezaevi'ne çocuklarıyla birlikte gider. Görüşmeci yerinde değil ayrı bir odada otururlar. Piraâye, ona söylemesi gerektiğine inandığı şeyleri söyler.»* Nâzım, Pirâye'nin sözlerinden çok duygulanır. Ama artık iki sevgili *'uzun ilkbahar'*larının sonuna geldiklerine inanmak istemeseler bile yüreklerinden geçirirler. O sırada kapı açılır. Gardiyan Nâzım'a görüşmecisi olduğunu söyler. İçeriye Münevver girer. Yanında Nâzım'ın kızkardeşi vardır. Bir ara suskunluk olur. Nâzım sevdiği iki kadın arasında ne yapacağını şaşırır, bocalar. Ne söyleyeceğini beceremez.

Ve Nâzım'la Pirâye'nin birbirlerini son görüşleri bu olur. Cezaevin'den çıktıktan sonra Nâzım, bir zaman Pirâye'nin ayrılmak için mahkemeye başvurmasını bekler. Ama Pirâye boşanma davasını Nâzım'ın açmasını ister.

Bir gün bu *'uzun ilkbahar'* A.Kadir'le Kemal Sülker'in tanıklığıyla son bulur.

Pirâye, bu *'uzun ilkbahar'*ının Münevver'in araya girmesiyle son bulması karşısında Nâzım'ı bir türlü bağışlamaz. Ama ondan ayrıldıktan sonra da bir başkasıyla evlenmez. Ve Nâzım'ın anılarıyla, o güzel günlerin sıcaklığıyla yaşamak ona yeter. Bu da gerçekten yüreğiyle, aklıyla seven bir kadın için az şey olmasa gerek.

***

Nâzım'ın bir başka *'ilkbahar'*ı da, oğlu Memet'in annesi Münevver'dir.

Münevver, Nâzım'ın dayısının kızıdır. Güzel bir kadındır. Saçları gür, kabarık, kestane rengindedir. Kaşları ince, kalemle çizilmiş gibidir. Elâ gözleri Nâzım'ın aklını çok zaman başından almıştır. İlk gençlik yıllarında her iki yürekte bir çiçek açmışsa da, araya yılların, daha başka baharların girmesiyle, vuslat bir başka bahara kalmıştır.

Nâzım, Bursa Cezaevi'ndedir. Hasta olduğu söylenmektedir. Güneşli bir gün sırtını duvara vermiş, toprağa bakar oturmaktadır. Yeni haberler, sevindirici sözler beklemektedir. Bu arada meydancının sesi kulağının yakınında yankılanır. Nâzım'a görüşmecisi olduğunu duyurur. O, oturduğu yerden yavaşça kalkar. ~~Bu gelen kim ola ki, diyerek~~ meraklanır. Şu ara kimseyi beklememektedir. Çağrılmasına inanamayarak görüşmelerin yapıldığı yere doğru yürür. Meydancı önünü keser. Müdürün odasını gösterip bahşişini ister.

Bundan sonrasını Nâzım'ın anlatmasıyla Rady Fish'ten dinleyelim:

«...Neden geldiğimi mi öğrenmek istiyorsun? Dinle! Hasta olduğunu, seni kaybedebileceğimi, bu defa da ebediyen kaybedeceğimi öğrendiğim vakit, seni ne kadar çok sevdiğimi anladım. Biliyorum. Her şeyi biliyorum. Fakat bu defa kendi hayatımı dilediğim gibi idare edebilirim. Teyzemden öğrendiğime göre sen serbestsin. Pirâye artık gelmiyormuş sana. Ben geleceğim! Yok, yok... şöyle gidip gelmek değil, Bursa'da oturacağım. Ben de ayrıldım. Senin her dediğini yapacağım. Seven bir kadının yapabileceği her şeyi yapacağım. İstemez, konuşma. Hiçbir şey söyleme bana...»

Bu sözler Nâzım'ı yirmi yıl öncesine, Kalamış'taki o güzel günlere götürür. Ve Münevver'i ne kadar çok sevdiğini anlar.

Münevver, Mustafa Celâleddin'in kızıdır. Sofya'da doğmuştur. Babası, o yıllarda sefaret başkâtibidir. Annesi Gabriyal hanım Fransız'dır. Aile, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye döner. Münevver önce babasını, ardından annesini yitirir. Ablası onu Marsilya'ya dayısının yanına gönderir. Orta öğrenimini orada yapar. Liseyi bitirince İstanbul'a gelir. Büyükannesinin yanına yerleşir. Onyedi yaşındadır. Burada Nâzım'la tanışır. Onu sever. Onunla evlenmeyi düşünür. Nâzım buna yanaşamaz, çünkü o Pirâye'yle evlidir. Üniversiteyi bitirip, ressam Nurullah Berk'le evlenir. Bu evlilikten bir kızı olur. Ama aradan geçen uzun yıllara rağmen bir türlü Nâzım'ı unutamaz.

O gün Bursa'da Münevver, Nâzım'a büyük sorumluluk yüklemiştir. Onun yerine karar vermiştir. Nâzım mutludur. Cezaevinden çıktığı zaman annesinin eski ahşap evine yerleşeceklerdir. (Bir başka yerde, bir başka *'ilkbahar'* çiçeğinden söz ederken Nazım'ın annesi Celile hanımın kapısını çalacağız.) Sonra ayrı bir eve taşınacaklar. Burası ikisinin de çocukluğunun geçtiği Kadıköy'dedir. İki yürek orada, yeniden, severek, sevilerek yaşamayı öğreneceklerdir. Nâzım sevdalı yüreğinin sesiyle Münevver'e;

Yapraklara, dallara, yeşillere, allara,
nice nice yıllara gülüm, nice nice yıllara.
Yaprak dala, al yeşile yaraşır,
gayrı bundan böyle vermem seni ellere...

diye seslenecektir.

***

1950 yılında yürürlüğe giren Af Yasası'yla, Nazım özgürlüğe kavuşuyor. Bir süre Cevizli'de kalırlar. Sonra bir başka eve taşınırlar. Karısı Münevver, yanındadır. Piraye'den resmen ayrılır. 1951'de, oğlu Mehmet dünyaya gelir. Bu arada askere çağrılır. Sabahattin Ali gibi öldürüleceğini sanarak, *bir denizde genç bir arkadaşla* ölümün üstüne yürür.

Nâzım, bir şiirinde bu olaydan söz ederek, der ki;

Yedi tepeli şehrimde
Bıraktım gonca gülümü
Ne ölümden korkmak ayıp
Ne de düşünmek ölümü

Önce Bükreş'e varır. Oradan Moskova'ya geçer. Karısı, oğlu ve çok sevdiği memleketi artık çok uzaklarda kalmıştır. Bir şiirinde;

kimi insan otların, kimi insan balıkların çeşidini
bilir, ben ayrılıkların
kimi insan ezbere sayar yıldızların adını,
ben hasretlerin

dediği gibi, ayrılıkların, acıların ve özlemlerin adını ezbere saydıktan başka türlüsünü yaşar.

Bu çok uzun ayrılıkta da mektuplar gider, şiirler gelir; şiirler gider mektuplar gelir. İçlerinden kimi zaman yıldan yıla biraz daha büyüyen oğlu Mehmet'in İstanbul bulutu gibi resimleri çıkar. Bu resimler bir an için onu mutlu kılarsa da, ayrılık ve özlemin acısı yüreğine bir nakış gibi işlenir. Münevver, beyaz kâğıtlarda Nâzım'a;

"Sevgili kocacığım, bu sana yazdığım yüz on beşinci mektubumdur."

"Nâzımcığım, sevgilim, bu iki bin yüz yirmi beşinci mektubum. Benim bütün dertlerimi, üzüntülerimi unut, yalnız beni unutma" diye seslenir.

Ve Nâzım, yüreğinde, gönlünde açan bu güzel *'ilkbahar'* çiçeğine özlem, sevgi ve memleket kokan şiirlerle birlikte gelir.

İlya Erenburg, Nâzım'ın bu yanını *'Anılar'*ında çok güzel ve duyarlı bir biçimde sergileyerek, şöle konuşur;

"... Nâzım'ın yaşamı fırtınalı ve ağır geçmişti; ayrılıkların her çeşidini, bütün adlarını bildiği halde bir kere olsun kopmanın acısını çekmemişti: Ömrünün so-

nuna kadar gençilk yıllarının ülküsnü, tatlarını, bağlılıklarını korumasını bildi. Hiç şüphe yok ki, o büyüdü ("ihtiyarladı" sözü ona yakışmıyordu)... Kendisini her yerde: Moskova'da, Roma'da, Varşova'da, Paris'te özgür hissediyordu. Ama, Türkiye'nin özlemini çekiyordu. Divanını Türk kumaşıyla örtmüştü."

Bir masal havasının etkin olduğu ve bir destan gibi uzayıp giden o güzelim *"Saman Sarısı"*nda Nâzım, *"Sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?"* diye sorarken, yüreğindeki, giderek gönlündeki *'ilkbahar'*ın hiç, ama hiç bitmediğini ve kolay kolay da bitmeyeceğini vurgulayarak ve her zaman *'Sürekli Bir İlkbahar'*ı yaşadığını söyleyerek der ki;

Varşova'da, Bristol Oteli'nde
yıllardır böyle derin uykulara dalmışlığı yoktu
oysa, karyolası tahtaydı, dardı
genç bir kadın uyuyor başka bir karyolada
saçları saman sarısı, kirpikleri mavi
ak boynu uzundu, yuvarlaktı
yıllardır böyle derin uykulara dalmışlığı yoktu
oysa, karyolası tahtaydı, dardı
vakit hızla ilerliyordu, yaklaşıyorduk gece
yarılarına
yıllardır böyle derin uykulara dalmışlığımız yoktu

Nâzım'ın Vera Tulyakova'ya derin saygılarıyla sunduğu, Asım Bezirci'nin de nesnel bir biçimde değerlendirdiği gibi, *"Düşle gerçeği, şimdiyle geçmişi iç içe sunan ve özgür çağrışımlarla gelişen 'Saman Sarısı' bilinç akımına yaklaşan modern yapısı, doğan anlatım ve zengin imge düzeniyle Nâzım Hikmet'in sevilen, yankılar uyandıran şiirlerinden biri"*dir.

Ve bilindiği gibi Vera,Nâzım'ın son*'ilkbahar'*ıdır.

Nâzım, Vera'yla bir senaryo işi için gittiği film stüdyosunda tanışır. Saçları gerçekten saman sarısı gibi olan ve kirpikleri mavi bu güzel kadın aynı zamanda oyunculuk yapmakta, senaryolar yazmaktadır. Nâzım'dan tam tamına otuz yaş küçük, evli ve bir çocuk annesidir.

Bundan sonrasını M.Zekeriya Sertel'den dinliyelim;

«...Nâzım'ın gönderdiği senaryoyu incelemek için ona vermişlerdi. Nâzım senaryo üzerinde daha etraflıca görüşmek üzere onu evine davet etti. Sonra bu ziyaretler sıklaştı, sonunda karşılıklı, daha doğrusu bir taraflı bir sevdaya döndü. Bu defa Nâzım Vera'ya vurulmuştu, hem de fena vurulmuştu... Vera kocasından ayrılıp Nâzım'la evlenmeye razı oldu.»

Vera, önce Nâzım'ın şiirlerine daha sonra da yaşamına girer. Saçları saman sarısı, kirpikleri mavi bu güzel kadın, hiçbir zaman onun gözlerinin önünden uzaklara gitmez. Nereye gitse, ne yapsa, ne düşünse hep o vardır. Artık onun yaşamında, her an, her saniye, saçları saman sarısı bu güzel kadın bulunmaktadır. Yürürken Vera. Yazarken Vera. Gülerken, soluk alırken, uyurken, kalkarken, dolaşırken Vera. Paris'te, Roma'da, Berlin'de, Varşova'da, Afrika'da, Küba'da saman sarısı saçlarıyla Nâzım'ın yanındadır. Sanki Nâzım bu güzel kadının mavi kirpiklerine bakarak konuşur, onunla gezer, onunla yatar, onunla kalkar ve onunla yaşar.

Nâzım, altmışına doğru yüreğinde açan bu *bahar* çiçeğiyle gerçekten sarhoştur. Artık onun için her şey, çok ama çok güzeldir. Her şey yeşillikler, mavilikler, sonsuz güzellikler içindedir. Yalnız doğa değil; evi, eşyaları, odası, çalışma masası, kalemi bu yeni aşk güneşiyle ışıklanıp, aydınlanmaktadır. Koca Nâzım tepeden tırnağa kadar sevgidir, sevdadır, Vera'dır.

Ama bu arada Münevver de vardır. Bu güzel kadın da, on yılı aşkın bir süredir, her çeşit acıya, yoksulluğa ve yoksunluğa katlanarak, genç kızlığından bu yana sevdiği, oğlunun babasına kavuşmanın mutluluğunu, bu güzel anı bekleyerek İstanbul'da yaşamını sürdürmektedir. Her gün evinin önünde bir polis jeep'i durmakta, Nâzım'ı sevmekten, onun karısı olmaktan başka suçu olmayan bu güzel, bu çilekeş kadını göz hapsinde bulundurmaktadır. Çalışıp, oğluyla birlikte yaşamını zar zor sürdürmesine bile neredeyse olanak verilmez. Bu saçları gür, kabarık, kestane rengindeki kadının amacı bir gün, ama bir gün ne pahasına olursa olsun yaşamının *baharı*'na, sevgilisine kavuşmaktır.

Bir gün, bu elâ gözlü kadın, sabaha karşı, yanına oğlunu alıp, gizlice evinden çıkar. Ayvalık'a gelir. Oradan bir motorla Yunanistan'a geçer.

O da Nâzım gibi, bir motorun içinde ölümün üstüne giderek, yaşamının sevgisine kavuşmak, özlemini, acısını ve ayrılıklarını yıllardan beri yüreğini yakan ateşini biraz olsun geçiştirmek ister. Bunu haber alan Nâzım hemen Atina'ya gelir. Münevver'i, oğlu Memet'i yanına alıp, onları Polonya'ya götürür. Yolda Münevver'e İstanbul'u, yakınlarını, dostlarını ve arkadaşlarını, Kemal Tahir'i sorar. Bu arada, artık birlikte olamayacaklarını, Vera'ya âşık olduğunu, onunla evlendiğini söyler. Onbeş gün kadar Varşova'da birlikte kaldıktan sonra, Moskova'ya, Vera'sına döner.

Acaba Nâzım, şu sözleri Münevver'den Vera'ya dönerken mi söylemiştir? Ayrıca niçin olmasın?

«...Âşık olmıyan bir şey olamaz. Sevdiğim ve saydığım bütün büyük insanlar âşık oldular. Âşıktılar. Öyle hak aşıkı, mücerret manada umumiyetle aşk filan değil, ruhu ile bir kadına âşıktılar. Üstadlarıma hiç olmazsa bu hususta benzediğim için müftehirim» derse de, ne var ki bir başka Türk şairi, Behçet Necatigil, onun bu düşüncelerine açık bir biçimde karşı çıkmasa da, öznel bir yaklaşımla, *«...hayatından memnun muydu Nâzım? Çok azdır bu sevinç. Çok az olmalı.*

Orta halli bir vatandaşın kırık kopuk, yarım iç huzuruna karşı duyduğu özlemi Nâzım da gizliyemedi, büsbütün inkâr edemedi» diyebiliyor. Aragon da onun ardından, *«...o uçsuz bucaksız bir hayat»* diye söylüyorsa da, gerçekte Nâzım çok az insanın yaşadığı bir biçimde *«Sürekli Bir İlkbahar»*ı yüreğinden ve gönlünden hiçbir zaman çıkarmamış bir ozandır. Ve bir şiirinde, *«ama sevdalandım altmışıma yakın»* diyebilecek kadar. O tıpkı düşüncelerini ve inançlarını açık bir şekilde ortaya koymaktan çekinmediği gibi ve sevdiği kadınları, *deli gibi kıskanacak* kadar yüreğinde bahar tazeliğini ve sıcaklığını yitirmemiş bir insandır. Bu tazelik ve sıcaklık, Nâzım'ı Nâzım olmaktan başka görmek ve bilmek isteyenlere değişik, uzak, çarpıcı gelebilir. Ama onun yaşamı gerçekten *'uçsuz bucaksız bir ilkbahar'*dır.

Ölüm, Şair Şiir Meraklısı Kesildi!

Fikret Otyam

Babam dedi ki, «Fikret» dedi, «senin bu arkadaşın esrar falan kullanıyor mu?»

«Yooo baba» dedim, «onun rengi öyledir...»

«Valla bilmem» dedi eczacı babam, «rengi, bakışları hoşuma gitmedi!»

Bindokuzyüzellilerde geçiyordu bu konuşmalar, Feneryolu'ndaki eczanemizde. Babam, onunla ilk kez tanışmıştı.

Sanırım bindokuzyüzkırkdörtte falandı, yani babamdan altı yıl önce tanımıştım onu. Upuzun düz saçları ensesine kadar, söğüt dalı gibi narin, metâl yuvarlak gözlük, buğday beniz, gözaltları mora kaçık, ucuzdan bir trençkot... Kolunun altında her daim kocaman bir dosya kalın kartonlu.. Kaşkolu,yarı trençkot içinde, yarı omuzdan arkaya atık. Şair, Çamlıca'lı, bahçevanın oğlu ve her daim yolsuz ve her daim kız peşinde, her daim aşık ve her daim kanyaktı, şaraptı, biraydı eksik etmeyen, sigarası birinci.

Şair ya, bizler Orhan Peker, Turan Erol falan ayrılmaz olduk.. Şiirleri çıkıyor orada burada, sonraları Orhan Veli'nin Yaprak'ında çıkmaz mı yazdıkları, tastamam şairdir artık.. Hemen ezberlenirdi şiirleri..

Güzel Sanatlar Akademisi Bedri Rahmi Eyüboğlu Atölyesi'nde hep abartmalı çizimleri, dikbaşlılığı, hoca Bedri Rahmi'yi birazcık da takmaması günün birinde patladı, tastamam ve deyim yerindeyse ki yerinde «hırlaştılar» hocayla, «ben de giderim» dedi ve gitti! Ama atölyeden gitmişti, bizlerden değil..

Şiiriyle İstanbul ördü yıllar yılı.. İlk İstanbul dizeleri, acep doğru mu aklımda kalan dizeler? *«İstanbul, İstanbul, İstanbul avare yapar adamı/Vapurda veya tranvayda bir kız görürsün/Aklın takılır kalır/Takılmakla kalsa neyse/İşinden gücünden olursun/İstanbul, İstanbul avare yapar adamı/Adım avare Mehmet Metin'dir/Başımda kavak yelleri eser»*

Tastamam böyle miydi, vardır doğrusu kitaplarında, benimkisi kırkbir yıldan ve ağulardan süzülüp gelip kalmış; yaş altmış, bu kadarına da şükür!

Başka?

Başka, güzel ve ölmez bir dostluk, kırkbilmem kaç yıllık gülmeli ağlamalı anılar, üç beş kart,mektuplar ve otuzbeş yıl önce koltuğumun altına sıkıştırdığı içi desen dolu o ünlü kalın dosyası, hâlâ sakladığım.. İşte ondan bana kalanlar.

Kolay kolay atamam; şişeydi, bidondu, vidaydı, kırık bardaktı, çanaktı falan!.. Bigün işe yarar, değerlendiririm,bana yaramazsa başkasına yarar!. Saklarım, hele o mektupsa, hele sevdiklerimdense, sanatçılardansa, atarım bir yana, sonra arar arar da bulamam, bigün başka şey ararken sarmaş dolaş olur, sevinirim.. Dosyalar, kalın büyük sarı zarflar, naylon torbalar tıkış tıkış.

Neden kalsın dosyalarda, naylon torbalarda? Zaten savruğun biriyim, günü ve anı gelende daha önce gitmişlerin yanına gidende, geride kalanlar ne yaparlar bunları bilmem, bildiğim; basılıp kalsın biyerlerde, gelecekte ola ki gerekli olur, bir işe yarar.. Bigün birisi dedi ki, «Sen mektupçusun!» Doğru bir bakıma.. Bunlar aslında, mektup suretinde görünen dostluktur, sevgidir, yazana saygıdır, bir değerbilirliktir, nesli gün gün yiten, bozası da kalmadı ya vefa'dır aslında!

Göçmen kuşlar gibi oraya buraya gidende, bir yere konanda, oradan da göçende bunlar da göçtü bizimle, yedi yıldır da Antalya'nın Gazipaşasından son yuvamıza..

Metin Eloğlu'ndan sözüm bu kelli.. İlk arandığımda elime geçen yazı kalıntıları anlatsın son yıllarını, son aylarını. Ben değil..

«İkiz Otyam'lara hep merhaba 1.3.1983

(Böyle dostlar varken, gel de yaşamdan soğu bakalım!)

Telli muştunuz şimdi geldi; ne ki, ballı söyleşinize 10 gün sonra kavuşabileceğim, bu geceki maviş trenle Ankara'ya yollanıyorum; Onkoloji Hastanesi'nde yeni bir kalafat dolayısiyle. Umarım açılan deliği tezce kaparlar da o bozkır gurbetinde fazla pineklemem. Zaten bu kez de kesin bir umarını bulamazsak çekiver kuyruğunu gitsin... Dönüşte hemen yazarım. Hadi, doğru Nisan'a! Canları kucaklayarak, selam sabahlarla.. Zahmetimize katlanan oralı hemşerilerimize de sağolasınız'lar..»

«Cancağızlar, merhabayın, 21.2.1983

Ucuz etin yahnisi mi, umarsızlığın ceremesi mi? Bir tersliktir gidiyor: 4 ay sonra göbeğinden çatlayıverdi ameliyat yeri! Radyoterapinin azizliği deyip, bön bön bakıyorlar suratıma. Yâni yanık deri şu ara dikiş tutmayacağından, yeniden örtülmesi zor sorun. Yine burnumdaki hortumdan süt-şerbet-et, meyvasuyu aşısı başladı.. Özel hastaneler de sahip çıkamıyorlar netâmeli uygulamaya tabii; bu durumda, Mustafa Ş. Onaran'a Hüsnü Göksel'e bir boy seslenmeli; yıllanmış aşnalarda soylu tutamaklar.. Ya da ver elini Alamanya, çocukların dizidibi! Yalovalı Mes'ut İdemen'in candaşnamesini hastane dönüşü buldum, hemen teşekkürledim ya, bu dost, senin sayrılık tanımanı yanlış yorumlamış galiba, bana ülser sağıtımı için öğütlerde, önerilerde bulunuyor, elindeki ilaç-bal'dan hiç kalmadığını hayıflanarak eklemiş.

Eh, 6 ay bitti; kar izleri örtüyor. (mu?)

Sen, 4.5 yıl önceki «Orhan Sarısı» yazında: Sarılık, siroz, kanser iflah olmaz... demiştin; ilk ikisini

pekâlâ savuşturduk da, bu merede boşuna çelmelettik kendimizi; şu doğa namerdinin alacağı olsun! Hadi, canlara/nice nice hû...»

«Merhabalar!.. İst. 13.3.83
Bugün döndüm İzmir'den, telgrafınızı eşikte buldum, terslik bu ya, gittiğim gün gelmiş.. Çok bunalmıştım, hele bulgur kadar deliğin hâlâ kapanmayışı sinir komamıştı; dişleri de boşlamıştım keyifsizlikten, neyse 10 gün orada bir aşnanın otelinde oyalanmak iyi geldi bir bakıma. Bu arada eski dostlardan dişçi Turan'a raslamam da (Özdemir İnce'nin kaynı) Kemal reisi kurtardı külfetten. Vura mura idare ediyoruz şimdilik. Samim Kocagöz'ün tanıdığı bir operatöre de göründüm; «Kapanması daha bir kaç ay sürer» diyor ki, çekilir belâ değil! Eh, bağıra çağıra eylülü bulursak, ola ki tadını Gazipaşa'da çıkaracağız; yine bir yerlere tüymezseniz.. Bu arada Antalya gösterinize de pazarola'lar.

Sizden sonra iki resim bitirebildim, İzmir'den verilen siparişlere göre bu yıl da kart işini paydosla-. mayacağız! Ne denir, ha bereket ve ya sabur!

Hep'ten bu yana 70 şiir birikti, yani bir kitaplık; Adam'cılarla bir görüşmeli. Hoş, onların da gidişatını kestirmek güç ya. Seninkiler peşpeşe piyasaya çıkacaktı, hani?

Bu yöre gün günden cenabetleşiyor; meyhane avuntusu da olmadı mıydı, çekiver kuyruğunu. İzmir'de votkalı birayı şöyle bir yokladım, yarısı bağrıma fışkırsa da yutabildiğimin candaşlığı pekâla! Dilerim bu kezki, nisan sözleşmemize benzemez. Selâmsabahlarınızı hep bekliyorum.»

«Yahu, 15.7.83
Bayram mayram dendi miydi, tüylerim diken diken olur zaten; hele böyle yavan/yalan, angarya, düzen bozucu, insan onuruna aykırıları..

Pazartesiye Katırcıoğlu'na bir kere daha görüneceğim; boynumdan tepeye vuran yeni yetme ağrılar işkillendiriyor, deliğin kapanmasından umut keseceğim handiyse.. Şunun şurasında yıl da doldu sayılır, ne süresi ne kıvamı belli bir eziyet; usuldan cıgaraya votkalı biraya yüklenmez de n'eylersin? Günün yarısı sargı bezi yıkayarak, ezik/büzük yemeğimsi şeyler kotararak geçiyor; kalanın da yine epey kutlama kartı yaptım —zorunlu— karşıma dizili tuvallerin birini bırakıp, öbürüne yelteniyorum, sonuç: adaaam sen deee! O kertede de hıncımı şiirden alıyorum. ***Hep****'ten bu yana 80 şiir birikti, ağustos başı uğrayacağım* ***Adam****'a, basımını bilmem üstlenirler mi? Bir «adam sende daha!» (Bektaşi)lerin 3. basısı için Ümit Yaşar'la Müjdat Gezen'in ortaklaştıkları* ***miyatro*** *yayınlarında sözleşmiştik, pey de aldık, güz başı çıkacaktı, Ümit, İngiltere'ye gitmişti ameliyat için, öbürünün başı dertteydi, şimdi n'olur kestiremiyorum. İşlerimiz tıkırında giderse afallarız zaten.*

... Öte yolculukları unutalı yıllar oldu; bizim yumurcaklar da bir âlem ödleri kopuyor «buyur» demeye.

Oğuz Tansel'den bir mektup aldım, dönmüş Amerika'dan, gözlerin çeyreğini kurtardık diyordu.Burada kimseleri gördüğüm yok, millet can havliyle bir koşuşma tutturmuş gidiyor; cânım İstanbul'un yerinde yeller esiyor, yâni. Hele meyhane curcunası da olmadı mıydı.. Şeytan diyor ki, çek git Çamlıca'ya, babaç toprakta bağdaş kurup ecelini bekleyiver!

Sevgili Canlar; içten çağrınız başım/gözüm üstüne hep.. O yöreyi düşler oldum, çıkageldiğimde yabancılık çekmek ne haddime! Ağacıyla, kuyusuyla, akrebiyle, kumrusuyla, muzuyla, yangınıyla, horozlarıyla, anzarotuyla, balığıyla, biberiyle.. yıllanmış aşnalığımız var. Hele kafamızı bir çırpıda gövdemizden ayırabilecek o cerrah dostumuz da olduktan kalli!. Kışa pek kalmam yahu, güz bile. Kalın sağlıcakla şimdiik. Selâm/Sabah, gözlerinizden öpe öpe...»

«Dost's; 20.6.84
Eylül göbeğinde oradayım... Gününüzü göreceksiniz. Şimdiden geçmiş olsun'larla gözlerinizden öperek..»

«Vealeykümüsselâm! 26.2.84
Hani bir hoş gevezelik vardır: Mapustaki adamcağız sık sık sayrılanırmış; saçkıran, basur, apandisit,safrakesesi...falan fıstık derken, bu kez de dişi tutmuş, çektirecek... Baş gardiyan çağırmış bunu; «Ulan hergele, demiş; kime yutturuyorsun, buradan bölük-pörçük tüymeye niyetlendin galiba?» Bizimki de o hesap; canhavliyle 8 aylık anzerot sefası karaciğeri paydoslayınca, vurduk kafayı Osmanoğlu Kliniği'ne; serum-merum, azbuçuk toparlandık ya, sol elin yüzük parmağında acaip bir morartı, şiş, kabuklanma.. söktüler tırnağı; hâlâ da iyileşmedi. Şu cılızlıkla fistül kapatma sürevenine zaten yeltenemiyordum. Yedekte zaten resim kalmamıştı; sergi oynaşmasından vazgeçtik, karma'lara olsun katılabilmek... akmasa da damlar hesabı. Hele az daha debelenelim! Sizin imrenilesi velûtluğunuza 41.5 maşallah!. Nisan siftahında günümüze göreceğiz elbette. Mayıs bismillâhı için de senin SW 1600 ceylanisinin bagajındaki yerimiz şimdiden ayrıla!

Adam*'cılar yine imza günleri düzenliyorlar; 6 mart için sözleştik; yorgan-döşeklemezsem, biboy insan içine çıkmaya gönlüm var, işgüzarlık dense de... Pek yakınmıyorum ya, şu 1.5 yıllık karabasanlı gidişat canıma yetti; basan hafakanları ötelemek mi? Ve de şu kenef şehr-i muallânın göbeğinde katmerli «Robensonluk»... Ortalıkta da in-cin yok nedense, kim kışladı ki bunları? Kanıksadık gayrı.. Hele* ***26 Mart****'a erişelim, gözlerinizin, kulaklarınızın bamtelleri bayram ediversin...*

Selâm-sabahlarınız yağlı/ballı ola hep;

Özlemlerle sarmaşıp, can gözlerinizden öperek...»

«Sevgili Fikret İst. 28.1.85
Ankara'dan kopar ayak bir merhabalaşamadık. Bu sabah döngeri ettim şu cenabetliğe!.. Eh, sizin de güzelim Gazipaşa'nız tıkırındadır dam uçmadıysa...

Yiğit can Hüsnü, tüm yakınlıklarıyla varolsun; yürek ısıtıcı bir

konukluk geçirtti, ne ki 1.5-2 aylık bir ameliyat dönemi zorunlu; kalpak düştü, kel göründü; 2 yıldır boşa oyalanmışız. Şu gövdemle üstesinden geleceğimi usum kesmese de, «gel hele»sini bekleyeceğim. (İşe bak, ev tartısında 2 kilo noksanlaşıvermişim!) Belâlı bir gidişat işte...

Son gün Turan Erol uğramıştı, Oğuz Tansel'in gelini de. Filiz'le telefonlaşmamız da hoş bir rastlantı. Yıllanmış yitiklikler kül kıvılcımlandırıyor böyle dönemlerde...

Eh, mart'a ne kaldı kaldıki? Hacettepe serüvenine yatkınlaşamazsam buracıkta sarmaşırız elbet... Haa, Oğuz'un gelini Mine, Filiz'in dokumalarını senin resimlerince sevmiş, çıkarken kapıdan seslendi de anmadan edemedim. Hadi reis, nice merhabalarına can gözlerinizden öperek...»

«SEYREK

Gün mün çalınmaz gayrı felekten
Herkes kendi dizi dibinde
Rakılar cıgaralar içerekten
Bir şiir olsa da ezberlesek...
(Ne dersiniz?)

Ve DYO'nun yarışma kataloğu çıkageldi postadan. İçinde O'nun da resimleri var. İçinde iki satırlık bir kâğıt parçası:

«Çağınız başlıyor ey hatıralar»
(mı?)
Gider ayak,
Sarmaşarak..
Metin

23.6.85»

Metin de göçüp gitti geridönülmezliğe nice sevdiklerimin yanına, benden de bişeylerle..

Ölüm mü?
Ölüm her başa.

Urfa gömütlüğündeki uzun taşların çoğunda yazar:

«Bugün bana yarın sana»

Metin de dünya mapushanesinden bölük-pörçük tüyüp gitti, öyküsünü anlattığı adam gibi, tam Metin' ce! Zorla getirdik, şair Mustafa Şerif Onaran'ın hazik ve nazik ellerine, üçüncü günü «tüyüp» gitti İstanbul' a!.. 1985 Ocak ayının zehir zıkkım Ankara kışında, eşsiz adam Prof. Hüsnü Göksel ile karşıladık sabahın köründe Mavi Tren'i, iki saat gecikmeli gelen. Hüsnü kaptı ufak valizini, tutup indirdik trenden, elca - ğızlarımızla yatırdık Hacettepe'ye, haftasına kalmadı *«tüyüp»* gitti! Yalvar yakar olduk, gelesin Gazipaşa'ya, kal bizimle sonuna kadar, hep kaçtı kibarca!

Metin tastamam bir İstanbul vurgunudur, anlatmıştım, Ankara'da değil, Gazipaşa'da değil, İstanbul'da ölmek istediğini ve dediğini, istediğini yaptı.

«Filiz» demiş, *«Canım ne istiyor biliyor musun? Bir dilim kızarmış ekmek, biraz peynirle bir kadeh rakı içmek!.»*

Oysa Gazipaşa, Yalova ballarının sulandırılmışını bile akıtamıyordu boğazından!. Candır çeken..

Büyük acımdır, iç yangınımdır, ölümle pençeleştiği günlerde bu güzel şair, ressam dost bermutad parasızdı.. Evinde görmüştüm son resimlerini, bir bayan galeri sahibine yalvarır olduk, n'olur Metin'den resim alın, etmeyin.. Ne ki, onlar yaptırmakta oldukları ve daha bitmemişken

19 milyon harcadıkları kotralarından bir yüzbin lirayı ayıramamışlardı!.

Gün aşırı haberleştik İstanbul-Gazipaşa arası telefonla ve son görüşmede deyiverdi:

«Gidiyorum artık, yitirdim direncimi teslim oluyorum!»

O'ndan duyduğum, son duyduğum bu oldu! Ve teslim oldu!..

Adam Yayıncılığa, O'nun adına bir şükran borcumu vurgulamak isterim. Ardı ardına iki kitabını basmakla, ölümcül durumunda O'na her yönden yaşama kıvancı verdiler. *«Dostlar mı?»* diyordu acı acı bakıp, *«Sahi ne oldu onlara, hiç kimse yok ortalıkta bir telefon eden bile yok, sağolsun Leyla Erbil, o da olmasa halin nicedir diyen yok!»*

Şu üç beş mektup, Metin'in dramına tutulmuş bir aynadır. O'nun sanatını irdelemek bana düşmez, ben O'nun ağzından O'nu azıcık anlatmaya çalıştım. Ölüm herkese. Dostlarla, dostluklarla, vefalılarla ölmek, bir ölüm. Ama aranmamak, sorulmamaksa iki ölüm!. Eğer, üç-beş can da olmasaydı Metin üç kez ölecekti!.

125 Amerikan Doları

Sabri Altınel'i, Orhan Peker kadar seveni bilmiyorum, tanık olmadım. Hep severdik Sabri'yi; insanlığını, şairliğini, candanlığını, onurluluğunu.

1960 yılında Amerika'dan Paris'e indiğimde cebimde harcamadığım 125 dolarla Paris kafelerinde ressam arkadaşları aramam yarar sağlamadı... Ne, Gogen Adnan (Adnan Varınca) ne Remzi Raşa ne diğerleri, yer yarılmış yitmişlerdi ortalıktan!.. Oysa 125 dolar ne kadar işlerine yarardı, ertesi günü dönecektim Türkiye'ye.. Şanzelize'de pat diye çıkıverdi karşıma can Sabri.. Belçika'dan o gün gelmiş, maden ocaklarında çalışıp üç beş kuruş biriktirmiş, bitinceye kadar kalacakmış Paris'te. Bir bulvar kafesinde konyaklaştık, özlem giderdik, Orhan Peker'i andık. Kavga-döğüş hesabı Sabri ödedi!. Bineceğim metronun biletini de aldı!.

Sarıldık ayrıldık..

Bir saat yalvarmam para etmemiş, o 125 doları almamıştı, hem de öden*memesi* koşuluyla!

...

Ölüm de şu yıl, yıllar pek meraklı oldu şiire, şaire!. o koca yürek halk ozanı Feyzullah Çınar, Suat Taşar, koca A.Kadir usta, Fuat Ofşin, Abdülkadir Bulut.. Halil Kocagöz.. Turgut Uyar.. Sözlü-sazlı Ruhi Su.. Metin.. Ardından Sabri.. Ardarda göçüp gittiler sanki orada sanata, sanatçıya, şiire daha önem veriliyormuşcasına.. Kimbilir, belki doğrudur, buradan beteri olabilir mi?

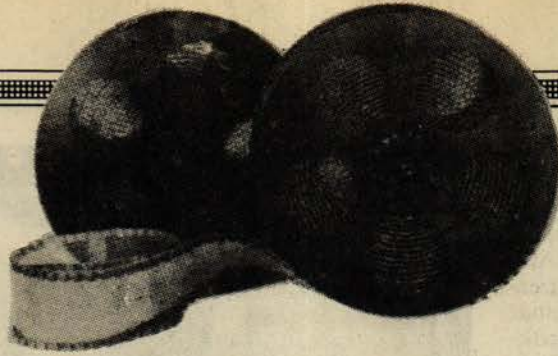
Kimse alınmasın, darılmasın; yaşarken gösterilmeyen ilginin, yakınlığın, dostluğun, vefanın, arkadaşlığın, ölümden sonra bir takım övgülü yazılarla gösterilmesine bir ad koydum:

«Yalan!»

İki kere, üç kere ölümü insan insana, hele sanatçı sanatçıya reva görmemeli.

Urfa gömütlüğünde uzuntaşlarda yazar:

«Bugün bana yarın sana»
Gazipaşa, 9.11.1985



Yedinci Sanat Sinema-7-

Vichy Döneminden Fransız Rezistans Filmlerine

*Dergimizin Kasım 85 sayısında **Fransız Rezistans Hareketi bölümünün** içerisinde başladığımız ve geçen sayıda **Vichy Dönemi Filmleri bölümünü** verdiğimiz **Yedinci Sanat Sinema'nın** bu ayki yazısında **Refik Zerengil, işgal yıllarına ait savaş ve rezistans filmlerini** değerlendiriyor.*

VICHY PROPAGANDASI

İşgal yıllarında yurtsever güçlerin yanında saf tutan sinemacılar - Rezistans hareketini açık açık savunan filmler yapmaları olanaksız olduğundan- ancak sembollerle ya da dolaylı yöntemlerle Rezistans'ı övüyorlar, çoğu kez de, mücadele ruhunu ve umudu diri tutmaya çalışıyorlardı.

Ne ki, yukarıda bir örneğini verdiğimiz gibi, bu girişimlerden bazılarını Vichy hükümeti kendi propagandası doğrultusunda kullanabilmekteydi. Özellikle burjuvazinin çürümüşlüğünü ve ahlaki dejenerasyonunu gösteren filmleri, Vichy, Fransız toplumunun yozlaşmasına karşı faşist ve otoriter içerikli "Yeni Düzen" (l'Ordre nouveau) sloganına yontuyor ve gerek nazilerin gerekse kendilerinin "komünistler, Yahudiler ve liberal kapitalistler tarafından çürütülüp, çökertilen toplumu diriltmek ve 'kendine döndürmek' için" yola çıkarak toplumu ve Avrupa'yı kurtardıklarını, sonra da dünya bolşevizmine karşı cihat açtıklarını söylüyorlardı. Bu nedenle ahlaki yozlaşmaya, toplumsal dekadansa karşı yönelmiş filmler emekçileri değil burjuvaziyi açıkça suçlu ilan ettiği halde, hem Vichy'ciler, hem de işgalci nasyonal sosyalistler kendilerini o burjuvazinin dışında ve hatta karşısında gibi göstererek demagojilerini devam ettirmekteydiler. Fransız faşizminin bu çürümeye karşı çıkardığı faşist sloganlar "çalışma-aile-vatan" ya da "toprağa dönüş" gibi demogojik içerikli sözlerdi.

İşçiler yirminci yüzyılda köle emeği ile çalıştırılırken, aile kurumu faşizmin öngördüğü gibi biçimlendirilirken, vatan satıcıları "vatan" kelimesiyle kendilerinin ve işgalcilerin devlet ve yönetim otoritesini kastetmekteydiler. "Toprağa Dönüş" ise Vichy'nin hem tutucu köylü kitlelerini yanına almak, hem de tarımsal üretimi arttırmak için başvurduğu bir başka slogandı. Fransa'nın ağırlıklı sanayi bölgeleri işgalcilerin kontrolü altındaydı. Ayrıca işçi sınıfı bütünüyle Komünist Partisi'nin yanında ve Rezistans saflarındaydı. Bu nedenle, Vichy hükümetinin ne fabrikalardan ve sanayi üretiminden, ne de işçi sınıfından beklediği hiçbir şey yoktu.

1942 Fransa'sında resmi kayıtlara göre 845 bin işçi *doğrudan doğruya* Almanların emrinde (170 bini Wehrmacht'ın Fransa'daki atölyelerinde, 275 bini uçakların ya da Rezistansçıların tahrip ettikleri yolları, köprüleri, demiryollarını ve binaları vb. onarmada, 400 bini ise III. Reich'ın Fransa'daki silah fabrikalarında) çalıştırılmaktaydı. İşgal ordularıyla imzalanan antlaşmaya göre, Vichy hükümeti kendi bölgesindeki ve yurt dışındaki (sömürgelerindeki) "ekonomik değer taşıyan" bütün stokları da Almanlara devrettiği gibi, sanayi üretiminin büyük bir bölümü de Almanların denetimindeydi. Aynı şey, demiryolları, denizyolları ve toplu kara taşımacılığı için de geçerliydi. Geriye kala kala, köylülerin daha çok çalışarak daha çok üretim yapmaları ve özellikle doğu cephesinde yiyecek sıkıntısı çeken Alman ordularına *ucuz* yiyecek sağlamaları kalıyordu. III. Reich istediği fiyatı Vichy'ye dayattığı yetmiyormuş gibi, Frank'ın değerini yüzde 25 düşürerek, 1 markın karşılığını 16 franktan 20 franka çıkarmıştı. Bu rakam Fransız parasının başka paralar karşısında değil, sadece Alman Markı (RM) karşılığındaki değeriydi. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Vichy hükümetince "Almanya'nın savaş masraflarına yardım" adıyla III. Reich'a resmen verdiği nakdi paraların toplamı, dört yılda 632 milyar Frank'a varmıştı. Bunlara ilaveten işgalci Alman ordularının erzak depolarına yiyecekler maliyet fiyatına veriliyordu.

İşte bu nedenlerden dolayı tarımsal üretim Vichy hükümetinin tek dayanağıydı. Öne sürülen Vichy sloganları ve yürütülen Vichy kampanyaları da yukarıda andığımız amaçlara hizmet etmekteydi.

Vichy'nin "Milli Devrim" (Révolution Nationale) sloganıyla işgalin ilk günlerinde astığı afiş, kendi ideolojisinin veciz bir örneğiydi. Bu afişte, sol tarafta yıkılmış eski Fransa üstünde Kı-

zıl bayrakla ve yahudi amblemiyle, temelinde ise "Tembellik-Demagoji-Enternasyonalizm" temeli üzerindeki devrik "Fransa ve Şerikleri" binası duruyordu. Sağ tarafta ise "Çalışma-Aile-Vatan" temeli ve "Disiplin-Düzen-Tasarruf-Cesaret" kaideleri üzerinde yükselen "Okul-Zanaatkârlık-Köylülük-Lejyon" sütunları'nın Fransa'sı görülmekteydi.

Vichy sineması, kendisi propaganda filmleri yapamayınca, bu kez bazı yönetmenlerin emekçileri ve onların yaşamlarını sergileyen, kırsal yaşamı anlatan veya burjuvaziyi yeren filmlerini kendi propagandası için kullanmaya çalışıyordu. Bu nedenle, ilk bakışta anakronik gözüken bazı durumlarla karşılaştığı bile oluyordu; örneğin kitlelerin elinden eline dolaşan ve son derece etkili olan Rezistans basının övdüğü, halka tavsiye ettiği bazı filmleri, işbirlikçi basının ya da Vichy'nin kiralık kalemlerinin de övdüğüne rastlanmaktaydı. Yazımızın başında andığımız Hazel Hackett 'in de söylediği gibi, izleyiciler kendi filmlerini kendileri yazıyorlardı. Dapdaracık kalıplar içine ve hem sansür hem de polis terörü altına sıkıştırılmış sinema koşullarında pek çok yönetmen mesajlarını iletmek için bır hayli güçlük çekerken, Vichy'ciler de bundan yararlanmaya çalışıyorlardı. Ama kesin olan birşey vardı ki, yurtsever sinemacıların mesajları doğru içerikleriyle kitlelere daima ulaşmayı başarmıştı.

Vichy propagandasının iki yüzlülüğüne ilgi çekici bir örnek verirsek, yurtsever ve devrimci mesaj taşıyan filmleri nasıl da çarpıtmak istediği daha iyi sergilenebilir. İşgal yıllarında bazı sinema adamları Jan Dark'ı konu alan filmler yaparak yurtsever güçlere ve tüm halka seslenmek istediler. Jan Dark, Fransa tarihinin bir kahramanıydı ve Fransa'yı işgal etmiş düşmana karşı direnişin büyük bir sembolü haline gelerek efsaneleşmişti.



Jeanne D'arc'tan bir sahne

Şimdi de Fransa benzer bir durum yaşamaktaydı. Fransa topraklarının üçte ikisi işgal altındaydı, gerçi yurt içinde düşmana karşı savaşan resmi bir hükümet ve onun ordusu yoktu, ama halkın silahlı güçleri anayurdu işgalden kurtarmak için bağımsızlık ve özgürlük savaşı vermekteydiler.

Bu nedenle, Jan Dark 'ın etrafında örülecek sağlam bir senaryoyla düşmana söylenecek herşeyi söylemek ve kitleleri coşturabilecek bir "Rezistans filmi" yapmak bu suretle mümkündü. Bu doğrultuda son derece başarılı senaryolar yazıldı, onay ve dolayısıyla finansman sağlamak için yapımcılar aracılığıyla COIC'ye gönderildi. Senaryolar tüm içerikleriyle onaydan geçiyordu, ama onay için COIC tarafından yapılan değişiklik Jan Dark'ın ve onun içinde yeraldığı orduların savaştığı düşmanın İngiltere olduğunun sık sık vurgulanması oluyordu. Böylece Vichy ve naziler, Almanya'ya karşı savaşmakta olan İngiltere'yi Fransa'nın düşmanı gibi göstererek bir Jan Dark filminden bile bu şekilde yararlanmak istiyorlardı. Ayrıca resmi Vichy propagandası da Jan Dark'ı kendisine malederek İngiliz düşmanlığı için ondan yararlanmaktaydı. Bu nedenle, halk için önemli bir özgürlük simgesi olabilecek bir tarihi kahraman ve onun öyküsü Rezistans'çılar tarafından sinemada değerlendirilemedi.

Bütün bunlara rağmen, özgürlükçü sinemacıların halk kitlelerine gönderdikleri mesajlar hedefine ulaşmıştı. Rezistans'ın gizli fakat son derece güçlü, etkili basın organlarının sözkonusu filmleri yorumlamakta, kitlelere tavsiye etmekte önemli payı vardı. Sinema ile iletilen özgürlük mesajları Rezistans



Jeanne D'arc'tan bir sahne

basınının da yardımıyla halka ulaşıyor ve kulaktan kulağa tüm kitlelere yayılıyor, bu filmler büyük bir seyirci kitlesini sinemaya çekiyordu. Adı geçen filmlerin gişe rekorları kırması ise Continentale Films dahil olmak üzere yapımcı firmaları ve bizzat COIC'yi yönetenleri fazlasıyla memnun ediyordu.

Özetle, ne naziler ne de Vichy hükümeti sinemayı kendi amaçları doğrultusunda kullanabildiler. François Truffaut *"İşgal ve Rezistans Sinemasına Giriş"* başlıklı incelemesinde, sözkonusu dönemde yapılan filmlerin "% 98'inin Petain'ci olmadığını" söylüyor. Aynı görüşleri Roger Régent *(İşgal Altında Fransa Sineması)* ve Jacques Siclier de *(Pétain Fransası ve Sineması)* paylaşmaktadırlar. Bertin-Maghit ise *"Vichy altında Fransız Sineması"* adlı incelemesinde, % 98'den arta kalan filmlerin de doğrudan Vichy propagandası sayılamayacağını söylüyor, sadece aileyi öne çıkarmaları, ya da ülkenin işgalden kurtarılması için mücadeleyi bölücülük, yıkıcılık diye niteleyen Vichy'nin demagojik slogan olarak kullandığı "birlik, bütünlük" temalarına iktidardakilerin hoşuna gidecek biçimde değinmeleri nedeniyle onları "Pétainist" filmler grubuna katıyordu.

REZİSTANS FİLMOGRAFİSİ

İşgal yıllarında dolaylı yollardan yurtsever görüşleri savunan belli başlı filmlere yukarıda yeri geldikçe değindik. Gene bu filmler arasında, Rezistans'ı açık seçik ve yüreklice savunabilmesi yönünden en fazla övülen filmin *Pontcarral* olduğunu da ekledik. Adı, *Pontcarral, le colonel d'Empire* olan bu tarihi filmde yeralan pek çok replik direnişi açıkça dile getirdiği için o sözlerin geçtiği sahneler izleyiciler tarafından coşkunca alkışlanıyordu.

Yukarıda adını andığımız *Douce* isimli filmde de Rezistans'ı savunan repliklere yer verildiğinden, bu film de işgal yıllarında Rezistans'ı açıkça öven yapıtlar arasında değerlendirildi.

Bu iki filmden özellikle birincisi büyük ilgi toplamıştı. Sadoul'un övgüyle sözettiği yapıtı, sinema kuramcısı Francis Coutard "işgal sırasında yapılan tek gerçek (otantik) Rezistans filmi" diye nitelendirir.

Gene yukarıda andığımız filmlerden, *Les Visiteurs du soir* mistik bir ortaçağ atmosferinde geçmesine rağmen kötüyü, karanlığı —dolayısıyla işgalcileri ve suç ortaklarını— temsil eden Şeytan'ın, yurtseverleri temsil eden iki gence yenilmesiyle, ve gece bastırdığında şatoya gelen davetsiz konukların (Şeytan'la yardımcısı), şafak sökerken yenilmiş olmasıyla, işgal yıllarının en fazla ilgi toplayan ve umutluluk simgesi diye tutulan filmleri arasına girdi.

Grémillon, Daquin ve Becker'in yalın bir realizmle yaptıkları filmleri de yukarıda andık.

Bütün bunlara rağmen, Rezistans filmleri terimi Fransa'nın kurtuluşundan sonraki yıllarda —günümüze değin— yapılan ve Rezistansı öyküleyen sinema yapıtları için kullanılmaktadır.

İşgal yıllarında Rezistans tarafından sinema alanında kurulmuş olan sendika ve diğer bazı örgütler, Kurtuluş'tan sonra yasal çalışmaya geçtiler ve Léon Blum'un başkanlığında kurulan yukarıda sık sık andığımız özel komiteyle işbirliği halinde, önce Rezistans'a ait mevcut belgeselleri değerlendirmeye giriştiler.

Ne yazık ki, savaşa ve özellikle Rezistans hareketine ait fazlaca film yoktu. Rezistans hareketinde görev yapanlar, güvenlik gerekçesiyle, kendi çalışmalarını değil filme almak, fotoğraf bile çekmemek için dikkat göstermişlerdi. Çünkü herhangi bir Gestapo tevkifatında ele geçen fotoğraflar, maki'ler için (Rezistans'ta görev alanlara "maki"-maguis- deniliyordu) büyük bir tehlike teşkil etmekteydi. Bu gibi resimler, yakalanmış olanlar üzerindeki zalimane işkencelerin büsbütün şiddetlenmesine hizmet ediyordu, Gestapo işkencecileri, fotoğraflarda gözükenleri teşhis ettirmek için işkenceleri artırıyorlardı. Ayrıca o kişilerin aileleri üzerinde de terör uygulamak için vesile bulmuş oluyorlardı. Rezistans güçleri işgalcilere karşı bir ölüm kalım mücadelesi vermekteydiler, bu mücadeleyi görüntülerle belgelemek gibi bir lükse sahip olmadıkları gibi, böyle bir alışkanlık da toplumda henüz yoktu. Oysa kişilerin yüzlerini göstermeden çeşitli eylemleri ya da toplantıları görüntülemek, bu filmleri ya da fotoğrafları İngiltere'ye Cezayir'e götürmek mümkündü. Şayet bu yapılabilseydi, savaş sonrasına zengin bir arşiv kalabilecekti.

Savaşla ve Rezistans'la ilgili belgesel yapabilmek için, eldeki tek tük film ve bazı fotoğrafların yanı sıra, Alman askerlerinin çektikleri fotoğraflar ya da 8 mm.lik kameralarla görüntüleyerek cephe gerisine evlerine gönderdikleri kısacık filmler, ayrıca resmi haber filmleri vardı. Bunlar mümkün mertebe merkezi bir arşivde toplandı.

İlk yapılan belgesel, Avusturya'da Fransız tutuklularının kaldığı bir toplama kampında gizlice çekilmiş son derece değerli bir bobinlik filmi, bazı resmi haber filmlerinden gerekli bölümler alarak üç bobinlik bir montaj haline getirmekle gerçekleşti, bu kısa metrajlı film *Oflag 17* adını taşıyordu. (Aynı kampta geçen olaylara dayalı bir uzun metrajlı film *Stalag 17* adlı bir tiyatro oyununa dayanılarak, gene bu isimle, Hollywood'da yapılmıştır. Sözkonusu oyun, 17. Kampta savaş esiri olarak bulunmuş iki Amerikan askeri (Donald Devan ve Edmund Trycinski) tarafından yazılmış ve komedi ustası yönetmen Billy Wilder'in nefis diliyle sinemaya aktarılmıştı. Başrollerini William Holden, Don Taylor ve Otto Preminger'in oynadığı film, Holden'a Oscar'da 1953 En İyi Aktör ödülünü kazandırmıştı. Ülkemizde Dormen Tiyatrosu'nun *Kamp 17* adıyla oynadığı piyes ve ondan yapılmış film II. Dünya Savaşı'ndaki nazi kamplarına ait en başarılı tiyatro-sinema yapıtları arasında yeralır.)

Paris'in kurtuluşuyla birlikte bir araya getirilerek yapılan ve haber-aktüalite tarzında sunulan bir başka kısa metrajlı film de, Yeni Fransa'nın 2 no.lu haber filmiydi: *Le Journal no.2 de France -Libre- Actualités* (1944). Rezistans'ın zafere yaklaşan günlerinde Rezistans örgütleri MLN, FTP, CDLR ve OCM —FFI— ve bunların içinde yer alan bazı maki ler tarafından çekilmiş küçük bel-



René Clement bir set çalışmasında.

geseller belli bir kompozisyonla monte edilerek bu film ortaya çıkarılmıştı.

Adı geçen filmlerden alınan bazı sekansların yeniden monte edilmesiyle, özellikle maki'ler için hazırlanmış olan *"Ici la France"* yapıldı, filme Maliye Bakanı Schumann'ın yorumlarıyla fon müziği olarak Beethoven'in Beşinci Senfonisi eklendi.

René Clément, Rezistans'ın demiryolu örgütündeki (Rezistance-Fer) militanların yardımıyla *Ceux du rail* adlı kısa metrajlı bir film yapmıştı. Bu filme özellikle Paris'in Lyon Garındaki personel yardımcı olmuştu. (Aynı yıl rezistansın Cezayir'deki bürosuna gönderilen bir raporda, Lyon Garındaki *bütün* personelin istisnasız olarak Rezistans-Fer bünyesinde örgütlü oldukları, aralarındaki biricik görüş ayrılığının komünist ya da "golist" —De Gaulle'cü— olmak biçiminde ortaya çıktığı belirtiliyordu. Adı geçen belgeselin çekimi bu nedenle gerçekleşebilmişti.)

Clément işte bu belgesellerden yola çıkarak önemli bir projeye girişti. Rezistans'ın binlerce adsız kahramanından yazılı ve sözlü olarak bilgi toplandı, her biri yaşadıkları gerçek olayları anlattılar. Bu veriler bir araya getirilerek senaryo yazarı Colette Audry'ye verildi ve ortaya —Sadoul'un deyimiyle— "Rezistans kitlesinin bizzat yazdırdığı" bir senaryo çıktı. Clément, 1943'de çektiği dökümanter bölümleri de katarak Rezistans'ın sinemadaki en başarılı yansımalarından birisi olan *La Bataille du rail* (Demiryolu Savaşı) filmini yaptı. Aynı yıl (1946) düzenlenen Cannes film festivaline bir çok ülke anti-faşist direniş filmleriyle katılmışlardı. Altın Palmiye ödülünü *La Bataille du rail* kazandı. André Bazin film hakkında, 1946 Cannes şenliğine katılan tüm Avrupa ülkelerinin direniş filmlerinde, yeraltı hayatının en acımasız realitesi olan işkenceye yer verildiğini, sadece Clément'in yapıtında işkence sahnelerinin bulunmadığını, ama bu tutumun filmi otantik olmaktan asla uzaklaştırmadığını, tersine onu daha bir insancıllaştırdığını söylüyor. İşkence yapmanın ve işkenceciliğin en aşağılık, en sapık ve hastalıklı insafsızlık olduğu, ve insanoğlunun bu denli alçalabilmesinden insanlık adına utanç duyulması gerektiği ve işkencenin sadece işkence yapan kişilerin değil, asıl önemlisi, bunu muhaliflerine karşı bir devlet politikası haline getiren faşist rejimlerin marifeti olması nedeniyle bu insanlık suçunun daha da vahimleştiği noktasından hareket ederek filmi daha insani ve daha umutlu bulan Bazin, yapıtın insanlarda ve yeni kuşaklarda uygarlık, insancıllık ve kahramanlık duygularını beslediğini, onların insana ve insanlığa olan inançlarını güçlendirdiğini belirtiyor (A. Bazin, *Cinéma de l'occupation et la Rezistance)*.


Simone Signoret

Clément, yaklaşık yirmi yıl sonra yeniden Rezistans'a eğilecek, 1963'de Roger Vailland'ın senaryosuyla ve Simone Signoret'nin başrolüyle *Le Jour et l'Heure* (Gün ve Saat) filmini yönettikten sonra, 1965'de büyük bir Rezistans destanı olan *Paris brûle-t-il?* (Paris Yanıyor mu?) ile hem kendi filmografisine, hem de Rezistans sinemasına önemli bir yapıt daha katmış oldu. Senaryosunu romancı Gore-Vidal'ın yazdığı, Michel Piccoli, Claude Rich, Alain Delon ve Orson Welles gibi oyuncuların yeraldığı film, hem işgalden sonra biraraya getirilen bazı dökümanter bölümleri içeriyordu, hem de Rezistans'da yaşanmış gerçek olayları bir belgesel gibi işlemekteydi.

Sözünü ettiğimiz belgesel görüntülerin bir bölümünü içeren bir başka önemli film de Cassenti'nin 1976'da yaptığı *L'Affice Rouge* (Kızıl Afiş) adlı çalışmadır. *Düşün*'ün geçen sayısında Rezistans'la ilgili özel sayfalarda da kısaca anılan şair Manouchian ve 23 arkadaşının Gestapo tarafından tutuklanması olayı Gestapo kayıtlarında ve Rezistans'da "Manouchian Grubu" olarak adlandırılır. İspanya'dan, İtalya'dan, Doğu Avrupa ülkelerinden gelmiş olup Rezistans saflarında görev yapan göçmen işçi ve aydınların bir bölümünün çalışmaları, tutuklanmaları, yargılanıp kurşuna dizilmeleri, Rezistans tarihinin önemli kahramanlık öykülerindendir. Cassenti filminde bu konuyu işlerken, gerçek dökümanter görüntülerin bir bölümüne de yer vermiştir.

Gene Rezistans'la ilgili olarak belgesel nitelikli diğer önemli bir film Marcel Ophüls'ün *Le Chagrin de la Pitié* (Acı ve Merhamet) adlı dört saatlik yapıtıdır. Hitler faşizmi nedeniyle Fransa'ya oradan da ABD'ye göçmüş olan ünlü Alman yönetmeni Max Ophüls'ün oğlu olan Marcel Ophüls babasının yanında sinema öğrendikten sonra, savaş bitiminde Avrupa'ya döndüklerinde Fransa'ya yerleşmişti. Sözünü ettiğimiz belgeseli, çalıştığı Fransız televizyonu için yaptı. İşgal yıllarında bir Fransız kasabasında yaşamış yurttaşlarla, işçilerle, Rezistans'a katılmış maki'lerle, köylülerle, ya da o yıllarda işbirlikçilik yapmış olan bir belediye başkanıyla (ki aynı kişinin Pétainci "milli devrim" görüşlerini savunan otantik nutukları fonda kendi sesinden filme monte edilmiştir); ya da Eden, Mendes France gibi önemli devlet adamlarıyla, hiçbir işkenceden ya da eziyetten, kurşuna dizmeden haberi olmadığını söyleyen orada görev yapmış emekli bir Alman subayıyla vb. yapılan 60 saatlik röportajları filmde dört saatlik bir belgesel halinde özetleyen film, Rezistans'ın sinemadaki salt romantik anlatımlarına tepki olarak, işgal sırasındaki işbirlikçiliğe ve işbirlikçilere doğrudan doğruya saldırmaktaydı. Televizyon Kurumu (ORTF) filmi yayınlamayı reddetti.

Ayrıca filmin sinemalarda da gösterilmesi yasaklandı. Bu yasak üç yıl sürdü. Filmin özellikle de Gaulle aleyhtarı nitelik taşıması nedeniyle yasaklandığı tahmin edilmektedir. Çünkü yönetmenin görüşme yaptığı bir kısım Rezistans savaşçısı de Gaulle'ün Rezistans ruhuna sırt çevirdiğini ve bunca çileli günlerden sonra zaferin coşkusunu ve umutlu ateşini taşıyan genç maki'leri düş kırıklığına uğrattığını, onları "ye-

ni Fransa'nın kurulması'' gerekçesiyle ekonomik bir avadanlık gibi gördüğünü dile getirmekte ve de Gaulle ile onun temsil ettiği güçlerin "halkın tarihteki rolünü küçümsediğini" söylemekteydiler. Ophüls ise Rezistans ile Rezistans sonrası Fransa'sı arasında bir karşılaştırma yapmak istediğini söyleyerek o büyük kahramanlığın yaratıcısı olan halkın zaferinin Fransa'yı işgalden ve faşizmden kurtarmakla birlikte, halkın kazanımlarının yokedildiğini, sosyal devrimin önüne set çekilerek savaş öncesinin tutucu düzenine geri dönüldüğünü göstermek amacındaydı.

Sadece savaş öncesinin gericiliği geri gelmiş değildi, aynı zamanda savaşta düşmanla işbirliği yapan bir çok kişi de 1-2 yıl içinde yeniden ikbale kavuşmaya başlamışlardı. Buna konumuzdan bir örnek verirsek, nazilerin ve Vichy'nin sinemayı kontrol için kurduğu COIC'nin başkanlığını yapmış olan ve işgalde işbirlikçiliğiyle tanınan Ploquin, daha sonra, V. Cumhuriyette hızlı bir de Gaulle'cü olarak Çalışma Bakanlığı'na dek tırmanmıştı ve 1962'de Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'yle yapılan Evian görüşmelerinde Fransa'yı temsil edecek kadar de Gaulle'ün gözdesiydi.

Olphüs, arkadaşlarıyla birlikte yaptığı bir başka belgeselde (gene günümüzde yapılmış röportajlarla canlı tanıkları göstererek ve arşivlerdeki dökümanter filmleri de kullanarak, I. Dünya Savaşı'ndan günümüze değin Fransa'nın askeri serüvenlerini ve militarist saldırganlığını başarılı bir şekilde belgeleyecekti. (Suriye ve Lübnan, Sahra, Rif Savaşı, Vietnam ve Hindiçini, Orta Afrika, Kongo, Çad, Güyam, Cezayir vb...)

"Fransızlar, Şayet Bilseydiniz!" *(Français, si vous saviez!)* adını taşıyan bu film, adından da anlaşılacağı gibi, yeni kuşaklara kendi yakın tarihlerinin sevimsiz yüzünü göstermesi, Fransız burjuvazisinin, sömürgeci, emperyalist ve yayılmacı emellerini sergilemesi, yaşlı kuşaklara ise unuttukları günleri hatırlatması açısından önem taşıyan son derece başarılı ve etkili bir belgeseldir (1973). Olphüs, iki yıl sonra yaptığı bir başka belgeselde, nazilerin Avrupa'da, Fransızların Cezayir'de, Amerikalıların ise Vietnam'da yaptıklarını sergileyecekti (*Memory of Justice* —Adaletin Hafızası— Amerikan/İngiliz/Alman ortak yapımı).

Savaş yıllarına ait çok önemli bir belgesel de, işgal yıllarında Oyonnax kasabasının Rezistansçılarının yaptıkları bir geçit törenini görüntülemektedir. Gençlik atölyelerinde dikilmiş yeni üniformalarıyla ve yeterli silahları olmadığı için, siyaha boyanmış tahtadan silah maketleriyle resmi geçit yapan Rezistans birliklerini Marc Jaboulay isimli bir direnişçi filme almış, gene çeşitli kişiler fotoğraflar çekmişlerdi (11 Kasım 1943). Bu kısacık film ve fotoğraflar Londra'ya gönderilmiş, general de Gaulle, Winston Churchill başta olmak üzere oradakileri heyecanlandırmış, fotoğraflar da çoğaltılıp anime edilerek (hareketlendirilerek) ortaya kısa metrajlı bir film çıkartılmış ve bu filmler tekrar Rezistançılara gönderilmiş, ayrıca müttefik askerlerine de gösterilmişti. Alain Eck daha sonra bazı eğitsel bölümler de ekleyerek bu filmden 25 dakikalık bir kısa metraj çıkardı, buradan da hareket ederek, adı geçen geçit töreninin 40. yıldönümünde *Le Prix de la liberté* (Özgürlüğün Ödülü) adlı bir uzun metraj yaptı.

Rezistans filmlerinin bazıları da Alman kamplarından kaçış öykülerini görüntülemekteydiler. Bunlar arasında, André Cayatte'in *Le Passage du Rhin* (Ren Geçidi) en güçlü olanlarındandır ve 1960'da Venedik'te Altın Aslan ödülünü kazanmıştır.

Gene Bresson'un yaptığı *Un Condamné à mort s'estèchappè* (Bir İdam Mahkûmu Kaçtı) adlı yapıt da konusunu başarıyla işlemiştir (1956).

Rezistans filmografisinde en başarılı filmler arasında sayılan bir diğer yapıt da, Jean-Pierre Melville'in *L'Armée des ombres* (Gölgeler Ordusu)'dur. Joseph Kessel'in aynı adlı romanından yapılan film tümüyle gerçek olaylara dayanmakta, arkadaşlık, kahramanlık, inanç, sadakat, adanmışlık, ya da korku, ihanet vb. gibi Rezistans'ın gizlilik ve mücadele koşullarının gerçeklerini etkili bir şekilde verebilmektedir.

Rezistans'ın gerçek öykülerinden birisi de Claude Chabrol'un *La Ligne de démarcation* (Sınır Hattı) filminde verilir (1967). Film Rezistans'ın efsanelesmiş kahramanlarından, *Albay Rémy'*nin kitabının adaptasyonudur. Gestapo'nun "vur" emriyle her tarafta aradığı Albay Rémy, 15 Aralık 1941'de tutuklanmış, ağır işkencelere rağmen konuşmamış bir direniş lideriydi. Asıl adı Pierre Rebiere olan, İspanya iç savaşında gönüllü tugaylarda çarpışmış, ağır yaralanmış, Fransa'nın işgaliyle nazilere karşı bağımsızlık mücadelesine girmiş Albay Rémy, öldürülen bir Alman subayına misilleme olarak naziler tarafından 5 Ekim 1942'de kurşuna dizilmişti. FTP komutanı FKP MK üyesiydi.


Françoise Truffaut

Rezistans'a ait başarılı filmlerin en yenisini Truffaut yapmıştır: *Le Dérnier Métro* (Son Metro, 1980) . Filmde geçen ya da anlatılan olayların çoğu gerçektir.

Rezistans'la ve savaşla ilgili diğer kayda değer filmler olarak şunlar sayılabilir:

Boule de suif (Christian-Jacques, 1945); *Jéricho* (H. Calef, 1946); *Patrie*


***Bir İdam Mahkumu'nun Kaçışı*'nda, François Leternier**



Gerard Deperdieu ve Catherine Deneuve *Son Metro*'nun bir sahnesinde.

(L. Daquin, 1946); *Un Ami viendra ce soir* (R. Bernard, 1946), *La Père tranquille* (Noel-Noel), *Les Maudits* (R. Clément, 1947); *La Chatte* (H. Decoin, 1958); *Le Soir des amants* (C. Autant-Lara, 1960); *Un Taxi pour Tobrouk* (J. Dewever, 1961); *Les Honneurs de la guerre* (J. Dewever, 1961); *Léon Morin, prêtre* (J.P. Melville, 1961); *Carillons sans joie* (C. Brabant, 1962); *Caporal épinglé* (J. Renoir, 1962), *Oradour* (Decoin, 1961); *L'Art et manière* (Decoin,1962); *Les Parias de la glorie* (Decoin, 1963), *La Vie de château* (J.P. Rappeneau, 1965), *Un homme de trop* (Costa Gavras, 1966); iki komedi filmi *La 7e compagnie* ve *La Grande Vadrouille* ve Resnais'nin bir belgeseli *La Nuit et Brouillard;* vb...

KAYNAKLAR:

***Yedinci Sanat Sinema* başlıklı yazı dizimizde ancak kısa bir tanıtmasını verebildiğimiz Fransız sinemasının ilk elli yılına ait verilere ayrıntılı olarak başvurmak isteyecekler için bu konuda Batı'da yayınlanmış başlıca kitaplardan oluşan bir bibliyografyayı sunuyoruz:**

Roy Armes, *French Film,* Londra: Studio Vista, 1970; *French Cinema,* Londra: Secker-Warburg, 1985.

André Bazin, *Le Cinema de l'Occupation et de la résistance,* Paris: UGE, 1975; İngilizce çevirisi: *French Cinema of the Occupation and Resistance,* New york: Ungar, 1981.

J-P. Bertin-Maghit, *Le Cinéma français sous Vichy,* Paris: Albatros, 1975.

René Bonnell,*Le Cinéma exploité,* Paris: Seuil, 1978.

Pierre Boulanger, *Le Cinéma colonial,* Paris: Seghers, 1975.

Jacques Brunius, *En marge du cinéma,* Paris: Arcanes, 1954.

Raymond Chirat, *Le Cinéma français des années 30,* Paris: Hatier, 1983; *Le Cinéma français des années de guerre,* Paris: Hatier, 1983.

R.Chirat ve C.Beylie, *Le Cinéma s'insurge,* 1-3, Paris: Terrain-Vague, 1968.

René Clair, *Cinéma d'hier, cinéma d'oujourd'hui,* Paris: Gallimard 1970; İng. çev: *Cinema Yesterday and Today,* New York: Dover, 1972

Francis Courtade, *Les Malédictions du cinéma français,* Paris: Alain Moreau, 1978.

Louis Daquin, *Le Cinéma notre métier,* Paris: Editeurs Français Réunis, 1960.

Jean Epstein, *Ecrits sur le cinéma* 2 cilt, Paris Seghers, 1974-75.

Michel Estève, *Le Surréalisme au cinéma,* Paris: Lettres modernes, 1965.

Jacques Feyder ve F. Rosay, *Le Cinéma notre metier,* Paris: Cailler, 1946.

Micheal Gould, *Surrealism and Cinema,* Cranbury, New Jersey: A.S. Barnes, 1976.

J-P. Jeancolas, *15 ans d'années trente: Le Cinéma des français 1929-44,* Paris: Stock, 1983

Paul Léglise, *Histoire de la politique du cinéma français,* 2 cilt, Paris: Lherminier, 1969, 1977.

Pierre Leprohon, *Cinquante ans du cinéma français,* Paris: Cerf, 1954

J.R.Macbean, *Film and Revolution,* İndiana Uni. Press, 1975.

J.H.Matthews, *Surrealism and Film,* Uni. Michigan Press, 1971

Paul Monaco, *Cinema and Society-France and Germany During Twenties,* New York, Elsevier, 1976.

Dominique Noguez, *Trente ans de cinéma exp'erimental en France,* Paris: Ed. ARCEF, 1982.

François Poncile, *Défense du court métrage français,* Paris: Cerf, 1965.

René Prédal, *La Société française 1914-45 à travers le cinéma, Paris: Armand Colin, 1972; Les Jeux de l'argent et de pouvoir dans le cinéma français,*

Roger Régent, *Cinéma de France sous l'occupation,* Paris: Ed. d'Aujourd'hui, 1975.

Jean Renoir, *Ma Vie et mes films,* Paris: Flammarion, 1974; İng. çev: *My Life and My Films,* Londra: Collins, 1974; *Ecrits 1926-71,* Paris: Pierre Belfont, 1974.

Jacques Siclier, *La France de Pétain en son cinéma,* Paris: Henri Veyrier, 1981

Kraft Wetzel, *Liebe, Tod und Technik. Kino des Phantastischen 1933-45,* Verlag Volker Spiess, Berlin, 1977.

Genel sinema tarihi ve sinema kitaplarından:

Henri Agel, *Les Grands cinéastes,* Paris: Ed. Universitaires, 1960

Antonin Artaud,*Oeuvres complètes,* C.III. Paris: Gallimard, 1961, İng. çev: *Collected Works,* C.III, Londra: Calder-Boyars, 1972

André Bazin, *Qu'est-ce que le cinéma?,* dört ciltte, Paris: Cerf 1958-62, İng. çev: *What is Cinema?* iki ciltte, Berkeley Uni. California, 1967-72.

Robert Bresson, *Notes sur le cinématographe,* Paris Gallimard, 1975, İng. çev. *Notes on the Cinematograph,* New York: Urizan, 1977.

Jacques Deslandes, *Histoire comparée du cinéma,* Cilt: II, Paris: Castermann, 1968.

Jean-Luc Godard *Introduction à une veritable histoire du cinéma,* Paris; Albatros, 1980.

René Jeanne ve C.Ford, *Histoire encyclopedique du cinéma,* beş ciltte, Paris Laffont, SEDE, 1947-62.

Roger Manvel, *The International Encyclopedia of Film,* Londra, 1972.

Jean Mitry, *Histoire du cinéma,* beş ciltte, Paris, Ed. Universitaires, 1967-80

Jean Pivasset, *Essai sur la signification politique du cinéma. L'exemple français, de la Libération aux événements de mai 1968,* Paris: Cujas, 1971.

Eric Rhode, *A History of the Cinéma,* Penguin Books, 1976

David Robinson, *World Cinéma,* Londra-New York 1973

Georges Sadoul, *Histoire générale du cinéma,* 6 ciltte; Paris Denoel, yeni basımlar 1973-75; *French Film,* Londra Falcon Press, 1953;

***Histoire du cinéma français,* Paris: Flammarion, *Chroniques du cinéma français,* Paris: Union Génerale d'Editions, 1969; *Dictionnaire des Cinéastes,* yeni basım: Paris: Microcosme/Seuil, 1984.**

Yukarıdaki kaynakların yanısıra, yazıda adı geçmiş yönetmenlerin hemen her biri hakkında yazılmış son derece ayrıntılı incelemeler vardır ki, bu kitapların sayısı adlarını burada anamayacağımız kadar çoktur.



(Soldan Sağa) Sadun Aren Osman Ulagay Arslan Başer Kafaoğlu Reşit Ergener

KEYNES'TEN FRIEDMAN'A KRİZ EKONOMİLERİ

Sadun AREN
Arslan Başer KAFAOĞLU
Osman ULAGAY
Reşit ERGENER

DÜŞÜN : Bugün, Türkiye'nin gündeminden yaklaşık 6 yıldır düşmeyen 24 Ocak Kararları'nın genel bir değerlendirmesini yapmak, bu kararlara yol açan koşulları ve söz konusu iktisat politikalarının sonuçlarını irdelemek için toplanmış bulunuyoruz. 24 Ocak Kararları, dünya kapitalist sisteminin içine girdiği son büyük bunalıma çare olarak öne sürülen Friedmancı iktisat politikalarının bir uzantısı olduğuna göre, daha genel bir bakış açısıyla, *1929 Büyük Dünya Bunalımı* sırasında, Keynesci politikaların geçerli olmasına karşılık, son bunalımda neden Friedmancı politikaların benimsendiğini tartışarak konumuza girebilir miyiz? Diğer bir deyişle, 50 yıl içinde, Keynesci iktisat politikaları, dünya ekonomisindeki hangi somut gelişmeler nedeniyle geçersiz sayılabiliyor?



Duraklayan sermaye birikimine yeni bir hız verebilmek için, insan ögesini dışlayan piyasa mekanizmasına yeniden ve tam bir işlerlik kazandırmayı bir çıkış yolu olarak görmektedirler.

S.AREN: Keynesci görüş kısaca şöyle özetlenebilir. Kapitalist piyasa düzeninde tam istihdamı sağlayan otomatik bir mekanizma yoktur. Normal olan ekonominin tam istihdamın altında bir düzeyde çalışmasıdır. Bu nedenle tam istihdamı sağlamak için devletin mutlaka ekonomiye müdahale etmesi gereklidir. Keynesciliğin buna bağlı olan diğer bir görüşü, enflasyonla işsizliğin ters orantılı olmalarıdır. Yani enflasyondan kurtulmak istiyorsak işsizliğin artmasına, işsizlikten kurtulmak istiyorsak enflasyonun artmasına razı olmamız gerekecektir. Son bir görüş de para ile ilgilidir. Keynescilere göre para pasif değil aktif bir öğedir. Yani para miktarındaki değişmeler sadece fiatları etkilemekle kalmaz, istihdam ve üretimi de etkiler.

Daha çok Friedman'a atfedilen parasalcı (monetarist) görüş de şöyle özetlenebilir. Piyasa ekonomisinde tam istihdamı sağlayan bir mekanizma vardır. Ancak tam istihdam herkesin iş bulması demek değildir. Ekonomide doğal işsizlik denilen bir durum vardır. Yani tam istihdam bu doğal işsizlikle bağdaşır görü - şündedirler. Para tarafsızdır. Para miktarındaki değişmeler kısa dönemde istihdamı etkilese bile biraz zaman geçince bu etki kalkar ve sadece fiatlar etkilenir. İstihdam ve üretim hacmini belirleyen öğe ülkenin reel kaynaklarının durumudur. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesi gerekmez. Müdahalenin gerekli olduğu hallerde de bu hem en az düzeyde tutulmalı, hem de istikrarlı olmalıdır. Çünkü müdahale istikrarlı olursa, piyasa bunu veri olarak alır ve ona göre gene serbestçe işler. Bu görüşün somut önerisi devleti küçültmek bunun için de bir taraftan vergileri, diğer taraftan da kamu harcamalarını, özellikle sosyal amaçlı harcamaları kısmaktır.

Bu parasalcı görüş aslında yeni bir şey değildir. Bildiğimiz klasik liberal ekonomi görüşünün tekrarı ve vurgulanmasından ibarettir. Böyle olunca da akla şu soru geliyor. Acaba neden bu görüş son zamanlarda böyle büyük bir güncellik kazandı ve ön plana çıktı? Bence bunun iki nedeni var. Birincisi çağımızda piyasalara tekellerin egemen olmasıdır. Büyük tekeller işlerini kendi başlarına yürütebilecek güçte olduklarından devletin müdahalesini istememektedirler. İkinci neden kapitalist ekonominin bütün dünyada ve özellikle gelişmiş ülkelerde bir bunalıma girmiş olmalarıdır. Duraklayan sermaye birikimine yeni bir hız verebilmek için, insan öğesini dışlayan piyasa mekanizmasına yeniden ve tam bir işlerlik kazandırmayı bir çıkış yolu olarak görmektedirler. Bana böyle görünüyor.

A.B.KAFAOĞLU: Sadun Bey Friedmancı politikayı çok güzel özetledi. Bir de zaman içinde Friedmancı görüşlerin, parasalcı görüşlerin gelişimine bakmak gerekiyor. Bilindiği gibi, Keynes teorisi 1930'larda revaç buldu. Gerçi Keynesyen uygulamalar Doktor Schacht ve Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt tarafından daha önceki tarihlerde yapıldı ama, bunun 'tam teorisi' 1936'da; Keynes'in meşhur *Genel Teori* kitabıyla sistematize oldu. Keynesçilik uzun bir süre egemen kaldı: Adeta baş pehlivan, rakipsiz pehlivan gibi 1960'lara kadar. 1960'larda *Philips eğrisi* diye bir formül ortaya atıldı. Bu eğriye göre; enflasyonla işsizlik birbiriyle ters orantılı; birini istemezseniz ötekine gidersiniz; öbürü azalırsa, beriki çoğalır... Bunlar birbirine daima ters olarak gider. Yani bunlar adeta mübadele edilebilir, değişebilir iki boyuttur. İşte Friedman ve Phelbs isimli iktisatçılar bu eğri teorisine karşı çıktılar. (Parasalcı ve parasalcı olmayan görüşler pür Keynesçi bir yaklaşım olan *Philips eğrisi*'nin nasıl değişeceği üzerine kurulur.)

Friedman ve Phelbs'in söyledik-

leri şu: Devlet tedbir alır ama herkes bir enflasyon beklentisine göre kendi davranışlarını değiştirir. Bu,*"ekspektasyon"*yani *"beklentiler"*denen bir kavram ortaya çıkartır. Ve bu nedenle az önce Sadun Bey'in ifade ettiği gibi, para enflasyonla biraz ileri gittimiydi, gelecek dönemde aynı şekilde geri gidecektir denilir. Vatandaş ona göre davranışını ayarlar ve uzun sürede enflasyonla işsizlik dengede kalacak tarzda vatandaş beklentileriyle onu off-set eder, yani giderir. Veyahut edemez... Daima enflasyon ileri gider ve enflasyonun daima ileri gitmesi işsizliği azaltmaz; vatandaşların, firmaların beklentileri dolayısıyla. O vakit işsizliği yahut enflasyonu azaltacak bir politika nasıl sağlanacaktır? Friedman ve Phelbs'e göre şöyle: Bir kere, toplumlarda belirli bir *işsizlik oranı* vardır; ondan kaçınılamaz. Bu oran uzun sürede değişebilir, ama bu değişim küçüktür. Ona razı olacaksınız ve piyasaya demin de belirttiğim gibi müdahale etmeyeceksiniz!. Müdahale etmemeyi yalnız devlet bakımından düşünmemek gerekir; piyasaya bütün giriş çıkışlar serbest olmalıdır...Sendikalar da—anti sosyal yönü— bu işte biraz öne alınmalı... Sendikaların ücret pazarlıklarında "illa şunu isterim, bunu isterim" tarzındaki serbest piyasa ilkesini bozucu davranışlarına son verilmelidir!.. Piyasaya gerek sermaye, gerekse emek giriş ve çıkışları tam anlamıyla liberal olmalıdır.

Ve daha da önemlisi ulusal ekonomiler açısından böyle olduğu gibi uluslararası ekonomide de esnek kur uygulanmalıdır. Yani enflasyon dolayısıyla bazı gevşemeler olmuşsa —bazı ülkelerin ekonomilerinde— bu ekonomilerdeki gevşemeleri *(leakage)* önlemek; dış ticaretin tıkanmasını önlemek gerekir. Çünkü dış ticaretin tıkanması bir anlamda serbest piyasanın bozulması olur, himayeci tedbir olduğuna göre onun için de esnek kur ayarlamalarına gitmek gerekir; örneğin bölgesel bloklaşmalarda bu açıdan serbest piyasa ilkeleriyle çatışmaz. Yeterki —örneğin Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi— bu bloklaşmalar enflasyondaki ülkelerin gevşemelerini telafi edecek, karşılayacak para ayarlamaları yapan bloklar olsun.



...sadece devlet müdahalesini değil, kapital akımının serbest olmasını, iş ve işçi ilişkilerine müdahale saydıkları sendikal müdahalelerin en aza indirilmesini isterler.





Onun o kadar önemi yok. Yani sadece devlet müdahalesini değil, kapital akımının serbest olmasını,iş ve işçi ilişkilerine müdahale saydıkları sendikal müdahalelerin en aza indirilmesini isterler ve vurguladıkları gibi illâ para hacmi arttırılacaksa bu belli olsun, %10 artacak vb. densin ve bu hiç değişmesin; örneğin, yılbaşında ilan edilsin; hiç değişmesin derler. Aralarında tabii paranın nötr yani tarafsız olup olmadığına dair de bölünmeler vardır, monetaristler arasında... Friedman paranın tarafsızlığını savunur.

Yalnız bir yanlışlığa işaret edeceğim burada: Şimdi bütün uygulamaları monetarist sananlar var, bizim basınımızda, iktisat çevremizde... Örneğin Amerikan ekonomisi Friedmanist değil fakat o da sosyal hakların kısıtlanması ve devletin müdahalesinin azaltılması açısından yine Friedman'la monetaristlerle birleşir. Bu bakımdan çok büyük yanlış da değildir aslında. İkisini karıştırmak ortalama okuyucu bakımından çok büyük fark taşımaz. Ama devletçilik ve liberalizm açısından şu da bilinmeli: Paranın, devlet müdahalesinin çeşitleri hakkında aralarında ayrılık vardır. Bir de *Supply Side* denilen, arz ekonomisini ileri süren bir akım vardır. Amerikan ekonomisi bununla yönetilir. Buna şunun için işaret ediyorum: ilerdeki açıklamalarda bu gerekebilir.

O.ULAGAY: Ben de aslında Sayın Kafaoğlu'nun son değindiği nokta üzerinde durmak istiyorum. Benim görebildiğim kadar, belki de monetarizm tanımıyla sınırlı kalmamak üzere bir genel senaryo sahneye kondu. 1980'li yıllara girerken Sayın Aren'in demin sözünü ettiği gibi, kapitalizmin yeni bir bunalım noktasına gelmesiyle ilgili bir arayış, bir eskiye dönüş özlemi gündeme geldi. Ve bence bir senaryo sahneye kondu. Tabii şimdi biz bu senaryo 6-7 yıldır yaşandığı için,biraz da bunun sağladığı bilgilerle, bunu ortaya koyabiliyoruz. Bence bu senaryodaki ana unsur, işsizlikle enflasyon arasındaki alışverişi kullanmaktı. Yani enflasyonu düşürerek işsizliği artırma mekanizması özellikle sendikal gücü zayıflatmak amacıyla kullanıldı. Bu ABD'de böyle oldu, İngiltere'de böyle oldu. Bir yandan enflasyon aşağıya çekilmeye çalışılırken diğer yandan işsizlik bugünlere kadar rastlanmamış boyutlara çıktı ve buna karşılık devlet hareketsiz kalmayı tercih etti. Yani bilinçli olarak işsizliği bir süre önlememe politikası güdüldü ve bu süreç içerisinde sendikalar alışamadıkları bir durumla karşı karşıya kaldılar. O zamana kadar devlet hep işsizliği çözümleme yönünde adımlar atarken sendikalar



> ***...senaryonun bir başka unsuru da bugüne kadar alışılagelen sosyal devlet anlayışının budanmasına razı olacak bir ortam yaratmaktı. Çeşitli şekillerde yıllar içinde sağlanmış sosyal haklardan fedakârlık edilebileceği ve bunun ülke ekonomisinin yararına olacağı yolunda telkinlerle, bu konuda da bir hayli adımlar atıldı.***

ücret pazarlığı yapıyorlardı. Bu kez ortaya farklı bir durum çıktı. Sendikalar alışmadıkları bir boyutta işsizlik tehdidiyle karşı karşıya kalınca birden şaşırdılar, strateji belirleyemediler. Ve ücret pazarlıklarında da o güne kadar vermedikleri tavizleri vermeye başladılar. Mesela ABD'de otomobil sanayiinde elde edilmiş haklardan geri gitmeyi bile kabul ettiler. Bunun örnekleri yaşandı. Bu genel senaryonun en önemli unsuru da bence buydu. Bu şekilde sendikaların pazarlık gücü işsizlik tehdidiyle kırılarak ücret artışlarında önemli gerilemeler sağlandı. Sendikaların gücünde önemli gerilemeler sağlandı. Ve bu mekanizmayla da sermayenin kârı artırılarak yeniden birikimi ve yatırımı teşvik edici bir süreç başlatılmak istendi. Bence bu kısmen başarılı da oldu. Özellikle ABD örneğinde başarılı oldu. ABD ekonomisinin kendine özgü dinamik yapısını ve sayın Kafaoğlu'nun demin sözünü ettiği *"arz ekonomisi"* tanımı içine giren önlemlerin de birikimi desteklemesi sayesinde ABD ekonomisi, işsizliği yüksek düzeylerde korurken büyük ve şaşırtıcı büyüme hızlarına erişebildi. Bu sürecin yahut senaryonun bir başka unsuru da bugüne kadar alışılagelen sosyal devlet anlayışının budanmasına razı olacak bir ortam yaratmaktı. Çeşitli şekillerde yıllar içinde sağlanmış sosyal haklardan fedakârlık edilebileceği ve bunun ülke ekonomisinin yararına olacağı yolunda telkinlerle bu konuda da bir hayli adımlar atıldı. Ve kendi içerisinde tutarlı sayılabilecek bir uygulamayla kapitalizmin tıkanıklığı bir noktaya kadar aşılabildi. Bunun neticede bir çıkış yolu olup olmadığı tabii ayrı bir tartışma konusu...

R.ERGENER: Evet Friedmancılık denilince akla en az devlet müdahalesini içeren politikalar geliyor. ABD ekonomisinden söz ettiğimiz için isterseniz aynı örneği bu konuda da sürdürelim. Ekonomide söylenenlerle, yapılanlar arasında büyük bir fark var. Reagan yönetimi felsefesinin monetarist olduğunu söylüyor. Devletin müdahelesini azalttıklarını ileri sürüyorlar. Halbuki, Reagan'ın devlet yönetiminde olduğu, beş yıl boyunca (1980-85 arasında) ABD bütçe harcamaları %30 oranında artmıştır. Ve bu artış büyük ölçüde askeri harcamalardan kaynaklanmaktadır. 1983'te 600 milyar dolar askeri harcamalara ayrılmıştır. Beş yıllık bir süre içinde 1.5 trilyon dolar askeri harcama yapılarak ABD ekonomisinin Osman Bey'in de işaret ettiği doğrultuda büyük bir değişim süreci içinde, yeni bir sanayileşme yönelişine girdiği gözlenmiştir. Dolayısıyla en az devlet müdahalesi söz konusu değil, devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi söz konusu. Buna bir tür "militarist Keynescilik"de denebilir. Devlet müdahale etmektedir, fakat kimin yararına müdahale ettiği farklıdır. Keynesci politikalara kıyasla, Roosevelt döneminde ABD'de ekonomiye büyük bir devlet müdahalesi olmuştu. Burada özellikle emekçi kesimlerin gelirlerini artırarak talebi canlandırmak yolu seçilmişti. Reagan'ın seçtiği yöntem, doğrudan doğruya tekelci militarist şirketlere kaynak aktararak ekonomiyi canlandırmaktır. Militarist harcamalar artarken, Osman Bey'in işaret ettiği gibi, sosyal harcamalar azalmıştır, alt yapı harcamaları azalmıştır. Kurumlar vergisi oranları ABD'de 1960'da %23'den 1984'de %8'e inmiştir. Buna karşılık, düşük gelirlilerin vergileri %92 oranında artmıştır. Demek ki ekonominin tekelci endüstrinin desteklenerek canlandırılmasının yanı sıra, doğrudan doğruya yine devletin müdahalesiyle, vergi politikası yoluyla düşük gelir gruplarından, büyük şirketlere doğru bir gelir kaydırması da söz konusudur. Dolayısıyla bu "en az devlet" sözü bir aldatmaca oluyor, en az devlet değil, devletin başka grupların yararları doğrultusunda kullanılması söz konusudur.

A.B.KAFAOĞLU: Ben sözlerimi bitirirken bu *arz ekonomisine* işaret etmekte yarar var dedim. Diğer konuşmacı arkadaşlarımız da bu noktaya o bakımdan değinme fırsatı bulamadılar. Friedman'la *Supply Side* arz ekonomisini uygulayanlar bir noktada birleşiyorlar; ücretlerin azaltılması ve sendikal hakların kısıtlanması. Yoksa aslında devletin müdahalesi ve devletin tesiri Reagan ekonomisi içinde artırılmıştır. Bunu ben 8 Mayıs 1985 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığım yazıda da anlattım. Burada kısaca tekrarlıyorum:

Amerika'nın istediği şey, silahlanma giderlerinin yükünü dünyaya çektirmek; dünya ekonomilerine çektirmek. Bunun yanında kendi ekonomisine de bu yoldan refah sağlamak. Nasıl? Vergileri indirecek, vergileri indirince bütçe açık verecek, artı savunma giderlerini artıracak... Bu iki kalemde meydana gelen açığı toplamak için faiz hadlerini yükseltti ve çok yüksek —gerek



Beş yıllık bir süreç içinde (...) ABD ekonomisinin (...) büyük bir değişim süreci içinde, yeni bir sanayileşme yönelişine girdiği gözlenmiştir. Dolayısıyla 'en az devlet' müdahalesi söz konusu değil, devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi söz konusu. Buna bir tür 'militarist Keynescilik'de denebilir.





içeride gerekse dışarıda— borçlanmalarla ekonomide özel sektöre kârlı, kontrolsüz —savunma harcamalarının kontrolsüzlüğü Amerikan Kongresi'nde sık sık dile getirilir, çünkü savunma maksatlı harcamalarda siparişlerin maliyetleriyle satışlarına hiç bakılmaz— bir alan açılır. (Gerek benim *Silah, Rüşvet, Sömürü* adlı kitabımda gerekse A.Sampson'un *Arms Bazaar* adlı kitaplarında bu konuya dikkat çekilmektedir.)

Özel sektöre açılan bu çok kârlı alan tabidir ki başkalarının sırtından sağlanıyor, sadece az gelişmiş ülkelerin değil Avrupa'nın da sırtından...

Friedman'la Reagan'ın ekonomik danışmanları arasında birinci sırayı alan Lauffer burada güya birbirlerinden ayrılmış görünüyorlar. Lauffer, Friedman'la ve IMF reçeteleriyle bu bakımdan alay eder. Fakat bu politikanın yalnız ABD hükümetince uygulanabilir bir politika olduğunun farkında değil, yahut öyle görünüyor. Örneğin burada da ABD kendine göre bir haklılık görüyor. *İktisat Dergisi*'nde Lauffer'le yapılmış bir görüşme yayınlandı Aralık '84 sayısında. Bu görüşmede şöyle diyor Lauffer: "1955'lerde, 1958'lerde birey başına gelirde dünyanın bir numaralı ülkesiydik ve bizden sonra gelen ülkelerle aramızda üç kat fark vardı; şimdi onbeşinciyiz" diyor. "Eğer onbeşinciliğe gelmişsek, bunu telafi etme hakkımız da var demektir. Telafi etmek için de bu politikayı izliyoruz" diyerek sürdürüyor sözlerini. Aynı yazıda Lauffer ABD ekonomisinin son yıllarda kaybettiklerini de vergi indirimlerine bağlıyor. Oysa bu kayıplar gerçekte vergi indirimlerinden kaynaklanmıyor: bu kayıp silahlanma harcamalarının arttırılmasından doğdu ve değirmenin suyu da başka ülkelerden sermaye çekmek suretiyle sağlandı.

Bugün 1985 başında ABD'li her yurttaş 27 bin dolar borçlu olacak tarzda ABD'nin iç ve dış borçları artmış bulunmaktadır. Yani her ABD'li yurttaş doğarken 27 bin dolar borçla doğuyor. Bu rakam bir ABD'li bankacının verdiği rakamdır. Lauffer ekonomisi yalnız bir noktada, anti-sosyal yönde birleşiyor, Friedman ekonomik anlayışıyla. ABD'de izlenen ekonomik politikaya Lauffer ekonomisi denebilir çünkü, arz ekonomisinin, *supply side* ekonomisinin bir numaralı yıldızı o. İşte bu nedenlerle Ergener arkadaşımız haklı. Kimilerinin sandığının aksine Reagan Friedmancı değildir; anti-sosyal yönüyle onlarla birleşmekteyse de, mekanizma bakımından farklıdır. ABD'deki *supply side* ekonomisi öyle bir modeldir ki, bunu uygulayabilmek için illâ ABD olmak gerekir.

R.ERGENER: Bir şey ekleyebilir miyim? Arslan Bey bu modelin yalnız ABD'ye özgü olduğunu söylediler. Haklı olabilirler, fakat ben belki ABD'nin borçlanarak —belirttiğimiz gibi ABD dünyanın en borçlu ülkesidir şu anda— ekonomik gelişme sağlamasıyla, az gelişmiş ülkelerin giriştikleri borçlanarak kalkınma çabaları arasında bir koşutluk olabileceğini düşünüyorum.

DÜŞÜN: Friedmancılığın yaygın olarak liberalizm sözcüğüyle birlikte anılagelmesi, kamuoyunda, Friedmancılık eşittir liberalizm çağrışımı yapabiliyor. Bir yandan da, Friedmancılığın en katı uygulamalarının yapıldığı özellikle Latin Amerika ülkelerinde, Friedmancı politikalarla liberal olmayan siyasi düzenlerin birlikte var olduğu görülmektedir. Bu çelişik gibi görünen durum nasıl açıklanabilir?

S.AREN: Son zamanlarda güncelleşen ve adeta moda haline gelen, Friedman adı etrafında kümeleşmiş olan yeni politikanın, daha önce de söylediğim gibi, hiçbir yeni tarafı yoktur. Bu eski liberal ekonomi görüşünün, bugünkü koşulları dikkate alarak yeniden piyasaya sürülmesidir. Arkadaşlarımın pek güzel bir biçimde anlattıkları gibi, liberal ekonominin dayanağı, hem felsefi dayanağı hem ekonomik dayanağı, doğanın tanzimci gücüdür. Doğal güçler her şeyi en iyi bir biçimde düzenlerler. Ekonomide doğal güç piyasa mekanizması demektir. Demin liberal görüşün niçin canlandığından söz etmiştik. Amaç sermaye birikimini hızlandırmaktır. Çünkü bu konuda bir bunalıma girilmiştir. Piyasa güçlerine tekrar tam bir işlerlik kazandırılarak sermaye birikimi hızlandırılmak istenmiştir. Niçin piyasa mekanizması sermaye birikimini hızlandırır? Çünkü piyasa mekanizması sosyal mülahazalarla işlemez. Orada herkes alım gücüne ya da üretim gücüne göre söz sahibidir ve bunlara göre değerlendirilirler. Bu nedenle eğer piyasa ekonomisine çok saygılı olursanız olayların sosyal yanını bertaraf etmiş, bunları gündemden çıkarmış olursunuz. Böylece sosyal harcamalar azalınca,

buraya giden kaynaklar sermaye birikimine yöneltilebileceklerdir. Piyasa ekonomisine fazla saygılı olmak, dünya kapitalist sistemini bütünleştirmek bakımından da büyük önem taşır, bu yönde de önemli bir fonksiyonu vardır. Ama zaten 24 Ocak Kararları dolayısıyla bu konuya geleceğiz.

Bu savunulan liberal ekonomiyi çok iyi anlamamız gerekiyor. Bu başka anlamda bir liberalizm. Belki bu da ayrı bir soru halinde tekrar gelecektir. Ama yeri gelmişken şimdiden söyleyeyim. Örneğin bu gün piyasalara tekellerin egemen olduğu bilinen bir gerçek. Bu gerçeği bizden daha iyi bildikleri halde liberal ekonomiyi savunanlar, bu tür iktisatçılar (piyasa güçlerine işlerlik kazandırılmalı, serbest piyasa mekanizması işlemelidir.) diyorlar. Oysa, tekel varsa piyasada rekabet serbest olmaz. Bunu bilmemeleri olanaksız. O halde bunların serbest piyasa mekanizmasından anladıkları şey 'gücü gücü yetene' dir. Ama burada güç dengesi yok derseniz. Onlar bu da serbestliğin bir sonucudur diyorlar. Yani bu gibi şeyler onların liberallik anlayışlarını etkilemiyor. Onların liberallikleri bizim haksızlık dediğimiz, liberalizme sığmaz zannetiğimiz durumlarla bağdaşabiliyor. Liberal olmakta devam edebiliyorlar. Liberalizmi böyle anlamak gerekiyor. Tekellerin egemenliği de liberalizmin içine giriyor. Tekellerin küçük rakiplerini ezmesi ve hatta onların boy vermelerine bile olanak vermemesi liberal bir davranış oluyor.

Bu liberal görüşte sendikaların geri itilmesi ekonomi dışı bir konu, bir siyaset konusu olarak ele alınıyor. Çünkü piyasa güçleri teorisine göre sendikalar da birer tekeldir. İşgücü satan tekellerdir. Bıraksınlar onlar da serbest piyasada işlevlerini görsünler. Ama hayır. Onları ayrıca politik hareketlerle piyasadan elimine ediyorlar.

O.ULAGAY: Bu konuya herhalde değineceğiz. Burada gerçekten önemli olan boyut, gelişmiş-sanayileşmiş ülkelerle, uzunca bir demokrasi geleneğine sahip ülkelerle Üçüncü Dünya ülkelerinde bu modelin uygulanması açısından ortaya çıkan farklar. Bu ülkelerin gerek erişmiş oldukları gelir düzeyleri, gerek politik kurumlarının sağlamlığı, bu sürecin, yani sendikaların ve temsil ettikleri işçi kesiminin gücünün kırılması sürecinin mevcut politik yapı içinde gerçekleştirilmesine olanak veriyor. Yani bunu bu yapıyı bozmadan ve aksatmaya uğratmadan yapabiliyorlar, bunu gördük. İlk yıllarda dendi ki, efendim %10'lar civarındaki işsizliği hiçbir toplum kaldırmaz, fakat kaldırıyormuş, bu görüldü ve normal demokrasinin işleyiş sürecinde de bir aksama olmadı. Ama Üçüncü Dünya ülkelerinde bu model empoze edildiğinde ya da



uygulanmaya çalışıldığında bence çok farklı bir politik çerçeve oluşturmak gerekiyor bu modeli uygulamak için.

DÜŞÜN: Sayın Ulagay, üçüncü dünya ülkelerine empoze edildiğini söylediğiniz bu Friedmancı ekonomik politika ile, özellikle Latin Amerika ülkelerindeki askeri yönetimler arasındaki ilişkiyi de değerlendirebilir miyiz yeri gelmişken?

O.ULAGAY: İsterseniz spesifik olarak Latin Amerika örneğine girmeden ben, —Türkiye de belki bu kategoriye sokulabilir— gelişme sürecindeki ülkelerin yapılarına bu model aşılanmak istendiğinde genel çerçevesiyle nasıl bir durum ortaya çıkıyor, onu çok kısaca ve kendi değerlendirmeme göre anlatmaya çalışayım. Şimdi piyasa mekanizmasının yönlendirici olduğu ve çözümlerin piyasa mekanizmasıyla sağlanacağı noktasından hareket eden ve aynı zamanda da devletin sosyal işlevini ikinci plana düşürmeyi amaçlayan; çalışan kesimlerin gerçek gelirlerini geriletip toplum içindeki nispi durumlarını bozmayı ve bu şekilde yeniden birikim sürecini başlatmayı amaçlayan bu tür politikalar gelişme yolundaki ülkelerde uygulandığında, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmayan bazı değişik sonuçlar ortaya çıkıyor gibi geliyor bana. Bir kere istenen ve hedeflenen sonuçları almak daha zor oluyor, çünkü işlediği varsayılan mekanizmalar işlemiyor, piyasa mekanizması işlerlik kazanmış değil, bir noktanın ötesinde. İkincisi, bu Üçüncü Dünya ülkelerinde sosyal devlet, devletin sosyal fonksiyonları zaten fazla gelişmiş değil. Bir de bunları budamaya kalktığınızda bu sefer toplumdaki gelir eşitsizliğinin etkileri çok daha çıplak şekilde sonuçlarıyla ortaya çıkıyor. Üçüncü ve benim önemli saydığım bir nokta ise şu; bu gelişme yolundaki toplumların oldukça dinamik ve hareketli bir toplum yapıları var... Ve bu yapıları içersinde de 1950'li ve 1960'lı yıllarda müthiş bir ümit verilmiş bu ülkelere ve *"Siz de çaba gösterin bize yetişirsiniz"* denmiş. Bu nedenle de bu toplumlarda her kesim daha ileriye gitmek, daha iyi bir ekonomik noktaya gelmek için hep alabileceğinin azamisini talep ediyor. Bu toplumun bütün kesimleri için geçerli bir olgu... Bu nedenle de herkesin azamiyi talep ettiği bir toplumda bir gönüllü "konsensus" sağlamak, uzlaşma noktaları sağlamak son derece zor oluyor. Şimdi siz bu kesimlerden birine, örneğin bu modelde olduğu gibi çalışan kesime ve belki de ekonominin köşe başlarını tutmuş kesim dışındaki bütün kesimlere bir ek yük getirerek modeli empoze etmeye çalıştığınız zaman bunu uzlaşma içersinde, rejimin normal demokrasinin kalıpları içersinde kolay kolay yapamıyorsunuz. Bunu zorla o kesimlere kabul ettirmeniz gerekiyor ve bu da benim görebildiğim kadar, önce büyük çalkantılara yol açıyor toplumda. Bunu bastırmak ve düzeni sağlamak gerekçesiyle de otoriter yönetimler kaçınılmaz ola-

rak gündeme geliyor. Yani bu *"Liberal ekonomi"* uygulamasını Üçüncü Dünya ülkelerinde liberal bir politik ortamla ve demokratik çerçeve içinde başarıya ulaştırmak bu bakımdan çok daha zor oluyor..

R.ERGENER: Önce bu tür politikaların, devletin müdahalesini en aza indirmediğini, ancak müdahalenin ağırlığının, tekelci kesimler yararına kaydığını vurgulamak isterim. Bu politikaların az gelişmiş ülkelerde uygulanma nedeniyle, gelişmiş ülkelerde uygulanma nedenleri arasında farklar var... Gelişmiş ülkelerde politikalar, doğrudan doğruya yönetime gelen yöneticilerin, o ülke içindeki sermaye gruplarının ağırlığıyla uygulamaya konuyor... Az gelişmiş ülkelerde ise daha çok dış baskılarla bu politikalar yürürlüğe konuluyor. Sadun bey, Keynesci politikaları açıklarken kapitalist ülkelerde tam istihdamı ve üretilen malların satılabilmesini sağlamak için devletin müdahalesinin gerekli olduğunu belirtmişti. Keynesci politikalar bunun bir yoludur. Monetarist veya arz ekonomisi politikalarıyla sermaye kesimine kaynak aktararak yatırımların canlandırılmaya çalışılması diğer bir yoldur. Bir diğer yol da, gelişmiş ülkelerde talebi canlandırmak için, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin ürettikleri malları satın almalarını sağlamaktır. Bu nasıl yapılabilir? Önce az gelişmiş ülkeler borçlandırılır. Hibe yoluyla, sonra diğer yöntemlerle uygun koşullarla borç verilir. Bu borçlar gelişmiş ülkelerden mal alımı için kullanılır. Bir süre sonra borçların vadeleri dolduğunda faiz ödemeleri geldiğinde, ülke istikrar politikaları uygulamak zorunda bırakılır. İstikrar politikaları uygulandığında ülkede üretim düşüşü ya da duraklaması söz konusudur. Ülke, gelişmiş ülkeler için bir pazar oluşturacaktır. Ülkenin böyle bir politikaya zorlanması ancak askeri müdahalelerle mümkün olmaktadır. Genellikle güçlü sol muhalefetin olduğu ülkelerde, gelişmiş ülkelerin aracı olan IMF, yönetimlere karşı daha hoşgörülü davranmakta, borç vermeyi sürdürmekte; sol muhalefetin yeterince güçlü olmadığı ülkeler ise daha sıkı istikrar politikalarına zorlanmaktadır. Bu politikaların az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde uygulanması arasında benzerlikler var mı? Şöyle benzerlikler var: Az gelişmiş ülkelerde de gelişmiş ülkelerde olduğu gibi çalışan kesimlerden sermaye kesimine bir gelir transferi oluyor. Birçok ülkeden örnek verilebilir.Örneğin, Meksika ve Filipinler'de son 10 yıl içinde emek gelirleri yaklaşık 1/3 oranında azalmıştır. Başka bir benzerlik şurada: Söylenenlerin aksine bu monetarist politikaların uygulandığı ABD'de devletin müdahalesinin azalmayıp arttığı söylendi. İstikrar politikalarının uygulandığı az gelişmiş ülkelerde de



devlet müdahaleleri azalmamakta, artmaktadır. Filipinler için elimde bir rakam var: 1972'de Marcos, sıkıyönetim ilan ediyor,1972 ile 1980 arasında liberal ekonominin uygulandığının ileri sürüldüğü dönemde tam 971 yönetmelik yayınlanıyor ekonomiyi yönlendirmek için... Dolayısıyla yine yönetimin ekonomiye doğrudan müdahalesi söz konusu. Aynı zamanda, bu istikrar politikalarının sıkı para politikası, devalüasyon, kamunun ürettiği mallara zam yapılması, faiz oranlarının yükseltilmesi vb. gibi hep durgunluk yaratıcı politikalar olduğunu biliyoruz. Bu yüzden işletmeler iflas ediyor. Yönetim de bunları devralmak zorunda kalıyor. Bu yüzden kamu kesiminin daralması yerine genişlemesi söz konusu oluyor. Borçlanarak önce hızlı bir gelişme hızına ulaşan ülkeler, istikrar politikaları sonucunda negatif bir noktaya geliyorlar; duraklama bir yana, gelişme hızları negatif oluyor. Ülke açıkca yoksullaşıyor. Ve ülke, dış satıcılar için bir pazar olma durumuna düşüyor. Tarım üretimindeki düşüşler daha önemlidir kanımca.. Sanayi üretimindeki artışlar sürer ama bunlara aldanmamak gerekir, çünkü sanayi zaten dışa bağımlıdır ve dışalımlar için daha canlı bir pazar oluşturur. Borçlanmanın bir yönü bu... Bir yönü de mali. Sürekli olarak borçlanan bir ülke bir süre sonra dışarıya sermaye aktaran ülke durumuna düşer. Sermaye alan ülke değil... Meksika için elimde bazı rakamlar var: 1973'ten 1982'ye değin bu ülkenin toplam borçları %780 oranında,her yıl alınan borç miktarı %280 oranında, her yıl ödenen borç tutarı da %780 oranında artmış. Sonuç olarak Meksika bugün her yıl dışarıya net 2 milyar dolar sermaye aktaran bir ülke durumuna düşmüştür. Demek ki ülke borçlanıyor, bir pazar oluşturuyor ve aynı zamanda dışarıya sermaye aktaran bir ülke durumuna geliyor. Son olarak şunu belirtmek istiyorum bu konuda: Bu tür politikalar, bu borç mekanizması, kaçınılması çok güç bir mekanizma. Borçlanma çok cazip geliyor ülke yöneticilerine. Filipinler'le Meksika iki ayrı örnek... Filipinler'de askeri yönetim. Meksika bir anlamda demokrasiye sahip, aynı zamanda petrol zengini bir ülke. Kısaca siyasal görüşleri ya da rejimleri farklı olan parti ve ülkeler de bu borç tuzağına düşebiliyorlar. Fransa'da ve Yunanistan'da sosyalist parti hükümetleriyle, Polonya, Romanya, Çin gibi ülkelerin yönetimleri de, Batı'nın borç tuzağına düşebiliyorlar.

DÜŞÜN: Bu konuda sizin de söyleyecekleriniz var mı Sayın Kafaoğlu?

A.B.KAFAOĞLU: Çok şey var. Keynes teorisi olsun, Friedman teorisi olsun, aslında az gelişmiş ülkeler için düşünülmüş, onların ekonomileri gözönüne alınarak ortaya konulmuş teoriler değildir. Keynes teorisini ele alalım; bu ekonomi politikasının az gelişmiş ülkelere uygulanacağına dair 1950'lere kadar hiçbir şey yok. 50'lerden sonra literatüre Harold

Domar formülü olarak bir gelişme varyantı konmuş. Friedman için de aynı şeyler söylenebilir. Elimde Friedman ve diğer parasalcı teorileri özetleyen bir kitap var, orada şöyle deniliyor: "biz gelişmiş ülkelerin enflasyon teorilerini inceliyoruz." Demek ki en azından başlangıçta az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini de bu açıdan inceliyoruz diye bir iddia yok.

Keynes teorisine dönelim: Derler ki kapitalizmi Keynes teorisi kurtardı. Hayır. Kapitalizmi kurtaran dış ticaret hacminin artmasıdır. 1933'te bütün dünya ticaret hacmini ne kadar tahmin edersiniz? 1.5 milyar Sterlin. Bu rakam 1950'de 40 milyar dolar, 1973'de 520 milyar dolar... Şimdi ise 2.5 trilyon dolar. Böylece 1933'ten bugüne sömürü oranı düşse bile (böyle bir iddiamız yok) ciro o kadar hızla artıyor ki o artış içinde az gelişmiş ekonomilerden gelişmiş ekonomiler eskisinden daha fazla pay koparabiliyor... Değişik bir ifadeyle söylersek mübadeleyi artırarak gelmişlerdir bu noktaya. Zaten Para Fonu da bunun için kurulmuştur. Yani borçlanma vb. olmadan da uluslararası değişimi artırmak ve değişim sonucu meydana gelen ödemelerin tıkanmasını önlemek.

Bu nasıl gerçekleştiriliyor? "Canım al da ödersin" diyorlar. Milli ekonomilerde de böyledir. Örneğin taksit, alım gücü düşük olanlara sağlanan bir kolaylık gibi gösterilir; bir buzdolabı alır, taksitle ödersiniz. Oysa buzdolabı firması taksitle onbinlerce buzdolabı satar, yani düşük gelirliye değil, buzdolabı satıcısına kolaylıktır bu..

Altın esası olsaydı, liberal ekonomi diye bir şey olabilirdi. Para hacmi altına dayanmadığı gibi içerde de zaten liberal ekonominin bir felsefesi kalmamıştır. Çünkü en önemli olay, arz ve talebin denk gelmesidir. Arz ve talep denk gelmeyince para arzını kim artırıyor, kim azaltıyor, devlet... ABD'de Federal Rezerv Sistemi var ama, yine kararı devlet veriyor. Ve istediği yerden karar veriyor; tarımcıyı kollamak isterse tarım reeskontunu artırıyor; sanayiciyi sıkıntıda görür ve onu kurtarmak lazım gelirse oradan giriyor; ne bileyim memur için Merkez Bankası'ndan avans açıyor vb...

Liberal ekonomi 1936'da Keynes'ten sonra, hele hele 1933'de *altın çekirdek esası* reddedildikten sonra kalmamıştır. Şimdi liberal ekonomi ne için kullanılıyor? "Tahdit koymayın, koruma koymayın, herkes alışveriş etsin, tüketimin artması, rekabetin artması herkesin menfaatine (!)". Halbuki dünyada ekonomiler, ülkeler böyle gelişmemiş. Örneğin şimdiki para sistemi olsaydı, ABD ve Almanya, sanayilerini 19. yy.'da İngilizler karşısında kuramazlardı. Korumacılığı kaldırmak, dünyada 1946'dan sonra Bretton Woods antlaşmasından sonra kondu... Ve gelişmiş ülkeler bunalımı bu sayede atlattılar. 1939'da bütün dünyanın dış ticareti 40 milyar dolar, 1973'de 524 milyar dolar... İşte Keynesci uygulamayla IMF düzeni bu kadarını yapabildi. Fakat Friedman kuramından sonra gelen 1973'de bir dünya bunalımı oldu. Dünya bunalımı aslında Arapların sırtına fatura edildi, yani petrol satan ülkelerin sırtına... Asla doğruluk yanı yok. Petrol artışının faturası 1973'den 1976'ya 300 milyar dolar. 1973'den 77'ye dünya ticaret hacmi artışı 1 trilyon dolar (1977'de dünya ticaret hacmi 1.5 trilyon dolara geldi). Bunun sadece 300 milyarı OPEC ülkeleri meselesidir. Oysa sömürme için petrol fiyatlarının artışı bahanedir. İşte Friedman teorisinin buradaki rolü sadece serbestliği sağlaması. Serbest para politikası, serbest kuru savunması... Hatta Para Fonu bu serbestliği biraz daha ileri götürdü, yabancı dövizlere enflasyon oranlarının üstünde avanslı bir kur uygulamasını getirdi. Örneğin 1973'den 79'a kadar Brezilya'nın tüketici fiyat endeksleri artışı %790, doların değer artışı ise %1200. Bizde de aynı politika, yani avanslı kur, dolara olduğunun üstünde fiyat biçerek uygulandı.



Ödemelerin birbirine sürtüşmeden akmasını da sağlamak gerekir. Bunun için de tabii ülkenin bir şeyler kaybetmesi gerekiyor, ekonominin kanaması gerekiyor, kanama da şüphesiz ki dar gelirlilerin üzerinde gerçekleşiyor. Tabi ülkenin bu kaybını dar gelirli kesimlere aktarabilmesi için demokrasinin olmaması, askeri yönetimin bulunması gerekir.

Bu büyük teoriler; Keynes şöyle yaptı, Friedman böyle yaptı vb. aslında "alavere, dalavere Mehmet nöbete"nin başka şekli. Asıl mekanizma arkada gizleniyor. 1973 krizi atlatılırken az gelişmiş ülkeler kurban oldu, 1979'dan sonra, orta katta bulunanları, daha çok borçlanabilecek olan Brezilya, Uruguay, Türkiye, Filipinler, Meksika, Ekvator hatta Güney Kore ve bir de Amerikan dış politikasının en çok yörüngesinde olan ülkeler seçildi. Arada birinci petrol bunalımının atlatılmasıyla, ikinci petrol bunalımının atlatılmasında hiçbir fark yok. Friedman teorisi bunun bir ürünü sadece.

S. AREN: Ben de bir şey eklemek istiyorum. Bir kere arkadaşlarımın söylediklerinin hepsine iştirak ediyorum. Teyiden bazı şeyler söyleyeceğim... Bir kere hakikaten Friedmancılık ya da ne denirse densin ana meseleyi kamufle etmektedir... Maksatlı ve maksatsız bu o kadar önemli değil... Onların gerisinde yatan şey sermayenin büyümesini sağlamak... Bilhassa büyük sermayenin büyümesini sağlamak.. Bunun yolu da, Adam Smith'den kalma çok eski bir prensiptir, pazarı genişletmektir, pazarı genişletmek, ülkeler arası müdahalecilikleri ortadan kaldırmaktır; bir de tabii kendi ülkesindeki çalışan insanları da mümkün olduğu kadar sömürebilmek onlara daha az verip sermaye birikimini hızlandırmaktır. Demek ki hem kendi ülkendeki çalışanları sömüre-

ceksin, hem de dünya ülkelerini.. Yakın zamanlara kadar kendi ülkesindeki insanları sömürüyordu, ama dünyadaki sömürüsünü onlara biraz paylaştırabiliyordu. Fakat son bunalım (ve bu petrol bunalımı falan değildir) kapitalizmin iç mekanizmalarından neşet eden, doğan bir bunalımdır. Çünkü petrol fiyatlarının artması sadece bir yamadır, mekanizmayı bozucu bir şey değildir. Halbuki mekanizma bozulmuştur bu bunalımda. Bu bunalımdan tekrar kurtulmak için dış sömürüyü biraz daha arttırmak bir de içeride biraz daha müsamahakar davrandığı sendikalara, işçi sınıfına biraz daha sert davranmak için böyle bir model ekonomik gerekçelerle ortaya konmuştur.. Fakat aslında sermayenin büyümesi modelidir.. Bu empoze edilmiştir. Şimdi buradan Ulagay arkadaşımızın vurguladığı noktaya da gelinebiliyor.. Yani ekonomik liberalizm ile —ki bunun liberalliği tamamiyle "gücü gücü yetene" anlamında liberalliktir — siyasi liberalizm arasındaki ilişkiye geliyor. Tabii böyle insanı dışlayıcı, sermayeyi ön plana alıcı bir politikayı insanların gönül rızaları ile kabul etmeleri ne ileri ülkelerde ne de geri kalmış ülkelerde söz konusu değildir. Aralarında bir fark da vardır ona da işaret edeceğim.. Onun için sert, demokrasi sayılmayacak uygulamalara gidilmiştir. İleri memleketlerde işçi sınıfı gerçekten şaşırmıştır. Çünkü alışılagelmiş demokrasi kuralları vardır. Bunları dinlememişlerdir. İngiltere'deki o meşhur maden grevinde hükümetin o bilinen tavrı açıktır, acımasızdır. Demokrasi özü itibariyle eşitlikçi ve özgürlükcü katılımcı anlamda özgürlükçü olmak durumundadır.

Ekonominin liberal olması için piyasaların gerçekten serbest olması görüşü kitapların yazdığı teorik bir şeydir. «liberal olmak demek», ekonomideki liberallikten söz ediyorum, «istediğini yapabilmek demektir. Bunun şartı şurtu yoktur. Güçlü istediğini yapabilmelidir.» Bizde de Başbakan, «bu politikaya ayak uyduran uydurur, uyduramayan batar gider.» demiştir. Bu, liberalizm adına söylenmiştir.

Şimdi başka bir noktaya geçmek istiyorum. Bu modelin az gelişmiş ülkelere yönelik yanında bir özellik var. Ülke içinde serbest piyasa mekanizması işleyecek ve sermaye birikimi emekçilerin yaşamları kısıtlanarak sağlanacak. Bunu ileri ülkelerde de görüyoruz. Onlar da artık şımarmış olduklarını kabul ettikleri işçi sınıfını ezmek yoluna girmişlerdir. Bu bir. Bundan başka bu politika azgelişmiş ülkelerde yerli sermayeyi de baskı altına alıyor ve yer yer eziyor. Gerçi sermaye bir bütündür ama bir kısmı Türkiye'de bir kısmı ABD'de ve başka ülkelerdedir. Dışa açılınca, dışardaki büyük sermaye içerdeki ona göre küçük sermayeyi eziyor. Piyasa mekanizmasının işleyişi kendiliğinden bu sonucu veriyor. Doğal olarak içerde ezilen sermaye ile birlikte, o sermayenin istihdam ettiği işçiler de eziliyor. Demek ki işçiler bu politikadan çifte zarar görüyorlar. Hem emekçiler hem sermayedarlar zarar görünce azgelişmiş ülkelerin hükümetleri bu politikalara karşı çıkmak zorunda kalıyorlar. Hele bunlar demokratik seçimlerle iktidara gelmiş hükümetlerse. Çünkü artık çağımızda demokratik olmak milliyetçi olmayı da içeriyor. Irkçılık anlamında değil halkının çıkarlarını koruma anlamında, bağımsızcılık anlamında milliyetçiliği kastediyorum. Diktatörler halkın yararına olmayan ekonomik modelleri uygulayabilirler. Çünkü onların iktidarları halk oyuna dayanmaz. Kendilerini halkı memnun etmek zorunda görmezler.



Onun için demokratik iktidarlar aynı zamanda ulusalcı olurlar, demokrasinin özünde ulusal olmak yatar. ABD'nin hele kendisine çok yakın olan Güney Amerika ülkelerinde diktatörlükleri desteklemesinin nedeni budur. Demokratik hükümetler dışa karşı ülke sanayiini korurlar. Böyle olunca dünya kapitalizmi bütünleşemez ve büyük sermaye daha da büyüyemez. Bu açıdan bir ülkenin ekonomik açıdan bağımsız hareket etmesi uluslararası büyük sermayeye düşmanlık gibi görünür. Böyle bir ülke ister aşırı özel sektörcü olsun ister devletçi olsun onlar için farketmez. Bu nedenle artık demokrasi, demokratik idealler ya da siyasi liberalizm, sermayenin, büyük sermayeyi kastediyorum, özlemi olmaktan, aracı olmaktan ve sevdiği bir şey olmaktan çıkmıştır. Bu, ülke içinde de dünya içinde de böyledir. Zaten demokrasi aslında sermaye ile emek arasındaki çıkar çekişmesinde dengeleyici bir öğe olarak ortaya çıkmıştır. Yani sermaye bakımından demokratik haklar verilmiş birer tavizdir. Her zaman geri almak ister. Şimdi bu liberal ekonomi politikası bahanesiyle bütün dünyada geri alınmak isteniyor.

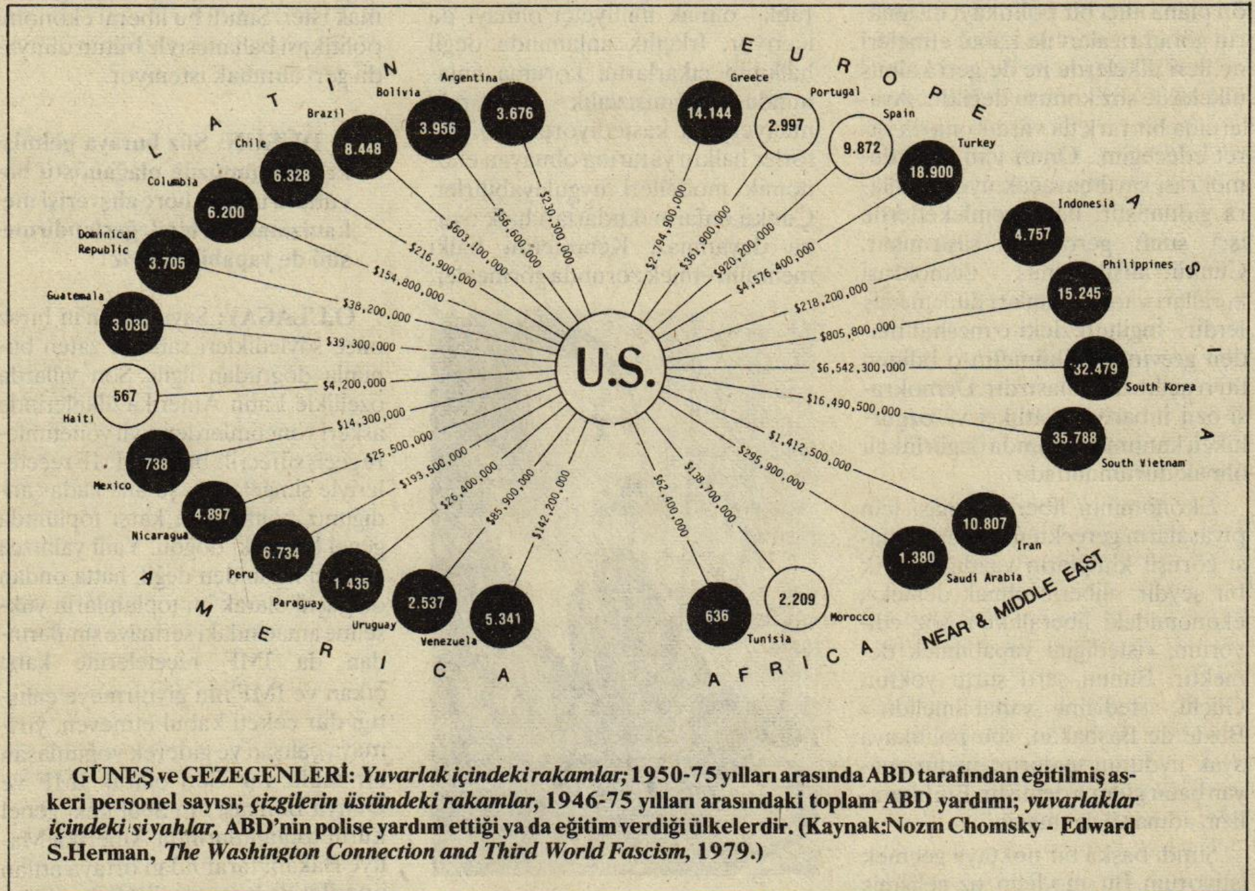
DÜŞÜN: Söz buraya gelmişken günümüzde olağanüstü boyutlara ulaşan borç alışverişi mekanizmasının bir değerlendirmesini de yapabilir miyiz?

O.ULAGAY: Sayın Aren'in biraz önce söyledikleri sanırım zaten bununla doğrudan ilgili. Son yıllarda özellikle Latin Amerika ülkelerinde askeri yönetimlerden sivil yönetimlere geçiş süreci ile birlikte, IMF reçeteleriyle simgelenen, şu ana kadar andığımız politikalara karşı toplumda genel bir tepki doğdu. Yani yalnızca emekçi kesimden değil, hatta ondan da güçlü olarak bu toplumların yükselme amacındaki sermaye sınıflarından da IMF reçetelerine karşı çıkan ve IMF'nin giydirmeye çalıştığı dar ceketi kabul etmeyen, yırtmaya çalışan ve giderek yoğunlaşan bir tepki var. Son olarak IMF ve Dünya Bankası'nın Seul'deki genel kurul toplantılarında Amerika Maliye Bakanı tarafından ortaya atılan öneriler de bununla ilişkili bence ve

ortaya çıkan olay galiba şu: Borçlu ülkeler IMF reçeteleriyle dış dengelerini bir ölçüde düzeltirken içeride ekonomilerini kemiren bir sürecin içine giriyorlar aynı zamanda. Ve artık görülebiliyor ki bu ülkeler kısa vadede dış borç ödeme potansiyellerini artırırken uzun vadede bunu da başaramaz hale gelecekler. Çünkü gelecekteki üretimi sağlayacak şekilde üretim kapasitesini yeterince geliştiremiyorlar. Tersine bir çöküş süreci içine giriyorlar. Bunu Sayın Kafaoğlu herhalde daha ayrıntılı anlatacaktır bize. Bu süreç içinde özel sermayenin, özel firmaların gerçek varlıkları eriyor, yani her ne kadar bu firmalar yüksek kârlar elde ediyor gözüküyorlarsa da aslında sermayelerinden yeme sürecine giriyorlar. Ve tarımda olsun, sanayide olsun dışa kaynak aktarma süreci işlediği için sonuçta bu ülkeler üretici güçlerinden kayıplara uğrayarak gelecekteki üretimlerini tamamen risk altına atmış oluyorlar. Şimdi sanıyorum artık kapitalist dünyanın merkezinde de, ABD'de de bunun yavaş yavaş idraki başlıyor, *bunu sonuna kadar böyle götüremeyiz* anlayışı yaygınlaşmaya başlıyor. Gelinen önemli nokta bu bence. Çünkü, demin sayın Aren'in izah ettiği gibi sorun salt emekçi kesimlerin sorunu olmaktan çıkıp sermaye kesimlerinin de sorunu haline gelmeye başladığında bu ülkelerin politik dengelerini nasıl tutacakları özellikle arka bahçesi saydığı Latin Amerika'da ABD'ni çok ciddi olarak düşündürüyor. Ve biraz amiyane ifade edersek *artık fazla ileri gittik, bir noktada kendimizi frenleyelim* anlayışına doğru bir eğilim var sanki. Bunun ilk belirtilerini görür gibiyiz ve bu eğilimin sonucunda da belki de yakın gelecekte borçlu ülkelere artık farklı ekonomi politikaları tavsiye edilmeye başlanabilir...

S. AREN: Borç konusunda arkadaşlarımın söylediklerine şunları eklemek istiyorum. Önce borç ödemek nedir ona bakalım. Eğer bir ülke borçlarını sürekli azaltıyorsa borç ödüyor demektir. Yok eğer borçları artıyorsa borç ödemiyor demektir. Ama bu arada yeni borçlar alarak eski borçlarını ödüyor olabilir. Bu durumu değiştirmez. Örneğin ülkemizin borçları sürekli artmaktadır. Kuşkusuz bu arada vadesi gelmiş borçlarımızı ödüyoruz. Ama borçlarımız sürekli arttığına göre aslında borç ödemiyoruz tersine borçlanıyoruz demektir. Borç nasıl ödenir. Bir de buna bakalım. Turizm ve işçi dövizleri bir tarafa bırakılırsa, bir ülkenin temel döviz kazancı dışsatımdan sağlanır. Öyleyse borç da bir dışsatım fazlası yaratılarak ödenecek demektir.

Dünyadaki az gelişmiş ülkelerin borçlarının toplamını bilmiyorum. Arslan Başer arkadaşım daha iyi bilebilir. 600 milyar dolar civarındadır. Bu taksit taksit ödenecektir. Bunun için azgelişmiş ülkelerin alacaklı ülkelere aldığından daha fazla mal satmaları gereklidir. Oysa durum bunun tam tersidir. Alacaklı ülkeler azgelişmişlerden bu ölçüde bir dışalım yapmaya ne niyetlidirler ne de buna gerçek bir gereksinimleri vardır. O halde borçların ödenmesinde



GÜNEŞ ve GEZEGENLERİ: ***Yuvarlak içindeki rakamlar;*** **1950-75 yılları arasında ABD tarafından eğitilmiş askeri personel sayısı;** ***çizgilerin üstündeki rakamlar,*** **1946-75 yılları arasındaki toplam ABD yardımı;** ***yuvarlaklar içindeki siyahlar,*** **ABD'nin polise yardım ettiği ya da eğitim verdiği ülkelerdir. (Kaynak:Nozm Chomsky - Edward S.Herman,** ***The Washington Connection and Third World Fascism,*** **1979.)**

bir olanaksızlık vardır. Kendi ülkemizi ele alalım. Dışsatımı artırmak için bunca çaba harcanıyor ama hâlâ dışalımımızın gerisindeyiz. Nereden borç ödeyeceğiz. Dışalımımızı artırabileceğimiz alanlarda bırakmıyorlar. Kotalar koyuyorlar. Yani alacaklılar borçluların borçlarını ödemelerine olanak vermiyorlar. Verirlerse kendi iç düzenleri bozuluyor. Bunu öne sürüyorlar. Parantez içinde söyleyeyim kapitalist piyasa mekanizmasının ufku dardır. Piyasa günlük işleyen bir mekanizmadır. Öyle uzağı göremez. Ama sorunları o çözeceği için ve çıkarlar özel kişilerin tek tek çıkarları olduğu için piyasa düzeni uzun vadeli ve akılcı düzenlemeler yapamaz. Örneğin bir banka, alacağını tahsil etmişse bunun başka bir bankadan borç alınarak yapılmış olmasına aldırmaz. Oysa ülke bakımından bir borç ödenmiş değildir. Bu böyle sürüp gidebilir. Sonunda iflaslar olur o başka.

Bugün azgelişmiş ülkelerin borçları silinse hiçbir şey değişmez. Borçlular için bir şey değişmez çünkü zaten borç ödemiyorlardı. Alacaklılar için değişmez çünkü zaten bir tahsilat yapamıyorlardı. Bu arada çeşitli alacaklıların kendi aralarında düzenlemeler yaptıklarını farzediyorum. Reel olarak bir şey farketmez. Ama tek bir şey farkeder. Alacaklıların borçlular üzerindeki kontrolları, onları denetleme olanakları ortadan kalkar. Çünkü alacaklılar, alacak haklarını bir tehdit aracı olarak kullanıp onlara istediklerini yaptırabilmektedirler. Eskiden ağalarla köylüler arasındaki ilişki de böyleydi. Borç miktarı önemli değildi. Borçluluk, köylünün borçlu olması bakımından önemliydi. Mahsül iyi olursa alacağının bir kısmını alır, kötü olduğu zaman da ek borç verir. Yani ne ondurur ne öldürür derler ya onun gibi. Ama borç ilişkisi köylüyü ağasının denetimi altında tutardı. Uluslararasında da durum bunun aynısıdır.

Bir de faizlerin ödenmesi sorunu vardır. Alacaklılar bu konuda hassastırlar. Onun borç alınarak ödenmesini pek istemezler. Sonuç olarak diyebilirim ki, az gelişmiş ülkeler bakımından bu borç sorununun mutlaka olumlu bir çözüme bağlanması gerekmektedir. Bunu ne Türkiye ne Brezilya tek başlarına çözemezler. Birlikte hareket etmeleri gerekir. Bence birlik olunursa borçların silinmesini sağlamak olanaklıdır, hayal değildir. Bir ders kitabımda bu durumu mahallede çocukların aşık oynamalarına benzetmiştim. Çocuklardan birisi bütün aşıkları üterse ne olur? Oyun biter. Oyunun devam etmesi aşıkları ütenin de isteğidir. Onun için kazandığı aşıkları oyun arkadaşlarına geri vermek zorundadır. Nitekim öyle de yaparlar. Uluslararasında da durum böyledir. Satınalma olanakları, yani aşıklar birkaç ülkede toplanmıştır. Bunlar tekrar geri verilmezse dünya ticareti durur. Oysa ticaretin yürümesinde alacaklıların da çıkarı vardır. Yani

> ***"Bugün az gelişmiş ülkelerin borçları silinse hiçbir şey değişmez. (...) Ama tek bir şey farkeder. Alacaklıların borçlular üzerindeki kontrolları, onları denetleme olanakları ortadan kalkar."***

sorun çözülebilecek niteliktedir. Sadece geçerli bir çözüm formülü bulunması gerekmektedir.

Türkiye'nin borçları böyle bir formülle tasfiye edilemezse, sürekli sıkıntıdan kurtulamayacağız demektir. Ayrıca bunun, yani borç ödemenin çok önemli bir enflasyon kaynağı olduğunu da söylemek isterim.

A.B.KAFAOĞLU: Şimdi zaten az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkelerin münasebetini bence, azalan sömürü oranları veya azalan kâr oranları ve eksik tüketim gibi kof şeylere bağlamak mümkün. Az gelişmiş ülkeler aslında gelişmiş ülkelerin amortisörü oluyorlar. Çünkü bir bunalım başladığında o amortisörü koymayınca araba fena sarsılır, o sarsıntının etkisi ile 29 buhranı gibi bir buhran gelir. 1946'da Bretton Woods anlaşması yapıldığında düşünülen, az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelerin bu bunalımlarının amortisörünü kuracak bir para ve değişim mekanizması kurmak idi. Bu nasıl gerçekleştirilecek? Az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelerdeki gibi tüketim kalıbına sahip sınıflar üretmekle... Bu da neyle olur? Enflasyonla... Aslında Para Fonu'nun kuruluşunda bu enflasyon maksadı vardır. Bu, gelişmiş ülke gibi tüketim yapan nüfus oranı az gelişmiş ülkelerde küçüktür; bu Hindistan'da şu kadardır, bir başka yerde bu kadardır vb. Ama bunalım geldiğinde, milli gelir değeri %10 azaldığında, o zamanlarda (borçlanmanın asıl yönü budur) şoku ortadan kaldırır. Yoksa borçlanmada, şart koşmada falan değil. Enflasyonun bir yüzü bu... Diğer bir neden, az gelişmiş ülkelerin yükü çok. Niye yükü çok? Bir kere ekonomiyi döndürecek, ikincisi sanayileşecek. Sanayileşme çok pahalı, yalnız makina olarak düşünmemek gerekir, nüfus hareketi olarak da düşünmek gerekir. Köyden şehire sanayi işçisinin birikmesi de bir maliyettir. Üçüncüsü dünya küçülmüştür ve tüketim huyları değişmiştir. Aşağıdan lüks mallara karşı bir talep baskısı gelmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki bunalım nereden çıkıyor? Daima borçlanıp bu alışverişi sürdürmeye mecburdur. Kriz anlarında borçlar artıyor. Bizim gibi ülkelerin dünyaya borçları 600 milyar doları geçti. Kapitalist ülkelerde borcu veren başka, bundan yararlanan başka. Kapitalist ülkelerdeki karışıklık oradan geldi. Yani General Motors, Ford, Mercedes vb. daha çok mal satmak isterken, kapitalist banka sistemi de az gelişmiş ülkelerin daha çok mal satın alabilmeleri için bu ülkelere borç verdi. Yani borcu verenle, bundan yararlanan kesimler farklı...

Çok gelişmiş ülkelerdeki banka sisteminin krizi buradan çıktı. Bankalar devletlerine, hükümetlerine "bizim iflas etmememiz için onlara siz ödettirin" dediler. "Yahut ta başka bir sistem bulun, başka bir yerden kredi alsınlar, gönderip bize versinler". Para Fonu borçlu ülkelere "ticaret dengenizde fazla meydana getireceksiniz ve o fazlayla yavaş yavaş borçlarınızı ödeyeceksiniz" dedi.

Ve Brezilya, Arjantin, Ekvador Meksika, Türkiye gibi ülkeler ticaret dengelerinde fazla yaratabilmek için işçisini,köylüsünü daha da yoksullaştırıyorlar. Fakat verdikleri fazla ile aldıkları şey çok büyük önemde değil.

Başka bir noktaya değinmek istiyorum: Aslında bu borçlar da dünya bankacılık sisteminde çok büyük bir borç değil. %6 ile 10 arasında. Dünya bankacılık sisteminde bütün az gelişmiş ülkelerin birey başına borçları ortalama 410 dolar, buna karşılık ABD'ninki ise 27 bin dolar. Çok önemliliği şuradan geliyor; bu borçlanmalar, kapitalist düzenin şoklarını önlüyor.

Bu borçlandırma bizim açımızdan çok önemlidir. Önemlidir derken büyük paradır yani. Evet onlar bakımından çok önemli değildir, yalnız adaletsizlik olmaktadır. Kapitalist düzenin bu işleyişi haksız yere bazı sınıfların kaybına bazılarının ise refaha ulaşmasına sebep olmaktadır. Bir kamu düzenlemesiyle veya uluslararası bir iç düzenlemeyle bu sorunu ABD çözecektir gibi geliyor bana. Çünkü bu borçlandırmadan da,ihracatı artırmadan da vazgeçeceğini ben pek sanmıyorum. Bunu başka bir mekanizmayla,yani yararlananla borcu verenin başka başka olduğu bir düzenin doğurduğu sakıncaları önleyecek bir mekanizmayla gidermeye çalışacaktır. Son Seul toplantısında Amerika Delegasyonu Başkanı bunu ileri sürmüştür. Fakat bunu yaparken Sayın Ulagay'ın söylediğine geleceğim: biraz da görüntüyü değiştirmek istiyor.

R.ERGENER: Ben de birkaç şey eklemek istiyorum. "Borcu verenler başka yararlananlar başka" dedi Arslan Bey. Ben borcu veren kesim olan bankaların da borç vermekten yararlandığı kanısındayım. Çünkü ülkenin gelişme hızı faiz oranının altında olduğu sürece ülke dışarıya sermaye aktarmaktadır. Türkiye'nin gelişme hızı ancak %10'un veya %12'nin, üzerinde olması gerekir ki, Türkiye dışarıya sermaye aktarmaktan kurtulsun. Bu iş nereye kadar gidecek? Bunun nereye kadar gidebileceğinin iki çarpıcı örneği var. Vietnam ve Kamboçya'da IMF, belli bir kur üzerinden, bu ülke paralarının sonsuz bir biçimde dövize çevrilmesi olanağını sağlıyor, bu amaçla özel kurumlar kuruyor. Sonunda Vietnam ve Kamboçya ekonomileri büyük bir çöküntü içine giriyor. Biraz önce de belirtmiştim aklımda bir soru var. Acaba ABD borçlu ülkeler safına mı katılıyor? ABD dünyanın en borçlu ülkesidir Arslan Bey'in de belirttiği gibi. Diğer ülkelerin kişi başına borcu 410 dolar, ABD'nin 27.000 dolar. Daha önce de zaten borçlu ülkeydi. Fakat ABD'nin borçluluğunu IMF görmezlikten geliyordu. Acaba IMF, ABD'den de istikrar önlemleri istiyor da arada böyle bir uyuşmazlık mı çıkıyor(?) diye aklıma aykırı bir düşünce geliyor.





...ekonomik liberalizmin siyasal liberalizmin bağlaşığı olduğu söylenmiş... Bugün bu iddiayı ileri sürenler aslında sadece sermaye kesiminin özgür davranabildiği bir ortamı anlatmak istiyorlar...



A.B.KAFAOĞLU: Açıkta böyle bir şey görünmüyor.

S. AREN: Belki bu rakamın içine gerçek iç borçda dahildir. Çünkü o da dolar cinsinden.

A.B.KAFAOĞLU: Evet, birey başına düşen iç borç tutarı olan 9.500 doları bu 27.000 dolardan indirmek gerekir.

ABD'nin borçlanmasının hududu hakkında çok şey söylendi basında. Dolar kıymetlendikçe ihracat ta zorlaşıyor. İç talep emildiği zaman, silahlanma harcamalarının yarattığı talep de dahil bir yerde doyuma doğru gittiği söylenirken, ABD'nin bu politikayı bırakacağı, yani aşırı yüksek faiz politikasına bir sınır koyacağı söylenebilir. (Ortaklarının, yani ortak savunma veya iktisadi bazı kuruluşlar kurduğu NATO ve Avrupa ülkelerinin, OECD ülkelerinin kendisine yapacağı bazı baskılar da gözönüne alınmalıdır.)

Nitekim son bir toplantıda ABD Başkanı Reagan, doların yüksek faiz nedeniyle aşırı değerlenmesini gözönünde bulunduracağını söyledi. Bu lafı etmesi bile doların yükselişini Avrupa pazarları içinde durdurdu. Hatta biraz geriletti bile.

DÜŞÜN: Monetarist para politikasının adı liberalizm olarak ilan edilince, kimi çevreler siyasal liberalizmin de bu modelin yanı sıra gerektiğini ifade ediyorlar. 19. yüzyıla ait bir kavram olan siyasal liberalizmin bir talep olarak bu çevrelerce yeniden gündeme getirilmesini tartışabilir miyiz?

S. AREN: Bu konuya biraz değindik. Yani ekonomide liberalizmin anlamı başka politikada liberalizmin anlamı başkadır. Sözcüklerin aynıyetinden ötürü genel olarak birbirlerine karıştırılıyor. Ekonomik liberalizm demokrasiyi dıştalıyor nerdeyse. Yani beraber yürümesi çok zor. Çünkü ekonomik liberalizm eşitlikçilik ve özgürlükcülük değil. Kelime başka bir anlamda yani güçlünün güçsüzü yenebilmesinin özgürlüğü olarak kullanılıyor. Halbuki politik liberalizm bunun tam tersi bir anlam taşıyor. Yani fakirin, güçsüzün korunması eşitlik, özgürlük, katılımcı anlamda özgürlük diye anlaşılıyor. Onun için bu kargaşa sözcüklerin asıl manalarının verilmemesinden ileri geliyor. Türkiye'de mesela demokrasiyi geliştirmek istiyorsak bu liberal politikanın değiştirilmesi lazım.

Hatta böyle daha iyi anlamak lazım bu adamları... Bunlar, düşünün, herkesin ayıp dediği şeye,

değildir diyorlar.. Yani kaba olarak.. Güçlünün güçsüzü ezmesinden tabii ne olabilir diyorlar. Yani eşitsiz olmak kötü bir şey midir diyor.. Doğada eşitlik var mı ki sen eşitlik arıyorsun diyor..

A.B.KAFAOĞLU: Yani bizim gibi düşünmedikleri gibi Adam Smith gibi de düşünmüyorlar.

O.ULAGAY: Ben de burada bir şey eklemek istiyorum. Sanıyorum ki liberalizmin altın çağını yaşadığı dönemde, 19. yüzyılda toplumun geniş kesimi, kitleler, zaten politik sürece katılmış değildi. O zaman liberalizm zaten sermaye sınıfının kendi içindeki serbestliği anlamına geliyordu.

O dönemde çalışan kesimin politik süreçlere katılması zaten söz konusu olmadığı için öbür kesimin sağladığı serbestliğe liberalizm denmiş ve ekonomik liberalizmin siyasal liberalizmin bağlaşığı bir şey olduğu söylenmiş... Ama bugünkü dünyada artık kitlelerin politik sürece katıldığı bir toplumda bu üstüsteliği, bu çakışmayı ileri sürmek mümkün değil, çünkü artık o günkü ortam yok. Yani Sayın Aren ve Kafaoğlu'nun da dediği gibi bugün bu iddiayı ileri sürenler aslında sadece sermaye kesiminin özgür davranabildiği bir ortamı anlatmak istiyorlar... Yani ekonomik ve sosyal liberalizm üstüste çakışacak dedikleri zaman gene aslında bunu söylemek istiyorlar, fakat bunu başka bir anlamda söylüyormuş gibi görünerek bunu bütün toplum için bir liberalizm ya da özgürlük diye anlatıyorlar. Burada büyük bir yanıltmaca var aslında...

DÜŞÜN: 24 Ocak Kararları'nın, buraya kadar tartışageldiğimiz monetarist para politikasının bir uzantısı olduğunu biliyoruz. 24 Ocak öncesi ülke ekonomisi gözönüne alındığında tekellerin ve bazı güçlerin bu tür bir istikrar programını dayatmasının nedenlerinin üzerinde durabilir miyiz?

S. AREN: 24 Ocak Kararlarına öngelen dönemde enflasyon çok hızlanmıştı, %100 civarındaydı. Ödemeler dengesi açığı da büyümüştü. O zamanın borç alabilme olanaklarına göre büyüktü. Yani ekonominin iç ve dış istikrarı bozulmuştu.





iç talep kısılacak, ücretler, taban fiatları dondurulacak ya da aşağı çekilecek. Bu hem enflasyonu yavaşlatacak hem de dış açığı azaltacaktır. Diğer bir deyişle, ülkeyi fakirleştireceksiniz.



Normal olan bir ekonominin istikrar içinde yürümesidir. Sürekli borçlanma ve sürekli enflasyon, hele bu çok yüksek olursa ülke için sakıncalıdır. Bu nedenle bir istikrar programı uygulamak zorunluğu doğmuştu. 24 Ocak Kararları hiç değilse başlangıçta böyle bir istikrar programı olarak taktim edildi. 1958'de de hemen hemen aynı bir istikrar programı uygulanmıştı.Formül aynıdır. İç talep kısılacak, ücretler, taban fiatları dondurulacak ya da aşağı çekilecek. Bu hem enflasyonu yavaşlatacak hem de dış açığı azaltacaktır. Diğer bir deyişle, ülkeyi fakirleştireceksiniz. Fakirleşince döviz talebi de,yerli mallara olan talep de azalacaktır. Amaç eski düzene dönerek istikrarı sağlamaktır.Fakat baktık ki, 5-6 yıllık uygulama bunun böyle bir istikrar programı olmadığını gösterdi.Çünkü eskiye dönmek yok. İstikrar dışa dönük, açık bir serbest piyasa düzeninde gerçekleştirilecektir. Yani temel amaç değişmiş. İstikrar dışa açık piyasa ekonomisi temelinde gerçekleştirilmek istenmektedir. Yani önce ekonomi dışa açılacak, piyasa mekanizmalarına işlerlik kazandırılacak, sonra bu temel üzerinde enflasyon ve dış açıklar önlenecek. Bu yaklaşım Özal'ın ekonomi politikasında inisiyatifi ele almasından sonra daha bir ağırlık kazanmıştır. Bu görüşe göre ekonomide dışa açık piyasa mekanizmaları işlerlik kazanınca enflasyon da dış açık da,bunun bir türevi olarak,kendiliklerinden ortadan kalkacaklardır. Yani biz piyasa mekanizmalarını işletiriz —ama dünya çapında işletiriz— bunun üzerine arz ve talep dengeleri iç fiatlara da istikrar getirir, ödemeler dengesine de istikrar getirir. Bu Örneğin Konya'nın Türkiye içindeki istikrarı gibi olur. Yani Türkiye'yi dünya, Konya'yı da Türkiye gibi düşünürsek, Konya nasıl Türkiye içinde istikrar sağlamışsa, Türkiye de dünya içinde öyle istikrar sağlayacaktır. Yani Konya Türkiye içinde ve onunla bütünleşmiştir. Aynı şeyi Türkiye de dünya içinde yapınca sorun kalmayacaktır.

Böyle bir bütünleşme dünya kapitalizmi bakımından istenir bir şeydir.Az gelişmiş ülkeler gelişmişlerle bütünleşirlerse, gelişmişlerdeki sermayelerin büyümesine daha çok katkıda bulunurlar.Gelişmiş ülkelerin sözcüsü durumunda olan IMF de böyle bir bütünleşmeyi sürekli telkin etmektedir. Zaten bundan ötürüdür ki, bütün başarısızlığına rağmen IMF, Özal politikasını desteklemekte devam etmektedir. Gerçekten bunca sıkıntıya rağmen enflasyon hâlâ önlenememiş dış açık azaltılamamıştır. Bunları yapmıyor ama yapısal değişiklik yapıyor. Dışa açılıyor, daha doğrusu bunları yapmaya uğraşıyor. Onun için IMF diğer başarısızlıklara göz yumuyor ve izlenen politikayı manen ve maddeten desteklemesini sürdürüyor. Türkiye son beş altı yıldır her yıl 2 milyar dolar civarında dış kaynak bulabiliyor. Bu ona sağlanıyor. Böyle bir destek daha önceki dönemlerde yoktu.Hele Halk Partisi'nin iktidarda olduğu 1978 - 79 yıllarında dışarıdan hiç destek alınamamıştı.

Daha önce değindiğim bir noktayı bu vesile ile açıklığa kavuşturmak mümkün. Resmi istatistiklere göre 1980'den 1984'e kadar milli gelirimiz reel olarak ancak %20 civarında artmış, ihracatımızdaki artış ise

%140 olmuş. Yani bazı mallarımız halkımıza yedirilmemiş dışarıya satılmış. Bu gayet açık. Aslında bunun yapısal bir değişme yoluyla gerçekleştirilmesi gerekirken bu olmamış. Belki tavukçuluk gibi bazı konularda dışa dönük bir gelişme olmuş ama, dışsatım esas olarak iç tüketim kısılarak artırılmış. Dışsatımı artırmak bakımından iyice bir gayret sarfedilmiş. Bu bakımdan, sırf bu bakımdan, dışsatımın ne pahasına artırıldığı gözönüne alınmamak koşuluyla,bir başarı var. Bu IMF'nin desteğini sağlayan bir öğe. IMF ile birlikte diğer yabancı mali kuruluşlar da desteklerini sürdürüyor bu nedenle. Ama bu arada, dışsatım için iç tüketim kısılınca ne oluyor? Dışarıya satılamayan, dışsatıma yönelemeyen, iç talebe göre kurulmuş sanayiler sıkıntıya düşüyor, bir kısmı iflas ediyor. Daha önce söylediğim olayın somut sonucu bu oluyor. Yani bu politika Türkiye'deki sermayedarların bir bölümünü de eziyor. Tabii o ezilince işçi sınıfı da eziliyor. Çünkü işinden atılıyor, iş bulamıyor. Bu nedenle bu politikaya ulusal burjuvazinin —ulusal burjuvazi derken emperyalizme karşı olan yerli burjuvaziyi kastediyorum— karşı çıkması gerekiyor. Nitekim yer yer karşı çıktıklarını da görüyoruz. Ulagay arkadaşımız bunun somut örneklerini yakından biliyordur.

Bu durumun elbette politik yansımaları olacak.Bu yansıma şöyle olacak sanıyorum. Eğer Türkiye'de demokratik halk oyuyla, yani serbest seçimlerle iktidara gelmek esas olacaksa —ki esas olmaya başladı— bu politika yürüyemez. Çünkü buna ne sermayedarlar, hiç değilse bunların önemli bir bölümü razı, ne de tüketimi kısılmış olan geniş halk tabakaları razı. Onun için demokrasiye açılmakla birlikte bu politika da son nefesini verecektir. Hatta seçimlerden önce bugünkü yönetim, halkın karşısına çıkabilmek için bu politikadan bizzat kendisi vazgeçmek durumunda kalacaktır. Artık öyle «ölen ölür kalan sağlar bizimdir» zihniyeti yürüyemez. Bunda ısrar etmek olanaksızdır, o dönem geçmiştir. Eşitlikçi ve katılımcı bir demokrasiden yana ekonomi politikaları geçerlilik kazanmaktadır. Zaten ekonomi de insan içindir. Onu insandan tecrit edip sadece sermayenin büyümesi, kârların artması olarak düşünemeyiz. Gerçi sermayenin ve kârların artması da dolaylı olarak insan refahına yansıyabilir ama bu hem çok gecikmeyle ve hem de eksik bir biçimde olur. Kaldı ki, izlenen politikada olduğu gibi, dolaşım tamamlanamayıp katlanılan zahmetin nimetleri yurt dışında da kalabilir.

O.ULAGAY: Bu konuda, 1980'den bu yana önce istikrar programı adı altında daha sonra yapı değişikliği programı adı altında uygulanmak istenen modelin temel amacı konusunda Sayın Aren'le tamamen paralel düşünüyorum. Önde gelen amaç benim görebildiğim kadarıyla da Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleştirilmesi. Öbürlerini hep bu temel amaca hizmet eden yan amaçlar olarak görüyorum. Ve bunda da atılmış olan adımları inkar etmek mümkün değil. Ancak bence çok önemli tıkanma noktaları da var.Başarılı sayılan ihracattan başlarsak, sanıyorum Türkiye iç tüketiminden kısarak ihracatı arttırmanın sınırına çok yaklaşmıştır. Bundan sonra ihracatın artması için üretimini önemli ölçüde ve dünya pazarının talep ettiği ürün türlerini de arttırması lazımdır ki bu da Türkiye'nin yeni bir yatırım atılımına girmesini gerektirmektedir. Bu yatırım atılımı gerçekleşmeden Türkiye'nin ihracatını son 4-5 yıl içinde artırdığı oranlarda yeniden arttırmak kesinlikle mümkün değildir. Yatırımların artırılması noktasına geldiğimizde bence uygulanan modelin en büyük çıkmazı ortaya çıkmaktadır. Bütün göstergeler ücretlerin ve maaşların son 5-6 yılda reel olarak gerilediğini göstermektedir; gelir dağılımının büyük ölçüde bozulduğunu; ücretlilerin, maaşlıların, işçilerin, memurların ve tarım kesiminin milli gelirdeki payının büyük ölçüde düştüğünü göstermektedir. Buna karşılık bu düşüş sayesinde yaratılmış olan fonlar yeni yatırımlara, yeni üretim kapasitesine dönüşmemiştir. Yani burada işçiden,memurdan ve çiftçiden sağlanmış olan fazlalığın yeni üretim kapasitesine dönüşmeme olayı vardır ki işte bu noktada sanıyorum belki de modelin zayıf halkalarından biri ortaya çıkmaktadır. Bütün bu teşviklere; işçi kesiminin, memur kesiminin sesinin fazla çıkamadığı bir ortama rağmen; yani birikim imkânlarının alabildiğine elverişli olduğu bir ortamda dahi Türk sermayesi bu birikimleri yatırımlara dönüştürememiştir. Bütün teşvikler de buna yeterli olmamıştır. Dolayısıyla bugünkü iktidarın en fazla güvendiği, modelini üzerine kurduğu sermaye kesimi kendisinden bekleneni yerine getirememiştir. Tersine, Sayın Aren'in de belirttiği gibi, dışa açılma süreci içerisinde sermayenin artık yalnız Türkiye kulvarında değil dünya kulvarında oynamaya zorlanması ve birçok sektörün bunu yapacak nitelikte olmaması buna hazır bulunmaması bu kesim içerisinde özel kesimde ciddi şikayetlere yol açmış bulunmaktadır. Son dönemde hükümetle özel sektör arasında *"diyalog eksikliği"* adı altında ortaya çıkan sorunların temelinde de, özellikle bu dışa açılma ve ithalatın liberasyonu konusu ağırlık taşımaktadır. Henüz ithalatın liberasyonu çok sınırlı kalmakla birlikte ve hâlâ birçok gümrük vergileri ve fonlarla yerli sanayii korunmakla birlikte bunun bir işaretini görmek bile yerli sanayii genellikle çok tedirgin etmiş durumdadır. Ve özel kesim uluslararası düzeyde rekabeti göze alacak bir konuma gelmediğini de itiraf etmiş durumda görünmektedir. Her ne kadar AET'ye tam üyelik konusunda özel sektör çok hevesli görünüyorsa da.

A.B.KAFAOĞLU: Ben de iki noktada bir şeyler söylemek istiyorum. Bir kere, siyasi olarak, sosyal siyaset olarak buna karşı çıkmalar fazlalaşmıştır. Sadece buna değil, bütün dünyada liberal ekonomi uygulamalarına karşı çıkılıyor. Örneğin dünyanın birey başına geliri en yüksek beş ülkesinden biri olan ABD'de bile —kongrede, basında— bu politikaya siyasal tepkiler gösteriyorlar. Bizde de işçilerin gelirinin reel olarak azalması, memurların, küçük köylülerin, küçük esnafın, küçük sanayicinin bazı holdingler dışında gelirlerinin korkunç derecede azalması söz konusudur.

Yalnız bir nokta ekonomik bakımdan önemli. Türkiye dışarıya ne

kadar açılabilir, dışa açılması mümkün müdür? Bir de onu düşünmek lazım. Özal'ın en çok güvendiği nokta aslında. Dünya istatistikleri şunu gösteriyor, nüfusunuz büyüdükçe dışarıya açılmanız o kadar büyüyemiyor. Örneğin ihracatçı bir ülke olduğunda hiç kimsenin tereddütü olmayan bir ülke, Japonya. Japonya'nın dışa açılma oranı birey başına ihracatla ölçüyorum, şurada ben 34 ülke sıraladım, bunda 14. getiriyorum. 14. oluyor. Çünkü nüfusu çok fazla iş pazarı çok güçlü olan bir ülke. Nüfusu fazla olan bir ülke, dışarıya gereği kadar açılamıyor. ABD burada Japonya'dan bile geride, Bulgaristan'dan da geride. Size örnekler vereyim, Bulgaristan'dan geride. Doğu Almanya'dan geride. Avusturya'dan geride, Avusturalya'dan dahi geride. Dışa açılma, kaderini dışa bağlama nüfus küçüklü - ğüyle orantılı bir şey. Türkiye gibi 50 milyon nüfusa varmış bir ülke dışa açılmayı o kadar başaramıyor, gelişmiş ülke de başaramıyor. Kaldı ki Türkiye bugün kendi nüfusuna göre dışa açılmış ülkelerin, —şimdiki hükümet dışarıya çok açıldık diye övünüyor— çok gerisinde. Bu bir kere zor. Zor olduğu açık da, ulaşılması mümkün noktanın ne kadar gerisinde kaldığımızı anlatayım. Türkiye 8 milyar dolar ihracat yaptığı takdirde bu yıl, adam başına ihracatı 156dolar olacak,halbuki mesela Suriye 200 dolar, Ürdün 205 dolar, Federal Almanya'nınki 2830 dolar. Nüfusu 50 milyon civarında, bize yakın, İngiltere 1740 dolar, Fransa 1524, İtalya 1300 dolar. Yani bir kere bütün övünmelere karşın ekonominin dışarıya açılma imkânı olmuyor. Hop deyince ekonomiyi değiştirmek kolay olmadığı için rakamları değiştirebilirsiniz. Enflasyonla oynayıp falan. Fakat ekonominin özünü, yapısını değiştiremezsiniz. En kârlı sahaları gelip yabancı bankalar tekellerine alıyor. Bu ne demektir? Zahmet çekmeden gelirin kaymağını almak demektir Sanayisiyle tarımıyla şusuyla busuyla hiç uğraşmadan adam temiz temiz ondan faizini, kambiyo kârını alıyor.

Transit taşımacılık. 1983'ten beri hiç haber yok o tarafta,durdu artık, ve en güzel tarafı bu hükümet propagandayı çok iyi beceriyor. «Bu sene turizmde hamle yaptık»! Gelecek sene bakarsınız turizmden de müteahhitlik yapabiliriz. Yalnız turizmde de çok önemli bir şey söyledi: «Her sene tek tek sayılıyormuş. Sayılmayla olur mu? Bu sene İstatistiki tahmin yoluyla çıkarttık.» gibi bir söz söyledi. Onun biz dibini araştırmadık tabi, çok yeni bir zamanda söyledi. Nasıl tahminle turizm geliri ölçülüyormuş. Öyle de ölçülebilir, fakat eski seriyi devam ettiremez. İstatistikte bir şey var, eski seriyi de tahminle yaparsın, devam eder. Veyahut bu yeni bir seridir, geçmişle mukayese edilmez. Yani, bu dışa açılma en başarılı şey gösteriliyor. Oysa vahim şeyler var. Eksiklikler ve abartılmış şeyler var. O bakımdan ben 24 Ocak Kararları'nı ta 25 Ocak'tan başlayarak yazmaya başladım. Bir türlü nasıl bir şeye bağlanacağını, hele Türkiye demokrasiyle gidecekse, yani şu razı olduğumuz demokrasiyle gidecekse, nasıl 24 Ocak Kararları'yla birlikte veyahut Turgut Özal uygulamalarıyla beraber yürüyeceğini doğrusu anlayamıyorum.





Türkiye 8 milyar dolar ihracat yaptığı takdirde bu yıl, adam başına ihracatı 156 dolar olacak, halbuki mesela Suriye 200 dolar, Ürdün 205 dolar, Federal Almanya'nınki 2830 dolar.



O.ULAGAY: Bir de galiba şöyle bir olay var, sizin söylediğinize ek olarak. Türkiye'nin ticaretle gelişeceği kavramına müthiş ağırlık veriliyor... Sanayi ile değil ticaretle gelişme anlayışı var. Programda yatırımların dağılımına bakarsanız en büyük ağırlık ulaştırmadadır. Yani hizmet sektörlerindedir. Sanayi yatırımları ise tamamen ikinci plana atılmıştır. Kamu yatırım programında bu böyle... Yani Türkiye'nin ticaretini artırarak belki de bir transit merkezi haline gelerek kendisine bir çıkış yolu bulacağı felsefesi sanki bütün bu olayın arkasında yatıyor gibi... Yeni bir şey üreterek değil de ticarete aracılık ederek belki de bir çıkış yolu bulunacağı inancı var gibi geliyor bana...

A.B.KAFAOĞLU: Mümkündür... Aslında yanlış değildir... Güzel planlı bir transit ticareti... Çünkü Türkiye'nin iktisat tarihi tetkik edilince görülür, Türkiye'nin en refah olduğu, en geliştiği dönemler Anadolu Selçukluları zamanı gerçekten transit ticareti ile büyük gelirler sağlanmış, fakat bu da bununla olmaz... Eşref'in bir şiiri var... Hasan Paşa diye... Bir satır alınırsa: Hasan Paşa gibi merkeple deryada sefer olmaz diye bir şiiri var... Bu deniz ticaret filosuyla, bu limanlarla olacak şey değil... Bizim Rize limanı önemli bir transit limanı olabilir; örneğin Rize limanında günlük doldurma boşaltmayı 500 tona çıkartamayız. Bu limanlarla, bu karayolları ile o da mümkün değil.

S.AREN: Şimdi ithal malı TIR, ithal malı gemi... yalnız şöför gerçek

R.ERGENER: Ben 24 Ocak Kararları'nı büyük bir kaynak transferi mekanizması olarak görüyorum, iç içe geçmiş kaynak transferi olayları var. Tarım kesiminden, sanayiye kaynak transferi var. Tarım kesimi girdileri 10 kat pahalanmış, tarım ürünü fiyatları 3 kat artmıştır. Ücretlilerden ve maaşlılardan sermayeye kaynak transferi var. Ücretlilerin ve maaşlıların gelirleri yarı yarıya azalırken sermaye gelirleri %100 artıyor. Küçük üreticiden büyük üreticiye kaynak tranferi olayı var. Küçük

üreticiler ortadan kalkıyor yüksek faiz nedeniyle, rekabet nedeniyle Bunlardan büyük üreticilere kaynak transferi gerçekleşiyor. Üretici kesimden bankacı kesime, finans kesimine yüksek faiz yolu ile kaynak transferi olayı var. Zannederim Osman Bey belirtti, sermayeden yeme olayı var, Arslan Bey değindiler, banka kesimi içinde yerli bankalardan yabancı bankalara kaynak transferi olayı yaşanıyor. Son olarak





Ben 24 Ocak Kararları'nı büyük bir kaynak transferi mekanizması olarak görüyorum. (...) Ücretlilerin ve maaşlıların gelirleri yarı yarıya azalırken sermaye gelirleri %100 artıyor.



da genelde Türkiye'den dışarıya bir kaynak transferi söz konusu. Bu iç içe geçmiş mekanizmaların en önemlisi bu. Şu şekilde yürüyor. Birincisi, borç ödemeleri yoluyla yürüyor. 1986'da borç ödemelerinin ulusal gelir içindeki payı iki katına çıkarak %4,4'e varacak. Yine Osman Bey belirtti, reel sermaye kaçışları söz konusu olabilir. Türkiye'den dışarı bu yolla bir kaynak transferi olabilir. Bir de ihracat aslında bir kazanç gibi görünüyor ama ihracat da bir kaynak transferi olayıdır. Şu şekilde: Bizim ihracatımız miktar olarak, dolar olarak artışın üzerinde artmaktadır. Yani aynı geliri sağlamak için her sene biraz daha fazla mal satmak zorundayız. Evet ihracat, borç ödemeleri ve sermaye kaçışı yoluyla Türkiye'den dışarı bir kaynak transferi vardır. Tabandan, toplumun en yaygın kesimini oluşturan tarım, ücretliler, maaşlılar ve küçük üreticilerden başlayarak dışarıya doğru bir akım. Bu akımın demokratik sistem bağlamında sürmesine Sadun Bey'in de belirttiği gibi olanak yoktur ve yönetim demokratikleştikçe, hatta şimdiki siyasal iktidar değişmeden önce dahi, bu politikalardan vazgeçilmesi, bu politikaların rafa kaldırılması kaçınılmazdır sanırım.

A.B.KAFAOĞLU: Şimdi bir de şunu söyleyeyim: Bu ticaret hadlerindeki kayıplar hesaplanmış. Gülten Kazgan'ın hesaplamasına göre ticaret hadlerimizdeki kayıplarımız milli gelirimize oranla %4.2. (ihracata oranla değil.) Bu hesaplamadan benim çıkarttığım hesaba göre de bu kayıplar olmasaydı, Türkiye'nin 8 milyar dolar daha az borcu olacaktı. Arkadaşımız gerçekten çok önemli bir noktaya temas etti.

R.ERGENER: Bu da 24 Ocak dönemindeki borçların artışına eşit.

AREN: Şimdi çok kısa bir özet yapmamız gerekirse diyebiliriz ki, Friedmancılık, parasalcılık gibi adlarla sanki yeni bir yaklaşımmış gibi öne sürülmüş olan bu katı liberal ekonomi politikası, uluslararası büyük sermayenin düştüğü bunalımdan kurtulmak için girişmiş olduğu saldırının ideolojik kılıfıdır. Sermaye bu saldırısı ile gelişmiş ülkelerde işçi sendikalarını yıldırıp etkinliklerini azaltmakta ve bu yolla ücretleri düşürmekte, diğer yandan da devleti küçültmek adı altında sosyal harcamaları kısmakta, yani gene emekçi halkın yaşam düzeyini düşürerek sermayeye aktarma yapmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde, bunların yanı sıra bir de buralardaki yerli sermayeler de baskı altına alınmakta onlar da ezilmektedir. 24 Ocak kararları ve onun bugünkü uygulamaları bu politikanın bir parçasıdır ve bu perspektif içinde değerlendirilmelidir. Burada da böyle yapılmıştır.



Ferruh Doğan

Üfürükçü Peygamberler

Türkiye'de 24 Ocak 1980 tarihinden bu yana uygulanmakta olan ekonomik politikanın "nereye varacağı" sorusu, en azından bu politikanın gündelik yaşamdaki sonuçlarını altı yıldır yaşamakta olan yığınlar açısından ortadan kalkmıştır. Bir magazin okurunun bile adlarını kolaylıkla sayabileceği 10-20 tekelden başka hangi toplum kesiminin altı yıllık hikâyesine bakarsak bakalım %30'dan aşağı düşmeyen bir yoksullaşmayla karşılaşıyoruz. "Model" oturdukça, herkes için "alternatifsiz" bir yaşama tarzı haline geldikçe, enflasyondan düşük bir bareme bağlanmış gelirler politikası nedeniyle yoksullaşma da otomatiğe bağlanmış olarak gerçekleşiyor.

Toplumsal açıdan "nereye götüreceği" sorusu ise galiba yeterince sorulmadı. En azından alternatif politikalar sistemin ve rejimin temeline dönük sayıldığı için "meşru zeminde" alternatif ekonomi politikalar yerine, "istim arkadan gelsin" misali umut üretiliyor.

Besbelli ki 24 Ocak Kararları, yaşanmış sonuçlarına uygun düşen bir genişlikte tartışılamadı. Bu kararların yeterince tartışılmasından anlaşılması gereken şey, bütün toplum kesimlerinin, sadece lafla değil, örgütlü pratik eylemiyle katıldığı, hayatın içinde gerçekleşen bir tartışmadır. 24 Ocak Kararları, tabiatı icabı böyle bir tartışmayı, kendi doğal siyasi uzantıları aracılığıyla men etmiştir.

Toplumsal eylem planında tartışılamayan bu kararların, akademik açıdan yeterince tartışıldığını da söylemek mümkün değildir. Tartışılmış olsaydı, bu uygulamanın Türkiye'ye has bir "model" aranışı olduğu mevcut siyasi konjonktürden bağımsız bulunduğu, tek seçenek olduğu, bu siyasi iktidar değişse de gelecek siyasi iktidarların aynı yolu izlemek zorunda oldukları kolayca ileri sürülemezdi.

24 Ocak Kararları, arkasında yatan sınıfsal felsefeyle, daha arkasında yatan emperyalist güçlerle, bu kararların uygulanmasını üstlenmiş komisyoncularla, uygulamayı denetleyen ilişkilerle birlikte ele alınıp yeterince iğdiş edilemediği için tartışmanın teorik alanı da tekellerin, "Red-Kit"den başka bir şey okumamış olması pek bir şey ifade etmeyen sözcüleri tarafından doldurulmaktadır.

24 Ocak Kararları ile birlikte, bu kararların sınıfsal temeli ve bunun güncel siyasi kurumlaşması sürekli tartışılmalı, tartışma entellektüel alanda olgunlaştığı ölçüde yaygınlaşıp daha geniş toplumsal kesimlere doğru genişlemeli ve giderek yığınlar tarafından sahiplenilmelidir ki, başka bir deyimle, alternatifsiz gösterilen uygulamaya gerçek alternatifi yığınların üretmesine yeterince yardımcı olunmalıdır ki, mesela bugün "alternatif siyaset" ürettiğini sanarak başka herhangi bir ekonomik program öngöremeyen kısır muhalefet çizgisinin de ötesine geçebilsin.

24 Ocak ve müştemilatını (siyasi, kültürel, ahlaki, felsefi vb. gibi sonuçlarını) kapsamlı bir tartışmanın dışında tutabilmek için, bu kararlara bel bağlamış olanların başvurduğu temel yöntem, bunun Türkiye'ye has bir uygulama olduğunu, Türkiye'nin özgül ekonomik ve sosyal koşulları tarafından biçimlendirildiğini öne sürmektir. Böylece, bu kararlar altında çekilen "toplumsal sıkıntıların" verili bir temele, bir birikime maledilmesi umulur. Bu birikimin savunulacak bir yanı bulunmadığı için de, 24 Ocak'la girilen sürecin "son çare" olduğu demagojisine gerekçe sağlanmış olur.

"Biz artık istesek de, istemesek de borçlarımızı ödeyemeyeceğiz" deme noktasına gelmeden önce Latin Amerika ülkeleri, uzun yıllar, borç ödeme güçlerinin artırılması hedefini güden ve genel hatları IMF tarafından oluşturulan, bizdeki 24 Ocak Kararlarına benzer bir ekonomik politikayı,kendi özgür iradeleri söz konusu olmaksızın uyguladılar. Borçlarını ödemek şöyle dursun bu ekonomik uygulama altında eski borçlanma hızlarını bile korumaları mümkün olmayan Latin Amerika ülkelerinin birikmiş toplam borçları, kapitalist sistemin işleyişini tehdit eden boyutlara, 600 milyar dolara yaklaştı.

IMF'nin koyduğu kurallarla borçlarını ödeme yoluna düşen Latin Amerika ülkeleri ve bu ülkelerde yaşayan 700 milyon insan, borçlarını ödeyemediler ama, bu politikalar nedeniyle hayli ağır bir bedel ödediler. Ödedikleri bedelin ekonomik yanı, milyonlarca insan açısından koyu bir yoksulluk ve açlık, toplumlar açısından ise ulusal ekonomilerin onarılması zor yıkımlara uğraması oldu. Bu halklar bundan çok daha ağır bir bedeli, siyasi, kültürel ve ahlaki yaşamlarında ödediler. Özgürlüklerinden, umutlarından, değerlerinden yoksun, tahammül edilmesi güç yıllar yaşadılar. Bu ulusların kanı, canı ve alın teri dolar olup ABD'ye aktı. Bu akardan, bu yağmaya kendi ülkelerinde değnekçilik edenler komisyonlarını aldılar. Gelinen noktada hiç kimse çözüm üretemiyor. Kapitalizmin kendine has çözüm tekliflerine, bizzat kapitalizmin kendisi razı olmuyor. Kapitalizmin dışında çözüm aramaksa, o, zaten ABD'nin "ebedi yasağı" altında. "Böylece devamından başka çare yok" demeye bile gerek kalmıyor, çünkü "öylece devam ediyor"!

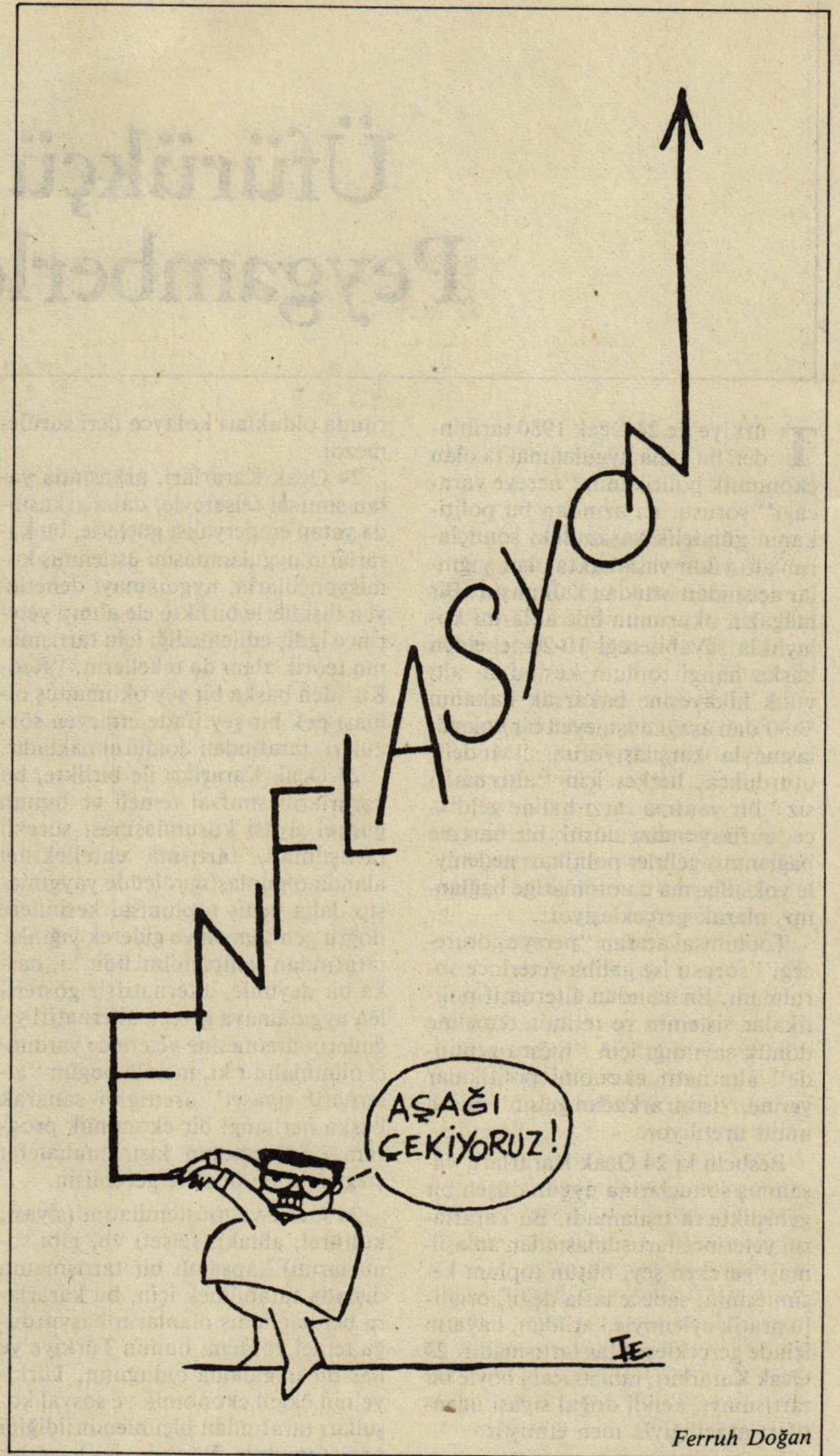
Şimdi neresindedir ve hangi hızla yaşamaktadır bu belli değil ama, 24 Ocak 1980'den bu yana Türkiye'nin

de aynı süreci, aynı politikalar, aynı toplumsal yaşam öğeleri ve aynı politik kurumlaşmalarla birlikte yaşamakta olduğu bellidir. Dolayısıyla "nereye varacağı" Türkiye'nin koşullarından değil ama, aynı koşulları yaşamış olanların ulaştığı noktadan görünüyor. Geride kalmış olmamak için, tartışmaya, bu deneyi yaşamış ve bitirmiş olanların bulunduğu yerden devam edilebilir.

Sorun, bağımlı ülkelerin ABD'ye olan borçlarından emperyalizmin 1970'lerden itibaren girip de bir türlü çıkamadığı krize, bu krize Friedman tarafından önerilmiş çözümle, bağımlı ülkelerin bu çözüm içindeki konumlarını almalarına ve almamakta direnen ülkelerin buna "ikna" edilmelerine kadar uzanıyor. Bu gerçeğe göre tartışmanın en soyut alanı, dolayısıyla ayrıntıya boğulmaksızın en kolay kavranabilir olan alanı, Friedmancılığın görüş alanıdır.

Friedman, kendi görüşlerinin iktisadi boyutunu, esasen iktisat formasyonu bu boyut içinde kalan bütün iktisatçıların anlayacağı basitlikte kurmaktadır. Değindiğimiz gibi, "Red-Kit"in maceralarından başka bir dünya ve toplum bilgisine sahip olmamak, Friedmancılığın iktisadi önermelerini anlamaya engel değildir. Ortalama bir Amerikan yurttaşı -ki ortalama Amerikan yurttaşı demek, kendine verilmiş birkaç kalıpla düşünmekten ileriye gidemeyen demektir- ne düşünüyorsa Friedman o kadarını üretmektedir. Friedman'ın görüşlerinin politik boyutu ise, sıradan bir insanın hayvansal bencilliğinden daha gelişkin değildir. O da bunu itiraf etmekte, kendi görüşlerinin ABD dışındaki yansımalarını ve uygulamalarını, "bu ülke insanlarının, Amerikan yurttaşlarının daha iyi yaşamaları için katlandıkları bir fedakarlık" olarak nitelendirmekte, bunun "tersine çalışan Marshall yardımı" işlevi gördüğünü belirtmektedir.

Friedman'ın görüşlerinin "felsefi incelik" taşıyan yönü ise, eğer milyonlarca insanın yaşamında acılı sonuçlara yol açmamış olsaydı "maskaralık" olarak nitelendirilebilirdi. Nasıl ki bugün hiç birimiz, "halk zamlardan memnun" vecizesine, "ev sahibi olmak isteyen bileziğini satsın" hikmetine, "her şey iyiye gidiyor" komedisine, "ücretler enflasyona sebeptir" gudubetine gülmeden önce "tırnaklarımızı yemek" zorunda kalıyorsak, tıpkı öyle, aklın insana en büyük azizliği olan Friedman felsefesini de ciddiye almak zorundayız. Çünkü emperyalizm bu sefil düşünceden,kendi bugünkü krizine "asa"-sını dokundurup her şeyi düze çıkaracak bir peygamber üretmeye çalışmaktadır. Bu tutum, bizde ve başka pek çok ülkede daha, üfürükçüleri kolundan tutup peygamber koltuğuna oturtmaktadır. Ve bu tersliği düzeltmek bir hayli çabayı gerekli kılmaktadır.



Ferruh Doğan

Kapitalizmin bu üfürükçü peygamberlerini yığınlar bazında tartışmaya açmak hiçbir şeyi çözmese bile, her şeyi çözecek olan yığınlara yardımcı olmak bakımından ve buna niyeti bulunanlar açısından zorunlu bir görevdir.

Krizin Yükünü Kim Çekiyor?

Aşağıda özet yazısını sunduğumuz ABD'li iktisatçı Victor Perlo, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası ABD ekonomisi üzerine çalışmalarıyla tanınmaktadır. Savaştan önce ABD Ticaret Bakanlığı'nda görevli olan Perlo, savaş sonrasında araştırma çalışmalarına ağırlık verdi, ABD'de finans kapital, ABD ekonomisinin militarizasyonu, silahsızlanma, tekelcilik, işgücü vb. sorunları konu alan çalışmalar yaptı. 1950-1976 yıllarında yayınlanan araştırmaları arasında, Amerikan Emperyalizmi (1950), Güneyin Tarımında Siyahlar (1953), Büyük Finans İmparatorluğu (1957), Dolarlar ve Silahsızlanmanın Anlamı (1960), Militarizm ve Sanayi (1962), Güneydoğu Asya'da Acı Son (1964), ABD'de 1945'ten Günümüze Ekonomik İstikrarsızlık, Yükselme ve Gerileme (1973), Irkçılığın Ekonomisi (1976) bulunmaktadır.

ABD ekonomisinin birbirini etkileyen üç ekonomik ve politik-ekonomik krizle başı derttedir. Bunlar, kapitalizmin genel krizi, yapısal kriz ve devrî üretim fazlası krizidir.

Bunların en önemli ve kapsamlı olanı, *kapitalizmin* önüne alınamaz, *genel krizi*'dir. Bu kendisini en belirgin olarak, dünyada, insanın insanı sömürmesine son vermek ve daha ilerici, adil ve demokratik bir sistemi kurmak için halkın iktidarı ele aldığı sosyal devrimlerin birbirini izlemesi gerçeğinde göstermektedir. Yine ulusal kurtuluş hareketlerinde de bir yaygınlaşma söz konusudur.

Kapitalizmin genel krizinde ekonomi açısından en belirgin özellik, kapitalizmle rekabette sosyalizmin sistemli kazanımlarıdır. Politik açıdansa dünya emperyalizminin en gerici merkezlerinin sosyalist ve diğer ilerici devletler ve hareketler nerede ortaya çıkarsa bunları askeri güçle yıkarak tarihin akışını tersine çevirmeye çalıştıkları görülmektedir, tıpkı Vietnam, Angola, Nikaragua, Guatemala, Grenada ve Lübnan örneklerinde olduğu gibi ve nihayet, emperyalistler şimdi gezegenimizdeki canlı yaşamı sona erdirecek bir savaş tehdidinde bulunmaktadırlar ki, bunun önlenmesi bütün halkların karşı karşıya olduğu en ivedi görevdir.

ÇARE BULUNMAZ DERTLER

Tüm kapitalist sistem gibi, ABD'de genel krizin derinleşmesinin bir özelliği olan ve aynı zamanda onun şiddetini artıran nispeten yeni bir yapısal krizin pençesindedir. Bu yapısal krizin temel bileşenleri kapitalizm sürdüğü müddetçe asla çözümlenmeyebilir.

Yapısal krizin özgün belirtileri arasında, dünya kapitalizminin ana merkezlerinde ekonomik büyümede kaydedilen yavaşlama; yüksek düzeyde bir işsizliğin kalıcı hale dönüşmesi; ABD'de ve diğer emperyalist ülkelerin pek çoğunda sanayinin temeli olan çelik, ağır makine yapımı ve ulaştırma dallarında izlenen şiddetli gerileme sayılabilir. Buna altyapıda gözle görülür bir kötüleşme eşlik etmektedir. Ekonominin bir de militarizasyon yoluyla tahribi söz konusudur. Tüm büyük kapitalist ülkelerde büyük bütçe açıkları görülmektedir. Gerçek ücretlerde ve kitlelerin yaşama düzeylerinde kaydedilen düşme de uzunca süredir söz konusudur.

Bunun yanı sıra,ABD'de çok çeşitli şekillerde maskelenen bir tekel kârları patlaması meydana gelmiştir. Enflasyonda ve fahiş faiz oranlarında hızlı bir artış vardır. Bir yandan da reklamcılık, spekülasyon, kumar, uyuşturucu ve suç yaygınlığı, şirket bürokrasileri, tefecilik ve denetlenemeyen "yeraltı ekonomisi"nin oluşturduğu asalak üstyapı hızla büyümektedir.

Çeşitli ülkeler arasındaki eşitsiz ekonomik gelişme ve uluslararası ekonomik ilişkilerdeki genişleme, istikrarsızlığı çoğaltıcı etki yapmaktadır. Hükümetlerin ya da uluslararası kuruluşların denetimi dışındaki uluslararası mali, sınai şirket ve milyarder gücünün kabaran büyümesi, fiyatlar, kur değerleri ve ticarette daha da büyük istikrarsızlığa ve öngörülemezliğe neden olmaktadır. New York bankalarında para hareketleri, gerçek ekonomik hareketleri katbekat geride bırakarak *haftada trilyon dolarlara* (milyon kere milyon dolarlara) ulaşmaktadır. Uluslararası para kurlarında herhangi bir sistemin kalıcı olamadığına, büyük ticaret ve ödeme açıklarının sistemli olarak ortaya çıkışına, üçüncü dünya ülkelerinin emperyalist para merkezlerine, bankalara, hükümetlere olan büyük, ödenemez borçlarına tanık oluyoruz.

Yine, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerden üçüncü dünya ülkelerine, özellikle ABD'nin işgali ya da askeri egemenliği altında olan ülkelere üretim yönlendirimi artan ölçülerde gerçekleştirilmektedir. Bu doğrudan uluslararası tekeller vasıtasıyla ve yerli şirketler, acentalar aracılığıyla yapılmaktadır. Sonuç olarak, kaçak sana-

yi dallarında ücretlerde %90 ya da daha fazla oranda bir düşme söz konusu olmakta, bu durum emperyalist ülkelerin işçi sınıfı üzerinde çok büyük çapta olumsuz etki ve vahim sonuçlar yaratırken, gelişmekte olan ülkelerin genç işçi sınıfı üzerinde de ağır baskılara yol açmaktadır.

AMERİKAN İŞÇİ SINIFINA KARŞI SALDIRI

Son yıllar, ABD işçi sınıfının uzun tarihindeki en uzun süreli ve en uç noktalara ulaşan bir kötüleşmenin görüldüğü koşullara tanık oluyor. Bunun ana nedeni ABD'de son otuz yılda, sömürü oranındaki, yani artıdeğerde kaydedilen aşırı hızlı, önceden kestirilemeyen artıştır.

1953'te %148 olan artı-değer oranı, 1.Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemin ortalama değeri civarındaydı. Ondan sonra "fırladı" ve her yıl daha artarak 1980'de %290'a ulaştı. 1981'den sonra artı-değer oranının daha yükseldiğine kuşku yoktur. Yaratılan toplam değişim değeri içinde işgücünün payı 1953'te 2/5'ten fazlayken şimdi son derece düşük bir orana, 1/4'lük son derece düşük bir orana inmiştir.

Emek üretkenliğindeki hızlı artış sonucu, sömürü oranına zaman zaman ortalama gerçek ücretlerde mütevazi yükselmeler eşlik etti. Gerçek ücretlerde resmi olarak belirlenen en üst noktaya 1972'de varıldığı görülmektedir. 1983'e gelindiğinde, özel sektördeki sanayi işçilerinin ortalama gerçek ücretlerinde %14'lük bir düşme olmuştu.

Bununla birlikte, işsiz sayısındaki artış nedeniyle, işçi sınıfının bir bütün olarak koşullarındaki kötüleşme, özellikle Reagan yönetimi altında, çalışan işçilerin gerçek ücretlerindeki bu düşmenin de ötesinde oldu. Ortalama işsizlik oranı 1966-1970'te %3,9'dan, 1971-1975'te %6,1'e, 1976-1980'de %6,8'e, 1981-1983'te %9'a ulaştı. ABD Çalışma Bakanlığı tahminlerine göre, "umudu kırılmış işçiler"le ve kendi rızası dışında part-time çalıştırılan işçileri gözönüne alarak işsiz sayısına %50'lik bir ilave yapılabilir. Böylece asgari bir hesapla, 1983'te Amerikan işçi sınıfının %14'ünü oluşturan yaklaşık 16 milyon insanın işsiz olduğu görülmektedir.

Devrî krizin ardından görülen düzelme, resmen belirlenen işsizleri 3 milyon azalttıysa da, yine de mevcut işsiz oranı savaş sonrası kriz ve depresyon dönemlerinin pek çoğunda yaşanılanın üstünde bir orandır. Bu son krizde Batı Avrupa'da görülen işsizlik daha da şiddetliydi ve en üst seviyede seyretti.

ABD işçi sınıfının zor edinilmiş kazanımlarının nasıl yok edildiği işsizlik sigortasının hızla ortadan kaldırılışı örneğiyle görülmektedir. 1958'deki kriz sırasında işsiz işçilerin %54'ü işsizlik sigortasından yararlanırken, bu oran 1975'teki krizde %43'e, 1982'de %33'e, 1983'te %27'ye ve 1983 sonunda %23'e düşmüştür. İşsizlik sigortasından yararlanan işçiler de normal ücretlerinin ancak bir bölümünü —yarısından azını denebilir— almaktadırlar. Bu bakımdan ABD'li işçilerin durumu Batı Avrupalı işçilerinkinden çok daha kötüdür.

Reagan yönetimi, işsizlere ya da diğer yoksullara katkı sağlayan yiyecek karnesi, çocuk yardımı vb. uygulamaları budamıştır. Geliri resmi yoksulluk sınırı altında olan insanların sayısı 2. Dünya Savaşı sırasında giderek azalmış ve daha sonraki dönemde, 1968'de "yalnızca" 25 milyon insan resmi olarak bu gruba sokulmuştur. 1970'lerde ise bu gruptaki insanların sayısında düşme olmadığı gibi bu sayı giderek kabardı, 1982'de 34.4 milyona ulaştı. Bu artışın sürdüğüne kuşku yok. Daha gerçekçi bir hesaplama, ABD nüfusunun yaklaşık dörtte birinin açlık içinde olduğunu gösterecektir.

Afro-Amerikan işçilerin koşullarındaki kötüleşme özellikle ciddidir. Irk ayrımcılığı Reagan yönetimi tarafından yüreklendirilmektedir. 1982-1983'e gelindiğinde Afro-Amerikalılar arasında işsizlik oranı beyaz işçilerinkinden 2,5-3 kat fazlay-

Neden 30 bin Amerikalı intihar edecek?

Güney Carolina Üniversitesi toplumbilim kürsüsü başkanı profesör Ronald Maris, US News and World Report dergisinin sorularını yanıtlıyor. (2 Nisan 1984)

• ***Profesör Maris ABD'de intiharlarda artış oluyor mu?***

• *Evet, özellikle belirli yaş gruplarında. 1950 ile 1980 arasında 15-24 yaş grubunda intihar sayısı her 100 bin kişide %4,5'ten %12,8'e yükseldi, bu %284'lük bir artıştır. Yılda aşağı yukarı 5 bin gerçekleşen intihar ve 250 bin intihar girişiminden söz ediyoruz demektir. Aynı dönemde toplam nüfus bakımından intihar oranı %11'lik bir artış gösterdi. Bu yıl ABD'de yaklaşık 30 bin kişi intihar edecek.*

• ***Gençler arasında intiharlar neden arttı?***

• *Sorunlardan birisi genç insanların iş için yarışmalarıdır. Üniversite mezunları arasında işsizlik çok yüksek. Kimileri pek çok alanın böylesine dolduğu bir iş piyasasında gördükleri eğitimin hiçbir işe yaramadığını hissediyorlar...*

Toplumsal hayat daha gerginleştikçe, insanların duyduğu öfke ve hayalkırıklığı daha artıyor...

Bazıları içinse, benim tüm intiharların temelinde gördüğüm şey söz konusu: umutsuzluk duygusu, işlerin daha iyi olmayacağı duygusu.

• ***Yaşlılar arasında umutsuzluk yaygın mı?***

• *Evet. 65-74 yaş grubunda intihar oranında bir düşme olmasına rağmen, insanlar yaşlandıkça intihar hâlâ söz konusu. Yaşlılar kendilerini sürekli olarak yalnız ve aileleri tarafından terkedilmiş hissediyorlar ve mali sorunları giderek artıyor.*

dı. Örneğin Cleveland'da %24'e, Pittsburgh ve Chicago'da %26'ya ve Detroit'te %34'e ulaşmıştı.

Afro-Amerikalıların gelirinin beyazlarınkine oranı 1970'de %61'ken, 1982'de %55'e düşmüştür. İstatistik Bürosu tahmin yöntemleri uygulanırsa gerçek kaybın daha büyük olduğu görülmektedir. Yoksulluk içinde yaşayan Afro-Amerikalıların oranı beyazlarınkinin üç katıdır.

1960'larda ve 1970'lerin başında Afro-Amerikalı halkın militan medeni haklar mücadelesi, sendikal hareketin geniş çapta desteğiyle istihdam konusunda ve en vahşi boyutlarıyla sergilenen ayrımcılık uygulamalarının ortadan kaldırılmasında önemli yasal ve pratik kazanımlara ulaştı. Ama Reagan yönetimi medeni haklara ilişkin kazanımların can damarı denebilecek programlara karşı cepheden saldırıya geçti. Reagan işverenlere ve toprak sahiplerine ayrımcılık yapmaları için davetiye çıkardı. Onlar da bundan yararlandılar.

Bu dönemde, sendikalara, işçi sınıfının belli başlı örgütlerine karşı sermayenin kuvvetli bir saldırısı gözlenmektedir. Saldırı özellikle, işverenlerin işyeri kapatma, üretimi sendikasız bölgelerde ve yabancı ülkelerde yoğunlaştırma, robotizasyon, işçiler arasında ırk, göçmenlik, cinsiyet vb. ayrımı yapma gibi çeşitli taktikleri denedikleri temel sanayi dallarında en aşikar biçimde sergileniyor.

Sendikalarda ücretli işçilerin oranı 2. Dünya Savaşı sonunda %35,5'ten, 1970'te %27,4'e, 1980'de %22'ye düştü. En dramatik düşüş madencilik, inşaat, imalât gibi maddi üretimde, ulaştırma ve hizmetlerdeydi ki, sendika üyeliği 1970'te 15.4 milyondan —yani çalışanların %55'inden— 1980'de 11.6 milyona —yani istihdam edilenlerin %38'ine— düştü. En üst örgütlülük noktasını düşünürsek, tüm sanayi işçilerinin o zamanlarda %70'inin sendika üyesi olduğu hatırlanacaktır. Bu keskin düşüş, tüm Amerikan işçi sınıfı için ciddi bir darbedir ve hizmet sektöründeki işçilerin sendikalaşmasında görülen yavaş artış hızı, bu darbeyi telafi etmemektedir.



Washington'da açlara çorba mutfağı



Almanya'da işsizler

TEKELLERİN ULUSLARARASI KÂRLARI

ABD'deki sömürü oranındaki hızlı artış, yanı sıra, doğrudan yatırım ve fahiş dış borç faizlerinin gelişmekte olan ülkelere getirdiği ağır yük, tekeller için eşi görülmedik kârlarla sonuçlanmaktadır. Ama bu kârlılık hesaplanırken yalnızca vergilerden arta kalan ve net gelir denilen miktara bakmamak gerekir; kaldı ki, bu miktar da hızla artmıştır. Derinleşen genel kriz koşullarında, artan artı-değer oranı kâr şeklinde finans kapitale, denetici, yüksek yönetici vs. maaşları, harcama kalemleri, borsa kârları şeklinde milyarderlere; aracılara, avukatlara, reklamcılara vs. gitmektedir.

Örneğin 1983'te Exxon "vergiler çıktıktan sonra net gelir" olarak 5 milyar dolar belirtirken, 32,8 milyar dolarlık bir "gayrısafi kâr" belirtmiştir ki bu, toplam yatırılan sermaye olan 36,2 milyar doların %90,4'üdür. IBM, vergi sonrası 5,5 milyar dolarlık net gelir belirtirken, 23.8 milyar dolarlık "gayrisafi kâr" açıklamıştır yani toplam 32.3 milyar dolarlık sermayesinin %73,6'sı kadar. Kaba tahminle 1983'te ABD'deki tüm şirketlerin ve şirketleşmemiş kapitalistlerin gayrısafi kârının yaklaşık 1.7 trilyon dolar olduğu, başka bir deyişle milli hasılanın yarısına ulaştığı söylenebilir. Buna karşılık, özel sektörde toplam ücret ve maaş harcamaları, —şirket üst yöneticileri ve işletmecilerinkiler de dahil olmak üzere— yalnızca 1.3 trilyon dolardır.

Ulusal ekonomideki büyük dengesizlik, her zamankinden daha büyük kutuplaşmalarla, bir yanda olağanüstü zenginliğe, diğer yanda kitlesel yoksulluk ve açlığa yol açmaktadır. Bu, tüm ekonominin yavaş büyümesine ve devrî krizlerin ağırlığının artmasına neden olmaktadır. Yine asalak, spekülatif, kumar vb. suç ve faaliyetler mantar gibi bitmekte ama en zararlısı olarak da ekonominin militarizasyonu teşvik edilmektedir.

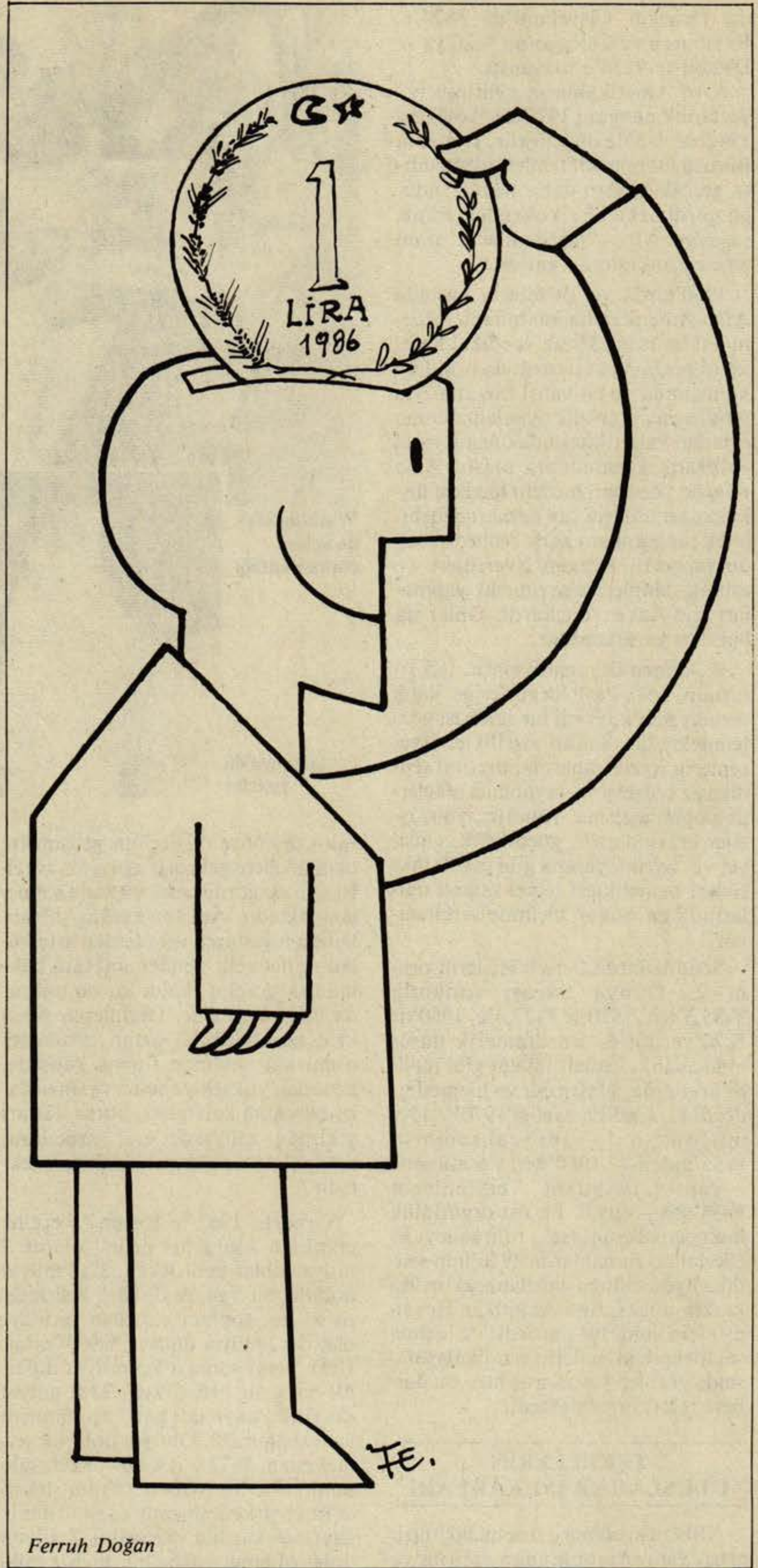
1982'de emperyalizmin uluslararası kredi sistemi bir kriz geçirdi. Son on yılda 40 kadar ülke emperyalist özel bankalara ve ABD'nin egemenliğindeki IMF'ye büyük miktarlarda borçlandılar. Bu borçların gelişmekte olan ülkelerin mallarını kapitalist ülkelere satmaları yoluyla ödenmesi mümkün değildir. Bu borçların çok büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine yararlı olmadı; fonlar, uluslararası petrol şirket-

lerinin katlanmış fiyatlarını ödemeye aktı ve borçlu ülkelerin mal ve kaynaklarına uygulanan fiyat kırmalardan doğan kayıpları geçici olarak karşılamada kullanıldı. On milyarlarca dolar ise Latin Amerikalı, Afrikalı ve Asyalı diktatörler, kapitalist generaller ve politikacılar tarafından kullanıldı. Daha da zarar verici olan, gelişmekte olan ülkelerin ödediği 100 milyar dolarlık faiz ve uluslararası tekellerin sağladığı doğrudan yatırım kârlarıydı. 1984'te bazı Latin Amerika ülkeleri ve Filipinler'deki kitlesel ayaklanmalar, bu ülkeler halklarının bankaların ve Washington'un dikte ettirmeye çalıştıklarına boyun eğmek istemediklerini gösteriyordu.

Emperyalist devletler IMF'yi, gelişmekte olan ülkeleri bölüp yönetmede kullanagelmişlerdir, ama üçüncü dünyadaki ilerici güçler, ekonomik büyümeyi sağlamak, yaşam düzeyini yükseltmek ve yeni sömürgecilikten kurtulup bağımsızlaşmak üzere ortak karşıkoyma, karşılıklı işbirliği ve sosyalist dünyayla daha güçlü ilişkiler istemektedirler.

Bir nükleer savaşı kışkırtma pahasına, ABD, bazı Orta Amerika ve Karayip ülkelerinde kendisine karşı koyan güçleri, askeri müdahale ile zayıflatmaya ve yenmeye çalışmaktadır. Ama gelişmekte olan ülkelere yönelik yeni sömürgeci talan sonsuza dek süremez. Uluslararası borç krizi, geniş çaplı ödememe eylemleri ya da kağıt üzerinde işlemler ve büyük ölçüde indirilmiş faiz ödemeleri ile mali krizin Wall Street'e ve Batı Avrupa ve Japon para merkezlerine transferi ile sonuçlanmak durumundadır. Krizin bu sonraki aşamasının zamanlaması ve ciddiyeti, esas olarak borçlu ülkelerdeki işçi sınıfı ve müttefiklerinin kitlesel mücadelelerinin gelişimi ve bu mücadelelerin ne dereceye kadar birlikte ve devrimci, istikrarlı anti-emperyalist biçimlere ulaşacağına bağlıdır.

Reaganizm, emperyalist politikanın nazizmden bu yana en tehlikeli militarist eğilimidir ve nazizm gibi dünya egemenliği için sınırsız bir iştahı vardır. Ama tekelci sermaye temsilcileri dünyadaki güçler dengesini doğru değerlendirmemekte, değerlendirmek istememektedirler. Gerçek olan şudur, 1980'lerin başlarında ABD ekonomisi, 2.Dünya Savaşı'ndan bu yana tüm ABD yönetimlerindekinden daha kötü durumdadır; bu, büyük tekel kârları dışında tüm temel göstergeler açısından böyledir.



Ferruh Doğan

Keynesçilik

Kapitalist ekonominin 1920'li yılların sonunda karşılaştığı büyük krizde çözüm Keynes'in formüllerinde arandı ve tekelci devlet kapitalizminin geliştirilmesinin reçetesi bu formüllere dayandırıldı. Daha sonra kapitalizmin karşılaştığı bunalımlara karşı "sihirli reçeteler" ve "sihirbaz"lar arama çabası sürdü ve bu çaba Keynes'ten Friedman'a bugünlere ulaştı.

Kapitalizmin 50 yıllık süreçte ortaya çıkan sorunlarına çözüm olmak üzere geliştirilen belli başlı akımlara bu sayımızdan başlayarak kısaca yer vereceğiz. (*)

JOHN MAYNARD KEYNES'İN EKONOMİ-POLİTİK TEORİLER SİSTEMİNİN ANAHATLARI VE ORTAYA ÇIKIŞ KOŞULLARI

İngiliz iktisatçı ve politikacısı John Maynard Keynes'in (1883-1946) kurduğu Keynesçi ekonomi-politik teoriler sistemi, burjuva iktisadının kapitalizmin genel krizi ve gelişen tekelci devlet kapitalizmi koşullarına uyarlanmasıdır. Ortaya çıkışı kapitalizmin genel krizinin ilk aşamasına, yani otuzlu yıllara denk düşer.

Bilindiği gibi belli başlı sanayileşmiş kapitalist ülkelerde 1. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra gözlenen devrimci gelişim döneminin ardından, kapitalist sistemin göreli bir istikrar (stabilizasyon) dönemi geldi. Ancak bu dönem '20'li yılların sonu ile '30'lu yılların başındaki ekonomik krizle sona erdi. Dünya ekonomik krizi, kapitalist ekonominin varlığı için ciddi bir tehlike oluşturmaktaydı. Krizi izleyen yıllarda emperyalist çelişkiler yeniden keskinleşti. Bunda şu etkenler belirleyici olarak sıralanabilir; emperyalist sömürge sisteminin çökmeye başlaması, gerek emperyalist devletler arasında, gerekse tek tek ülkelerde-özellikle sürekli varolan kitlesel işsizliğin kapitalist ekonomiyi giderek daha zorladığı koşullarda-ekonomik çelişilerin hızla keskinleşmesi, belli başlı emperyalist ülkelerde tüm toplum yaşamının militarize olmaya başlaması, siyasal yaşamda görülen faşistleşme eğilimleri ile işçi sınıfının demokratik kazanımlarını yoketmeye yönelik baskıların artması; özel olarak da burjuva ekonomi-politikasının tüm bir sistem olarak açık kriz belirtileri göstermesi.

Kapitalizmin genel krizinin bu ilk aşamasının etkileri özellikle İngiltere'de çok belirgin bir biçimde izlendi. Bu nedenle "Keynesçilik bir rastlantı sonucu İngiltere'de ortaya çıkmadı. Büyük Britanya, kapitalizmin krizinin ilk aşamasında çürümenin ve çöküşün en belirgin ve en ağır biçimde yaşandığı ülkeydi. İki dünya savaşı arasında İngiltere'de hiçbir sınai atılım gerçekleşmedi. Bu süre içerisinde İngiltere sanayii 1913'teki düzeyinin üstüne ancak birkaç yıl için çıkabildi ve genellikle bu düzeyin altında kaldı... Bu dönem İngiltere ekonomisinin özelliği, kronik bir krizin göstergeleri olan kriz bölgeleri ya da sorunlu odaklardı... Daha o zamanlar Britanya emperyalizminin zayıfladığı farkediliyordu... İngiltere, daha 2. Dünya Savaşı'ndan önce dış yatırımlarını tüketmeye başlamıştı.

Tüm bu süreçlerle bağıntılı olarak ülke içindeki sosyal çelişkiler keskinleşti. Britanya İmparatorluğu içinde merkezkaç eğilimler arttı.

Bu koşullar altında devlet aygıtı, kapitalist tekeller tarafından, artan bir biçimde, ülkede işçi sınıfının baskı altına alınması ve sömürgelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin ezilmesi, ayrıca dış rakiplerle mücadele, İngiliz mallarının dış pazarlara girmesi, tekelci işletmelerin finanse edilmesi ve devlet siparişlerinin bu işletmelere verilmesi için kullandılar. Tekelciler arasında 'güçlü devlet', 'devletin ekonomiye karışması' gibi sloganlar yaygınlaştı. İngiliz literatüründe 20. yüzyıl başlarına kadar hükmünü sürdüren eski serbest ticaret teorileri etkinliklerini yitirdi. Onların yerini 'düzenli kapitalizm' teorilerinden olan Keynesçilik aldı." (1)

Genel krizin ilk aşamasında özellikle İngiliz tekelci burjuvazisini alarma geçiren ekonomik ve sosyal sorunlar ister istemez zamanın İngiliz burjuva iktisatçılarını da etkiledi. Tekelci burjuvazinin ideologu olarak Keynes, temsil ettiği çıkarlar açısından durumun ciddiyetini ve tehlikeleri çağdaşlarından daha fazla hissetti.

Bu saptama gösteriyor ki, daha o zamanlar burjuva iktisatçıları keskinleşen ekonomik ve sosyal çelişkilere, kapitalist ekonominin gelişen devlet tekelci karakterinin doğurduğu koşullara uymak için çeşitli çabalar göstermişlerdir. Yirmili ve otuzlu yılların Ernst Wagemann, Carl Föhl, Wilhelm Lautenbach gibi Alman burjuva konjonktür teorisyenlerinin devlet-tekelci düzenleme tavsiyeleri, veyahut ABD'de otuzlu yılların başlarında Roosevelt'in *New Deal* politikasının temsilcileri ve krize karşı önlemleri bunlara anlamlı birer örnektir. (2)

Keynesçiliğin otuzlu yıllardan bu yana oluşumu ve uluslararası planda hızla yaygınlaşması açısından, saydıklarımızın dışında, dünyada yaşanan tarihi süreç de önem taşımıştır. Otuzlu yıllarda kapitalizm ile sosyalizm arasındaki dünya çapındaki mücadele, bir yanda planlı sosyalist ekonominin başarılarının, diğer yanda kapitalist ülkelerde büyük dünya ekonomik krizinin doğurduğu ağır ekonomik, sosyal ve politik sonuçla-

(*) Keynesçilik ve Yeni Keynesçilik üzerine bu özetlerde, Herbert Messner yönetiminde hazırlanan *Geschichte der Politischen Ökonomie* adlı çalışmadan yararlanılmıştır. Kitabın bu bölümü Klaus O.W.Müller tarafından hazırlanmıştır. (Dietz Verlag, 1985)

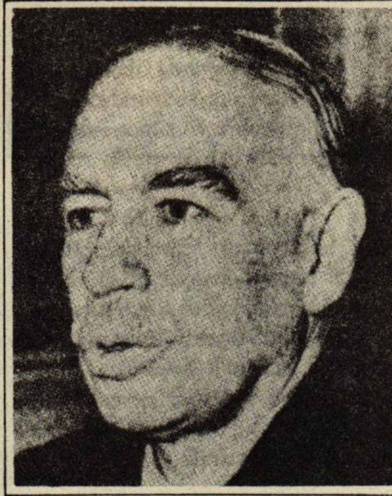
rın varolduğu bir döneme girmiştir. Bu dönem, iki sistem arasındaki ekonomik rekabetin tüm tarihi öneminin kavranmaya başlamasına da yolaçmıştır. O güne dek sürdürülen "Bolşevik ekonomi deneyinin" çabucak çökeceği iddiaları, yerini daha ince yöntemlerle polemiğe girmeye bırakmıştır. Bu, otuzlu yılların başında dünya çapında değişen koşulların ideolojiye yansımasının bir yanıdır. Diğer yandan burjuva ekonomi politiği bizzat kendi sistemi içerisinde toplumsal yeniden üretim sürecini devlet-tekelci biçimde düzenleme sorunları ile ilgilenmek zorunda kaldı. Tekelci burjuvazi tarihi olayların gelişimine bağlı olarak kendisine şu soruyu soruyordu: Tüm ekonomik yeniden üretim sürecine devletin sürekli müdahalesi ile, hangi pratik sonuçları elde edebilirim? Bu tarihi durumda, Keynes otuzlu yılların ortalarında o güne dek burjuva ekonomi politiği tarafından ortaya atılan görüşleri, devlet-tekelci düzenleme yönünden kat kat aşan bir ekonomi teorisinin propagandasını yapmaktaydı. Bu arada Keynes'in rakip sistemle ideolojik mücadeleye özel bir önem verdiğini de belirtmek gerekir. Keynes, rakip sosyal sistemi, "savaş ve çaresizliğin sonucu doğan... zorbalık ve despotluğun en aşırı biçimi" olarak görmektedir. Ancak bu sistem karşısında kapitalizmin dayanabilmesi için onu, mümkün olan en yüksek verimde işler halde tutmak Keynes ve onu bugün izleyenlerin en önde gelen sorunlarından olmuştur. (3)

*Keynesçiliğin temelleri*ni ortaya koymak ve ondan önceki burjuva iktisadına göre Keynesçilikte neyin *yeni* olduğunu anlamak için şu dört özelliğe dikkat çekmek gerekir:

Bir: Kapitalist ekonomik sistem, artık fonksiyonel bir mekanizma ile tüm ekonomik dengeyi garantileyen, doğal denebilecek bir arızasızlıkla işleyen bir sistem olarak görülmemektedir. Dolayısıyla Keynes'e göre, sistemin devlet-tekelci müdahalelerle düzenlenmesi gerekmektedir.

İki: Kapitalist sistemin devrî krizleri ve krize karşı bağışıklığı olmaması artık olağanüstü bir durum olarak görülmemektedir. Devlet-tekelci düzenleme bu nedenle de savunulmaktadır.

Üç: Keynes'ten bu yana devlet, artık bir dış unsur değil, kapitalist sosyal yeniden üretim sürecinin hedeflenen pürüzsüz akışını garanti altına alma sorumluluğunu taşıyan ekono-



John Maynard Keynes

John Maynard Keynes, 1883'te Cambridge'de çağının ünlü burjuva iktisatçısı ve filozofu John Neville Keynes'in oğlu olarak dünyaya geldi. Cambridge'de matematik, felsefe ve klasik edebiyat öğreniminin yanısıra burjuva ekonomi-politiğinde neo-klasik akıma bağlı sayılan iktisatçılar Alfred Marshall ve Francis Y.Edgeworth'un yanında ekonomi-politik okudu. Öğreniminden sonra bir süre İngiliz Hindistan Bakanlığı'nda çalıştı. 1909 yılında tekrar Cambridge'e dönerek, orada öğretim görevlisi ve yönetici olarak çalıştı. 1911-1945 yılları arasında Keynes, burjuva iktisat çevrelerinde uluslararası bir saygınlığa sahip olan "Economic Journal" dergisini çıkartıyordu. Ayrıca diğer bazı burjuva iktisat ve siyaset dergilerinin çıkarılmasında da payı vardı.

Keynes yaşamı boyunca tüm aktif etkinliğiyle Britanya tekelci sermayesinin ve dolayısıyla uluslararası tekelci sermayenin ekonomi politikasına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Daha 1913 yılında Hind Parası Komisyonu üyesi olmuş ve otarihten sonra Britanya hükümeti tarafından sık sık önemli ekonomi politik sorunların çözümünde başvurulan biri haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Keynes'in kariyerinde hızlı bir yükselme oldu. Versay barış görüşmelerinde Hazine Temsilcisi olarak İngiliz delegasyonuna girdi. Versay'da dikte ettirilen barış hakkında yakından bilgi sahibi olarak, orada alınan kararlara karşı uzun bir yazı yayınladı. Versay kararlarına karşı olduğundan delegasyondan ayrılmıştı. Yazısı uluslararası bir ilgi gördü.

Keynes sonradan da İngiliz tekelci burjuvazisinin hizmetinde önde gelen işlevler yüklendi. İngiltere Bankası'nın yöneticisi oldu, sonradan Bretton-Woods Antlaşması'nda ifadesini bulan İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Anglo-Amerikan Para Birimi Görüşmelerine üst düzeyde temsilci olarak katılımı hatırlanabilir.

1936 yılında Keynes, ekonomi-politik alanındaki ana yapıtını, "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" (1936) başlığını taşıyan ve sonradan burjuva iktisatçılar tarafından Keynesçiliğin İncili olarak adlandırılan kitabını yayınladı.

Keynes'in sadece İngiliz tekelci çevrelerinin çıkarlarıyla sınırlı kalmayan çok yönlü hizmetleri, 1942 yılında kendisine Lord ünvanı verilmesi ile ödüllendirildi. 62 yaşında öldüğünde ardında geniş kapsamlı bir ekonomi teorisi bırakmıştı.

sonuçları başka bir doğrultuya çevirmişlerdir. Keynes'in teorisini, işçi sınıfı ve diğer emekçi katmanların çıkarları için uyum içerisine sokmaya çalışmışlardır. Bu bakımdan, Keynes'in öğretisinde böyle bir istekle uyuşabilen teorik bölümler "Sol"-Keynesçiler tarafından benimsenmiştir. Bunlar bir yandan toplumsal yeniden üretim sürecinin olduğunca pürüzsüz akışını garanti altına almak için tekelci-devlet düzenlemesini bir önlem olarak prensipte desteklerler.

Aynı zamanda, düzenleme politikası açısından gerekli görülürse, ödeme gücü olan talebin yükseltilmesi (vergi indirimleri ile örneğin), vb. şekilde emekçi sınıf ve tabakaları savunurlar. Kitlesel alım gücünün artırılmasını, ödeme gücü olan tüm talebin harekete geçirilmesinde önemli bir araç olarak görürler. Devlet düzenleyici önlemlerini ilk planda sosyal amaçlı, kültür, eğitim, sağlık vb. harcamalara yöneltmeye çalışırlar. "Sol"-Keynesçiliğin en tanınmış temsilcileri arasında 1983 yılında ölen İngiliz iktisatçı Joan Robinson sayılabilir.

"Sol"-Keynesçilerle Keynes'in ekonomi teorisinin ortodoks denilen temsilcileri arasında belirgin ayrılık özünde sadece tamamen aynı ekonomik-politik önermelerinden çıkarılan ekonomi politikasıyla ilgili sonuçlardadır. "Sol"-Keynesçiler, geniş halk katmanlarını ideolojik olarak etkilemede ortodoks Keynesçilere göre, çok daha başarılı ve esnektir. Bir yandan gerçekten de kapitalizmde işçi sınıfı ve diğer emekçi katmanların maddi, kültürel ve hatta siyasi çıkarlarıyla uyuşan önerilerde bulunmaktadırlar. Silahsızlanma, onlar için ekonomik açıdan tamamıyla savunulabilir bir şeydir, örneğin.

Diğer yandan Keynes'in teorisinin önermelerine bağlı kalmakta ve dolayısıyla kapitalist sistemin özü ve perspektifi hakkında hayalci görüşlere yol açmaktadırlar. Sosyal düzenleme önlemleri ile kapitalizmdeki sınıf çelişkilerinin ortadan kalkabileceği ve sistemin uyum içinde gelişmesinin olanaklı olduğu izlenimini uyandırmaktadırlar. Bu durum ışığında, "Sol"-Keynesçi görüşlerin özellikle kapitalist ülkelerde sağ sosyalist (sosyal-demokrat) ve reformist partiler ve onların etkinliğindeki sendikalarda epey bir yankı bulması ve halen de benimsenmesi anlaşılır bir şeydir. Aynı çerçevede bir örnek de kapitalist ülkelerde yetmişli yıllardan bu yana biçimlenen ve ülkelerindeki gerici ve tutucu ekonomi teori ve politikasına karşı çıkan "alternatif iktisatçı" gruplarıdır. F.Almanya ele alındığında bu "alternatif iktisatçıların" örneğin en büyük grubu olan "Memorandum Grubu", "Sol"-Keynesçilik temelinde Marks'ın teorilerini kullanarak iktisat politikasında seçenekler bulmaya çabalamaktadırlar.

"Sol"-Keynesçiliğin eleştirel analizi gösteriyor ki, her ne kadar bu görüşün taraftarları toplumsal yaşamın birçok temel sorununda sosyal-hümanist bir tavır takınıyorlarsa da, bu akım önünde sonunda kapitalist sisteme mecburdur.

KEYNESCİLİĞİN VE YENİ-KEYNESÇİLİĞİN SINIRLARI

Keynes'e dayanan ekonomi teorisini tekelci devlet ekonomik düzenlemeleri şeklinde uygulamak kuşkusuz ki tekelci burjuvazinin kısmi başarılar elde etmesine yolaçtı. Ancak bu politika tıpkı devlet-tekelci düzenlemenin herhangi bir başka biçimi gibi emperyalist sistemin bağrında var olan nesnel çelişkileri ortadan kaldırma olanağına sahip *değildir*. Olsa olsa bu çelişkilerin somut görünümlerini ve sonuçlarını etkileyebilir. Şimdiki gelişim aşamasında kapitalizmin genel krizinin ağırlaşmasıyla Keynes'in kurduğu ekonomi teorisinin *sınırları* da böylece belirginleşir. Burjuva iktisatçıları tarafından göklere çıkarılan bu ekonomi teorisi yetmişli yıllardan bu yana patlak veren dünya çapındaki kapitalist üretim fazlası krizini engelleyememiştir. Kendisinden bekleneni veremediği gibi, hiçbir zaman da veremez. Yetmişli yılların ortalarındaki kriz bilindiği gibi emperyalist siyasal ve sosyal egemenlik sistemini ağır bir şekilde sarsmıştır. Tüm etraflı çabalara rağmen bugüne kadar hâlâ pratik bir çıkış yolu bulunmuş değildir. Bu durum devlet-tekelci düzenleme teorisi ve politikasını da haliyle bir krize sokmuştur. Keynes'in damgasını taşıyan düzenleme politikası açısından yetmişli yıllarda iyice görülmüştür ki, bu politika kapitalist toplumsal yeniden üretim sürecinin periyodik hareketini de aşan *uzun süreli etkin olan faktörlere* ancak ya da hiç ulaşamamıştır. Böylece toplumsal yeniden üretim sürecinin giderek keskinleşen ve karmaşıklaşan koşullarında son derece etkisiz kalmıştır. Keynes ve taraftarları yetmişli yılların daha ilk başlarında, ama özellikle de yetmişlerin ortalarındaki kriz boyunca ve sonrasında giderek artan bir şiddetle etkin siyasi çevrelerin, hatta bizzat burjuva iktisatçılarının artan eleştirileriyle karşılaşmışlardır.

Keynes'in ekonomi teorisini eleştirel biçimde irdelerken ve teori tarihi açısından değerlendirirken şuna dikkat etmek gerekir: Bu iktisat teorisi sistemi, tıpkı burjuva ekonomi politiğindeki diğer sistemler gibi başından beri burjuva iktisatçılarının da tepkisiyle karşılaşmıştır. Keynes ve izleyicilerinin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlıca eleştiricileri, aslında sadece biraz değişik düzenleme politikasını savunan Henry Hazlitt ve Albrecht Forstmann'dı.

Devlet-tekelci düzenleme politikasının bu biçiminde *göreliğin* ön plana çıkışı, onun önemsizliği ile bir tutulamaz. tam tersine, tekelci burjuvazi ve devletin ekonomik organlarındaki temsilcileri, kapitalizmin genel krizinin bugünkü ağırlaşan koşullarında sırf bütçe politikalarıyla ve tek tek konjonktür önlemleri ile toplumsal yeniden üretim sürecini yeterince etkilemenin mümkün olmayacağını görmektedirler. Emperyalist sistemin temsilcileri için şu an yanıt bekleyen soru şudur: Hangi başka ya da hiç olmazsa *ek* araçlar bulunsun ki, sosyalist ekonominin dünya çapındaki atağı ve çağımızda alabildiğine zorlanan bilimsel-teknik ilerleme koşullarında, gelişmekte olan ülkelerin emperyalist boyunduruktan kurtulma, ekonomik bağımsızlığa kavuşma çabaları da gözününde bulundurularak, emperyalist sistemin gitgide keskinleşen çelişkilerine karşı konulabilsin. "Keynesçi Yeni Makroekonomi" örneğinde Keynesçilerin günümüzde bu soruya yanıt verme çabalarının sonucu, yarattığı olanaklar ama aynı zamanda içinde bulunduğu sınırlar ana hatlarıyla gözler önüne serilmiştir.

Geschichte der Poltischen Ökonomie
ed. Herbert Meissner, (1985) adlı kitaptan özetlenmiştir.

Keynesçilikten Yeni-Keynesçiliğe

Keynesçi teorinin geliştirilmesine daha 2. Dünya Savaşı sıralarında başlandı. Bu çabaların hedefi, teorinin kapitalist ekonomik temel içerisinde gerçekleşen değişikliklere ayak uydurmasını sağlamaktı. Bilindiği gibi o sıralarda kapitalizmin genel krizi ikinci aşamasına geçiyordu. Ayrıca ekonomik teorinin Keynes tarafından sadece bir varsayım olarak ortaya atılmış ya da ekonomik gelişim sonucu ilkesel önem kazanmış yanlarını ayrıntılı biçimde işlemek gerekiyordu. Bunun tipik bir örneği, ilkede statik olan teorinin artık koşulların dayattığı üzere dinamikleştirilmesidir. Teorinin bu yönde geliştirilmesi, Keynes'in ölümünden birkaç yıl sonra özellikle Anglosakson ülkelerinde gerçekleşti. L.R.Klein, Alvin Harvey Hansen ve diğerleri bunda önemli bir rol oynadılar. Sonradan Alman burjuva iktisatçıları da Keynes'in teorisinin bu inşa ve değiştirilmesi sürecine katıldılar. Bu bağlamda özellikle Andreas Paulsen ve Erich Schneider sayılabilir.

YENİ-KEYNESÇİLİĞİN ANA ÖZELLİKLERİ

Keynes'in teorisi, emperyalizmin ekonomik, siyasi ve sosyal temelindeki değişen koşullara ayak uydurmak zorundaydı. Keynesçiliğin Keynes'ten bu yana önemli ölçüde geliştirildiği ve bu arada teorinin büyük ölçüde değiştiğinden hareketle, bu iktisat teorisinin *Yeni-Keynesçilik* haline geldiği söylenebilir. *Yeni-Keynesçilik, tekelci devlet kapitalizminin değişen nesnel ekonomik koşullarına ve buradan kaynaklanan tekelci burjuvazinin, burjuva ekonomi politiğine yönelttiği taleplere uygun olarak geliştirilen ve değiştirilen Keynesçilik'tir.* Demek ki Keynesçilik ve Yeni-Keynesçilik arasında bir kopukluk ya da karşıtlık yoktur. Yeni-Keynesçilik, Keynesçi teoriyi daha ileri götürerek, tekelci burjuvazinin 2. Dünya Savaşı'ndan sonrası beklentilerini, hem devlet-tekelci düzenlemenin özelde ekonomi teorisi açısından temellendirilmesi, hem de burjuva ekonomi politiğinin ideolojik savunusu bakımından yanıtlamaya çalışır. Yani, Yeni-Keynesçiliğe varan gelişme, teorinin kendisinden değil, kendi maddi temelindeki nesnel süreçlerden kaynaklanmaktadır.

Keynesçi ekonomi teorisinin Yeni-Keynesçiliğe doğru gelişimi iki yönde oldu. *Bir;* Keynesçi ekonomi-politik teori önemli bakımlardan *genişletildi.* Burada sözkonusu olan, toplumsal yeniden üretim sürecinin devlet-tekelci düzenlemesinin ekonomi-politik teorilerle desteklenmesi açısından önem taşıyan sorunlarıdır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesçi ekonomi teorisi kapsamında burjuva büyüme teorisi geliştirilmiştir. Bu teori, ancak ellili yılların ortalarından itibaren "neoklasik düşünce birikimi"nin de katılmasıyla Keynesçi varsayımdan daha da geniş çapta bir gelişme göstermiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra burjuva ekonomi politiğinde Keynesçi temelde büyüme teorisinin araştırılması konusunda Harrod, Domar ve Kaldor'un isimleri sayılabilir. Devir teorisi, gelir ve dağıtım ile istihdam teorisinin araştırılmasında gözle görülür bir canlanma olmuştur.

Keynesçi kategoriler sistemine dayanan büyüme teorisi kavramları, kapitalist toplumsal yeniden üretim sürecinin belli fonksiyonel bağlarını ele almaktadır. Bu modellerde tek büyüme etkeni olarak, sermaye yatırımlarının rolü vurgulanmakta ve belli koşullara uyulması halinde birikim ve gelir oluşması arasındaki bağ gösterilmektedir. Oysa bu bilgiler bilimsel yeniden üretim teorisi tarafından çoktan işlenmiş ve ortaya çıkarılmıştır. Yeni-Keynesçi büyüme modelleri yıllar boyunca özüne dokunulmadan çeşitli ayrıntılarıyla değiştirildi. Yani toplumsal yeniden üretim sürecinin *nedensel* ilişkilerini açıklayamamak ve sadece yatırımları bir büyüme etkeni olarak kabul ederek, ekonomik büyümenin çok basit bir modelini savunmak olan temel eksiklikleri aynen kaldı. Keynesçi teorinin geliştirilmesinde bir önemli konu da devletin ve onun düzenleyici işlevinin gözönüne alınmasıyla ilgilidir. Bu şekilde, tekelci burjuvazinin her gelişme aşamasında ulusal gelirin yapısını anlamak ve etkilemek için elinin altında kullanışlı araçlar bulundurma isteği de karşılanmış olacaktır.

Çağdaş burjuva ekonomi istatistiğinin bir kolu olan ve tamamen Keynes'in geliştirilmiş gelir denklemlerine dayanan *ulusal ekonomi ile ilgili toplam hesaplar* sistemi ile bu makroekonomik ilişkiler doğrulanmaya çalışılmaktadır. Hiç kuşkusuz böylece devletin ve tekelci burjuvazinin elinin altında toplumsal yeniden üretim sürecinin somut gelişimi hakkında önemli ayrıntıları içeren bilgiler bulunmaktadır. Ne var ki bu sürecin iç yasallıkları ve çelişkileri ortaya çıkarılmamaktadır.

İki; Yeni-Keynesçiliğin bir özelliği, Keynes tarafından savunulan bir dizi görüşün *artık kabul edilmemesi*

ya da iyice değiştirilerek benimsenmesidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerin kapitalizmin aleyhine gelişen sosyal sistemler arası rekabete ve bizzat kapitalist ülkelerde sınıf güçlerinin durumu nedeniyle, Keynes'in bazı dogmalarını savunmayı sürdürmek akıllıca bir iş olmaktan çıktı. Örneğin Keynes'in savunduğu, kapitalist ekonomik sistemin canlılığını yitirdiğini söyleyen Durgunluk (Stagnation) Teorisi terkedildi. Gene psikolojik etkenler denilen şeylerin somut varlık biçimleri hakkındaki Keynes'in varsayımları, örneğin tüketim fonksiyonu, tasarruf fonksiyonu ve diğer bazılarının nasıl geliştiği konusunda burjuva iktisatçıları farklı görüşler öne sürüyorlar.

Demek ki Yeni-Keynesçilik temelde Keynesçilikten farklı bir olgu değil. Her ikisi de burjuva vülger iktisadını temsil ediyor. İlki, bu iktisadı, kapitalizmin genel krizinin ileri bir aşamasında ve burjuva ekonomi politiğinin devlet-tekelci düzenleme teorisi gibi özel bir alanında bu aşamanın doğurduğu tüm sonuçlarla temsil ediyor. Seksenli yılların ilk yarısında Keynes taraftarları ise "Keynesçi Yeni Makroekonomi" kavramı altında birtakım çabalarda daha bulundular. Devlet-tekelci düzenleme teorisinin Keynes'in adını taşıyan bölümünü, sermaye değerlendirmenin gitgide zorlaştığı ekonomik ve sosyal koşullara uydurma amacını güttüler.

Bunun ötesinde "Keynesçi Yeni Makroekonomi"'nin şu görevi var: Daha yetmişli yıllarda kendini gösteren, çağdaş burjuva ekonomi politiğinin neoklasik kolu karşısında Keynesçi teorilerin gerilemesini durdurmak ve Yeni-Keynesçiliğin devlet tekelci düzenleme politikasının somut biçimlenmesi üzerindeki etkinliğini yeniden arttırmak. Yani, Keynes'in teorisini eskisinden daha fazla, gerçeklere uyarlanacak biçimde geliştirmek.

"Keynesçi Yeni Makroekonomi" nin özü dengesizlik önermesi denilen önermedir. Bununla, kapitalist ekonomide gerçekten var olan dengesizliklere ayak uydurulmuştur. Bilindiği gibi kapitalizmin genel krizinin derinleşme sürecinde ve özellikle yetmişli yıllardan bu yana özel olarak kapitalizmin genel ve periyodik krizinin içiçe geçmesi çerçevesinde kapitalist yeniden üretim sürecinin orantısızlığı önemli ölçüde artmıştır. Keynes'in bugünkü taraftarları, onun ekonomi politik ana yapıtında geliştirdiği dengesizlik önermesine yeniden sarılıyorlar. Böylece sırf onun öğretisini canlandırmakla kalmayıp, kapitalizmin çelişkilerine, sistemi stabilize etmek anlamında daha gerçekçi bir açıdan karşı koymak istiyorlar. Bunu seksenli yılların ilk yarısındaki en tanınmış Keynesçilerden James Tobin örneğinde açıkça görmek mümkün. Tobin, Keynes'in dengesizlik teorisini savunuyor ve bunun da ötesinde Keynes'in öğretisindeki yeniden üretim teorisi ile ilgili önemli yanları geliştirmeye çalışıyor. Sözkonusu olan, ilk planda, burjuva ekonomi politiğinde şimdiye dek yeterli bir yanıt bulamamış toplumsal yeniden üretim sürecinin maddi ve mali çevresi arasındaki bağıntı sorunu, yani sermaye piyasasının nasıl işlediğinin ayrıntılı analizi ve sermaye ile mal piyasaları arasındaki bağlantılardır.



Rockefeller: "Hiç bakmıyorsun tröst devrine. Ne hoşsun küçük devlet!"
Horace Taylor (ABD)

Yeni-Keynesçiliğin bugün gözlenen, sermaye değerlendirmenin gitgide karmaşıklaşan koşullarına ayak uydurma çabaları eleştirel açıdan değerlendirilirse, görülen şudur: Bu çabalar gerçeğe yakın da olsa sadece kısmi ve tek tek noktaları kapsayan bir özellik taşımaktadır. Üretim ve maliyet alanında gerçekleşen süreçlerin ilkesel olarak yeni bir açıklaması getirilmemiştir. Yani burada da burjuva vülger ekonomisinin sınırları aşılmamıştır.

Keynesçilikten Yeni Keynesçiliğe olan gelişim, bugünkü burjuva ekonomi politiğindeki özel bir gelişim eğilimi ile bağlantılıdır. Yeni Keynesçi görüşler, bugünkü burjuva ekonomi politiği içinde kapitalizmin toplumsal yeniden üretim sürecinin aşamalarını ve bu sürecin devlet tekelci düzenlemesini inceleyen tüm teorilere ağırlıkla damgasını vurmuştur ve vurmaktadır. Burada sözkonusu olan özellikle Büyüme, Devir, Konjonktür, Gelir, Dağılım ve İstihdam teorileridir.Bunun da ötesinde Yeni-Keynesçilik, sadece bugünkü burjuva ekonomi politiği içinde kalan tek tek sorunları ele alan öğretileri etkilemekle kalmaz. Etkisi bazı toplumsal kavramlara da uzanır. Örneğin Galbraith'in "endüstri toplumu" görüşü Yeni-Keynesçi ekonomi-politik düşüncelerden uyarlanmıştır. Yeni-Keynesçi teorinin yaygın etkisiyle bu görüş, günümüz burjuva ekonomi politiğinin tüm sistemi içinde yerini almıştır.

"SOL" KEYNESÇİLİK

Keynes'in ekonomi teorisinin yaygınlaşması ve etkinliğini arttırması sürecinde, bu görüşün taraftarları arasında tek tük de olsa, Keynes'in ve hatta Yeni-Keynesçiliğin teorik önermelerinden ve türetmelerinden yola çıkıp, sözkonusu ekonomi politik sistemin özellikle asalak tüketimin onaylanması, silahlanma ekonomisinin dayatılması gibi gerici vargıları *desteklemeyenler* çıkmıştır. Bu "Sol"-Keynesçiler, teoriden çıkarılan

mik bir güç olarak görülmektedir.

Dört: Keynes ve takipçileri, burjuva ekonomi politiğini eski *mikroekonomik* yöneliminden, yani tek tek ekonomik süreç ve oluşumların incelenmesine yönelmekten, *makroekonomik* analize, toplumsal yeniden üretim sürecini bir bütün olarak ele almaya götürmüşlerdir.

Özetle, Keynesçilik alışılmamış bir yaygınlık ve derin bir etkiye sahip olmuştur, çünkü, Keynesçi öğreti... çağının diğer burjuva ekonomi teorilerinden farklı olarak, derin çelişki ve bunalımlarla sarsılan devlet-tekelci kapitalizmini, ekonomik ve politik temellerine dokunmaksızın bir devlet-tekelci önlemler sistemi geliştirmiş, bunun teorik dayanağını yaratarak onu çöküşten kurtarma ve hayatiyet kazandırma yolunda etraflı bir çaba ortaya koymuştur. Keynesçilik bu çabasında, kendisinden önceki vülger burjuva iktisadından farklı olarak, kapitalist ekonominin güncel sorunlarına daha farklı nüanslarla yaklaşmaktadır. Bunun belli oranda gerçekçi bir yaklaşım olduğunu kabul etmek gerekir. Keynesçi iktisat teorisinin vülger niteliği, özel olarak sorunların burjuva vülger iktisadının kategorik sistemine ve metodolojisine ilkesel bağlılık temelinde ele alınmasında kendini gösterir. Bu, vülger iktisadın bazı dogmalarının özellikle de genel kriz aşamasındaki kapitalizm koşulları ile açıkça çelişenlerinin *artık kullanılmamasını* dışlamaz. Böylece, örneğin üretim fazlalığının doğurduğu krizlerin ilkesel olarak ortaya çıkamayacağını söyleyen Say'ın Gerçekleşme Teorisi tartışılır hale gelir. Say'ın dogması, Keynes'in ana yapıtı yayınlanmadan yaklaşık 70 yıl önce Marx tarafından çürütülmüştür. (4)

Keynesçi iktisadın özeldeki *tarihi teorik kaynakları* hakkında şunu vurgulamak gerek: Keynesçiliğin temelini oluşturan, çeşitli biçimleriyle vülger burjuva iktisadıdır. Bu arada bilindiği gibi en geniş ifadesini Marjinal-Fayda Okulu'nda bulan öznel idealist metodolojinin benimsenmesi önemli bir rol oynamaktadır. Keynes, Malthusçu asalak tüketim kavramına da bir yakınlık duymaktaydı. Keynes otuzlu yılların başında İsveç'te faal olan ve devlet-tekelci düzenleme teorilerinin bir biçimini savunan Stockholm Okulu'nu da incelemişti. Biçimsel açıdan, ekonomi politikte burjuva iktisatçılarının dediğinin aksine, "Keynesçi bir devrim" den söz etmek doğru değildir. (5) Bu "devrim"in özü, vülger iktisadın öznel yöntemini devlet-tekelci kapitalizminin kimi yeni gerçeklerine kararlılıkla uygulamaktır.

Kısaca; *Keynesçilik, özünde, kapitalizmin genel krizi döneminde tekelci devlet kapitalizminin tüm ekonomik sorunlarına eğilen bir ekonomi-politik anlayışı temsil eder.* Makroekonomik yönelimi, ekonomiyi devlet-tekelci biçimde düzenleyecek bir aygıtın savunulmasına ve bu aygıtın daha da hassaslaştırılmasına temelde bir olanak yaratmıştır. Devlet bütçesine burada, özel bir önem verilir.

Tekelci devlet kapitalizminde ifadesini bulan tekeller ile devlet gücünün içiçe geçmesi, toplumsal yeniden üretim sürecinin düzenlenmesi alanında kendisini çok çeşitli biçimlerde gösterir. Somut tarihi koşullara bağlı olarak düzenlemenin biçim ve yöntemleri değişir. Bununla birlikte, ulusal gelirin dağıtımında önemli bir araç olarak devlet bütçesi, tekelci devlet düzenlemeleri sisteminde ön planda yer alır.

Keynes için görünüşteki çıkış noktası, *yüksek düzeyde bir istihdamın nasıl garanti altına alınacağı* sorusudur. Yani kapitalist düzeni değiştirmeden, kitlesel işsizliği ve bunalımları önlemek sorunudur. Bunun belirleyici koşulu olarak Keynes, tüm ekonomi açısından ödeme gücü yüksek bir talebin sağlama alınmasını, *etkin bir toplam talebin* var olmasını öngörür. Keynes kapitalist ekonomik sistemin temellerine dokunmak istemez. Bu nedenle de işsizlik ve bunalımlar kapitalizmin kaçınılmaz görüntüleri olduğundan ve tekelci devlet kapitalizmi koşullarında da ortadan kalkmayacaklarından Keynes'in ekonomi-politik ve teorik niyetleri tartışma götürür.

Tüm ekonomiyi kapsayan bir çerçeve içerisinde istihdam düzeyi sorunu, bilindiği üzere, tüm toplumsal üretimin ve ulusal gelirin ne çapta olduğuna sıkı sıkıya bağlıdır. Yani Keynes esasında tüm toplumsal ürün ile ulusal gelirin hangi düzeyde üretileceği ve yeniden üretileceği sorununu ortaya koymaktadır. Düşüncesinde çıkış noktası aslında tamamen gerçekçidir. Etkin toplam talep dediği şeyi belirleme düşüncesinin ardında yatan tüm toplumsal ürünün gerçekleştirilmesi sorunundan başka bir şey değildir. Ancak gerçekleştirme bilindiği gibi tüm toplumsal sermayenin kendini yeniden üretme sürecinde en karmaşık aşamadır. Burada *özel kapitalist üretim koşullarında* ortaya konan tüm toplumsal ürün, *topluma gerekli üretim* biçiminde kendini göstermelidir. İşte bu aşama, kapitalist biçimde üretilen malların "salto mortale" (ölüm parendesi) aşamasıdır. Demek ki, Keynes bir yandan kapitalist yeniden üretim sürecinin gerçek görüntülerine eğilmekte, diğer yandan kendi sınıfsal konumu ve bunun bir sonucu olarak burjuva vülger iktisadının dogmalarına bağlı kalması nedeniyle bu görüntülerin nesnel nedenlerine inememektedir.

KEYNESÇİ EKONOMİ TEORİSİNİN ÜÇ PSİKOLOJİK ETKENİ

John Maynard Keynes'in ekonomi-politik görüşleri, öznel idealist biçimde belirlenen *psikolojik etkenlere* dayanır. Keynes tek tek kişilerin öznel davranışını, ekonomik kararlarını bu etkenlerin belirlediği görüşündedir. Ancak bilindiği gibi insanların ekonomik davranışlarını belirleyen, toplumsal yeniden üretim sürecinde aldıkları yerdir. Öznel tavır *öncelikle* nesnel ekonomik koşullara bağlıdır. Örneğin kapitalist bir işadamının ekonomik kararları kriz zamanında başka, işler iyi gittiği zaman başka olur. Halbuki bu insanın psikolojisi değişmemiştir.

Keynes'in öznel idealist düşünceleri, yani önemli ekonomik olgularda ve süreçlerde kapitalist toplumdaki kişilerin psikolojik olarak belirlenen öznel kararlarını belirleyici görmesi, ekonomik yasaların nesnelliğini kabul etmemesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Her ne kadar ekonomi politik öğretisinde kapitalist yeniden üretim sürecinin belli nesnel süreçlerine, ilişkilerine ve yasallıklarına değiniyorsa da, bunları öznel idealist bir temele dayanarak açıklamaktadır.

Keynes, burjuva ekonomi politiğinin Stockholm Okulu'na dayanarak, ödeme gücü olan tüm talebin ve dolayısıyla istihdam ve üretim düzeyinin de belirlenmesinde *tüketim eğilimini, sermayenin marjinal verim yeteneğini* ve *likidite eğilimini* temel etken olarak görür. Bu etkenler herşeyden önce toplumsal yeniden üretim sürecinin gerçek olgularına dayanmaktadır: Ortada bir tüketim vardır, sermaye kendini değerlendirmekte-

dir, ("sermayenin marjinal verimliliği" sözünün ardında, kâr amacıyla yatırılan sermaye gerçeği vardır) ve insanların nakit para sahibi olmaya (likidite) belli bir eğilimi bulunmaktadır. Ne var ki Keynes'in öznelci tavrı bu kategorilerin gerekçesini tek tek kişilerin öznel kararlarının psikolojik belirlenmesine bağlamakta yatmaktadır. Bu nedenle bu üç etken, sık sık Keynesçi öğretinin psikolojik etkenleri olarak da adlandırılır. Tek tek ele alacak olursak:

Tüketim eğilimi, Keynes'e göre güya psikolojik bir yasa tarafından belirlenmektedir. Buna göre, insanların gelirleri arttıkça tüketimleri de artmakla beraber,bu artış gelirdeki artış kadar olamaz. Tüketilmeyen artış oranı biriktirilir. Matematik olarak "tüketim fonksiyonu" diye tanımlanan "tüketim eğilimi", yine psikolojik olarak belirlenen *tasarruf eğilimi* (tasarruf fonksiyonu) ile tamamlanır. Bu şekilde, varolduğu kabul edilen bu psikolojik yasaya dayanarak Keynes, tüketim talebinde sürekli bir açık olduğu sonucuna varır. Ne var ki, böyle bir "yasa"yı tasarlarken, tamamen yanlış bir şekilde, kapitalist üretim koşullarında tüketimin tarihi ve somut olarak nasıl yapıldığını gözardı etmektedir. Bilindiği gibi, ulusal gelir, kişisel ya da üretici tüketim için bir fon olarak, ücret, kâr ve ranta ayrılır. Bu şekilde işçi sınıfının tüketimi değişken sermaye ile sınırlıdır ve uzun vadede bu fondan ağırlıklı bir tasarruf oluşamaz. İşçi sınıfı ve diğer emekçi katmanların tasarrufları, kendi çalışmalarından kaynaklanan gelire dayanır ve olabilecek acil durumlar (işsizlik, hastalık vs.) karşısındaki mali endişelerinden ya da pahalı tüketim malları alabilmek amacıyla para biriktirmelerinden kaynaklanır. Buna karşılık, kapitalistlerin temelinde kâr yatan "tasarruf eğilimi"ne öncelikle birikim (akümülasyon) zorunluluğu damgasını vurur. Keynesçi "tasarruf eğilimi" kategorisi, tasarrufçuluğunun burjuvazinin ekonomik iktidar mevzilerinin temelini oluşturduğu görüntüsünü vermektedir. Oysa Marx, böyle bir görüşün çarpıklığını Nassau W.Senior örneğinde önceden ortaya koymuştu.

Demek ki, Keynes'in "tüketim eğilimi" kategorisi ile bağıntılı olarak değindiği genel bir psikolojik "yasa" sözkonusu olamaz. Halbuki Keynes, bu "yasa"dan yola çıkarak tüketim talebinde büyüyen bir açık olduğu sonucuna varmaktadır. Bu açık, ona göre, ödeme gücü olan tüm talebin garanti altına alınması açısından, ancak yatırım faaliyetinde o oranda bir artış, ya da üretici olmayan ve asalak bir tüketimle karşılanmalıdır. İşte bu asalak tüketimi teşvik etme ve propagandasını yapma konusunda Keynesçi ekonomi-politik teoride, burjuva vülger iktisadının ilgili öngörülerine çok sayıda atıf bulunmaktadır. Gene aynı bağlamda, Thomas Robert Malthus gibi burjuva ekonomi-politiğine asalak tüketimin savunucusu olarak geçmiş vülger iktisatçılar hakkında övgü dolu sözler yer almaktadır. Bugünkü Keynes taraftarları, özellikle silahlanma ekonomisini bu görüşlerle savunmaktadırlar.

Keynes'in görüşüne göre, *yatırım eğilimi* için de özel psikolojik "yasalar" geçerlidir. Kapitalizmde yatırım faaliyetini belirleyen gerçek etkenler ise ortaya konmaz. Keynes, her ne kadar bu bağlamda faiz oranını ve *sermayenin marjinal verimliliğini* (bundan yaklaşık olarak sermayenin ortalama kâr oranı anlaşılmalıdır) de anmakta ve belli bir gerçekçilik göstermekte ise de yatırımları neyin belirlediği konusunu hâlâ yanıtsız bırakmaktadır. Bunun nedeni de şudur: Kapitalist üretim ilişkileri içinde yatırım faaliyeti öncelikle sermayenin değerlendirilme koşullarına bağlıdır, bu koşullar ise kriz periyodunun o andaki aşamasından etkilenir. Yani yatırımları işverenin psikolojik temele dayalı eğilimleri değil, toplumsal yeniden üretim sürecinin somut ekonomik koşulları belirler. Keynes'in kapitalist girişimcilerin yatırım faaliyetinde belirleyici olarak gösterdiği "sinirsel durum, isteriler, hatta hazım durumu ve hava koşulları" gibi unsurlar, olsa olsa onun vülger ekonomik tavrını bir kez daha kanıtlar.

Yatırım teorisi ile Keynes'in üçüncü psikolojik etkeni olan *likidite eğilimi* sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. Keynes, insanlarda likiditeye karşı ancak psikolojik olarak açıklanabilecek bir hoşlanma duygusu ("eğilim") olduğundan yola çıkar. Bu konuyu da kapitalizmdeki somut sınıf ilişkilerinden soyutlar. Likidite karşısındaki tavır, kişinin sosyal konumuna, burjuvazininki ise somut periyodik duruma bağlıdır. Nakit para tutma konusundaki psikolojik tavır, kapitalist kriz döngüsünün anlık aşamasına göre değişir.

Keynes "likidite eğilimi" etkeni ile insanların nakit paradan hoşlandıklarını ve böylece para şeklindeki sermayenin yatırımlardan çekildiğini kabul eder. Ancak yatırımlar, yukarıda da belirtildiği gibi, sermayenin marjinal verimliliği ve faiz haddinin düzeyi ile belirlenir. Faiz oranı açısından Keynes'in bu alandaki görüşlerinin daha derin bir analizi şunu gösterecektir; faiz oranının yüksekliğini belirleyen etken, Keynes'e göre "likidite eğilimi" ve tedavüldeki para tutarıdır. Böylece faiz sorunu belki belki parasal (moneter) bir olgu olarak açıklanmakta,ancak faizin ve faiz oranının öncelikle yeniden üretim süreci, paranın değişimi ve ulusal gelir dağılımından kaynaklanan kategoriler olduğu dikkate alınmamaktadır. Keynes'e göre, "likidite eğilimi" sonucu banka ve tasarruf sandığı hesaplarından nakit paranın uzak tutulması ile faiz oranlarının yükseltilmesi eğilimi doğmakta, bu da yatırım faaliyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Halbuki para miktarının düzenlenmesiyle faiz oranının hareketi etkilenebilmelidir. Kuşkusuz, merkez bankası politikası aracılığıyla bu bir noktaya kadar olanaklıdır. Kapitalist ülkelerde de bu politika güdülmektedir.

Özetleyecek olursak, Keynes içiçe geçen bir "psikolojik etkenler" sistemi kurmuş ve ekonomik politik görüşlerinin temeline bunu oturtmuştur.

Dipnotlar

(1) **I.G.Bljumin,** *Die Krise der modernen bürgerlichen politischen Ökonomie,* **Berlin 1962 , s.306-307.**

(2) **Alfred Bönisch / Jan Isa,** *Keynes oder Friedman?,* **Berlin 1978, s.57-58.**

(3) **Keynes şöyle demektedir:"Böyle bir öğretiyi (bilimsel sosyalist teoriyi), çamuru balığa yeğleyen, yontulmamış proletaryayı, tüm hatalarına rağmen hâlâ yaşamın değerlerini temsil eden ve tüm insani yetkinliklerin ürününü bağrında toplayan burjuvazi ve aydınların üstüne çıkaran bir görüşü nasıl kabul edebilirim?" (Keynes, Politik und Wirtschaft,** *Männer und Problemic,* **Tübingen, Zürich 1956., s.237-238)**

(4) **Marx,** *Theorien über den Mehrwert,* **Tüm Eserler Alm. baskısı cilt 26.**

(5) **Örneğin L.R.Klein,** *The Keynesian Revolution,* **New York 1954.**

Çokuluslu Tekeller Ve Latin Amerika'da Eğitim

Meksika'da sürgünde yaşayan Şili'li eğitimci Alberto Texier'in Teachers of the World (S.1/1985)'te yayınlanan, özetleyerek sunduğumuz aşağıdaki yazısı "Chicago Boys" reçetelerinin Latin Amerika'da toplumsal yaşam ve eğitim üzerindeki yansımalarını örneklemektedir.

Neo-liberal "hür teşebbüs"ün günümüzdeki baş temsilcisi, ABD Başkanı Ronald Reagan'ın ekonomik danışmanı ve "Chicago School"dan yetişen tüm bir kuşak iktisatçının ve Latin Amerikalı "Chicago Boys"ların babası Milton Friedman ne kadar gurur duysa haklıdır. Latin Amerika'nın başına bela olan diktatörlüklere ekonomik teorilerini, adını ve "okulunu" bahşeden ta kendisidir.

Ne ki, Milton Friedman'ın teorileri, öğrencilerinin elde ettiği sonuçlarla karşılaştırıldığında, "hür teşebbüs"e dair fikirleriyle sağladığı doruğa varan ünü gölgelenmektedir.

Bu sonuçlar tam anlamıyla ve herkesçe bilindiği üzere bir fiyaskodur: Uruguay, Şili ve Arjantin, tarihlerinde görülmedik bir yıkımın içine çekilmişlerdir.

Politikalarını uygulamak üzere askeri diktatörlükler Latin Amerika'da, yine ithal malı ek bir "doktrin" den yararlanmaktadırlar: "ulusal güvenlik doktrini". Savunmasız halka karşı ordularını ve diğer baskı araçlarını sevketmekte; boyun eğmeyenler tutuklanmakta, işkence görmekte ve ülke dışına sürülmektedir. Dahası, yakalanan binlerce yurttaşın, "ortadan kaybolduğu" korkunç bir soykırım gerçekleştirilmektedir.

"Kaybolanlar"ın sayısı Arjantin'de 30 bini, Şili ve Uruguay'da 2500'ü aşmıştır.

Milton Friedman'ın tatmin olduğu söylenebilir. Teorisi ancak böylesi baskı koşullarında serpilip gelişebilir ve "hür ekonomi" cenneti ancak böylesi baskı koşullarında yaratılabilirdi.

Friedman'ın "Chicago Boys"ları büyücü çırağı diktatörler, Uruguay, Arjantin ve Şili'yi yönetirken "uygun" koşullardan yararlanmak için ellerinden geleni yaptılar. Herşeyi özel girişime teslim edip, Friedman'ın muzaffer bir edayla söylediği gibi, "şok tedavisi" uyguladılar. Tabii, kapılar akla gelen tüm ürünlerin ithaline açıldı ve "serbest rekabete" hayli fırsat tanındı.

Çokuluslu tekellerin en düşük ücreti vererek Hong Kong, Güney Kore ve Tayvan'da ucuza ürettikleri mallar Uruguay, Arjantin ve Şili piyasalarını doldurdu. Çokuluslu tekeller sanki cennet bulmuşlardı.

"Serbest rekabet" mi? Bu dev işletmelerle, onların, Uruguay, Arjantin ve Şili gibi ülkelerin sınırlı üretim kapasitelerini kat kat geçen üretimleriyle kim rekabet edebilirdi?

Guatemala eski devlet başkanı Juan Jose Arevalo'nun dediği gibi, bir kez daha büyük balık küçük balıkları yuttu. Görüldü ki, ister üniformalı olsun, ister olmasın, "Chicago Boys", özel teşebbüs buldozerlerinin tüm ekonomiyi ezip geçerek kendine yol açmasından yanadır. Friedman doktrinine göre, bu ülkelerde devlet ve tüm ekonomi "yaşama kabiliyeti" gösterebilmelidir.

Bu ülkelerde tüm ulusun çaba ve fedakarlığıyla kurulan kamu işletmeleri satılığa çıkarıldı ve yok pahasına satıldı. Limanların, demiryolların ve diğer hizmet dallarının işletmeciliği, özel şirketlere devredildi. Bu işletmeleri "kâra geçirmek" için, çalışanların sayısı azaltıldı. İşten çıkarmalar hızla sürdü. Aynı şekilde, maliyetleri kısmak gerekçesiyle devlet memurlarının sayısı azaltıldı. İşsizlik tahayyül edilemeyecek boyutlara ulaştı: Çalışan nüfus içerisinde her üç kişiden biri işsizdir. Buna rağmen işletmele-





Friedman'ın yarattığı «Hür ekonomi cenneti»nin iki yüzü!..

rin özel teşebbüse devri faaliyetleri sürüyor.

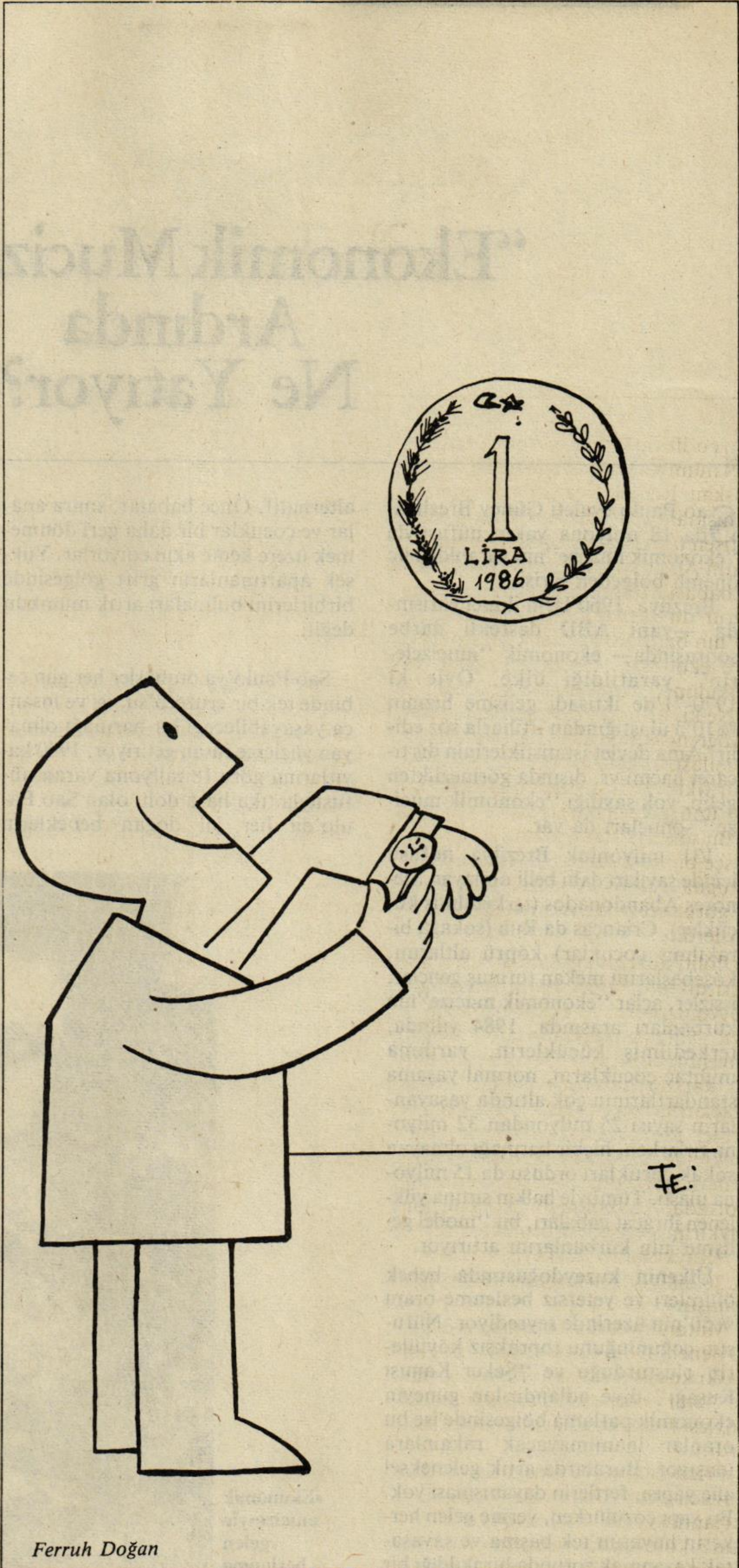
Bu kez sıra eğitime gelmişti. Eğitim de "özel girişime" teslim edilmeliydi. Bunun izahı şu şekilde yapıldı: Özel şahıslar işi daha iyi ve daha ucuz maliyetle yürütürler!

Derken yeni "işverenler" boy göstermeye başladı, özel üniversiteler, okullar, liseler açıldı. Devlet okulları giderek yerel yönetimlerin kontrolüne girdi ve bu durum zaten yetersiz olan yerel yönetim bütçelerine ağır yük getirdi. Bu defa, yerel yönetimler, işverenlere dönüştüler ve maliyetleri düşürmek adına sınıflardaki öğrenci sayısı hızla artarken, öğretmenlerin sayısı hızla azaldı. Daha sonra okutulan ders sayısı azaltıldı. Bu şekilde eğitim sistemi tahrip edildi, düşük maaşla çalıştırılmak üzere yeni mezunların istihdamına hız verilirken, "hür teşebbüs"ün bu gayreti sonucu işsizlerin sayısı daha da arttı.

"Chicago Boys"ların eğitime yönelik politik amacı, halkın bilgi düzeyini düşük tutmayı; onların sosyal olaylarla ilgili olarak bilgilenmelerini ve toplumun ekonomik ve sosyal oluşumu ve gelişimini belirleyen yasaları kavramalarını önlemeyi hedef almaktadır. Yine "Chicago Boys"un isteği, kollektif gelişmeyi amaçlayan bilinçlenmeyi önlemektir. Halkın büyük çoğunluğu yalnızca makineleşmiş bir halde, her gün artan monotonlukla aynı işleri tekrarlamasına yarayacak kadar bilgi sahibi olmalıdır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeye ise ancak "serbest ekonominin" baş çıkarcıları çokuluslu tekellerin kârına hizmet ettiği ölçüde izin vardır.

"Usta"larının izinden sadakatle giden ve faşist süngülerle korunup, faşist teröre eşlik eden "Chicago Boys" kendi hayali ekonomik modellerini tanıttılar: "Hür teşebbüs".

Her sosyo-ekonomik yapının temelindeki ekonomik model, toplumun üstyapısını değiştirmede önce ideolojik yapıyı —hepsinden önce eğitim yapısını değiştirmeye yönelir. İşte, Şikago Üniversitesi dahil çokuluslu şirketlerin binalarında düşünülmüş ekonomik modelle Amerika'nın güney ucunda uygulanan eğitim sistemi de böylesine birbirine yakındır. Sözde "serbest ekonomi" yıllardır Uruguay, Arjantin ve Şili'nin gelişmesini engellemiştir. Onun yapışık kardeşi eğitim-öğretim modeli ise bu ülkelerin halklarının idrakını yok etmeye çalışmaktadır, ama başaramayacaktır. •



Ferruh Doğan

"Ekonomik Mucize"nin Ardında Ne Yatıyor?

Sao Paulo eyaleti Güney Brezilya'da 18 milyona yakın nüfusuyla "ekonomik mucize"nin yaratıldığı üç önemli bölgeden birisi.

Brezilya, 1960'ların ikinci yarısında —yani ABD destekli darbe sonrasında— ekonomik "mucizelerin" yaratıldığı ülke. Öyle ki 1970-71'de iktisadi gelişme hızının %10'a ulaştığından iftiharla söz edilir! Ama devlet istatistiklerinin dış ticaret hacmi vs. dışında görmezlikten gelip, yok saydığı "ekonomik mucize" sonuçları da var.

131 milyonluk Brezilya nüfusu içinde sayıları dahi belli olmayan Menores Abandonados (terkedilmiş küçükler), Crianças da Rua (sokağa bırakılmış çocuklar) köprü altlarını, köşebaşlarını mekan tutmuş gençler, işsizler, açlar "ekonomik mucize"nin kurbanları arasında. 1984 yılında, terkedilmiş küçüklerin, yardıma muhtaç çocukların, normal yaşama standartlarının çok altında yaşayanların sayısı 25 milyondan 32 milyona fırlarken, hiçbir barınağı olmayan sokak çocukları ordusu da 15 milyona ulaştı. Tümüyle halkın sırtına yüklenen ihracat çabaları, bu "model gelişme"nin kurbanlarını artırıyor.

Ülkenin kuzeydoğusunda bebek ölümleri ve yetersiz beslenme oranı %50'nin üzerinde seyrediyor. Nüfusun çoğunluğunu topraksız köylülerin oluşturduğu ve "Şeker Kamışı Kuşağı" diye adlandırılan güneyin ekonomik patlama bölgesinde ise bu oranlar inanılmayacak rakamlara ulaşıyor. Buralarda artık geleneksel aile yapısı, fertlerin dayanışması yok. Bu yapı çözülürken, yerine gelen herkesin hayatını tek başına ve savaşarak kazanmak zorunda bırakıldığı bir alternatif. Önce babalar, sonra analar ve çocuklar bir daha geri dönmemek üzere kente akın ediyorlar. Yüksek apartmanların grift gölgesinde birbirlerini bulmaları artık mümkün değil.

Sao Paulo'ya otobüsler her gün cebinde tek bir cruzero'su, işi ve insanca yaşayabileceği bir barınağı olmayan yüzlerce insan getiriyor. 1980 kayıtlarına göre 18 milyona varan nüfusuyla tıka basa dolu olan Sao Paulo'da her yıl doğan bebeklerin %14'ü yani ortalama 12 bin bebek daha bir yaşına basmadan ölüyor. Eyaletin kentleşmiş bölgelerinde 2,5 milyondan fazla insan barakalarda, kötü şöhretli "arı kovanları"nda ya da kırık dökük evlerde oturuyor. Bugün bilindiğine göre, 6,5 milyonluk çocuk nüfusun 1,2 milyonu kimsesiz, aç ve terkedilmiş olarak Sao Paulo sokaklarında yaşama savaşı veriyor. Ayrıca resmen yasaklanmış olmasına rağmen 12 yaşın altında çok sayıda çocuk kendilerini ve ailelerini geçindirmek için çalışmak zorunda.



«Ekonomik mucize»yle gelen beslenme

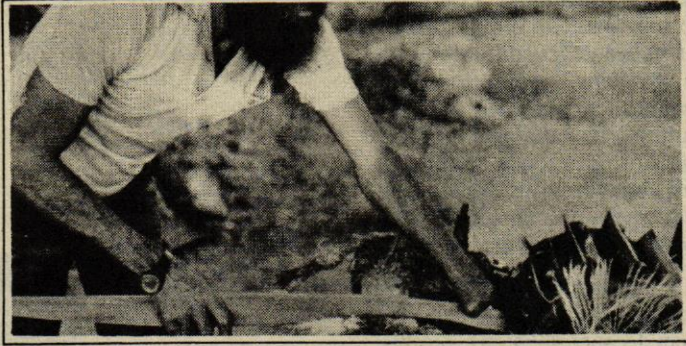
Kentin "porno prodüksiyonu" ile ünlü ve Çöp Ağızı diye anılan bölgesinde gece yarısından sonra yüzlerce çocuk, torbası 150 cruzero'ya çöp topluyorlar. Her öğle sonrası ağır el arabalarıyla çıkıp, sabahın erken saatlerinde eve dönebilen bu çocukların yaşları 6 ila 13 arasında değişiyor.

1976 Mayıs ayından beri FEBEM (Küçükleri Yetiştirme ve Sosyal Yardım Vakfı) Sao Paulo'da faaliyet gösteriyor. Amaç, geleceği olmayan çocukluğu kısaltmak! Ama esas gaye çocukları bu bir nevi yetiştirme yurtlarına depolayıp, sokakları temizlemek. Buralar rastgele bulunmuş çocuklar için geçici bir depo. Başka bir deyişle de, vuran, yaralayan, soygun yapan yani hiçbir gelişme şansı olmayacak gözüyle bakılan ama yetişkinlerin kaldığı hapishaneye de kapatılamayan çocukların hapishanesi. 1976'dan bu yana her sene o kocaman demir kapıdan giren çocukların sayısı hergün artıyor. 1984 yılında 107 bin çocuk getirildi. 1985 başından Şubat sonuna kadar ise 2095 çocuk...

Çocuklar buraya gelmek istemiyorlar, getirilenler de kaçmanın yollarını arıyorlar. Dayak, işkence günlük olaylardan. Burada dersaneler tahtasız, atelyeler malzemesiz, tıpkı potasız basket sahası, kapısız tuvaletler gibi. İşlemler hep aynı, "geliyorsun, ifaden alınıyor, parmak izi, numara verilip resim çekiliyor, soyunma, dezenfeksiyon duşu, FEBEM elbisesi ve dayak" diye anlatıyor küçük Antonio. Clouis ise 10 yaşında, ama 16 yaşında olduğunu iddia ediyor. Buraya en az 8 kere getirilmiş. Parmağını emmeyi yeni bırakmış 5 yaşındaki küçük bir kızı hırsızlıktan getirmişler. Yaralama suçundan getirilen Marcello 11 yaşında. Ve daha niceleri var.

3 Ocak 1984 tarihli mahalli Folka gazetesi, geçen yılın vahşi bilançosunu yayınladı. Bir önceki seneden 1500 fazlasıyla tam 2442 öldürme olayı, silahlı ya da silahsız 20 bin saldırı, ilk altı ayda 18 linç vakası. Mart 1983'ten Mart 1984'e silahlı çatışmada ya da polisin, çoğunlukla açıklandığı gibi "kaçmaya teşebbüs ederken" öldürdüğü 328 resmi cinayet. Kayda geçen 18 bin gencin adli vakası ise yetkililerin ifadesine göre yarım milyonluk "potansiyel suçlu" içinde mızrağın sadece görünen ucu.

Gene günlük gazetelerin birinde,



"Elleri Yiyen Makine"

Her yıl kuzeydoğu Brezilya'da kenevir makineleri yüzlerce insanı sakat bırakıyor. "Elimi kaybettiğim fikrine bugüne kadar alışabilmiş değilim" diyor bir kenevir işçisi. Lif ayırma makinesinin sadaka ya da eş-dost yardımıyla yaşayabilen 1500 kurbanı sakat kollarını kaldırarak selam veriyorlar. Bu 1500 sakatın sözcüsü Jose Neves Cordeiro şöyle anlatıyor: "Ben elimi, karım da parmaklarını aynı makineye kaptırdık. Küçük oğlumuz ellerimize ne olduğunu soruyor. Her gördüğünde, kenevir motorunu elleri yiyen makine diye gösteriyor."

Kenevir saplarını liflerine ayıran makine dakikada bin devir yapıyor. Çalışanlar tüm koruyucu önlemlerden yoksun. El ve kolların bıçağa kaymasını önleyecek koruyucu sistemler yok.

Eliodoro da Silva 1975'te böyle bir iş kazası geçirdiğinde 35 yaşındaydı: "Güneş doğmadan kalkıp, akşam hava kararana dek makinede aynı işi yaparız. Keneviri bıçak ağzına sürer, hemen tekrar geri çekeriz. Ellerimiz çoğu kez bitkinin özünden ıslanır, kayganlaşır. Herşey çok çabuk yapılmalıdır, çünkü akord çalışırız. Bir kaza olduğunda her şey o kadar çabuk olup bitmiştir ki, ne olduğu bile anlaşılmaz. Acı bile duymadan, kolundan sallanan kemik parçalarını ve fışkıran kanı gördüğümde çok şaşırmıştım. Hemen elimi aramaya başladım".

Brezilya yasalarına göre ancak hem sağ, hem sol iki elin birden kaybı halinde malulen emeklilik sözkonusu. "Tahsilimiz yok" diyor Silva ve devam ediyor: "Burada sadece tarım işi var. Bizse tek kolla çapayı nasıl tutabiliriz ki?"

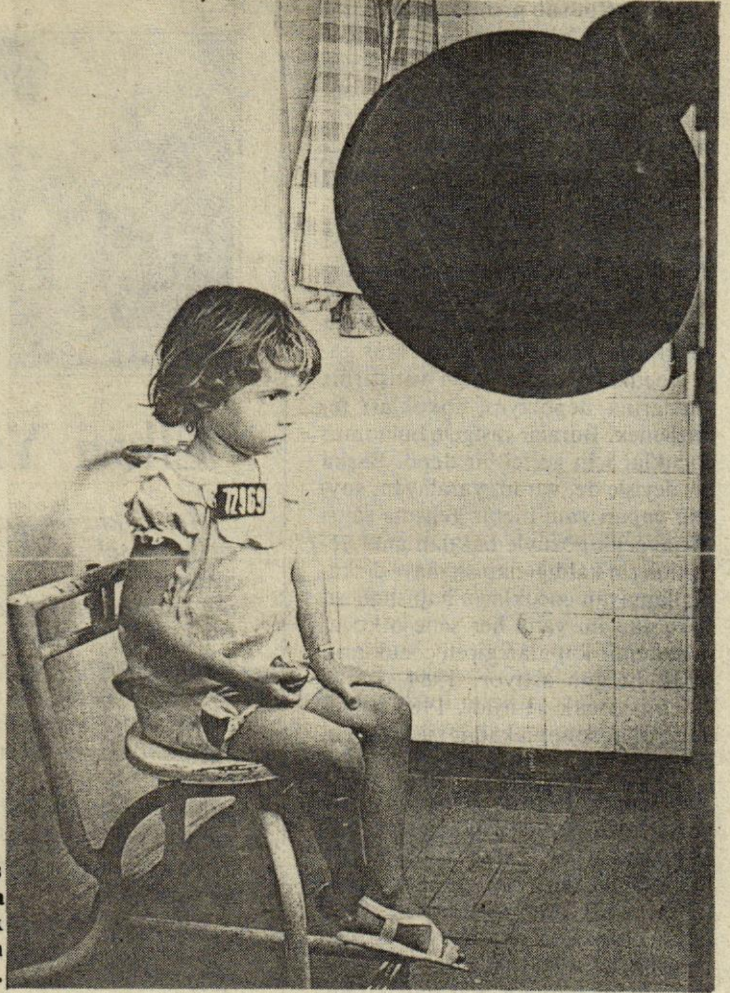
Brezilya dünyanın en büyük kenevir üreticisi. Bunun yarısı Bahia eyaletinin ürünü. Kenevir tarlalarının sahipleri bölgenin en zenginleri. Lif makinelerinde çalışanlar toprak sahiplerinin işçileri değil. Büyük toprak sahipleri sürekli tehkile kaynağı olan bu makineleri çalıştırdıkları kişilere taksitle satmayı tercih ediyorlar. Böylece işçiler görünürde küçük işveren oluyorlar, ama tümüyle büyük toprak sahiplerine bağımlılar. Böylece de sakatlanan işçi kendi işinde çalışıyor gözüktüğünden iş kazasından kendisi sorumlu oluyor ve tazminat isteminde bulunamıyor. Sadece Bahia bölgesinde en az beş bin makinede binlerce tarım-işçisi ayda yalnızca 30 bin TL. karşılığında bir para için hayatını ortaya koyarak çalışıyor, Brezilya'nın "ekonomik mucizesi"ne katkıda bulunuyor.

pek göze çarpmayan bir yerlerde ufak bir haber: 11 yaşındaki Edmilson Americo hastahanede ölmüş. Buraya kadar haber değeri bile olmayan bir ölüm, denebilir... Ama, Edmilson meyva çalıp kaçarken polis tarafından vurulmuş, hastahaneye getirilip bırakılmış dört gün sonra da ölmüş. Bir çürük elmayla insan hayatı, daha doğrusu yaşanmasına izin verilmemiş bir ömür eş değerde.

İstatistik Enstitüsü'nün Şubat 1985 hesaplarına göre 4.5 kg. fasulye alabilmek için 15 saat çalışmak gerekiyor. Şimdilerde asgari ücret 170 bin cruzero (ortalama 23.800 TL). Ama Sao Paulo'da yarım milyondan fazla emekçi bunun yarısını dahi kazanamıyor. Yine İstatistik Enstitüsü'nün hesaplarına göre 4 kişilik bir ailenin asgari geçim standardlarına göre ayda 800 bin cruzero'ya ihtiyacı var.

Uluslararası finans kuruluşlarının reçeteleri, paketleri ile yaratıldığı söylenen "ekonomik mucize", günde onlarca bebeğin çöp bidonlarına, metro-tren istasyonlarına, umumi tuvaletlere ve hastahane bahçelerine bırakıldığı, küçük kızların okul yerine porno ticarethanelerine gittiği, sokaklarında aç gezilip, açıkta yatılan Brezilya'yı yaratmış bulunuyor.

(Geo dergisinin Haziran/85 sayısından yararlanılarak hazırlanmıştır).



O, beş yaşında artık hırsızlıktan fişlidir...



«Elleri Yiyen Makine»!

Otomatik Bantlar ve "Manevi Değerler"

Japonya'da bir "21. Yüzyıl" modelinden sözedilir. Futuristler, gazeteciler, kompüter ve robot uzmanları, doktorlar, polisler vb. yaşamlarının her alanında böyle bir model fikriyle yoğruluyorlar. Yazarlar, TV programcıları, kalın kalın hükümet raporları, renkli dergiler ve broşürler, hep birlikte Japonya'nın bilimde ve teknik gelişmede sağlayacağı başarılardan, dünya ekonomi ve politikasında oynayacağı daha aktif bir rolden sözediyorlar; bazıları gelecek asrı "Japon yüzyılı" diye adlandırıyorlar.

Böylesine garip bir amaç, "Japon Yüzyılına" giden yolda ekonomik ve sosyal bakımdan engel teşkil etmesi muhtemel ve bu gelişmede esas rolü oynayacak olan milyonlarca kadın ve erkeğin ve Japon gençliğinin bu özel amaca göre biçimlendirilmesini de içermektedir.

Etkin propaganda merkezleri Japon gençliğinin egoizmine, nihilist eğilimlerine ve sosyal vurdumduymazlığına dikkat çekmekte ve bunu umulan gelecekteki gelişmeler için alarm veren bir tehlike olarak nitelendirmektedirler. Hükümetin yayınladığı bir "Beyaz Kitap"ta egosantrizm, sosyal sorunlara ilgisizlik, çalışmaktan kaçmak ve eğlenceye duyulan aşırı ilgi, genç neslin belirgin karakterleri olarak gösterilmektedir. Gençlerin %4'ünden daha azı yaşamlarını toplum hizmetine adamaya hazırken, sadece %25'i, çalışmayı hayatın anlamı olarak gördüğünü söylemektedir. Gençlerin %38'i, ne pahasına olursa olsun "zengin olmak" istiyor ve %43'den fazlası da "keyfince bir yaşam sürmekten" yana görünüyor. Bu sonuçları, aynı yaştaki dünya gençlerinin düşünce ve eğilimleriyle kıyaslayan Japon Hükümeti endişe verici sonuçlara ulaşıyor. Okullarda derslere yabancılaşma, işe karşı kayıtsızlık ve tahammülsüzlük gibi yönleriyle nefret edilen bir gençliğin oluşması Japonlara esas sorunun gençliğin eğitilmesi olduğunu düşündürüyor.

Savaş sırasında ve savaştan sonraki açlık yıllarında yeteri kadar acı ve yoksulluğa katlanmış olan büyüklerin, çocuklarını bir limonluk atmosferi içinde koruma altına alma eğilimleri, gençliğin bugünkü olumsuz eğilimleri için belli bir neden teşkil ediyor. Yaşamı ideal ve kutsal amaçlardan yoksun kılan bir kültürün denizaşırı ülkelerden gelen film-dans vs. gibi ithal öğelerle oluştuğuna dair tesbitlere de rastlanıyor.

Bütün bunların yetişen genç kuşakların bilincinde hatırı sayılır bir etkisi var fakat asıl nedenlerin başka alanlarda aranması gereği örtülemiyor.

Amerikalılar 1945'de Japonyayı işgal ettiklerinde sadece Coca-Cola, Hollywood piyes ve şarkılarını ve bugi-vugi getirmediler. Endüstri, tarım, Japon toplumunun sosyal ve



«Japon Yüzyılında» egoist, nihilist eğilimli ve vurdumduymaz bir gençlik...

hatta kültürel yaşamı Amerikan örneğine göre yeniden düzenlendi. Böylesine köklü dönüşümleri gerçekleştirmeksizin ABD'nin uzun erimli çıkarlarının garanti altına alınamıyacağı işgal ordusu komutanlarının ve Washington'daki şeflerin temel inancıydı. Bu aynı zamanda Japonyayı tehlikeli bir askeri rakip olmaktan çıkarmak, Uzakdoğu'da ABD'ye önemli ekonomik yayılma imkanları yaratmak ve stratejik bir üstünlük elde etmek amacını da içeriyordu.

ABD tarafından empoze edilen "tüketim toplumu" modelinin oluşması işgalin sona erdiği 1952 sonrasında da sürdü. Japonya hakim güçleri bu duruma, yeniden canlanan ve ABD ile kurulu askeri bağların kaldırılmasını talep eden işçi ve öğrenci hareketleri ve sendikal muhalefete karşı güç olarak yaklaşıyordu. Geleneksel aile yapısı ve kapalı toplum gruplarının egemen yaşama tarzı, işgal ordusunun baskı yöntemleriyle çözüldü. Köylerden kentlere yönelen başdöndürücü göç, nesiller boyu süren geleneksel ilişkileri yıkıp götürdü. Bütün bunların yerine bir "tüketim toplumu" bilincini ve saldırgan bir bireyciliği ikame etti. Yaşamayı maddi servet sahibi olmaya indirgeyen değerler bu süreç içinde oluşuverdi.

"Tüketim toplumu" hedefinin asıl kurbanları, 70-80'li yılların, Japonya tarihinde tüketim mallarına doyumun ilk kez yaşandığı yılların genç kuşakları oldular. Otomatik bantların ortalığı "her keseye uygun" metalarla doldurup taşırdığı, "ortalama Japon"u doyurduğu, "tüm Japonların Japonya adındaki bir kayıkta oturdukları", "işçi ve işverenlerin bir aile oldukları" durumdu bu. Bütün Japonya bir otomatik bant, tek tek bütün Japonlar bu büyük makinanın güvenilir, kanaatkâr birer "vidası" olacaklar, o sürekli dönen büyük bant tam zamanında, yeteri kadar olanı ve bu "vidacığa" yakışanı kendilerine verecekti.

Yakışan nedir, ne değildir?

Ona, (Japon insanına) ev sahibi olmak yakışmaz-çoğu Japon, evlerini 'ada tavşanı kulübesi' olarak adlandırır; ona tatil yapmak yakışmaz-çoğu işçi ve memur bir kez olsun haftalık bir tatil umamaz. Ona eğitim de yakışmaz-lise ve yüksek okul giderleri altından kalkılamaz büyüklüktedir. Japon'a emeklilik maaşı da yakışmaz-kim çalışırken kenara bir şeyler koyabilmişse, güvencesi odur, aksi halde ihtiyarlığında bir kaç yen için en kötü işlerde çalışmak zorundadır.

Japonlara yakışan, çocukluktan başlayarak "herkes gibi" olmayı istemek, tek tip bir Micky-Mause işareti taşımak, büyüklerinden yabancı marka dondurmalar talep etmek, bütün Japonların yaptığı gibi "Mc Donalds", "Kentucky" ya da "Mister Donat" salonlarına gidip saatlerce oturmaktır. Ona şef veya ustabaşı önünde itaatla eğilmek, onunla bir "aile oluşturmak" en yaraşandır.

Japonlar, yaşam güvencelerini, sadece maddi bakımdan değil, manevi değerler yönünden de *toplumsal otomatik bant*'tan beklemeliler. Daha küçücük bir Japon olarak yazıyı ilk kez tanırken "Manga" maskotuyla da, onu bir daha yaşam boyu içinden söküp atamıyacağı biçimde tanışır. Bu Japon prototipine ilişkin çizgi romanlar, tüm yayınların %25'den fazlasını oluşturur. Çeşitli yaşlardan 20 milyon sürekli alıcısı bulunan bu masal kitapçıkları hayat gerçeğini örtbas edip, hep iyilerin kazandığı bir model yaratırlar ve modern Japon toplumunun, yazılmış-yazılmamış bütün yanları bu masal dünyası içinde yeniden üretilmiş olur.

Küçük Japonların çoğu, daha beş yaşındayken bu çemberin içine girerler. Küçüklerin "makbul" bir eğitimden geçmeleri, büyüklerin başlıca sorunudur. Amaç sağlam ve "makbul" firmalardan birinde iş bulmaktır. Ama buralara sadece "makbul" üniversitelerden mezun olunarak girilebilir. Bu üniversiteler ise "makbul" özel okulların mezunlarını tercih ederler. Bir alt kaynak, "makbul" anaokullarıdır. Böyle bir anaokuluna girebilmek, cehennemi bir eleme sürecinden sonra mümkün olur. Bu sistem nedeniyle gençlerin ve çocukların pek çoğu, normal okulları dışında, günün ikinci yarısını özel okullarda geçirirler.

10-12 yaşlarındaki öğrencilerin kompozisyon ödevleri, "Manga" dizilerini okuyup hazmetmiş olanları ötekilerden ayırmayı mümkün kılan ilginç sonuçlar vermektedir. "Okulu yakmak isterdim.", "Bir bankayı soyup, bütün paraları yakmak istiyorum.", "Bir mutfak bıçağıyla bütün insanları öldürmeliyim.", "Ben 300 kişiyi otomobille ezmek istiyorum." vb. gibi. "Pastaya doyabilmek, dünyaya atom bombası fırlatmak, babasını ve öğretmenlerini tekmelemek"... isteyenler de oldukça fazla.

Manga dizilerinin kahramanı çocukların ilk dünyasını oluşturmasına karşılık veliler ve öğretmenler, okul-



Amerikalılar, 1945'te Japonya'yı işgal ettiklerinde sadece Coca-Cola, bugi-vugi Hollywood piyes ve şarkılarını getirmediler...

lardaki sefilliğin, küçük yaşta başlayan uyuşturucu alışkanlıklarının, yaygınlaşan hırsızlıkların, çocuk fahişelerin nedenlerini başka yerde arıyorlar. Pek çok okulda çocuklar gerçekten de, okul camlarını kırıyor, bıçakla birbirlerine, öğretmenlerine ve velilerine saldırıyorlar.

Bu yayınların zararlı etkileri üzerine yaptığı bir araştırmada pedagog Mitsuo Matsuzawa şunu söylüyor: "Çocuklarımız tehdit altında değil mi? Çocuklar Japonya'nın geleceğinin anahtarıdırlar, ama kafaları karmakarışık şeylerle doldurulmaktadır. Bunlar ulusumuzu yok edebilirler!".

Genç insanların kafalarındaki çirkin karışıklık, bu aşağılık edebiyattan ibaret olsa, aşılabilir sayılırdı. Gençler için düşünülüp çevrilmiş filmler, bundan daha iyi değiller. James Bond, çeşitli casusluk filmleri ve "yıldız savaşları" serüvenleri Japon film pazarına hükmediyor; bunlarla dünyamızın gerçek problemleri örtbas ediliyor. Robot-Samuraylar ve "Süpermen" kalıpları küçük izleyiciler için. Yetişkinlere "romantik pornografi" ve "Science-fiction", gençlere ise gözyaşı dolu aşk filmleri ve şehirleri yakıp yıkan doğaüstü yaratıkların maceraları sunuluyor.

Son ayların en popüler Japon filmleri arasında "Chimpira" ve "Godsilla" başı çekiyor. Birincisi belli bir patron için "çalışan" genç gangsterlerin serseri yaşamını yüceltiyor. "Godsilla" 50'li yıllarda sevilmiş aynı isimli bir hikayenin uyarlanması, bir dinazorun yeniden dirilişini anlatıyor. Canavar bu kez yıldız savaşları döneminde yaşamaktadır, Ginza ve



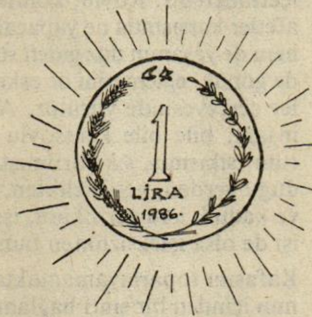
Bir Japon yüksekokul öğrencisi, üniformasıyla!

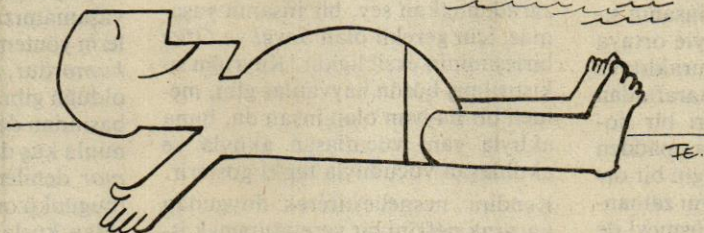
Shinzulko bölgelerini nükleer dehşet altında bırakmaktadır.

Eğer televizyonda gençler için program varsa, akla hemen saçmasapan şeyler gelmelidir. Metroda eteği açılan bir kadının kopardığı şamata, bazan popüler bir artistin gündelik yaşamından pornografik görüntüler. TV'de yarışmalar deyince de anlamsız sorulara kimin daha anlamsız cevabı vereceği bir yarış anlaşılmalıdır.

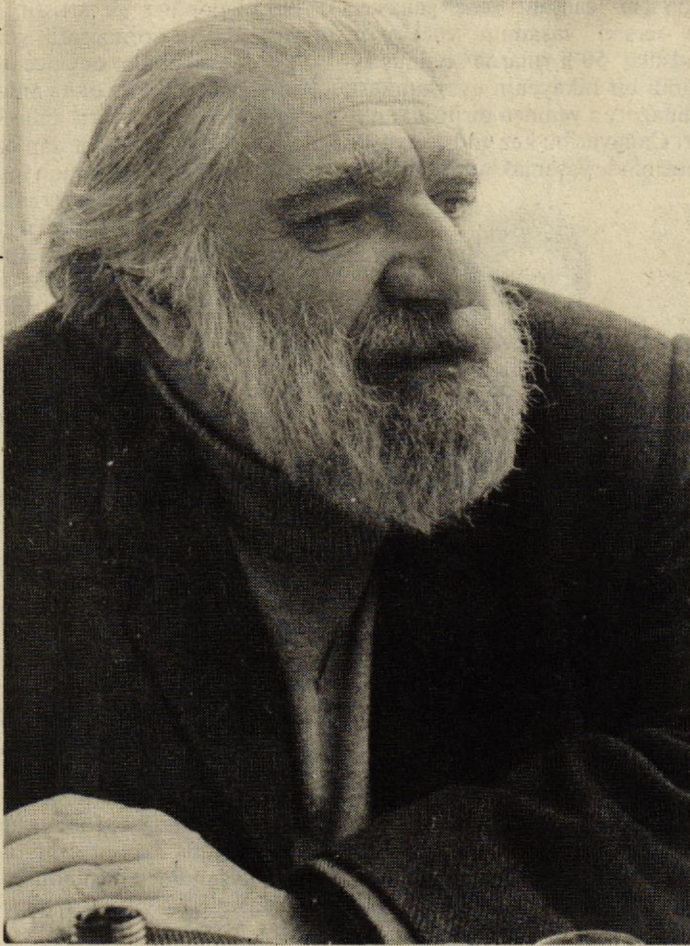
Denizaşırı şablonlardan oluşan Japon tüketim toplumunun insana sundukları, bunlar ve benzerlerinden ibarettir. Ama bunu reddeden gençler de var. Onlar derin boşlukta olduklarını hissediyor, yeni değerler arıyorlar. Bunlardan çoğu, ilerici politik kitle örgütlerinde çalışıyorlar, sendikal harekete ve barış mücadelesine katılıyorlar. Sağ ve sol uç hareketlere savrulanlar, dini mezheplere girenler de var.

Egemen politik güçler ve devlet yönetimi bu manevi çöküntüyü biliyor ve bundan yararlanmak istiyorlar. Genç nesilleri "geleneksel ahlaki değerlere" geri döndürüp, militarizm ve şovenizme bağlamayı, böylece milyonlarca Japonu Asya'daki komşularına karşı saldırganlıkta kullanabilmeyi umuyorlar. Samurai'ların "Bushido" ahlak sistemi eğitim reformlarının temelini oluşturuyor, Japon ırkının tekliği ve üstünlüğü fikri döşeniyor, 2. Dünya Savaşı yenilgisinin intikamı amaç haline getiriliyor. 21. yüzyılda Japonya'nın oynayacağı rolü şimdiden düşündüren "manevi değerleri" koskoca bir otomatik bant üretiyor.





Ferruh Doğan



Can Yücel şiir ve şiirin sorunları üzerine arkadaşımız Enver Ercan'ın sorularını yanıtladı.

"Akılsız şiir, kafasız kalmış, Danton gibidir."

■ 1983'teki bir yazınızda, "Freud' un sedirine uzanıp *'humor'*u bize açıklamasını istediğimizde denkleştirebildiğimiz sonuç şu: Kişi dış baskıların hışımı karşısında kendi-özünü hırpalattırmamak için *'humor'*u bir savunma mekanizması olarak kullanmaktadır. (...) Buna baskının, acının üstüne gidiş de diyebilirsiniz." diyor ve humor denilen 'başkaldırısal çare'yi kentleşme ve sanayileşmenin getirdiği bir olgu olarak ileri sürüyordunuz.

Şiirinizin en önemli temel özelliklerinden biri *humor* olduğuna göre buradan başlasak diyorum.

□ Zikrettiğin metinde verilen ipucu şu anlama gelse gerek, insanın sıkışması sorunu kentleşmeyle ortaya çıkmıştır. Bu köylünün, kuraklık ve sel afetiyle yahut tahsildar tarafından sıkıştırılmasından çok ayrı bir konumdur. Kentte sıkıştırılma, madden ve manen çok genel ve yaygın bir ortam özelliği olduğu gibi, aynı zamanda biyolojik bir boşluğa düşmeyi de içermektedir. Köylü, komik gibidir, afetler karşısında ne yapacağını bilir, hem de yaşamın düz giden süreci içinde gönül eğlemesini de eski gelenekler çerçevesinde yürütür. Ama kent insanı, bile bile kentsoylu demiyorum, sıkışmış, sıkıştırılmıştır. Oturduğu yerden, yeşilsizlikten, kadınsız ve kadınlı kadınsızlıktan, işsizlikten, işi de olsa işlevsizlikten bunalmıştır. Kafasını toparlayamamaktadır. Bunun içinden bir sınıf bağlamıyla kurtulabilir ama sınıfın bir türlü örgütlenip oluşmasına elverilmemektedir. Bunun içinde henüz ayrımı ve tahlili yapılmamış tümen tümen etnik ve birbirine uymayan kültür ayrılıkları yer almaktadır. Bu anlattığım manzaradan çıkan şey, bir insanın yaşaması için gerekli olan *Sevgi* ve *Öfke* birleşiminin eksikliğidir. Kuyruğu sıkıştırılmış bütün hayvanlar gibi, memeli bir hayvan olan insan da, buna aklıyla yani vücutlaşan aklıyla ve akıllılaşan vücuduyla tepki gösterir. Kendini nesnelleştirerek duygudan kaçarak nefsini bir yere oturtmak isteyecektir.

Bu da İngilizlerin *humor,* bizimse zaman zaman alay, zaman zaman da argoca *matrak* dediğimiz yöntemdir.

Bu yöntem, kişiyi ta temelinde kendi kendisiyle alay olan bir oyunsamaya sevkedecektir. Ki, kişi vakitsiz ölmesin.

Humor bir edebiyat sorunu değil, bir yaşama çaresidir. Şiir de elbet bunun ta göbeğindedir. Bugünkü koşullarda Türk Şiiri'nde *humor*un niye bu kadar az olduğu sorulmalıdır. Niye *humor* şiirde yer alıyor diye değil. Vaziyet fecidir. Bu feci vaziyet karşısında ancak *humor*la yaşanabilir. Ciddiyet yanlış bir şeydir. Ciddiyet, yaşamamızı, yaşanmaz hale getirenlerin yöntemidir. Bizim yöntemimizse *humor*dur, alaydır. Bütün lüverlerin olduğu gibi. Çünkü silah atom bombasından değil sapandan başlar. Bununla kuş da öldürülmez, çünkü *humor* denilen şeyi kullanan insanlar (bugünkü ortamımızda) kendileri vurulan kuşlardır.

■ **Yalnız, sizin şiirinizdeki *humor* ve *ironi* keskin bir yergiyi de içeriyor. Böylelikle de 'başkaldırısal çare' gelip 'başkaldırı'nın sınırına dayanıyor.**

□ Başkaldırı, o dediğim kuşun su içerken başını kaldırıp göğe bakmasıdır.

■ ***Humor* ve *ironi* sanatçı-düşünür tipinin karakteristik özelliği aynı zamanda. "Düşünür" deyince yoğun bir akıl da giriyor işin içine.**

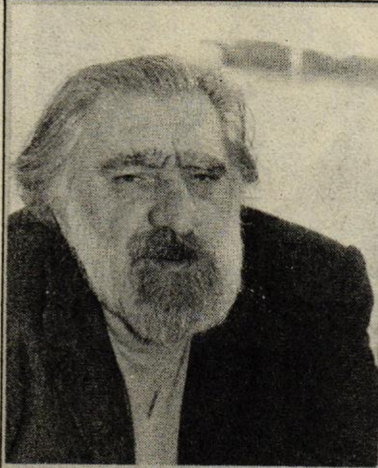
□ Bu demin içtiğimiz kanyağın üzerindeki "tabii kanyak" yazısı gibi doğaldır. Elbette sade *ironi* ve *humor* değil, şiirin kendisi de bir akıl meselesidir. Modern şiir denilen nesnenin ta Romantiklerden başlayan akıldan ayrı düşüşü bile, aklın, büyük harflerle *aklın* egemen güçlerce tekellerine alınmış oluşuna bir tepki olarak çıkmıştır. Ama yine de bazı akıllı akılsızlar, şiirde aklın yersizliğini savunmaktadırlar. Oysa bizim sade şiirde değil, bütün işlerimizde çalışan emekçi kitlelerin yararlarına uygun bir aklı, daha doğrusu bir akıl işleyişini, hatta bir mantığı yürürlüğe koymamız gerekir. Gerekir de değil şarttır. Çünkü akılsız şiir, kafasız kalmış Danton gibidir.

■ **Ama, son şiirlerinizde aklın, şiirin kaldıramayacağı kadar öne çıktığı yolunda eleştiriler var.**

□ Türkiye'nin kapalı havuzundan 'akıl'lı şiir örnekleriyle çıkmak, başta şaşırtıcı, yadırgatıcı gelse de, sonunda yararlı olacaktır. Çünkü bizim, bu havuzu, bu akvaryumu kırmamız gerekiyor. Belki de başımıza taç diye koyup, sonra yere vurmamız gerekiyor.

■ ***Yazma* ilk kitabınız. İlk kitabıyla kimliğini oluşturmuş şairlerimizden birisiniz. Ama yine de bence Garip Şiiri'nden bir de Antik Yunan Şiiri'nden etkiler taşıyor.**

□ Elbette. Ben o sırada Türkiye felaketinin en yoğun yaşandığı Dil-Tarih Fakültesinde okuduğumdan ötürü, öğrenci olarak ve hümanist olması planlanmış bir bilgin taslağı sıfatıyla ve Halk Partisi'nin ideoloji yöneticilerinin başındaki (zaman zaman Merkeze ters düşse bile) Hasan Ali'nin veledi olarak Garip Şiiri'ni bu güzel şiir çıkışını, şiirimizin analarından biri olarak görmüşlüğümden olacak, elbet etkisi altında kalmışlığım var. Ama *Yazma* kitabında bence asıl ağır basan özellik *Helenizm* ve bu-





(...) bizim sade şiirde değil, bütün işlerimizde çalışan emekçi kitlelerin yararlarına uygun bir aklı, daha doğrusu bir akıl işleyişini, hatta bir mantığı yürürlüğe koymamız gerekir...



nunla kafamda birleştirdiğim eski *Mevlevi geleneği* ve bununla atbaşı giden *Bakanal* yani *Baküs* geleneği. Nâzım Hikmet, Simavnalı Şeyh Bedrettin'le nasıl Osmanlılardan çağdaş bir hareket noktası aramışsa, ben de *Yazma*'da haddim olmayarak (daha çocuktum o zamanlar) Yunanilerle, Mevleviler arasında bir Anadolu birleşimi kurmaya özendim. Buna gücümün yetmemiş oluşu sade benim yetenek kıtlığımdan değil, böyle bir işi aka başa getirişte bilimsel ve duygusal hazırlığımın da eksik oluşundandı...

Bir de Batılılaşma denilen yanlış yön çizimi belasındandı. Babamın da paylaştığı yanlış yönleşmenin payı vardı bunda...

Elbette bir noktadan Garip Şiiri nin de büyük etkisi görülebilir. Bu da ideolojik olarak ortaya sürülmüş "yaşama sevinci" işidir. Örnekle, *Yazma* kitabındaki *"Değişik"* şiirini Cahit Sıtkı'ya okuduğumda, ki 1946 tarihlerine düşmesi gerekir, bana "Hep böyle mutlu ol, Can" dedi...

DEĞİŞİK

Başka türlü bir şey benim istediğim,
Ne ağaca benzer, ne buluta benzer,
Burası gibi değil gideceğim memleket,
Denizi ayrı deniz, havası ayrı hava;
Nerde gördüklerim, nerde o beklediğim kız!
Rengi başka, tadı başka.

Sonra, *Yazma*'da kimi şiirler İngiltere'de Bülent Ecevit'le beraber oturduğumuz Mr.Bee pansiyonunda yazılmış mistik açılımlardır. *(Andros'lu Kadın, Bit Pazarında Tarih Dersi, Ok ve ....)*

■ **Demin "hümanist olması planlanmış bir öğrenciydim", dediniz. Hümanistleri sevmemeniz o zamanlarda mı başladı?**

□ Ben, Türkiye'de ilk hümanist olarak yetiştirilmiş bir adamım. Yani, ortaokul birinci sınıftan başlıyor. Klasik şubede Latince okudum, sonra Dil-Tarih'te Yunanca okudum, Cambridge'e bu klasik filoloji denen naneyi okumak için gittim. Oraya gittiğimde, papaz çocukları, Horatius'tan İngilizceye, İngilizceden, meselâ Browning'i Latinceye çeviriyorlardı. Benim bunlar arasında birikimimle bir yerim yoktu. Demem odur ki, ben bu işin ciddiyetini gördüm. Yani, hümanizmanın, tarihsel tanımıyla, Latin ve Yunan metinlerinin incelenmesi sürecinin Türkiye'de yetişmeyle gerçekleşemeyeceğini gördüm. Yani, bu disiplinden geçtim. Bunu şunun için vurguluyorum: Melih Cevdet, benim arkadaşım büyük beyin operatörü Gazi Yaşargil'e Zürih'te muayeneye gittiğinde, Gazi, Melih'e sormuş, sizin ideolojiniz ne diye. O da ben hümanistim diye cevap vermiş. Gazi de ona, peki Latince ve Yunanca biliyor musunuz demiş... Gazi'nin kullandığı anlamda hümanizm, Erasmus türünden Rönesans bilimci ve edebiyatçılarının disiplinidir. Geniş anlamdaki hümanizmaya gelince, insanı, genel olarak insanoğlunu sevme iddiasıdır ki, bana fazla iddialı bir tutum gibi geliyor. İnsanoğlunu ben nerden biliyorum ki, topunu birden seveyim. Hem insanoğlu sevilmez, birlikte yaşanılır. Swift'in belirttiği gibi, insanlığı değil, John'u, Mikail'i, Mehmet'i seviyorum...

■ ***Sevgi Duvarı*'na baktığımızda, *Yazma*'dan uzağa düşmediğini, ama bilinen *Can Yücel Şiiri*'nin daha bir belirginleştiğini görüyoruz. Daha atak ve sözünü sakınmayan bir dil, dilin deformasyonu, argonun ve küfürün şiire girişi...**

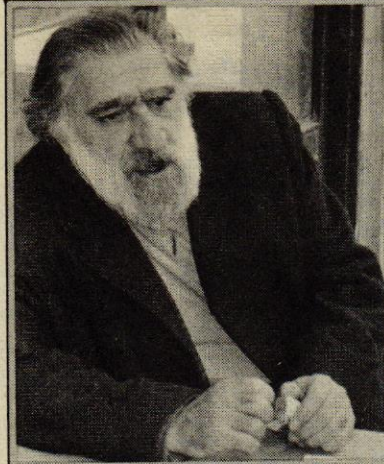
Yine de bir değişmeden değil de, gelişmeden söz edilebilir. *Sevgi Duvarı*'nın geç yayınlanışıyla ilgisi var mı bunun?

□ Garip bir şey var bende, şiir beni beklemiyor, ben şiiri bekliyorum. Ara sıra otobüsün kaçtığı oluyor. Bekliyorum. Yani duraklarda ne yapacağımı düşünüyorum. Bendeki bekleme, bazılarının yaptığı gibi kaçmama değil. Bizdeki şairlerin çoğu otobüsü kaçırıp, arkasından taksiyle yetişmeye çalışıyor. Halbuki şiir beklenerek bulunur. Bekleme, aynı zamanda her şeyi karıştırmaktır. Toprağı gübrelenmiş iyi bir bitki, ana zeminini karıştırır ama mevsimini bekler. Bu memlekette şairler, belli istisnalarıyla, çiçek soğanının kışlamasını bile beklemiyorlar.

Sana bir fıkra anlatayım. Bunu, bana Cevat Dursunoğlu anlattı. Necip Fazıl'ın babası çılgınmış, eskilerde, "adam evlenirse akıllanır" diye uyduruk bir laf vardır ya. Adamı evlendirmişler.Gerdeğe girmiş, kızı becermiş, becerdiği anda da "karı, doğur" demiş. Kızın feryadı, yengenin kapıdan dinleyip karışması hiç para etmemiş. Damat karının ümüğüne sarılmış ille de doğuracaksın diye. Demek adam deliymiş. Ondan dolayı, bilhassa da genç şairler için söylüyorum. Bir şiiri düzüp de, ertesi günü doğurtacağınızı sanmayın.

■ **Sizce müstehcenlik nedir?**

□ Bunu sorduğun iyi oldu. Çünkü bu ara müstehcenlikle başım dertte. Adliyeye taşınıp duruyoruz. Oysa temel yanılgı, edebiyatın edepli bir şey bellenmesinden ileri gelmektedir. Bu da 19. yüzyıl ahlak edepliliğinden dünyaya yayılıp,hâlâ edebiyatın ayağına köstek olan saplantıdır. Edebiyat, elimize gelmiş metinler gözden geçirildikte görülecektir ki, hiç de öyle edepli bir nesne değildir. Bu Mevlana'da da böyledir, Yunanilerde de böyledir, Yedi Askı'da da böyledir. Müstehcen diye bir şey varsa, belki, insanın şehvet duygularını gıdıklayarak, bundan çıkar sağlamaya yönelik bayağılıklardır. Ama bunun da alıcısı varsa -liberalizmi devletçe benimsiyoruz- adalet cihazının bu konuda hiçbir girişimde bulunmaması gerekir. Oysa adalet cihazı bu bayağılıklarla değil de g.t gibi Türkçe sözlükte de yer alan sözcüklerin kullanılmasında suç aramaktadır. Sanki g.t'e anüs deyince pek kibarlaşmış, pek bilimselleşmiş olacağız.





Bizdeki şairlerin çoğu otobüsü kaçırıp, arkasından taksiyle yetişmeye çalışıyor... Halbuki şiir beklenerek bulunur...



■ ***Sevgi Duvarı*'nın yazıldığı yıllarda, ülkemiz şiirinde *İkinci Yeni Şiiri*'nin önemli bir etkinliği vardı. Bu şiirin, şiirimize organik değişiklikler getirdiğini ama *yanlış bir tercüme hareketi* olduğunu söylemiştiniz. Size göre, getirdiği organik değişiklikler neydi ve neden bir *yanlış tercüme hareketi*ydi?**

□ Bu *yanlış tercüme hareketi* sözüyle *İkinci Yeni Şiiri*'ni küçümsediğim izlenimi uyanmasın. Bütün edebi akımlarda olduğu gibi, akımın başlangıcındaki niyet ve tasarılarla, sonunda gelip dayandığı menzil arasında büyük farklar olabilir. *İkinci Yeni,* başlangıçta *Garip*'teki (ki o da Modernist Avrupa Şiirinden esinlenmiştir) kolay anlaşılır, sade anlatım, buna paralel olarak sade yaşam anlayışının yetersiz olduğu kanısıyla, Modern Avrupa Şiirinin çok daha karmaşık, çok daha derinden psikolojik, hatta bilinçaltını kurcalayan türlerine atlama kararıyla yola çıkılmıştır. Oysa, bu kararı uygulamak için gerekli birikimden yoksundu bu arkadaşlar. Onun için de, dediğim Avrupa şiiri örneklerine dayanacak yerde,el yordamıyla o türlere benzeyen şiirler ortaya çıkarmaya başladılar. Böylece, ister beğenilsin, ister beğenilmesin Türk şiirine özgü yapıtlar ortaya çıktı. Giderek ustalaşan bu arkadaşlar, bu özgünlüğün çerçevesi içinde, denilebilir ki, Türk şiirinin havsalasını genişlettiler.

Örnekle: İlhan Berk dostumuz Apollinaire'in *Zone* şiirini Türkçeye çevirirken *"Il n'aime que la pompe de L'eglise"* dizesini,*"kilisenin pompasından başka bir şey sevmez"* diye aktarmıştı.Oysa, burdaki *"pompe',* pompa değil, *"şaşaa"* demekti. Ama sanmayın ki, ben İlhan Berk'in bu son yirmi yıldaki çalışmalarıyla hâlâ o pompayla dolaştığını söylemek istiyorum.

■ **Sizin Türkçe'ye çevirdiğiniz, daha doğrusu "Türkçe söylediğiniz" şiirler geldi aklıma. Niçin Türkçe söylüyorsunuz?**

□ *Her Boydan* adlı çeviri derlememde de açıkladığım üzre, "Çeviri kadın gibidir, güzeli sadık olmaz, sadığı güzel diye bir atasözü var. Çoğu atalar gibi, o Rus atası da yanılmış. Çeviri kadın gibidir, doğru. Doğru ama, güzeli sadık olur onun da. Sadığı güzel mi olur ille, bakın orasını, bilemiyorum. Bu köpeksi kuşkum, belki de, o 'güvenilir', o 'sadık' bellenmiş çevirmenlerin harfî, lafzî, anlamı yakalayacağım derken şiirin tınını kaçıragelmiş olmalarından doğuyor. Oysa şiiri şiir eden tınıdır, o gümledi mi, şiir de gümler. Muradımı başka bir kolpayla anlatmaya çalışayım! Şiir, ('ses' demiyorum, anlamı safdışı kılıyor çünkü) tınılarla zaman içre yaratılmış, patlatılmış bir olaydır. Şairin bütün öznelliğine karşın, şiirin nesnelliği de burdan ileri gelmektedir. Çeviri denen uğraş, söz konusu olayı başka bir dilde yeniden yaratmak,yeniden patlatmaktır. 'Dakiklik' de tam bu bağlamda işte devreye girmektedir. 'Sada-



Can ve Güler Yücel

Ben haberciyim, deprem habercisiyim... Deprem geldiğinde belki bu İstanbul toptan yıkılacak, ama Oktay'ın, Orhan'ın, Nazım'ın, Sevla'nın, Metin'in, Cemal'in, Ece'nin, Süreyya'nın, Ataol'un (herhalde Yevtuşenko'nun değil) ve Mehmed Kemal'in (Keşke Acılı Kuşak'tan olacağına gökkuşağından olsaydı) buldukları umud kalacak ayakta...

kat' demiyorum, dikkat edin! Çevirmen, bir taharrî memuru veya bir Simenon gibi asıl olayın dizeleri arasında kol gezecek, seyirtecek, ayrıntıları kurcalayacak, ipuçlarını yakalayacak, parmak izlerini toparlayacak, işin çetelesini tuta tuta, olayın künhüne varacak, bütününü, tınını kavrayacak, sonra da onu başka bir dilin (mekânı değil) zamanı içinde yeniden yaratacaktır. Benim şiir çevirilerimin altına 'Türkçe Söyleyen' kaydını düşmemin nedeni budur. Sınırı ne ki bu dalganın? Çeviri bir 'Serhad' olduğuna göre, (sınırı değil) amacı 'fetih'dir elbet..."

■ **Öztürkçe'ye karşısınız. Öztürkçe'nin dilimizi yoksullaştırdığını, bir yerde iletişimi koparttığını ileri sürdünüz. Türkçe, oturmuş, kemikleşmiş bir dil midir? Geliştirilmesi söz konusu olamaz mı?**

□ Ben Öztürkçeciliğe karşıysam, bu daha çok sözcüklerde ırkçılık demeyeyim ama tasfiyeciliğe karşı oluşumdur. Elbet, yaşamımız değiştikçe, yeni sorunlar, yeni kavramlar belirdikçe dilimiz de değişecektir ama, bunun zaman zaman bir devlet politikası haline bürünen karakuşîlikler-le değil, örgensel bir değişim süreci içinde yürütülmesi gerekir. Yani, edebiyatçılar, feylesoflar, düşünürler ve üniversite adamları tarafından olmalıdır bu. Ve dilimiz bir kopukluğa mahkum edilmemelidir. Sözcüğün eskisi, yenisi olmaz, anlatmak istediğimiz şeyi karşılayıp, karşılamadığına bakarız. Böyle olunca da, artık işlevini yitirmiş sözcük kendiliğinden yakamızdan ve dilimizden düşer gider. Doğal ömrünü tekmillemeden, sırf Arapça, Farsça kökenli diye sözcükleri aforoz etmek insafsızlıktır. Hem dilimize, hem de kendimize karşı. Sonra da, dilimizin yenileşmesini, zenginleşmesini sırf sözcük operasyonunda görmek yanlıştır. Dilin cümle kuruluşu, zarf, nahiv, sentax bütün bunlar dilin zenginleştirilmesi, arıtılması çabası içinde ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken konulardır.

■ **Şiir geleneğimizin iyi özümsenmemesinin, şairleri boşluğa düşürdüğünü, derhal güncel'i, kesin güncel'i arayan yiğitlemeler yazmaya yöneltti̇ğini söylemiştiniz. Güncel, sizin de şiirinizin ana izleği. Şiiri, "kesin günceli arayan yiğitlemeler"den kurtaran nedir?**

□ Burda söz konusu olan iki ka-

tegoridir. Elbette güncellik gereklidir. Yaşanan gerçeklerle, bunlara dayanılarak ortaya çıkarılacak yapıt arasındaki iç içelik, işte bu güncellik kavramında toplaşmaktadır. Ama bu güncellik, aynı zamanda tarihselliği de içermelidir. Yani, içinde bulunduğumuz anın tarihselliğini belirlememiz şarttır. Yoksa içinde yaşadığımız anları, geçirdiğimiz deneyimleri savurgan bir çocuk gibi ortaya saçar dağıtırız. Güncel deneyimlerin zincirini kuracak olan bağ işte bu tarihselliktir. Bu tarihsellik, aynı zamanda da bizi güncelin dalgalanmalarına karşı pekiştirecektir. Böylece, küçücük bir yenilgi, çöküntü duygusallığına; küçücük bir yengi ise, babalanma, böbürlenme duygusallığına yol açmayacaktır.

■ ***Otomatizm* konusunda Oktay Rifat'a karşı-yazı yazdınız. Özellikle son dönem şiirlerinizde bir doğaçlama havası var. Bu da bir yerde *Otomatizm* değil mi?**

□ Bir şair rastgele yazıyor gibi gözükebilir. Aslında doğaç denilen şey *Otomatizm*'le tanımlanamaz. Çünkü, doğaçtan olan, yahut doğaçtan gelen şiir, şairle şiir arasında bir mücadeledir. Gayet akli olan işlevi çok iyi beceriyle yürütme davasıdır. Meselâ, Armstrong, irticalen, doğaçtan bir müzik ortaya koyduğu zaman, hiçbir zaman *Otomatizm* yapmaz. Çünkü, bilinenleri çoğaltmıştır, yahut bilinenleri yeni bir melodi haline getirmiştir. *Otomatizm*, insanın rüyası bile olmayan derinliklerine girebilecek bilinçaltının seferber edilmesidir.

Otomatizm meselesini, *Sürrealizm* meselesinin genel kapsamı içinde konuşmak istiyorum. Eğer, ölümü, ölüm olarak değil de, meselâ bir bardak olarak düşününce, buna *Sürrealist* bir çıkış yolu bulunabilir. Ama ben bir bardağı elime alıp, şu elimdeki bardak gibi, bir bardağa Breton gibi mütemadiyen ölüm dersem bu bardak çatlar, sonunda sen de çatlarsın. Bizde *Sürrealizm* de doğru dürüst bilinmiyor ya...

■ **Önceki yanıtlarınızdan birinde genç şairlere mesaj ilettiniz. Peki, 1970'li ve 1980'li yıllarda gözünüzün tuttuğu genç şairler ortaya çıktı mı?**

□ Çıktı da, ortalığı karıştırmayalım. Bunu, biz daha sistematik şekilde *Düşün* dergisinde yapmayı düşünüyoruz. O zaman, kimi niçin beğendiğimizi enine boyuna anlatır, böy-

YANIK ÖMER'İN ORMANI

Vurapartıman sesleri
Bu saçlarınızdaki disko
Bu bacaklarınızdaki çinko
Kim ağdaynan sıvanmış kırmızı biber
Kaç fersahtır develerle bu bakır
İpek Yolu'ndan Tanganakan Çölü'ne
Tam tersiyle belki morarmış güvercinler
Gökte sizi gagalayan morfinler

Uyumayın
Yuymayacağnız ki dayirenizde
İster Arz
İster Tûl
Siz kentsoylular (Ben koydum Türkçe'de adınızı)
Uzayda serseri mayınlar olarak
Dolaşacaksınız
Kapatılıncaya dek "Tarih"ten içerû
Kuyruğu kısılmış bir Halley yıldız
Mayışmış bir ay-may olabilirsiniz

Vurapartıman sesleri
Kelpleri ve kaçıncı kalp kalpleriyle
Nârin ve kabasından pazıları
Terkiye'nin cemazüyülevvel yazıları

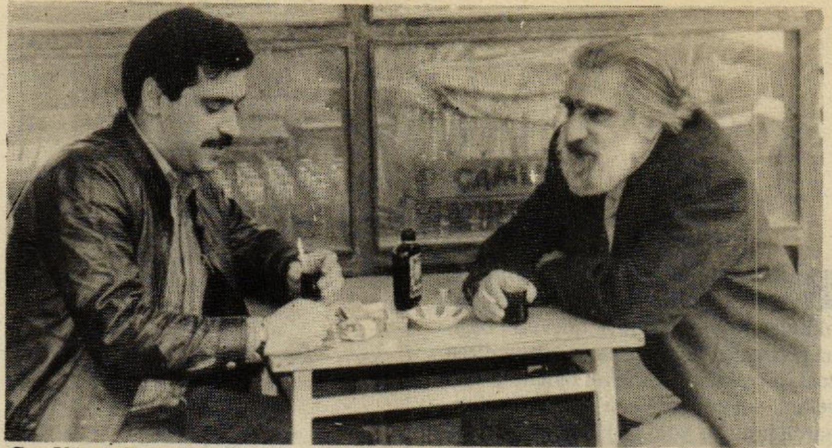
Ve YANGIN!!!

Ben kendimi ateşböceği sanırken Rabbim
İyi ki yakmışım ama.
Ve kurdum derken, bir kurtyeniği
Kura kura ben kurdum
Kâğıtlara kitaplara defterlere
Dikerek sökerek dikerek
Kimi yağmur kimi kar
Kimi sis üzerlerinize
Üzerlik otları gibi
Ağlayarak gülerek
Kimi Şarktan
Kimi Garptan bir güneş
Kurdum, yanan kelimelerden bir orman
İçinde yaşanır
Dışında kesin ölünür
Yanan kelimelerden bir orman kurdum
Yepyeni bir KELÂM...

lece verilen yargıları bir beğeni çapından kurtarmış oluruz.

■ **Öyleyse son bir soru: Şiir nedir? Niçin şiir yazıyorsunuz?**

□ Şiir bir umutsuzluktur. Elbette bir umutsuzluktur. Niçin mi? Umutsuz olmayan adamlar şiir yazamaz. Umutsuz olmayan adamlar resim yapamaz, mimar olamaz. Yaratıcı olamaz. Bu dediğim elbet yaşadığımız bu dünya için bir söz. Çünkü kağıt bir umutsuzluktur. Boş bir kağıt... Tuğlalar, biriketler, çimentolar hepsi umutsuzluktur. Demirler bile umutsuzluktur. Onların içinden bir umudu bulmaktır şiir. Onu bulmak için yazıyorum ben de... Birden bire, bütün bu dünyada, deli olan bu dünyada tek akıllılığı, uslanmayan akıllılığı anlatmaktır şiir. Ben haberciyim, deprem habercisiyim. Deprem geldiğinde belki bu İstanbul toptan yıkılacak ama Oktay'ın, Orhan'ın, Nâzım'ın, Sevla'nın, Metin'in, Cemal'in, Ece'nin, Süreyya'nın, Ataol'un (herhalde Yevtuşenko'nun değil) ve Mehmed Kemal'in (keşke Acılı Kuşak'tan olacağına gökkuşağından olsaydı) buldukları umud kalacak ayakta...



Can Yücel, Enver Ercan'la

AID Mİ, AIDS Mİ?

Kısaca, "Amerikan Yardımı" demeye gelen
Ve cümlemizin herbir yanını farşa farşa eden
"AID" sözcüğü, günümüzde ve g.tümüzde mertek dururken,
İki bîçare oğlancığımızın *"AIDS"* denen hastalığa tutulmuş oluşu
Bu denli ilgilendiriyorsa anlı şanlı gaz'telerimizi
(Kavram olarak bile düşünün!)
Hürriyetimiz'i, Milliyetimiz'i ve Ciddiyetimizi
Ve tüm *vizite* Prof'ları Tıbbımızın
Birbirlerine giriyorlarsa,
Bu bütün hastalıklar gibi mâsum,
Bu ABD Başkanı Reagan'ın dostu aktör Rock Hudson'dan dünyaya yayılan hastalığı
Bir zillet olarak kamuya ilân etmek,
Ve böylelikle kişi özgürlüğünü ayaklar altına almak için...
Yarışıyorlarsa birbirleriyle
Ve bundan da anlaşılıyorsa
Bir sözcüğün çoğulu
Tekil olanından daha zararlıdır,
İster Amerikanca olsun, ister Türkçe,
Ben sizi bilmem ama,
Ben şahsen
Böyle bir yardımı istemiyorum
İster az, ister çok,
İster tekil, ister çoğul
Ben böyle bir yardımı istemiyorum
Reddediyorum,
Si.... rediyorum....

KEDİBALI

Tomris Uyar

H. Turgut'a

Başlangıçta böyle değildi. Onların yüzlerini görebiliyordum daha: okuldan döner dönmez, ödevinin başına geçmeden önce gazeteye gözgezdiren zeki, meraklı bir ortaokul öğrencisi sözgelimi —o yaşlarda ben de tiryakiydim, harçlığımı bu yoldan kazanmaya başlamadan önce. Ya da diyelim yüksek öğrenim görmüş, sonra evlenince eve kapanmış, değeri anlaşılmamış bir kadın— güzelce, hayır düpedüz güzel bir kadın; ev işlerini bitirdikten sonra geleneksel on bir kahvesini içerken gazete okuma alışkanlığından vazgeçmemiş, günlük fala, moda sayfasına bakmıyor bile, belli başlı yazıları, dış politika yorumlarını okuduktan sonra benim köşemde karar kılıyor, gazeteyi özenle katlayarak benim alanımla sınırlıyor, elinde kurşun kalem ve silgi tabii. Geniş bir bilgi dağarcığı var, bu bilgilerin bir bölüğünü, özellikle teknolojik bulgularla yeni elementler konusundaki bilgilerini bana borçlu. Onun adına üzülüyorum, belki kıskanç kocası engellemiştir dışarda çalışmasını — bunu düşünür düşünmez de ilişkilerin yıpratıcılığı ürkütüyor beni, kadınlarla ilişki kurmaktan baştanberi neden kaçındığımı kavrıyorum.

Evet, otuz dört yaşındayım.

Ya da diyelim bir Pazar günü, bütün aile sofranın başında, kahvaltı ediyor; boyalı-boyasız bütün gazetelerle dergiler ortalığa saçılmış: her evin Pazar çılgınlığı. Oda, demli çay ve kızarmış sucuk kokuyor. Baba, haftanın yorgunluğundan sıyrılamamış daha, yüzü biraz asık ama birazdan benim aracılığımla oğluyla birşeyler paylaşacak, keyfi yerine gelecek, çünkü ailece beni sona saklamışlar. Hadi, köşedeki sedire tel gözlüklü, İdadi bitirmiş, emekli bir Dede de oturtayım. Resim tamam.

Şimdi onları birleştirmek, kaynaştırmak adına kolları sıvamalıyım. Benim bu uğurda bütün Pazarlarımı tek başıma, iyice ısınmayan bir odada geçirdiğimi bilmiyorlar ama olsun. Hafta arası öyle doluyum ki hepsi Pazar'a kalıyor; onların suçu yok.

Başlangıçta keyifliydim. Kendimi de o sofranın bir köşesine ilişmiş görüyordum. Çocukluğumda bizim evde Pazar kahvaltısı geleneği yoktu, yine de onları gözlerimin önüne getirebiliyordum.

Biraz da kendim için hazırlıyordum oyunumu: önce 1 Soldan Sağa, yirmi kare: biraz güç bulunabilecek, gelgelelim *benimkilerin* bilmeleri gereken ünlü bir sanatçı, yazar ya da besteci. Sonra 1 Yukarıdan Aşağıya, on altı karelik bir bilim adamı, düşünür ya da tarihi bir kişilik. Bu iki dizgeyi titizlikle saptamam gerek çünkü bundan böyle ortak harfler, bir yandan köşeleri tutmamı sağlarken öte yandan geriye dönmemecesine bağlayacak beni. Ünlü-ünsüz harf dağılımını bütün'ü gözönünde tutarak gerçekleştirmeliyim. İyi ki zorlanmıyorum, anadilimin ses-akışını avucumun içi gibi bilirim —en övündüğüm özelliğim. Bir de, altın ölçüden hiç şaşmam, kapalı karelerimin sayısı ondabiri, bilemediniz sekizdebiri aşmaz. Aydınlatıcı bilgi olarak — dilerseniz ipucu diyelim— adları seçilen ünlü kişilerin hemen akla gelebilecek özelliklerini, ders kitaplarına geçmiş yapıtlarını sayıp dökmüyordum tabii. *Benimkilere* saygımdan. O kişileri tarihe ya da günümüze yerleştiren üstü örtülü yanlarını, beklenmedik zayıflıklarını —sözgelimi, aşk acısı çeken cengaver bir padişah, bakın burada Dede'nin yardımı dokunabilir— gözardı edilmiş başyapıtlarını —sözgelimi *Eski Hastalık* yazarının soyadı— soruyordum onlara. Böylelikle, sıradan bilgilerle donanmışlarla gerçek anlamda bilgi düşkünleri arasına kesin bir sınır çekiyordum.

Arasıra ödün veriyordum vermesine. Özellikle çocukları ve sınavıma yeni katılan acemileri heveslendirmek, gözlerini korkutmamak amacıyla; işe ucun ucun başlarlarsa sonradan aramıza katılabilirler. Yardımcı sözcükleri ustalıkla aralara serpiştiriyordum: bir bağlaç, bir Mısır tanrısı, en kısa zaman, bir göz rengi, bir nota, Hollanda'nın plaka işareti, sodyumun simgesi, bir çoğul takısı, su (eski dilde), bir renk, bir hayvan, temel bir besin maddesi, bir haber ajansımızın kısaltılmış adı gibi. Bu tür sözcüklerin iki ya da üç harfli olması, sıkıcıydı, kusursuz kurgum zedeleniyordu. Ayrıca, *benimkilerle* aramızdaki sözsüz anlaşma gereğince, temel besin maddesinin *un* değil *et,* hayvanın *it* değil *at*, üç harfli peygamber adının *Nuh* değil *İsa,* eski dilde suyun genellikle *ma* değil *ab* olması da baştan kararlaştırılmıştı. İlerde, benim hızıma ayak uydurduklarında gözlerinden düşmeme yol açabilecek küçük hilelere asla başvurmuyordum. Sözgelimi *Ra*'yı sormak istiyorduysam, daha doğru bir deyişle, sormak istediğim *Ra* idiyse, "tersi sanat" falan demiyordum.

Başlangıçta, servisteki arkadaşlar, hatta şefim övünüyorlardı benimle.

Evet, bir bankada çalışıyorum.

Dediklerine göre, engin bir kültürüm varmış, bulmacalarımı çözerken epey zorlanıyorlarmış, ansiklopedilere, sözlüklere bakıyorlarmış, hatta telefonla uzmanlara da danışanlar varmış aralarında. Kaçınmadan, açıkça söylüyorlardı yüzüme. Gazeteye de övgü mektupları yağıyormuş. Haftada bir, bulmacalarımı sunmak için uğradığımda mektuplarımı alıyor, o gecemi onlara ayırıyordum. Öbür gecelerimi, demin dediğim gibi, yüzlerini görebildiğim okurlarımla, *benimkilerle* paylaşıyordum; ne yapıp edip iş yerimin adresini öğrenmişlerdi.

O günlerde, bankaya girip çıkanların hangilerinin bizden olduğunu kestirmeye çalışmak, en sevdiğim oyundu. Ne bileyim, giyimlerinden, ellerindeki gazetelerle kitaplardan, konuşurken seçtikleri sözcüklerden. Gözlerinin içine baktığımı fark edince, hafifçe, başkalarına çaktırmadan bana gülümsüyorlardı. Tamam, diyordum içimden.

Evet Hayır, başağrıları yoktu daha. Hafif bir çarpıntı belki. Mektupları okurken damarlarıma bir sıcaklık yayılıyordu. Çünkü kusursuz bir bulmaca çatmanın kusursuz bir şiir yazmaktan daha kolay olmadığı gün gibi ortadaydı artık. Okurlarım da bu gerçeği kavrayabilmiş kültürlü, seçkin kişilerdi. Bulmacalarım enikonu etkiliyordu onları. Adlarını ya da soyadlarını — arasıra tam adlarını— sorduğum ünlülerden teşekkür mektupları alıyordum. Hangi okulları bitirdiğimi, nerede çalıştığımı, bunca bilgiyi nasıl edindiğimi öğrenmek istiyorlardı.

Hayır Evet, okuyamadım ortaokuldan sonra. Babam ölünce —fabrika işçisiydi zaten— tek başına ablamla beni geçindirmek zorunda kalan anneme destek olmam şarttı. O yıllarda, zaman bulabildikçe yazdığım şiirler değerlendirilmedi nedense. Dergi yöneticileri, doğru yolda ilerlediğimi söylüyorlardı gerçi, ama özgün bir şiire varmak istiyormuşsam, çok okumam gerekiyormuş, ortalıkta bir sürü genç şair varmış ve benim şiirlerimde, nasıl söyleseler, garip bir kuruluk göze çarpıyormuş. Şiirlerimi okuduklarını sanmıyorum. Ne zaman uğrasam, bıraktığım masada görüyordum dosyamı.

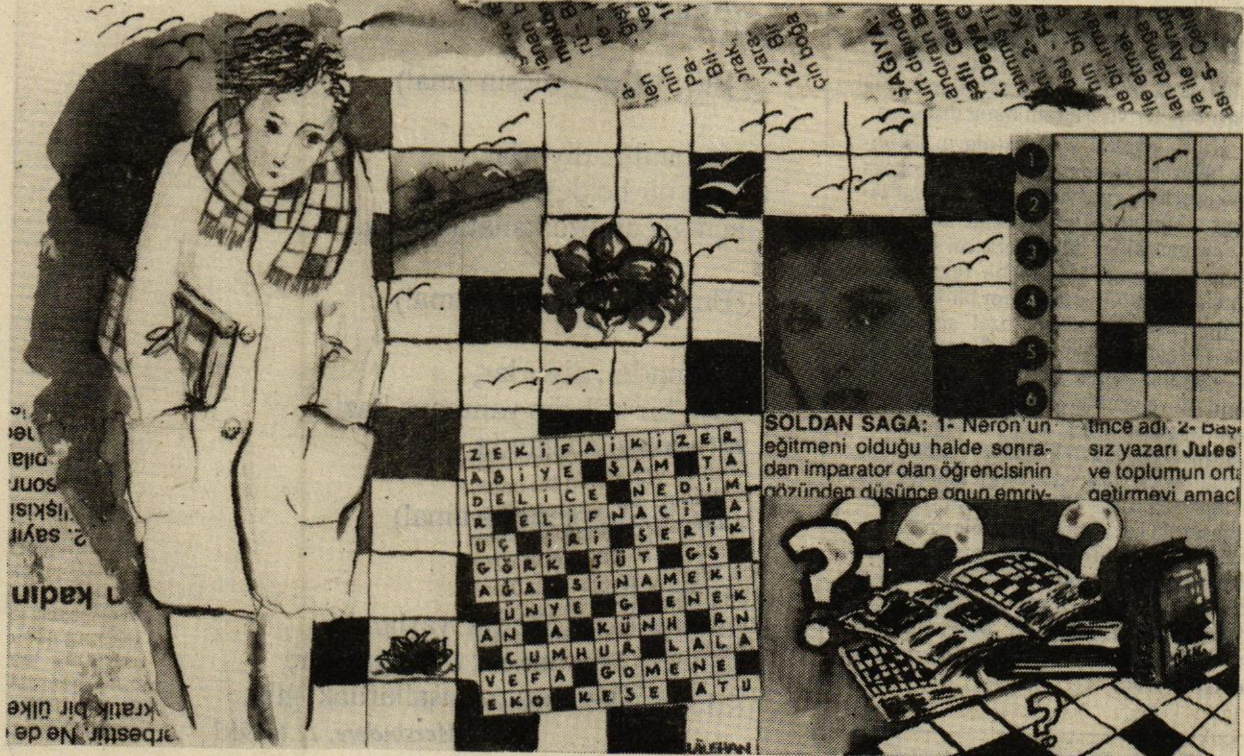
Hayır Evet, bahar başıydı sanırım. Başağrıları, dalgınlık. Karşı kaldırıma geçiyordum, meydan saatine ilişti gözüm. Birileri, kadranını söküp götürmüşler. Geriye boş bir gök parçasını gösteren çatlak bir cam kalmış. Ötedenberi bozuktu, demek şimdi onarmaya karar vermişler, dedim içimden. Neden?

Bulmaca deyimleriyle konuşacaksak, aklarla karaların birbirine karıştığını sezdiğim günlerdi. Eve gidip kapıyı kilitledim. Kimler benimkilerdi? Kimler ötekiler? Hepsinin elinde aynı boyalı gazeteleri, ipe-sapa gelmez bulmaca ve mizah dergilerini görüyordum. Başka dostum yokken, bütün Pazar'larımı, gençliğimin en güzel günlerini adamışken ben. Dehşet vericiydi. Üstelik, her gün mantar gibi biten ansiklopedilere, ansiklopedi fasiküllerine, kılavuz kitaplara, eklere, rekor kitaplarına, terim sözlüklerine, el kitaplarına, bilim dergilerine, yolculuk rehberlerine maaşım yetmediğinden, daha küçük, daha soğuk bir odaya taşınmıştım. Daha sapa bir semte. Gelenim gidenim yoktu zaten; karyolamı, iki koltuğumu, sehpayı sattım. Öbür eş-sehpa, üçüncü koltuk, büyük halı, on yedisinde evlenmek zorunda kalan ablamın evindedir. Bu kadar eşya neme yetmezdi ki? Bir yer yatağı, bir tahta masa, bir lamba ve kitaplarım. İnsanları (artık benimkiler ve ötekiler diye düşünmüyordum) artist fotoğraflı bulmacalara, anagramlara, yazbozlara, yani her türlü yozluğa karşı koruyabilsem, yeterdi, bu çılgın başıboş gidişe bir son versem. Mesleğimin ölmesine nasıl göz yumardım?

O günlerde, kendimle yarışmak zorunda kaldım. En son elementleri, en taze sibernetik, yapısalcılık, dilbilim, çevrebilim tartışmalarını, dergileri, son sergileri, son konserleri kaçırmamalıydım. Genç yazarların ilk, eski yazarların son yapıtları, yılın ödülleri, gerekli doğum-ölüm tarihleri, kitapların ilk yayımladığı, resimlerin ilk bitirildiği, bestelerin ilk yorumlandığı tarihler, ünlü bestecilerle ressamlara esin kaynağı olmuş kadınların genç kızlık soyadları, bağımsızlığını yeni kazanan, bağımsızlığı tanınan devletlerin adları-eski ve yeni olarak, ulusal kahramanları... Yetişemiyordum.

Şefim anlayış gösteriyordu, dalgınlığımı hoşgörüyordu, yine de onun ve servisteki kızların bakışlarını ensemde duyuyordum. Gömleğimin sararmış yakasına, paltomun parlayan kumaşına bakıyorlardı galiba. Bana eskiden gösterdikleri saygıyı neden göstermediklerini biliyordum: piyasayı tutan toy, kolaycı bulmacacılar, benim ne zahmetler pahasına elde ettiğim bilgileri, bir haftada ayağa düşürüyorlardı, biz bulmacacıların "terminoloji" dediğimiz hazır bilgi dağarcığına katıyorlardı. Yağmalıyorlardı beni. Elimden ne gelirdi?

O günlerde gazeteden ilk uyarı geldiğinde şaşmadım doğrusu. Yöneticilerin bana, benim hızıma ayak uydurmaları beklenemezdi ama okurların eleş-



Lalehan Uysal

tirileri ummayacağım ölçüde sertti: bulmacalarım, iyice içinden çıkılmaz hale geliyormuş, eğlence yerine kıyasıya bir savaşa dönüyormuş, onlara baskı yapıyormuşum. Doğru, geçen hafta, "Nikaragua'daki bir ırmağın önemsiz kolu"nu sormuştum, varolmayan bir elemente "bir simge" uydurmuştum doğru, doğru, harflerin şapkalarını gönlümce koyup çıkarıyordum, g'yi canım istediğinde yumuşatıyordum, sözcük sonuna gelen sert sessizleri de, bazı sözcüklerin yerel ağızlardaki karşılıklarını soruyordum.

An, en kısa zaman değildi, çiftlik sınırıydı artık. Kırlangıç, serçegillerden bir kuş değil, bir tekne türüydü. Anlaşmayı bozmuştum evet. Ama amacımın onları yeniden kazanmak, görmek olduğunu bir türlü anlamadılar. Benim bu uğurda özenle uydurduğum sözcüklerin, kavramların, genel geçer doğrular gibi görünmesine, yaygınlaşmasına ses çıkarmadılar.

Evet Hayır, evden pek çıkmıyorum şimdilerde. Sürekli izindeyim. Ama uyanıkken de karabasanlar görüyorum. Siyah-beyaz, renksiz düşler. Dün akşam, kendimi karelere bölünmüş bir atlasın üstünde gördüm. Kapalı kareleri bir bir atlayıp sondaki boş kareye ulaşırsam, ortaya bembeyaz bir bulmaca çıkacakmış. Kareler seramiktenmiş, bulmacaysa yeryüzüymüş. Karşıma dikilen dış çizgileri silik yoğun kitle de olmasa olacak. Kapımı hep kilitli tutsam da içeri sızmanın yolunu buluyor etsiz renksiz yüzsüz onunla savaşamıyorum kayıyor sürekli oynuyor terliyor benimkiler hâlâ varlarsa oradaysalar acaba bazı bilgiler verirler mi bana dışardan.

Kibrit çöpleri yine kutuların üstünde belirtilen sayıdan az mı çıkıyor sigara paketlerinde yine yirmi sigara mı var tabak takımları çatal bıçaklar kaşık hariç ve bardaklar düzinelerle mi satılıyor yine bir manga on kişi bir takım dört manga bir bölüm üç takım bir tabur üç bölük mü geleneksel özel adlar bol harfli çağdaş adlar az harfli mi hâlâ insan giysilerindeki harflerin sayıları değişti mi ya renklerin ya doğa parçalarının baharda eskisi gibi yedi harfli kır çiçekleri beş harfli kuşlar görülüyor mu kırlarda bir yerlerden beklenmedik bir ırmak fışkırmış olmasın sakın şimdilik atlaslarda izleyemediğimiz bir ırmak adı seksen harfli bir kuş havalanmış olmasın bu aralar düzen yerli yerinde mi ve nokta işaretleri özgür koşuğun ilerki yüzyıllardaki kuralları belirlendi mi şimdiden çağrılar iki kişi adına mı yazılıyor, yine!

Tomris Uyar'ın yakında çıkacak olan *Yaza Yolculuk* adlı kitabından.

ÖZDEMİR İNCE

NAZAR

Yaşlandın, diyorlar,
yaşlı bir asmasın artık, hastalıklı,
demir atmışsın güneş delisi balkona.

(Bu yüzden gençsin ama!)

Yaşlandın, diyorlar,
yaşlı bir incir ağacısın artık,
kabukların çatırdıyor rüzgârda.

(Bu yüzden gençsin ama!)

Yaşlandın, diyorlar,
yaşlı, paslı, çürüyen bir susun
yosunlu bir sarnıçta.

(Bu yüzden gençsin ama!)

Yaşlandın, diyorlar,
yaşlı bir bekleyişsin artık
açmayı unuttu kanatların da.

(Bu yüzden gençsin ama!)

Yaşlandın, diyorlar,
yaşlı bir köksün yanmaya hazır
bir yoksul ocağında.

(Bu yüzden gençsin ama!)

Yaşlandın,
yaşlandın, yaşlandın, yaşlandın,
ama yaş tanımaz bir toprağın var;
bu yüzden gençsin masallardaki gibi.

Mersindere, 11.8.1983



Nazizm ve Kültür

Fethi Naci

Kalem Yayıncılık, iyi bir seçimle, tam zamanında yayımladı Lionel Richard'ın (Fransız edebiyat bilimcisi, öğretim üyesi,gazeteci) *Nazizm ve Kültür*'ünü. Sargut Şölçün'ün o nefis Önsöz'de dediği gibi, " 'biraz faşist' olmanın ya da geçici olması şartıyla kitlelerden biraz faşizme katlanmalarını rica" etmenin mümkün olduğu bir dönemde, II. Dünya Savaşı sonunda faşizmin defterinin dürülmüş olduğu ham hayaline kapılmamak gerek. 1985 yılında, Türkiye'de en üst düzeyde bir yetkilinin Türkiye için tehlike (!) saydığı faşizmin hâlâ yaşayan bir belâ olduğunu unutmamak, bunun için de faşizmin ne idüğünü iyice bilmek gerek. Faşizmin ne idüğünü iyice öğrenince, yeryüzünün pek çok ülkesinde,bu sorunla daha önce ilgilenmemiş insanların çoğunun, Molière'in Monsieur Jourdain'inin o ünlü sözünü, "Demek ben kırk yıldır nesir konuşuyormuşum da haberim yokmuş!" sözünü anımsayacağından kuşkum yok.

"Nazizm" ile "faşizm", eşanlamlı sözcükler olarak kullanılır. Nitekim bu kitabın özgün adı *Nazizm ve Kültür* olduğu halde Almanca çevirisinin adı "Alman Faşizmi ve Kültür" olmuş. Bu konuda şöyle diyor Sargut Şölçün: "Nazizm ile 'sıradan faşizm' arasındaki en önemli fark, birincisinin kendi kültürünü, kendi hayat tarzını ve dünya görüşünü geliştirip uygulamasıdır." Oysa "faşizm" için, "siyasal bir iktidar biçimi" tanımı yeterli sayılabilir. "Tarihte kültür ve sanatı naziler kadar beceriyle kullanan başka bir politik güç henüz ortaya çıkmadı." diyor Şölçün.

Alman faşizmi kültüre, sanata niçin bu kadar önem veriyordu? Çünkü Alman faşizmi için "Güzel, artık, kişinin gözünün boyanması, aşılanması ve boyun eğdirilmesi için bir araçtır." Lionel Richard, *Nazizm ve Kültür*'de, sekiz bölüm halinde, nazizmin özellikle edebiyat, sanat, kültür alanında nasıl örgütlendiğini; faşist olmayan yazarların, sanatçıların başlarına gelenleri; bitmez tükenmez "yasak"ları; nazizmin örgütlediği ve böylece tekelinde tuttuğu kültürle halk kitlelerini nasıl koşullandırdığını, nasıl nazizm uğrunda ölmeye hazır duruma getirdiğini (Hitler, "Bilinen tek şey, gücün egemenliği, dolayısıyla kanlı bir kavga ve ölümdür." demiyor muydu?) özetliyor. "Kovboy öyküleri, polis romanları, pornografik kitaplar okuyan", edebiyat kültürü bunlardan oluşan Hitler'in on iki yıllık diktatörlüğünde, Alman faşizminin "kültür"ü kullanarak ulaştığı sonuç budur.

Alman faşizmi, amacına ulaşmak için, önce sanatçıları,yazarları yola getirmeye çalışmış, sonra kültürel ya da bilimsel örgütleri ele geçirmiş, sonunda da bütün yazınsal, kültürel, bilimsel etkinlikleri kurduğu bir bakanlık eliyle doğrudan kendi yönetimine almıştır.

Alman faşizminin, sanatçılara karşı açtığı savaşta, en sevdiği sözcük, "yasak" sözcüğüdür: Hoşlarına gitmeyen romanları yasaklamışlardır, hoşlarına gitmeyen filmleri yasaklamışlardır, hoşlarına gitmeyen müzisyenlerin konserlerini yasaklamışlardır, hoşlarına gitmeyen sergileri yasaklamışlardır, hoşlarına gitmeyen dergileri yasaklamışlardır, gençlere birçok kitabın okunmasını yasaklamışlar ve bu yasak kitaplar için kataloglar yayınlamışlardır... Yasaklamalarla doymamışlı 10 Mayıs 1933'te, yirmi bin cilt kitabı odun gibi üst üste yığarak yakmışlardır. Sonuç: "Naziler, yasaklamadan yasaklamaya, tutuklamadan tutuklamaya, gösteriden gösteriye giderek, sonuçta, kendi siyasetlerine hemen hemen bağımlı bir sanat elde etmeyi başardılar. Bunu kabul edemeyenler, susmayı veya sürgüne gitmeyi yeğlediler."

Naziler, yalnız sanatçılara, yazarlara saldırmakla, onları hapislere atmakla, eserlerini yakmakla kalmadılar; bütün edebiyat, sanat, kültür kurumlarını da ele geçirdiler. Kullandıkları yöntemlerden biri, "siyaset dışı tutulması" gereğini öne sürerek bir kurumu önce kapatmak, sonra kendi yönetimlerinde yeniden düzenleyerek açmaktı. Ama bunlarla da yetinmediler; 13 Mart 1933'te Halk Enformasyonu ve Propaganda Bakanlığı'nı kurdular, başına da Goebbels'i getirdiler. (Ne tuhaf? Goebbels'in ilk işi, kentlerdeki sokak adlarını değiştirmek olmuş!) Bakanlık, radyo, basın, sinema, tiyatro ve genel propaganda siyasetini denetliyordu. Edebiyat, sanat ve radyoya uygulanan sansür görevi İçişleri Bakanlığı'ndan bu bakanlığa devredildi. "Böylece Goebbels, Almanların ne bilip, ne okuyup, ne düşüneceklerini seçme yetkisine sahip oldu." Reich Kültür Odası kuruldu; buna bağlı öteki meslek odaları kuruldu. Edebiyat Odası gibi. Edebiyat Odası'na üyeliği kabul edilmeyen bir edebiyatçının eserini yayınlatabilmesi olanaksızdı. Oda'ya kabul edilmek ise faşizm karşısındaki tutuma bağlıydı; sadece faşizme sempatisi olanlar üye ola-

biliyorlardı. 1934-1935'te, sinema, tiyatro, musiki ve edebiyat eleştirisi alanlarını düzenleyen kararnameler yayınlandı. Sonucu şöyle özetliyor Lionel Richard: "Yazarın görevi, nazilerin öngördüğü toplumda, 'Adolf Hitler'in kültür askerleri' olmaktan başka bir şey değildir." Yazarlar ve gazeteciler, on emre uymak zorundaydılar; bu emirlerden biri de Hitler'in o ünlü *Kavgam* adlı kitabının çalışma masalarında bulundurulmasıydı. Bu yazarlar, sanatın tek amacının nazi ideolojisini yüceltmek ve yaymak olduğu bir yönetimde, özellikle savaşı öven eserler verdiler: "Savaşı, insanın varlığını ve kahramanlığını kanıtlamasına yarayan bir fırsat, uygarlığın gelişmesini sağlayan bir zorunluluk olarak görüyorlardı." Savaş sevgisinin yanı sıra ele alınan öteki konular hep nazilerin yücelttiği ahlâkî değerlerdi: Kahramanlık, itaat, çalışma sevgisi, Führer sevgisi...

Nazizme, nazilerin kültür siyasetine karşı yazarların direnmelerinin fazla güçlü olmadığını belirtiyor L.Richard. Yasa dışı çalışan yazar örgütlerini Gestapo kısa sürede yok ediyor. Almanya'da kalıp savaşan yazarlar, "anlamları fazla açık olmayan kitaplar veya makaleler yayınladılar: ancak satır aralarını okuyabilenler, bunların nazizme karşı düşmanlıklarını anlayabildiler. (...) İki yüz elliden fazla tanınmış ve ünlü yazar,Nazi Almanyasını terketti."

Nazizm ve Kültür'ün içeriğini özetlemeye çalışan bu satırlar, kitabın ne kadar önemli ve yararlı olduğunu göstermeye yeter. Ne var ki bir kitaptan yararlanabilmenin ilk koşulu, o kitabı sonuna kadar okuyabilmektir. Kalem Yayıncılık, bildiğim kadarıyla, yeni bir yayınevi; iyi kitap seçmenin yetmediğini, iyi çevirmen ve titiz düzeltici bulmanın da zorunlu olduğunu bilmeleri gerek. Bu haliyle *Nazizm ve Kültür*'ü okumak bir işkence oldu benim için. Nesrin Güner'in çevirisinde anlaşılmaz ya da anlamı bulanık sayısız tümce var; birçok tümceyi okurken "Bunların Fransızcası nasıldı acaba?" diye düşünmemek elde değil. Nesrin Güner'de "Türkçe saygısı" diye de bir şey yok! "Türkçe" metindeki şu sözcüklere bakın: 'Monden, elit, paramiliter, pasifist, angajman, konsantrasyon, imajinasyon... On üç sözcüklü bir tümcede art arda gelen üç sözcük: "...prodüksiyon sektörüne rölatif..." Bu da "Türkçe" bir tümce: "Bu olay, doğuşundan bu yana, Alman sinematografik prodüksiyonunu etkileyen bir konsantrasyon olgusunun mantıksal sonucuydu." Ayrıca, sayılamayacak kadar çok dizgi yanlışı var. Bunlara dayanmayı göze alabilirseniz okuyun *Nazizm ve Kültür*'ü; gerçekten çok yararlı bir kitap.

MEHMET SAÇLIOĞLU

BENJAMIN MOLOISE VEYA BEN/JAM/IN TAMTAMLARI

Uzaklarda bir Avrupa
Sularını içiyor Afrika'nın,
Kana kana, kana kana.
Utanmadan af istedi
Azınlığından
Çokluğun bir özgür ozanına.
Akmasın kanı, akmasın kanı
Beyaz uygarlığın güney taşlarına.
Tüm tamtamlar ezgileri
Özgür söyler özgür kanda,
Afları suçlular ister,
Suçsuzlarındır savaşla
Alınacak haklar
Afrika'da, Afrika'da.
Af, af, af dilesin
Avrupa'lı Afrika'da
Her damla sudan.
Susun, duysun
Kuruttuğu nehirlerin sesini
Çıplak ayaklarımızın aktığı kandan,
Susun duysun ta Avrupa'dan.
Tam, tam, tam gidin hepiniz
Çocuklarımızın gece korkularından.
Ben, ben, Benjamin.
Artık yam,
Yamyam değilim, ben
Benjam, jam, jam(1)
Dişlilerinizin arasındayım,
Özgür kandayım bundan böyle,
Bin yıllık ezgilere benden de
Bir dize eklendi
Orman köylerinde.
Elveda Afrika fakir,
Uzun bacaklı çıplak kadın unutmadığım,
Her yağmurda boy atan
Sazları kulübemin elveda,
Elveda yarım kalan dizelerim,
Umudum köşe başlarında yeşerir.
Merhaba beni çalan tamtamlar,
Artık hep sizlerleyim
Özgürlük uğruna yitirilmiş canlar.

Not: (1) İngiliz dilinde, Jam; Bir makina, vb. arasına sıkışıp makinanın çalışmasını durdurmak, çalışmaz hale getirmek, sıkıştırılan şey...



"En Alttakiler"

F.Almanyalı yazar Günter Wallraf'ın Türkiye'den gelip yıllar yılı F.Alman sermayesince yoğun biçimde sömürülen, ancak F.Alman kapitalizmi krize girince, krizin gerçek nedenlerini gizleyebilmek amacıyla tırmandırılan "yabancı düşmanlığı"nın başlıca hedefi haline getirilen göçmen işçiler arasında, onlardan biriymiş gibi yaşayarak edindiği izlenimleri aktardığı kitabı "Ganz Unten-En Alttakiler", birkaç hafta içerisinde yüzbinlerce satarak satış rekorları kırdı.

*Aşağıda kitabın **Konkret** dergisinin Kasım 1985 sayısında yer alan tanıtımından yararlanarak hazırladığımız derlemeyi sunuyoruz:*

Buluşma yeri, Remmert firmasının Oberhausen - Buschhausen otoyol çıkışının önündeki araba park sahası, buluşma saati beş. Firmanın yeşil levhasında"hizmet"yazıyor. Remmert firması her türden pisliği yokediyor. Thyssen, Mannesmann, MAN ve benzeri firmaların ince ve kaba tozlarını, zehirli artıklarını, kokuşmuş ve çürümüş yağlarını.

Bana bir Türk işçisi anlatmıştı. İş ve İşçi Bulma Kurumu kendisini Vogel firmasına yollamış; Vogel onu Remmert firmasına kiralamış. Remmert'ten de August-Thyssen dökümhanesine gönderilmiş. Thyssen 1974 yılından bu yana yaklaşık 17.000 kadrolu işçiyi işten çıkarmış ve doğan boşluğu geçici işçilerle doldurmaya çalışmıştı. Thyssen firması toz, kirlilik ve tehlike oranına göre adam başına 50-90 mark arasında değişen bir parayı işçi simsarı firmaya ödüyor. Çoğunluğunu yabancıların oluşturduğu işçiler saat başına bu paranın 5-10 DM'sini alıyorlar.

Bir ustabaşı, hurda haline gelmiş küçük bir otobüsün önünde duruyor ve elindeki bir liste üzerinde isimleri işaretliyor. Bana "Yeni misin?" diye soruyor. "Evet" diyorum. Devam ediyor, "Burada daha önce çalıştın mı?" Hangi cevabın yararlı veya işe alınmama engel olacağını bilmiyorum, bu nedenle omuz silkiyorum. "Sen anlamamak?" diyor, "hayır" diyorum. "Arabaya arkadaşlarına gitmek" diyor bana. Avrupa'nın en modern çelik fabrikalarından birinde işe alınmak işte bu kadar kolay! Adımın yazıldığı hiçbir evrak yok, kimsenin milliyetimle de ilgilendiği yok.

Arabada iki Alman ve dokuz yabancı, sıkışık bir halde oturuyorlar. İki Alman, sıkıca monte edilmiş tek bir koltukta rahat etmeye çalışıyorlar. Yabancı meslektaşlarım arabanın yağlı ve soğuk metal döşemesinde oturuyorlar. Ben de sırtımı onlara dayayarak oturuyorum. İçlerinden 20 yaşlarında biri bana Türkçe olarak yurttaşı olup olmadığımı soruyor. Almanca cevap veriyorum. "Türk vatandaşıyım" diyorum. Yunanistan'da annemin yanında yetiştiğimi söylüyorum. "Babam Türktü, ben bir yaşındayken annemle beni yalnız bıraktı" diye açıklıyorum.

Böylece Türkçeye ve Türkiye hakkında bilgilere fazla ihtiyacım olmuyor. Söylediklerim akla uygun geliyor ve Thyssen'deki işim yarım yıl sürüyor. Eğer çocukluğumun geçtiği yerler hakkında herhangi bir şey sorulursa Yunanistan'a ilişkin bazı şeyler anlatabiliyordum. 1974 yılındaki askeri faşist diktatörlük sırasında orada ikibuçuk ay tutuklu kalmıştım. Türk işçi arkadaşlarım benden Yunanca konuşmamı istedikleri bir tek defa sıkıntıya düştüm. Burada da bana, okul yıllarımda, Fransızca yerine Latinceden ezberlediğim Odyssee'den bir bölüm yardım etti: "ándra moi énepe mónsei..." (Beni daha çok hırpalanmış sefil adam diye çağır...)

Otobüs sallanarak gidiyor. Yerinden koparılmış, bükülüp atılmış demir parçaları yerde oturan yabancı işçi arkadaşlarımın üzerine yıkılıyor. Kalorifer çalışmıyor, arka kapı ka-

panmıyor, telle bağlanmış. 15 dakikalık tehlikeli bir yolculuk Thyssen'in 20 numaralı kapısı önünde son buluyor. Fabrikanın bekçilerinden izbandut gibi bir adam bana damgalı bir günlük çalışma kartı düzenliyor. Önce soyadıma takılıyor. "Bu ad değil, bir hastalık" diyor. Soyadımı harfleriyle söylüyorum. S-ı-ğ-ı-r--l-ı-o-ğ-l-u. O buna rağmen "Sinn lokus" olarak yanlış not ediyor ve bunu adım olarak yazıyor. İkinci ön ismim olan Levent'den de soyadımı gerçekleştiriyor. "Nasıl böyle bir isme sahip olunabilir ki!"

Kartı imzalarken zorluk çektiğimi ve birkaç saniye geciktiğimi farkeden bir Alman Thyssen işçisi, "Afrika'da sizin gibileri kafalarından mühürlüyorlar!" diye fikrini belirtiyor.

Türk işçi arkadaşım Mehmet bana yardımcı oluyor ve kartı doğru olarak nasıl dolduracağımı bana gösteriyor. Diğer yabancı işçi arkadaşlara Almanların dikkatle baktıklarını anlıyorum. Yabancı işçilerin utanç ve ezik bakışları bunu söylüyor. Hiçbiri hiçbir soruya cesaretle cevap veremiyor. Daha sonra ben, onların her türden aşağılamayı nasıl işitmezlikten geldiklerini, duygularını gizli tuttuklarını daha sonra sık sık yaşayacaktım.

Fabrika içlerine doğru sallanarak yolumuza devam ediyoruz. Biraz sonra bizi yük boşaltma yerlerinden birine bırakıyorlar. Burada sabahın köründe, açık havada, soğukta, yağmurda ya da karda, mersedesi içinde oturup, kolunu bile oynatmayan "şerifin" bizleri kontrolden geçirip çeşitli işlere paylaştırmasına kadar bekliyoruz. 30 yaşlarındaki Zentel, Remmert'e seçiliyor. Zentel daha sonra Vogel'in eğlencelerine davet edilecek, temsilci seçilecek ve güvenilir bir adam olup çıkacaktı.

Saat şimdi altıyı biraz geçiyor. Bazı arkadaşlar Remmert'in arabalarına konulup götürüldüler. Biz geriye kalanlar, açık havada, kaskatı donmuş, titriyoruz. Etrafımız park yeri, aletler, el arabaları, kazma ve kürekler, tazyikli hava aletleri ve emme boruları ile dolu. Bizim içine girebileceğimiz bir yer yok.

Fabrikanın içinden buhar sesleri, inlemeler, cızırtılar ve dalga dalga gürültüler bize kadar ulaşıyor. Bulunduğumuz yerden gökyüzünü değil, sadece kıpkırmızı bulutların koşuşmasını görebilirsiniz. Yüksek bacalardan mavi bir ışık yayılıyor. Dumandan ve sisten müteşekkil bir kent sanki. Çevredeki yerleşim bölgelerinden uzak, 20'den fazla işletme 8 kilometre genişliğindeki bu alana sığdırılmış.



Günter Wallraf romanını hazırladığı günlerde

Bizim grup hareketleniyor. Şerif —haki renkli elbisesi içinde bir paralı askere benziyor— mersedesinin pencere camını biraz indirip yoklama yapmaya başladı. Şerif burada iş gruplarını her gün yeniden oluşturur. Belki bilgisizlik veya keyfilik, kimbilir belki de bir hesap işi. Birinin öbürünü iyice tanımadığı bir iş grubunda dayanışma hemen hemen imkansızdır, böyle gruplarda rekabet, güvensizlik ve korku egemendir.

Bizi bir makine kulesine sokuyorlar. Kürek, kazma, el arabalarıyla bu yerde, yarı karanlıkta, gidip gelen bantlar altında sıkışık düzen, içeri alınmak için bekliyoruz. Rüzgar, eksi on dereceden daha soğuk, aramızdan eserek geçiyor. İntiharın eşiğindeymiş gibiyiz. İçimizi biraz olsun ısıtmak ihtiyacındayız.

Az sonra ustabaşı görünüyor ve emrediyor: "Herkes aşağıya, malzeme almaya, çabuk!" Yeniden eski arabalara doluşuyoruz, tıklım tıklım. Yer yer aydınlatılmış bir karanlığın ortasına iniyoruz. Hâlâ fabrikanın içindeyiz ama tamamen bambaşka bir bölümdeyiz. Kok kömürü değirmenlerinin bulunduğu bölmeye boşaltıldık. Aşağıya, derinlere inen birçok merdivenlerin bulunduğu bir yer. Işık alabildiğine cimrice üstümüze sızıyor. Hava giderek tozlanıyor ve kararıyor. Dayanılır gibi olmayan bir tozla yüzyüzeyiz ama çabuk geçiyor.

Eline tazyikli bir hava üfleyicisini sıkıca alıyorsun. Bununla makinelerdeki, duvar çatlaklarındaki parmak kalınlığında tozu temizlemek zorundasın. Kaşla göz arasında öyle bir toz yoğunluğu oluşuyor ki, artık elini bile göremiyorsun. Tozu sadece solumuyor, aksine, yiyor ve yutuyorsun. Boğulur gibisin. Her soluk alışın ağır bir işkence gibidir. Hava, şöyle bir temiz soluk alma ihtiyacını şiddetle hissediyorsun, fakat iş yapmak zorundasın, çıkış yolun yok. Ustabaşı merdiven başında bir gardiyan gibi durmaktadır ve o bulunduğu yerden biraz olsun temiz hava alma imkanına sahiptir. Bağırıyor: "Acele!.. iki üç saat içinde işiniz bitecek ve yeniden temiz havaya çıkacaksınız."

Üç saat!.. Bu, 3000 defa soluk almak, ciğerleri kok tozuyla doldurmak anlamına geliyor. Hava kokgazı kokuyor, zor nefes alınıyor. Koruyucu maske?.. diye soruyorum. "İşi daha hızlı yapabilmek için maske almıyoruz, ayrıca şef bunun için para olmadığını söylüyor" diye açıklıyor Mehmet. Eskiden beri burada çalışmakta olan işçi arkadaşlar bile korkuyorlar. 30 yaşında olup da 50 yaşında gösteren bir Alman işçi olan Helmut hatırlıyor: "Bir yıl önce, yüksek fırınlar bölümünde birdenbire yayılan gazla 6 arkadaşımız öldü. Aşağıya ineceklerine ölüm korkusuyla yukarıya tırmandılar, gaz da yukarıya çıkıyor. Benimle aynı grupta çalışan iyi bir arkadaş bu yüzden öldü, akşamleyin çok içmişti ve sabah o kadar gergin ve sinirliydi ki, uyudu."

Toz bulutu içinde bizler yerdeki tozu plastik torbalara doldururken, montörler bizim birkaç metre üzerimizde çalışıyorlar. Birden yanımıza atladılar ve merdivenlere tırmanıp yukarı, açık havaya koştular. Önümüzden koşarak geçerken içlerinden biri "deli misiniz, bu pislikte çalışıl-

maz" diye bağırıyordu. Ve bir saat sonra fabrikanın güvenlik görevlisi ziyaretimize gelerek bizleri onurlandırdı. Önümüzde burnunu tutarak konuşuyor: "Montör arkadaşlarımız sizin çıkardığınız pislik yüzünden çalışamadılar, şikayet ediyorlar, işinizi çabuk bitirin". Ve dönüp gidiyor.

İşimiz ilk çalışma devresi dolana kadar sürüyor. Son saat, toz torbalarını sırtlayıp merdivenlerden yukarı, açık havaya taşımak ve tırlara yüklemek zamanıdır. Yükümün ağırlığına rağmen bu işi ben yukarıda kısa bir süre "temiz hava" almak için doğmuş bir fırsat sayıyorum.

15 dakikalık paydosta, bu kez üzerinde biraz daha az toz bulunan demir merdivenlere oturuyoruz. Türk arkadaşlarım benim yanımda yiyecek bir şey olmadığını görünce, ekmeklerini birlikte yememiz için ısrar ediyorlar. En yaşlıları olan Nedim, bana termosundan sıcak çay ikram ediyor. Paydos sırasında genellikle Alman arkadaşlarından ayrı oturdukları ve kendi aralarında nadiren Türkçe konuştukları dikkat çekiyor. Alman arkadaşlar yüksek perdeden konuştuklarında çok kötü Almancalarıyla kekeliyorlar, veya susuyorlar.

Daha sonra bir keresinde Nedim bana bunun sebebini şöyle açıklayacaktı: "Almanlar kendileri hakkında kötü şeyler konuştuğumuzu sanıyorlar. Bazıları da, Türkçe konuşmakla bizim böbürlendiğimizi düşünüyor. Bize daha çok egemen olabilmek için her şeyimizi almak istiyorlar."

Ertesi gün işimiz açık havada, yerden on metre yükseklikte, eksi 17 derece soğukluktaydı. Her yere, kafa iskeletli ölüm tehlikesi levhaları asılmıştı. Şurda burda "izinsiz girmek yasaktır", "dikkat! gaz tehlikesi" ve "gaz maskesi takınız" yazıları okunuyordu.

Bize tehlikeyi açıklayan olmadı ve gaz maskesi veren de çıkmadı. "İzinli" veya "izinsiz" olup olmadığımızı da bilmiyorduk.

Hücum kıtamız, ezilmiş kalın borulardan oluşan metal dağlarını kaldırıp atıyor. Yukarıda buz gibi bir rüzgar esiyor, kulaklar neredeyse donacak, parmaklar iş eldivenlerinin içinde bile sertleşiyor. Hiçbir Thyssen işçisi bu havada açıkta çalışamaz, tüm inşaat endüstrisinde kötü hava tazminatı vardır. Biz burada başka şartlara mecburuz. Büyük bir kazmayla önce metal dış parçalarını ayıklıyoruz, küçük parçalar yüzümüze fırlıyor. Koruma gözlüğüne kesinlikle ihtiyacımız var, ama bunu sormaya bile kimsenin cesareti yok. Çalışırken, görüşümüzü önleyecek ölçüde pislik ve kurum havaya çıkıyor. Artıkları el arabalarıyla iniş borularına boşaltıyoruz. Ağır işten kürekler ve hatta el arabaları durmaksızın eğiliyor, bükülüyorlar, tekrar tekrar doğrultmak zorunda kalıyoruz.

Burada, şu anda herhangi bir kantinde zıkkımlanmakta olan nöbetçiye de ihtiyaç yok. En küçük bir duraksamada soğuk dayanılmaz hale geldiği için en yüksek randımanı biz kendiliğimizden veriyoruz. Arasıra içimizden biri kaytarıp küçük bir makine dairesine sığınıyor. Sığındığı yerde gürültünün Niagara şelalesinden farkı yok, ama makineler sıcak ya. Makinelere çok yakınız, biraz ısınabilmek için onlarla kucaklaşıyoruz. Bir hareket nakli manivelası her makinede bulunduğu için yaptığımız iş büsbütün tehlikesiz değil. Birbirimizin parmaklarının kopmaması için dikkatli olmak zorundayız. Yanlış bir parçaya dokunduğumda, bir anda her şey uçuşuyormuş gibi olmuş, ortalığı kıvılcımlar sarmıştı.

Sonra yeniden iş, dışarıda, titreyerek, koşarak. Tunuslu bir arkadaş, Yusuf, altı saatlik çalışmadan sonra tükenip bitmişti. Şöyle dedi: "Burası soğuk bir cehennem" ve devam etti. "Kölelere bile bundan daha çok saygı duyulurdu. Onlar bizden daha değerliydi. İşlerini mümkün mertebe daha uzun bir süre içinde bitirmeleri mümkün olurdu. Bizim çarçabuk tükenmemiz işveren için farketmiyor. Yeteri kadar yenisi var ve iş almak için bekliyor."

Bir ara Thyssen'in bir güvenlik mühendisi yanımıza geliyor. Sandıkla, borulara vuruyor, bir yandan da "böyle olmaz" diye mırıldanıyor. Çekingenlikle bize bakıyor. Yanına gidiyorum: "Ne garip sandık, içinde ne var?" diye soruyorum. "Bununla gaz ölçüyorum" diye yanıtlıyor. "Burada ölçme aletiniz yok mu?" diye bu kez o soruyor. "Eğer gaz belli bir noktayı aşarsa burasını hemen terketmemiz gerekirmiş". Aksi halde "hızla gücümüz tükenirmiş". Gösterge zaten çoğu zaman tehlike sınırının biraz üstünde gösteriyor.

Ben kendisine göstergeye bakmasını söyleyince "sakin ol" dedi. "Bu olamaz, alet bozuktur, ben bir yenisini getireyim" diye cevap verdi. Geri geldiğinde aradan yarım saat geçmişti ve yeni gösterge de tehlike sınırının üstünü gösteriyordu. "Olamaz" dedi, "bu da çalışmıyor." Yüzüne kuşkuyla baktığımı görünce, "doğru gösterse bile şu anda panik için bir sebep yok" diye açıklamasını sürdürdü. "Rüzgar gazı yukarı çıkarmaktaymış". Sonra çekip gitti.

Levhalarda "çelik güvenlik ayakkabılarının giyilmesi gerektiği" yazılı. Levhalara göre "koruma başlığı taşımak da" zorunlu. Yasalara göre Vogel firmasının bütün bunları bize vermesi gerekiyordu. İş eldivenlerini de. Vogel bu konuda da tasarruf yapıyor. Felsefesine göre "küçük davarlar da gübre yaparlar!" Tasarruf tasarruftur anlayışı bu.

İş eldivenlerini, çöplüklerden, çöp arabalarından, fabrika kadrolu işçilerinin eskitip attıkları arasından temin etmeye çalışıyoruz. Koruyucu başlıkları da devamlı işçilerin eskittikleri arasından ve kendi paramızla temin etmek zorunda kalıyoruz. Ben çalıştığım sürece koruyucu iş ayakkabısı giymedim, arkadaşlarım da öyle. Herhangi bir kazaya uğramamış olmam benim şansımdı. Alman işçilerin ayakları ve kafaları korunmaya değer bulunuyordu.

Ustabaşı Zentel iki kere, benim koruyucu başlığımı alarak, başlığını getirmeyi unutmuş olan Alman işçilere verdi. İlkinde itiraz ettim, cevabı "bir dakika, bunu ben satın aldım, bana aittir." oldu. Demek ki bize sorulmadan kamulaştırılıyorduk.

Yuttuğumuz tozlar nedeniyle haftada en az bir defa oksijen çadırlarına gönderildik. 57 metre yükseklikte, kapalı mekanlarda, makineler üzerinde birikmiş 1-3 santim kalınlığında tozları almaktı işimiz. Toz ciğerlere ağır geliyor, bronşiti zorluyordu. Zorluyordu. Tozlarda zehirli kurşun, mangan, titan içeren metal parçaları vardı.

Çalışma sırasında alarm sirenleri sık sık çalar, kırmızı uyarı ışıklarıyla bulunduğumuz yeri derhal terketmemiz sık sık istenirdi. İnfilak tehlikesi vardı. Oksijen odalarına koşardık.

Tehlikeyi göze alarak çalışmak zorunda olduğumuz sık sık tekrarlanır, ölümden korktuğumuz takdirde evlerimize dönebileceğimiz bize açıktan söylenirdi.

Bir ustabaşı daha sonra bize, sık ve düzenli olarak yapılan uyarıların ne anlama geldiğini anlattı. "Bu alarm

aleti daha önce meydana gelen birtakım olaylardan sonra buraya getirildi. Eğer bu elverişsiz, zor koşullarda tekrar bir şey olursa Thyssen sorumluluk yüklenmiyor. Zaten siz de yeterince açık biçimde orada çalışmamak üzere uyarıldınız." Bunun anlamı ise August Thyssen Demir Döküm Tesislerinin sorumluluk kabul etmemesiydi. Eğer bir şey olursa sorumlusu bizdik, kendimizdik. Uyarı oldukça açıktı. Bu tehlikeli bölgede çeşitli yerlerde bulunan yangın musluklan da huzursuzluğumuzun bir sebebiydi. Almancayı iyi bilmeyen yabancılar da kavrıyorlardı anlamını: Uyarı levhasının üstünde bir işçi tasviri, alevler arasında üstünde koruma elbisesi, koruma başlığı ile bir duşun altında duran bir işçinin tasviri ve bir not: "İMDAT DUŞU".

Ustabaşı Zentel bize işin ne olduğunu açıklıyor. Muazzam büyüklükteki ham demir aktarmaya yarayan aletin bozulması ile bütün üretim duruyor. Durmakla geçen her dakika tesis için büyük zarar demek. Tıkanmayı takiben bir makine parçası daha kırıldı. Bu, yeni hazırlanmış ve monte edilmiş bir parçaydı. Bizim işimiz, dar toz kanallarına sıkışarak girmek ve aletin nasıl onarılabileceğine bakmaktı. "Acele edin kalaslar" diyordu şerif, "oradan ancak alet tekrar çalışmaya başladığında çıkabilirsiniz.. Bunun en geç saat 13'e kadar halledilmesini istiyorum."

Sallanan merdiven üzerinde ilerliyoruz. Omuz genişliğinde bile olmayan, çatlaklardan, yarıklardan içeri giriyoruz ve sertleşmiş demir madenini kaldıraçla, büyük çekiçlerle, kürekle oradan uzaklaştırmaya çalışıyoruz. Ama öyle sert yapışmıştı ki ayırmak imkânsız görünüyordu.

Başımızdaki izbandut Alfred bizi itekliyor ve pompanın tekleyerek çalıştığını görünce hiddetleniyor. "Kaçak köpekler, ilkel b...lar, kimyonlu Türkler, sarımsak yahudileri" tanıdığı bütün ulusları bir ağızda tanımlayıveriyor, "sizi yok saymalı, hepinizi duvara dayayıp, ensenizden vurmalı."

İyice kudurmuştu ve elleriyle de girişmeye başladı. Hindistanlı yeni iş arkadaşımızın kafasına demir bir çubuk fırlattı. Neyse ki çabuk sıyırıp geçti. "Evinizde, ülkenizde kalsanıza" diye ona kükrüyordu. "Ben çalışmak için Türkiye'ye gidiyor muyum?". "Arkadaş Hindistan'dan geldi" diye düzeltmeye çalıştım.

Ama Alfred ısrar ediyordu: "Çok uzaktan bile onun Anadolu'dan gelip gelmediğini bir bakışta anlarım. Onun suratında da aynı iğrenç kalıp. Karanlıkta bile anlarım onun Anadolu'dan gelip gelmediğini."

Burada koruyucu kulaklıklar tanınmıyor. Gözler yanıyor ve burun akıntısı, öksürük vahşet halinde. Tam anlamıyla cehennem. Mehmet bana daha sonra, böyle durumlarda bir ay hapishanede yatmak, saatler boyu buna dayanmaktan daha iyidir diye düşündüğünü anlattı. Zaman zaman banka soygunu bile düşünüldü. Çünkü kim buraya tıkılmışsa artık kaybedecek bir şeyi yoktur da ondan.

İş pantalonunun üzerinden dizler kanlı çiziklerle doluyor, iş eldivenleri yırtılıyor, bant bir türlü serbest kalmıyor, çekilemiyor. Saat 13 oluyor, 14:15 oluyor. Ağır aletlerimizle bir taraftan vuruyoruz, diğer taraftan her şeyi yutuyoruz. Bu arada Thyssen'in yukarıdaki köpeklerinden biri göründü. Küfür etti ve açıkladı: "Bir sonraki vardiya bekliyor." Aletin tekrar kullanılabilmesi için yardım etmeliymişiz, topal kıçlılar gibi durmak yerine. Biz zaten buradan çıkabilmek için tüm çabamızı gösteriyoruz. "Alet tekrar işleyene kadar burada kalıyorsunuz" diye emrediyor ustabaşı, "20 saatte de olsa."

Yüksel, Thyssen zorbasına toz maskesinin olmadığını söylemeye cesaret ediyor. Cevap acımasız, "Allah kahretsin. Bu işi bitireceksiniz."

Saat 18:15.. 12 saat sonra bu katil ruhlu vardiya sona eriyor bizim için. Arabada çoğu kızgın bir şekilde hafif uykuya dalmışlardı. Rahatsız, sıkışık oturmalarına rağmen.

Ve ben bugün, yani altı ay sonra, öksürdükten sonra tükürüyorsam, tükürüğüm hâlâ kara.

TALİP APAYDIN

UMARSIZ

Ne çok arandık
Defterimizde yer kalmadı
Geçenlerin ayak izleri
Göğümüzde ses büyüteçler
Beynimiz allak bullak
İster istemez aldandık

Kıstırılmış kediler gibi
Saldırıyorsa birileri üstünüze
Neyi anlatacaksınız
Meydanlarda umarsız
Bir başımıza kaldık

FREUD VE YENİ FREUDCULUK 1

Freud'un Görüşleri Üzerine

Oğuz Özügül

Bilindiği gibi *Freud*'un insan kuramı, kalıtımsal olarak süregelen ve bu nedenle günümüze kadar etkisini sürdüren ilktoplumsal ailevi yıkımların varlığına ilişkin varsayımdan yola çıkmaktadır. Böylece soyaçekim içinde insanın itkisel yazgısı önceden belirlenmektedir; buradan da "ben"imizin sık sık "id"in, "üst-ben"in ve gerçekliğin "aşamalar"ına yenik düştüğü sonucu çıkmaktadır. "Ben", "id" ve "üstben" kavramlarının ayrıntılarına ileride girilecektir. *Freud*'un bu döneminde (1890'lı yıllar) biyolojik-olan henüz çok soyut bir biçimde geri planda kalmakta ve yaşam-felsefi gizemcilik tarafından bastırılmaktaydı. Yani bu dönemde söz konusu olan, doğa-bilimsel araştırmalardan yaşam-felsefi kurgulara geçişti.

Psiko-analize bağlı ideolojinin eleştirisine geçmeden önce, psikoanaliz'deki gelişmeleri açıklamaya çalışalım; bu arada *Freud*'un çalışmalarının çok katmanlı olduğunu da gözden kaçırmamamız gerekmektedir. *Freud* özellikle ilk dönemlerde felsefi bir sorun oluşturmayan bir nevroz (sinirce) tedavisi ve kuramı, daha sonra da felsefi görüşlere ilişkin bir sistemle bir psikoloji geliştirmiştir. Eleştirel yönden ele alacağımız dönem, işte bu ikincisine yakından bağlı olan üçüncü alan olacaktır. Belirli nevrozların cinsel aksaklıklardan ileri geldiği tartışma götürmemektedir ve bu, bilimsel öğreti için de bir sorun oluşturmamaktadır. Ancak *Freud*'un felsefi sistemi söz konusu olunca durum değişmektedir.

Freud öğrenimini Viyana Üniversitesi'ne bağlı, *Brücke*'nin yönetimindeki Fizyoloji Enstitüsü'nde yapmıştır, ve genç bir bilim adamı olarak, özellikle sinir yolları ve sinir fizyolojisi üzerine değerli çalışmalar yayımlamıştır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Paris'e giden *Freud* burada, histerik görüngülerin (fenomen) bilinç yarılmasından (Bewusstseinspaltung) ve ruhsal süreçlerden ortaya çıktığını savlayan *Charcot* ile ilişki kurmuştur. *Charcot*'ya göre hipnoz altında, organik hastalıklara yol açan ya da bunları sağlatan patolojik tasarımlar oluşturulabilirler; yani dış etkiler nedeniyle organik değişikliklere yol açan tasarımlar oluşmaktadır. Freud ise bu düşünceleri şöyle değiştirmiştir; Dış etkiler yerine, bilinçsizolandan kaynaklanan etkiler de söz konusu olabilirer.

Viyana'ya döndükten sonra *Freud* çalışmalarını ünlü fizyolog *Breuer*'le birlikte sürdürmüştür. *Breuer*'in kanısına göre, yaşamın belirli bir an'ında bir nedenden kaynaklanan histerik görüngüler, bu neden unutulduğu ya da geri plana itildiği için belirmektedirler. Bu durumda hastanın bu nedeni, hastalığa yol açan bu olayı hipnoz altında anımsaması gerekmektedir. Böylece ruhsal çatışma ve buradan doğan ruhsal hastalık ortadan kaldırılabilecektir.

Bunun üzerine *Freud*, hipnozun hastalığı geçici olarak ortadan kaldırdığı kanısına varmıştır; çünkü bilinçsizolanın direnci gerçi hipnoz sırasında aşılmaktadır, ama bu salt belirli bir süre için başarılı olabilmektedir. Ruhsal hastalıklar gerçekten başarıyla sağaltılmak isteniyorsa, o zaman bu direncin hasta bilinçliyken aşılması gerekmektedir. Bunun için de hipnoz yöntemi değil, başka bir yöntem uygulanmalıdır. Ve *Freud* bu yönteme özgür çağrışım adını vermiştir.

Freud bu şekilde *Charcot* ile *Breuer*'in görüşlerini birleştiriyordu. Bu görüşlerden biri ruhsal hastalıkları dış etkilerle açıklamakta, öteki de bu etkileri bilinç düzeyine çıkararak hastalığı ortadan kaldırmaktaydı. Ancak *Freud* hastalığın ana nedenini içsel bilinçsiz etkilerde görüyordu, ve buna uygun olarak da Freudcu Psiko-analizin odak noktasını bilinçsiz ruhsal çatışmalar oluşturuyordu. Böylece *Freud*, sinirsel süreçlerin fizyolojik temelini araştırmayı bırakarak düpedüz kurgulara (spekülasyon) geçiyordu; çünkü ruhsal hastalıkların fizyolojik yönden açıklanamayacağı ve sağaltılamayacağı kanısına varmıştı.

Freud'un "Düş Yorumları" adlı kitabında geliştirdiği düşünceye göre, simgesel yönden değişen, biçimi bozulan, tabulaştırılmış tasarımlar düşlerde "Ben"imizin "sansür"ünü aşarak meydana çıkmakta ve böylece bir çeşit doyuma ulaşmaktadırlar. Peki ama bu tür tabulaştırılmış tasarımlar nereden ileri gelmektedirler? Bunun yanıtı *Freud*'un nevrozlara ilişkin cinsellik kuramı'nda bulunmaktadır. Bu kurama göre, bireyin cinsel yaşamı doğumundan hemen sonra başlamakta ve değişik aşamalardan geçmektedir. Bedenin değişik bölgelerinden haz alma duygusunu kapsamakta, başlangıçta cinsel organlara bağlı (genital) bir cinsellik biçimiyle sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca çocukluğun ilk yıllarında toplum tarafından yasaklanmış, tabulaştırılmış belirli cinsel istekler meydana çıkmaktadır. Ve böylece kaçınılmaz olarak cinsel aksaklıklar doğmakta, nevrotik hastalık olasılığı artmaktadır.

"Günlük Yaşamın Psiko-Patolojisi" ile "Ruh ve Bilinçsiz-Olan'la İlişkisi" adlı yapıtlarında *Freud*, ruhumuzda bir

bilinçsiz-olan'ın varlığı görüşünü geliştirerek pekiştirmiştir. Buna göre, davranışlarımızın uyarıcısı, ruhun derinliklerine kök salmış olan bilinçsiz itkilerdir (Triebe). Ruhsal-olan beynin etkinliğine bağlı olmayıp, dış etkilerden bağımsızdır. Dış dünya en çok, bu ruhsal uyarıcıların gerçekleştirilmesini engelleyici etkilerde bulunabilir. Ruhsal olan'ın başlıca etkisi, itkilerle gerçeklik arasındaki bu çatışmada itki uyarımlarını bastırmaktır. Bunun sonucunda bilinçsiz-olana ilişkin bir alan oluşmaktadır. Ahlaksal tasarımlara, gerçeklik sorunlarına ters düştüğü için bir itki gerçekleştirilemediği zaman bilinçsiz-olan'a itilmektedir. Ancak bu itki burada düşgörüntüler biçiminde ve dil sürçmesi, doğru yazamamak, unutmak, yanlış okumak, alaycı konuşmak gibi hatalı davranışlar içinde doyuma ulaşmaktadır. İşte bu hatalı davranışlar içinde bilinçsiz-olan "Ben"imizin "sansür"ünü aşmaktadır. Bu durumda bilinçsiz-olan'ın özü, itkilerin psişik karşılıkları olan isteklerden meydana gelmektedir. Bu istekler psişik bir enerjiye sahiptirler ve boşalmak istemektedirler. Bu tür terimler *Freud*'un, mekanikçi-fizikselci *Brücke* okulundan geldiğini göstermektedir, ancak özgül anlamda bir *psişik* enerji bulunmadığı için, ciddiye alınmaması da gerekmektedir!.. *Freud*'a göre, bu süreçlerin düzenleyicisi olarak haz ilkesi, haz alınmasına ve isteksizliğin önlenmesine yaramaktadır. Bilinçsiz süreçler de sadece haz ilkesiyle isteksizlik ilkesi arasındaki ilişkilere bağlı olmaktadırlar.

1905 yılında yayımlanan "Cinsellik Kuramı Üzerine Üç İnceleme" adlı kitabında *Freud* cinsel itkiyi, yani libido'yu ruhsal yaşamımızı belirleyen temel itki olarak da ele almaktadır. İki aşamada gelişen libido çocukluk, yani cinsel organlar öncesine ilişkin cinsellik aşamasında sırasıyla *oral* cinsellik ve *anal-sadistik* cinsellik olarak kısmi itkiler biçiminde görünmektedirler. Bu cinsel kısmi itkiler ancak ergenlik çağında cinsel organlara bağımlı olmaktadırlar.

Peki ama cinsellik niçin doyuma ulaşamamaktadır? "Enerji"si niçin başka hedeflere yöneltilmektedir? Haz ilkesi engelle karşılaşmadan kendisini gerçekleştiremez mi? Bütün bunlar, itkilerimizi bastırmaya zorlayan dış dünyanın gerekleri (gerçeklik ilkesi) tarafından koşullanmaktadırlar. Bu vazgeçiş ve cinsel itki enerjisinin başka bir hedefe çevrilmesi, insanların kültürel etkinliklere yönelmesiyle sonuçlanmaktadır. Demek ki kültürün temelini cinsel vazgeçiş, çilecilik (Askese) oluşturmakta, bu nedenle de "kültürde bir tedirginlik" görülmektedir.

Kültürün sakınma, saklama, çilecilik anlayışından doğduğu düşüncesi, burjuva ideolojisinin, püritenlik ruhunda bile görülen eski bir oluşturucu öğesidir; üstelik o denli ki, *Max Weber* bu anlayıştan çıkarak kapitalizmin kökeninin açıklanabileceği kanısına varmıştır. Bundan başka *Freud*, cinselliğin çocukluk döneminde bir çeşit çocuksu cinsel merak itkisinin, cinsel araştırma itkisinin etkinlikte bulunduğunu varsaymakta ve buradan, kurgulara başvurarak, belirli toplumsal görüngüler ve "yönlendirici imgeler" için söylenceleştirilmiş "gerekçeler" bulmaktadır. Örnek olarak, toplumsal yaşamda kadın haklarının erkeğinkine göre daha kısıtlı oluşuna gösterdiği "gerekçe"yi alalım. Buna göre penisten yoksun kız çocuğunun görünüşü erkek çocuklarda iğdiş edilme korkusuna yol açmakta ve penisleri bulunmadığı için kadınların daha önemsiz oldukları kanısını uyandırmaktadır. Öte yandan kız çocukları da, erkek çocukların cinsel organını farkeder etmez bir "penis kıskançlığı"na kapılmaktadırlar. Sınıflı toplumda kadının ezilişi böylece itki-yapısal ve psikolojik yönden "açıklanmaktadır".

Freud genelde kadınları kültür engelleyici bir güç olarak görmektedir: "Kadınlar ailenin ve cinsel yaşamın çıkarlarını temsil etmektedirler; kültürel etkinlik giderek artan bir biçimde erkeğin sorumluluğuna kalmış, karşısına daha da güçleşen sorunlar çıkarmış ve onu, kadınların altından kalkamayacağı itkisel yüceltimlere zorlamıştır. Erkekteki psişik enerji nicelikleri sınırsız olmadığı için, görevlerini libido'yu amaca uygun biçimde bölümlere ayırarak yerine getirmek zorundadır. Kültürel amaçlar için kullandığı şeylerin büyük bölümünü, kadınlardan ve cinsel yaşamdan kaçınarak sağlamaktadır. Sürekli olarak kendi cinsiyle, yani erkeklerle bir arada bulunması, onlarla olan ilişkilere bağımlılığı bir koca ve baba olarak üstüne düşen görevlere bile yabancılaştırmaktadır kendisini. Böylece kadınlar, kültür için harcanan zaman nedeniyle geri plana itildiklerini görmekte ve kültüre karşı düşmanca bir tavır almaktadırlar." *Freud* için, kadının doğal olarak erkekten daha alt düzeyde bulunuşu konusunda kuşkuya yer yoktur.

Freud başlangıçtaki gelişme aşamalarının, bireyin daha sonraki yazgısını belirlediğine ilişkin savını, 1912 yılında yayımlanan "Totem ve Tabu" adlı kitabında, ilkel oymakların gelişim örneğine başvurarak desteklemeye çalışmıştır. Bu yapıtında kültürün, vicdanın ve üst-ben'in kökenine ilişkin bir söylence yaratmıştır.

Savaş sırasında yayımlanan "Savaş ve Ölüm Üzerine Çağcıl Görüşler" (1915) ve "Haz İlkesinin Ötesi" (1917) başlıklı yazılarında, yayılımcı savaşların kökenini öldürme ve tahrip itkisi ile, yani biyolojik yönden açıklamış ve böylece yayılımcı burjuvazinin suçlarını aklamıştır.

Freud'un Birinci Dünya Savaşı'nda savaşa karşı geliştirdiği tutumunu karamsar bir tepki olarak yorumlayanlar da bulunmaktadır. Ancak bu bir temele dayanmamaktadır. *Freud* 26 Haziran 1914 tarihli mektubunda *Karl Abraham*'a, *"Berchtold"*'un (Avusturya Dışişleri Bakanı) acımasız tutumunu kurtarıcı ve yürekli bir edim olarak" gördüğünü, kendisini "otuz yıldan bu yana ilk kez bir Avusturyalı olarak" hissettiğini, "sevinçten kabına sığamadığını, işlerini düşünemediğini ve zamanını kardeşi *Alexander* ile günün olayları üzerine konuşmakla geçirdiğini", ya da kendi deyimiyle "tüm libido'sunu Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna ayırdığını" belirtmektedir. 22 Mart 1918'de yine *Karl Abraham*'a yazdığı bir mektupta *Freud* aynı şekilde yayılımcı Almanya'nın da yanında yer alıyor ve Almanların yengisini düşlüyordu.

Savaş koşulları altında *Freud*, ruhsal alanda etkinlik gösteren ikinci bir temel itkinin, yani libido'nun yanı sıra özel bir tahrip itkisinin de varlığını benimsiyordu böylece. Ve bu itki hem bireyin hem de ulusların ve devletlerin içinde etkisini sürdürmekte, savaşlar biçiminde kendisini dışavurmaktadır. Burjuvazinin saldırganlık ve savaş suçlarını aklayan bu düşünceden *Freud* yaşamının sonuna kadar kurtulamamıştır. Bu düşünce,kuramının merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Daha 1932 yılında, *Albert Einstein*'la yazışmasında savaş sorunu ile ilgili olarak, içimizde nefret ve yok etme itkisinin etkinlikte bulunduğu görüşünü savunuyordu. *Freud*'a göre bu itki, canlı varlığı yok etmek, yaşamı cansız madde durumuna çevirmek için çaba göstermekte, özel organların yardımıyla dış dünyaya, nesnelere karşı yöneltilerek tahrip itkisine dönüşmektedir. Canlı varlık, yabancı canlı varlıkları yok ederek kendi yaşamını korumaktadır. Buna göre savaş, içimizde etkinliğini sürdüren tahrip itkisinin dışımızdaki nesnelere yöneltilmesinin bir sonucudur sadece(*).

Freud 1920'de yayımladığı "Kitle Psikolojisi ve Ben Analizi" başlıklı yazısında *Le Bon*'un gerici görüşlerini benimseyerek, toplumun sınıflara ayrılmasını ve de büyük kişiliklere tapınmayı haklı göstermeye çalışmıştır. Böylece *Freud*, Almanya'da Hitler-faşizminin başlamasından kısa süre önce, nesnel açıdan faşizmi haklı gösteren

düşünceler olarak değerlendirilebilecek bir görüşün sözcüsü durumuna düşüyordu; kuşkusuz *Freud*'un amacı bu değildi, çünkü siyasal görüşleri liberaldi ve kendisi de faşizmin kara listesinde yer alıyordu. Ancak bu durum, bir yapıttaki nesnel temel yönsemelerle yazarının kişisel siyasal görüşleri arasında bir çelişki bulunabileceğini göstermesi bakımından ilginçtir.

Freud ölümünden (1939) kısa bir süre önce "Psiko-Analizin Tarihçesi" adlı yapıtında kuramını benzeşik bir sisteme dönüştürmüştür. Burada, yirmili yıllardan bu yana giderek biçimlenen bir yönseme açık seçik görülmektedir: Ruhsal-olan'ın açımlamasında biyolojik-cinsel yorumun yerini daha çok yaşam-felsefi yorumlar almaktadır. Böylece cinsellik kavramını, yaşam-felsefi türden felsefi-söylencesel bir geleneğin kapsamına sokmak için, daha çok söylencesel bir kavram olan Eros ile tanımlamıştır. Artık libidomuz, ozanların ve düşünürlerin tüm canlıları bir arada tutan eros'u ile birleşmektedir.

FREUD'DA İNSAN İMGESİ

Sigmund Freud'a göre insan, ruhsal-olan'ın üç düzeyi ve buna karşılık oluşturan "aşamalar"ca belirlenmektedir. Bunlar da bilinçsiz-olan, bilinçli-olan ve toplumsal kurallar düzeyleri ile "id", "ben" ve "üst-ben" aşamalarıdır.

Bilinçsiz-olan düzeyine bağlı "id" aşaması, insan bedeninin yapısından kaynaklanan ve kalıtımsal itkilerden meydana gelmekte ve de "haz ilkesi"ne boyun eğmektedir. Bilinçsiz-olan'ın, "id"in içeriğini oluşturan kalıtımsal olarak yerleşmiş itkilerin, anıların ve tabuların kaynağı türe özgü bilinçsiz-olan'dır. Burada sözü edilen, insan toplumunun ilksürü (Urhorde) döneminden bu yana genetik olarak birikmiş deneyimlerdir.

Bilinçli-olan düzeyi ise "ben" aşamasını karşılamakta ve bu aşama "id"e hizmet etmektedir. Öte yandan, haz alma ve isteksizliği önleme çabaları da kendisine eşlik etmektedir ("haz ilkesi"). Ve bu aşama, "gerçeklik ilkesi"ni göz önünde bulundurarak, "id" ile, yani bedensel yapı tarafından koşullanan ve bu bedensel yapıdan kaynaklanan itkilerle dış dünya arasında arabuluculuk yapmaktadır. Ayrıca "ben", gerçeklikle çatışma sonucunda bir aşama olarak "id"ten çıkmıştır. "Haz ilkesi" gerçekliğin etkisi nedeniyle ("gerçeklik ilkesi") kısıtlanmaktadır ve bu arada "haz ilkesi" ile "gerçeklik ilkesi" arasındaki çatışma "ben"de meydana gelmektedir. Sonuç olarak kişilik içinde "üst-ben" aşaması etkinlik göstermektedir. Bunlar ana-baba tarafından aktarılan, örneğin ahlak gibi, toplumsal kurallardır. Ayrıca ilk tarihsel yıkımların sonucunda insanlığın üzerine aldığı ve Freudcu kurama göre kalıtımsal olan tabular da eklenmektedir bunlara. Demek ki burada, itkilerin bilince girmemelerini, tersine gizlenmelerini sağlayan bir "sansür"ün etkisi görülmektedir. Gerçi bilinç duyu organları aracılığıyla dış dünyaya da bağlıdır, ama bu bağlantı ruhsal-olanınkinden daha yoğun değildir; çünkü dış dünya bilince kendi iç dünyasından daha uzaktır. Buradan da itkilerin doyuma ulaşıp ulaşamamasından kaynaklanan haz ve isteksizlik duyguları doğmaktadır; yani bilincimiz sonuçta itki-yapısal yönden belirlenmektedir.

Freud'a göre insan organizmasında, ilk aşamadan, yani "id" aşamasından çıkarak iki temel itki etkinlik göstermektedir. Birincisi yaşama itkisi (Eros), öteki de öldürme itkisi (Thanatos)dir. Yaşama itkisi canlı tözleri daha yüce ve daha kalıcı birlikler düzeyinde birleştirmek için çaba harcamaktadır. Bu, örneğin karşı cinsler arasındaki sevi ilişkileri için de geçerlidir. Ama öte yandan bu itki —Freudcu kurama göre— insanlar örneğin soy, oymak, ulus gibi başka toplumsal birlikler kurdukları zaman da etkisini sürdürmektedir. Buna karşılık öldürme itkisi, doğumdan önceki acısız duruma dönüşü amaçlamaktadır.

FREUD'UN TOPLUM KURAMI

Freud'a göre türsel ve bireysel bilinçler arasında belirgin benzerlikler bulunmaktadır. Nasıl ki insanoğlunun bireysel gelişimi zorunlu olarak belirli evrelerden geçiyorsa, bu durum toplum için de söz konusudur. Demek ki karşımızda bir çeşit ruhbilimsel-oluşul bir yasa bulunmaktadır.

Her iki temel itki, yani yaşama ve öldürme itkileri etkinlikleri sırasında çevreyle, gerçeklikle çatışmaktadırlar. Çünkü çevre, yaşama itkisinin doğrudan doyuma ulaşması için yetersiz kalmakta ve buna karşı çıkmaktadır. Öte yandan da öldürme ya da tahrip itkisinin kendi organizmasına doğru yönelmesine izin vermemektedir. Demek ki çevre koşulları her iki temel itkinin yönünün değişmesine ve engellenmesine neden olmaktadır.

Peki bu nasıl gerçekleşmektedir? Yaşama itkisi, haz alma ve isteksizliği önleme çabası ("haz ilkesi") aracılığıyla etkide bulunmaktadır. *Freud*'un kanısına göre, başlangıçta haz alma çabası tüm organizmaya egemendi. Bedenin değişik bölgelerinden haz alma, *Freud*'a göre, cinselliğin özüdür. Buna göre cinsel organlara özgü cinsellik, cinselliğin bütünü ile aynı anlama gelmemektedir. Ne var ki, yoksul ve düşman çevremiz içinde bu cinsellik, bu haz itkisi tamamen gelişememektedir. Bu nedenle yönünün değiştirilmesi ve engellenmesi gerekmektedir ("gerçeklik ilkesi"). Bunun için de, organizmanın bütününe ilişkin başlangıçtaki cinsellik, sadece üremeye yarayan cinsel organlarla sınırlandırılmaktadır. Böylece bedenin öteki bölümleri zorunlu çalışmalar için serbest kalmaktadırlar.

Psikologların dediği gibi, zorunlu olarak itkilerin bastırılması (kimileri bu "biyolojik" kavramı toplumbilimsel baskı kavramıyla karıştırmaktadır!), haz itkisine ilişkin enerjiyi dönüşüme uğratmaktadır. Bu enerjinin sadece bir bölümü haz almak için cinsel organlar üzerinden serbest kalmakta, öteki bölümü ise isteksiz bir çalışma biçiminde kültürümüzün temelini oluşturmaktadır. Çalışma artık insanın yaşamında ilk sırayı almamakta ve pratik, kuramsal, toplumsal ilişkilerin temelini değil, tersine hiçbir zaman doyuma ulaşamayan haz itkimizle yoksul çevre arasındaki çatışmanın sonucunu oluşturmaktadır. Demek ki kültürümüzün temeli itkilerin bastırılmasına bağlı olmaktadır; çünkü bu kültür baskı altındaki isteksiz bir çalışmadan kaynaklanmaktadır.

Öldürme ya da tahrip itkisinde durum nasıldır? Bu itkinin de gelişimini engellemek ve yönünü değiştirmek gerekmektedir; çünkü tersi durumda insanoğlu kendi kendini yok edecektir. Öylesine engellenmesi ve yönünün değiştirilmesi gerekmektedir ki, tahrip itkisi bir kerteye kadar yaşama itkisinin hizmetine girmek zorunda kalmalıdır.

Peki bu nasıl olacaktır? Öldürme itkisinin enerjisi, toplumsal yönden uygun ve yararlı görülen düşmanlık, saldırganlık biçiminde dış dünyaya karşı çevrilmelidir. Bununla, toplumsal yönden uygun görülen düşmanlar ve doğa kastedilmektedir.

Burada karşımıza, insanoğlunun kendi dışındaki doğa ile ilişkisinin yıkıcı, yok edici olduğu görüşüne temel olacak bir düşünce çıkmaktadır; çünkü insanoğlu bu itkiyi kendisine doğru çevirerek türü ortadan kaldırmaması için öldürme ve tahrip itkisinin dönüştürülmesi, yönünün değiştirilmesi, engellenmesi gerekmektedir.

Tahrip itkisinin dönüştürülmesi ya da engellenmesi başka bir tarzda da gerçekleşmektedir: İtkilerimizi toplumsal açıdan gemlemeye yarayan "üst-ben"in güçleri ile vicdan ve ahlak da aynı işlevi görmektedir. Ancak öldürme itkisi savaş söz konusu olunca bu baskıya karşı baş kaldırmaktadır. Böylece savaş da biyolojik itki-yapısal yönden "açıklanmış" olmaktadır.

Şimdi de üçüncü aşamaya, "üst-ben" aşamasına geliyoruz. Bu aşama yönü değiştirilmiş, dönüştürülmüş öldürme ya da tahrip itkisinin bir ürünüdür. Ahlakla vicdanın da dahil olduğu kültürümüz, her iki ilk itkinin (yaşama ve öldürme) yönünün değiştirilmesi ya da dönüştürülmesiyle meydana çıkmıştır. Bu noktada, *Freud*'a göre tarihte "üst-ben"in nasıl oluştuğunu kısaca ele almak yararlı olacaktır.

Freud insanlık tarihinin ilksürü (Urhorde) ile başladığını öne sürmektedir. İlksürü içinde yönetimi ele geçiren en güçlü erkek, ilkbaba (Urvater) olmuştur. Bu kişi gücünü ve egemenliğini, sürüdeki tüm kadınlar üzerinde cinsel bir hak iddia ederek ve erkeklerin gözünü iğdiş etme tehdidiyle korkutarak pekiştirmiştir. Sürünün öteki erkek üyeleri bu şekilde cinsel hazdan yoksun bırakılmıştır. Bu, yaşama itkisinin ilkbaba tarafından sürüdeki tüm erkeklere yüklenen ilk baskı altına alınış biçimiydi. Bu durum karşısında oğullar ayaklanmış ve despot ilkbabayı öldürerek cinsel alanda yeni bir düzen getirmeyi denemişlerdir. Ancak duyulan vicdan azabı (aslında bu duygunun oluşması bir ahlak anlayışını öngörmekte ve bu ahlak anlayışının da daha sonra "üst-ben"le birlikte meydana çıkması gerekmektedir. Burada ise kanıtlanması gerekenler, önkoşul olarak ele alınmaktadır) nedeniyle oğullar daha sonra, *Freud*'un kuramında "üst-ben" diye adlandırılan bir güç oluşturmak zorunda kalmışlardır. İlkbabanın kaba güce başvurarak cinsel itkiyi bastırmasını, şimdi ilksürünün bu "üst-ben"i sağlamaktadır. Demek ki "üst-ben" aşamasını, ilkbabanın oğullarınca yürürlüğe konan tabular —örneğin yakın akrabalar arası evlenme yasağı— ve başka ahlaksal kurallar oluşturmaktadır. Baskı da böylece yasallaştırılmıştır.

Freud'un söylencesinde kültür ve uygarlığın temeli, itkilerin bastırılmasıyla gerçekleştirilen isteksiz çalışmadan, doğaya ve uygun görülen düşmana yöneltilmiş öldürme ya da tahrip itkisi enerjisinden (saldırganlık) ve de itkilerin bastırılması nedeniyle zorunlu olan ahlakla vicdandan meydana gelmektedir. Demek ki *Freud*'un insan kuramı, kültür ve toplum kuramıyla doğrudan bir bağ içinde bulunmaktadır.

PSİKO-ANALİZ ÜZERİNE

Yaşama itkisine ilişkin enerji, daha önce de açıklandığı gibi, başlangıçta "erogen(**) bölgeler" den kaynaklanmaktadır. Erogen bölgeler bedene yayılmış olup, cinsel organlarla eşanlamlı değildirler. *Freud*'a göre cinsellik, çocukluktan başlayarak değişik aşamalardan geçmektedir: Birincisi ilk çocukluk dönemindeki *oral* aşamadır; burada çocuk ana memesini emerek ağız yoluyla haz almaktadır. Bunu *anal-sadistik* olanı izlemektedir. Bu daha sonraki dönemde çocuk, tüm ana-babaların tanık oldukları gibi, örneğin dışarı çıkma gereksinimi duymasına karşın dışkısını tutarak "haz" almaktadır. Üçüncüsü cinselliğin en yüksek gelişim aşaması olan *fallus* aşamasıdır. Bu durumda, çocuğun cinsel gelişimi sözü geçen aşamalara göre normal gerçekleşmediği, bu aşamalardan birinde takılıp kaldığı, sevi yetisi fallus öncesi bir evrede kesintiye uğradığı zaman, sapıklıkların ya da nevrozların belirme olasılığı artmaktadır. Normal gelişme sırasında kısmi itkiler, yani cinselliğin oral, anal-sadistik ve fallus biçimlerine yol açan ve de bunları cinsel organlara özgü (genital) cinselliğe bağımlı kılan itkiler dengeli bir karışım oluşturmaktadırlar. Bu gelişmeye bağlı olarak, örneğin Ödipus-Kompleksi kavramıyla tanımlanan, belirli davranış tarzları da biçimlenmektedir.

Acaba insanların bütün bunlardan niçin "haberi" olmamaktadır? *Freud*'a göre bu durum ruhsal yapımızın özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ruhsal-olan bilinçle değil, bilinçsiz-olanla bir tutulmalıdır. Ancak iki çeşit bilinçsiz-olan vardır. Birincisi, bir an için bilemediğimiz, ama her zaman bilinç düzeyine çıkarabileceğimiz şeylerdir; örneğin herhangi bir çarpım işleminin çözümü bir an için bilincimizin dışındadır, ama soru sorulduğu anda hemen bilinç düzeyimize çıkmaktadır bu çözüm. İkincisi ise dinamik bilinçsiz-olandır; bununla sözü edilen, bastırılmış bir bilinçsiz-olandır. Başka bir deyişle, cinselliğin gelişimi sonucunda zorunlu olarak beliren, toplumsal kurallarla ve tabularla ("Üst-Ben"le) çelişkiye düşen istekler bastırılmaktadır.

Görüldüğü gibi *Freud*'un psiko-analizi ve tedavi yöntemi kültür ve toplum kuramıyla içsel bir bağ içinde bulunmaktadır. Buna göre, *Freud*'un kültür kuramını anlamsız ve gerici bularak, psiko-analizi ile tedavi yöntemini onaylamak doğru bir davranış olmayacaktır.

Freud'un öğretisine göre, *normal* bir cinsel gelişmeye bağlı olan, zorunlu olarak beliren ve ahlaksal kurallarla ve de "üst-ben"in tabularıyla çelişkiye düşen istekler bilinçsiz-olana itilmektedirler. "Ben"imizde bilinçsiz-olanın bilinç düzeyine çıkmasını önleyen "üst-ben"e ilişkin "dirençler" bulunmaktadır. Bu "dirençler" nedeniyle ikinci tür, yani dinamik bilinçsiz-olan konusunda hiçbir şey bilemeyiz. Ancak yalnızca düşlerimizde ve hatalı davranışlarda bilincimizi aşan bu dinamik bilinçsiz-olan "dirençler"e karşın yine de meydana çıkarsa, o zaman nevrotik ya da psişik hastalıkların belirmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Öte yandan bu bilinçsiz-olan biçimi değiştirilerek benimsenir bir duruma getirilebilir, "yüceltilebilir"; örneğin tahrip itkisinin enerjisi cerrahlık biçimi altında yararlı yönde kullanılabilir.

Freud'un öğretisine göre, ruh hastalıkları (psikozlar) "ben"in gerçekliğe yüz çevirmesinden başka bir şey değildir. Nevrozlar ya da sapıklıklar durumunda ise "ben" ya "id" (yani itki enerjisi) ya da "üst-ben" (ahlak, tabu) tarafından bastırılmaktadır. Özel bir tedavi yöntemiyle, ilk çocukluk dönemi cinselliğine ilişkin sorunların yeterince üstesinden gelinmemesine bağlı psişik hastalıkları ortadan kaldırmak mümkündür.

Freud'un insan imgesi, kültür ve toplum öğretisi, psişik hastalıklara ve tedavilerine ilişkin görüşleri üzerine söyleyeceklerimiz şimdilik bu kadar; öteki yazılarda sözü geçen öğreti ve görüşlerine eleştirel yönden yaklaşmaya çalışacağız.

(*) Barış ve Savaş Sorunu Üzerine. Albert Einstein-Sigmund Freud Yazışması, *Yarın*, Ankara 1984.

(**) Erogen: Yunanca eros (sevi) ve genos (oluş); cinsel yönden uyarıcı.

Edebiyatta Gerçekçilik-1

Düzenleyen:
Aziz Çalışlar

Çevirenler:
Meral Oralis
Raika Özdemir

*Günter Walch'ten sunduğumuz **Edebiyat Sorunları**'nın bundan önceki bölümlerinde **Edebiyatta Yöntem** sorunu incelenmişti. Bu sayımızdan başlayarak **Edebiyatta Gerçekçilik** konusu üzerinde duracağız.*

ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİK'TE YÖNTEM GELİŞMESİ

Özellikle Sovyet edebiyat biliminde gerçekleştirilen yöntem alanındaki başarılı çalışmalara karşın gerçekçi yöntemlerin araştırılması ve incelenmesi birçok tartışmalı sorunu da birlikte getirmektedir. Bu sorunların başında çeşitli gerçekçi yöntemlerin özgün yapılarının niteliği sorunu yer almaktadır. Bu bağlam içinde yer alan ve genellikle pek te açık seçik olmayan *burjuva gerçekçiliği, eleştirel gerçekçilik, burjuva-hümanist gerçekçiliği* gibi kavramlarla yansıtılan akım ve yöntemler ve bunlara bağlı sorunlar, ancak "eleştirel gerçekçilik" kavramının aracılığıyla netleştirilebilirler.

Eleştirel gerçekçilik dendiğinde, 18. yy. sonuyla 19. yy. başlarında, oldukça karmaşık bir sürecin sonucunda, romantik dönemin içinden doğup ortaya çıkan ve kavram olarak hâlâ günümüz burjuva gerçekçi yapıtlarına uygulanan gerçekçi bir yöntem kastedilmektedir. Gelgelelim yaklaşık birbuçuk yüzyıllık gelişimi içinde bu yöntem, gerek yapısı gerekse içerdiği öğeler yönünden öylesine köklü değişmeler yaşamıştır ki, eleştirel gerçekçilik kavramını, farklılıkları gözetmeden tüm bir dönemin yapıtlarını değerlendirirken kullanmak yerine, gerçekçi yöntemlere dayanan bir dizi akımdan sözetmenin daha yerinde olup olmadığı sorusu ister istemez insanın aklına takılmaktadır.

18. yy.'ın sonunda ortaya çıkıp 19. yy.'da en olgun aşamasına ulaşan eleştirel gerçekçilik yönteminin çıkış noktası, önceleri İngiltere'de başlayan ve çelişkili bir gelişmeye yol açan tüm Avrupa'nın sanayileşmesi süreciydi: Üretim güçlerinin ve doğabilimlerinin çığ gibi büyüyüp gelişmesiyle dünyanın insan tarafından gitgide daha çok bilinip denetlenebileceği gerçeği ortaya çıkmıştı. Ama öte yanda kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle birlikte toplumsal gerçek, burjuva bilincine gitgide daha çok kapanmaya, bu bilinç tarafından kavranamaz olmaya başlamıştı. Başka deyişle, eleştirel gerçekçilik, başlangıcından itibaren tarihsel olarak koşullanmış bilgi sınırlarıyla karşı karşıyaydı. Gene de bu akımın önemli temsilcileri, sanayi kapitalizmi çağının toplumsal çelişkilerini sanat düzleminde bulgulayıp biçimlendirmeyi başarmışlardı. Eleştirel gerçekçilik, bu özelliğiyle "gerçek ilişkileri doğru betimleyerek... egemen klasik yanılsamaları, ...burjuva dünyasının iyimserliğini sarsmıştır." Denebilir ki eleştirel gerçekçilerin etkileri yönünden önemli bir başarıları, gelişmekte olan sanayi kapitalizmi düzeninin artan çelişkilerini estetik düzlemde ortaya çıkarıp biçimlendirerek, burjuva dünyasının yanılsamalarını yıkmalarında aranmalıdır.

Eleştirel gerçekçiler, bununla da kalmayarak, sermayenin çıkarları doğrultusunda belirlenmiş burjuva toplumunun taleplerine karşı bireyin çıkarlarını savunmuşlardır. Ayrıca 19. yy.'ın eleştirel gerçekçilerinin, burjuva toplumunun ve onun devletinin yönetiminde ve kaderinin belirlenmesinde ya çok az ya da hemen hiç katkısı bulunmayan köylülere ve benzeri sınıfsal güçlere ya da özellikle küçük burjuva katmanlara bir umut olarak sarıldıkları görülür. Dönemlerinin kentsoylu(1) toplumunun sorunlarını ele alırken, kentsoylu ve küçük kentsoylu yurttaşın çıkarlarını göz önünde tutan eleştirel gerçekçiler, ne de sorunlara tipik "burjuva" çıkarları açısından yaklaşmamışlardır, başka deyişle, eleştirel gerçekçiler için serbest rekabet kapitalizmini toplumcu bir gözle eleştirebilme olanağının yanısıra toplumcu olmayan bir bakış açısıyla geniş kapsamlı bir toplum eleştirisi yapabilme olanağı da vardı. Böylelikle kimi yazarlar, kapitalist düzenin aşılmasını mümkün kılacak olasıl güçler ile kendiliğinden bir ilişki kurmuşlar, bu ilişki onlara nesnel tarihsel iyimserliğin yanısıra canlandırma gücü oldukça yoğun bir gerçekçilik kazandırmıştır. Örneğin Dickens'ın halka yakınlığı ve bağlılığıyla Tolstoy'un Rus köylüsüne olan güven ve inancı böyle bir iyimserliğin ve gerçekçiliğin kaynaklarıdırlar. Bütün bunlar, hümanist ideallerin alabildiğine hayalci biçimde savunulmasına yol açmış, bu tip bir savunma, dönemin edebiyatını belirleyici bir değer yargısının da dayanağını oluşturmuştur. Eleştirel gerçekçiliğin büyük sanatçıları, 18.yy.gerçekçilerinin yöntemlerinin birer sürdürücüsü oldukları kadar, bu yöntemin karşısında yer alan, onu kesintilere uğratan sanatçılar olarak da belirirler. Örneğin İngiltere'de Dickens ile Smollett'in, Thackeray ile Fielding'in ilişkisi bu sürece tipik birer örnektir. 18.yy. gerçekçilerinin yöntemi, 19. yy.'da önemli ve köklü değişmeler göstermiştir.

Eleştirel gerçekçilerin önemli toplumsal sorunlara el atmaları üzerine kentsoylu yurttaşın bireyselliğinin ve eylem olanaklarının somut çözümlemeleri ön düzleme çıkınca, tarih sahnesinde tırmanmakta olan burjuva sınıfının toplum tasarımları ve insan idealleri geri düzleme itilmişlerdir. Engels, "Bana kalırsa gerçekçilik, ayrıntıya sadık kalmanın da ötesinde, tipik karakterlerin tipik koşullar içindeki durumlarının aslına bağlı kalınarak yansıtılmasıdır", derken eleştirel gerçekçiliğin, somut toplumsal belirlenimlerin, ama aynı zamanda kısıtlılıklar içinde kavradığı in-

sanı, daha doğrusu insan anlayışını dile getirmekteydi. Engels'e göre, 19. yy. insanını gerçekçi bir yöntemle anlatmak için, onun içinde yer aldığı toplumsal katmanın ya da mesleğinin kimi özelliklerini vermek yeterli değildi; başka deyişle, tipik olanı genelleştirme yöntemi eleştirel gerçekçiliğin bilgi-kuramsal özelliğini oluşturmaktaydı. Engels, eleştirel gerçekçiliğin tipikleştirme yönteminin özünü, tipik karakterler ile toplumsal-tarihsel düzlemde tipik olaylar arasındaki diyalektik ilişkide görmekteydi. Bu çelişkili birliğin her iki yanı da, gerçekçiliğin eleştirel bir çözümlemeden geçirilmesiyle elde edilmekteydi. Ve ancak bireysellik ile tip arasında kurulan sentez, bize sanat düzleminde inandırıcı, hakiki kişilikler yaratma olanağı verebilirdi.

19. yy. eleştirel gerçekçiliğinin iç yapısı (daha doğrusu yöntemini oluşturan öğelerin diyalektik ilişkisi), burjuva toplum düzeni ile, —18. yy.'a göre alabildiğine değişmiş— bir ilişkinin temeli üzerindeki ideolojik konumun damgasını taşıyordu. Bu yeni konum, yalnızca genelleştirmenin (tipikleştirmenin) özgün sanatsal yöntemi açısından değişik sonuçlar getirmekle kalmamış, aynı zamanda sanatçıların gerçekliği değerlendirişi de farklılaşmıştı: Bir yandan, burjuva sınıfının yükseliş aşamasındaki ideallerinin, 19. yy. kapitalizminin gerçekliği karşısında birer yanılsamadan öte birşey olmadıkları ortaya çıkmış, ama öte yandan; *bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler* kapitalizminin sosyo-ekonomik öğretisi, birbirleriyle serbest rekabet alanında çekişen güçler ortamında, bireye serbestçe gelişme olanağı tanıyarak, burjuva toplumu bireyinin toplum içinde bir özne olarak ağırlıklı bir yeri bulunabileceği izlenimini güçlendirmişti. İşte biraz da bu sanının etkisiyle, 19. yy'ın eleştirel gerçekçileri, sanatlarının toplum üzerinde etkili olacağına duydukları sarsılmaz inançla yapıtlarını üretmişlerdi.

Ama yaklaşık 1880'li yıllardan itibaren serbest rekabet kapitalizmi tekelci kapitalizmin eğilimleri ve sosyoekonomik öğretisi karşısında gerilemeye başlayınca, sanatsal üretimin (gerçekliği yansıtmanın yöntemi olarak) toplumsal hedefleri de köklü değişikliklere uğramaya başladı. Gitgide kendini göstermeye başlayan emperyalist toplumda, toplumun hareket ettirici güçleri bundan böyle serbest rekabete, girişime açık bireyler değil, adsız, elle tutulmayan, gözle görülmeyen güçlerdi.

Bu bağlamda sanat için sanat ve doğalcılık gibi sanat akımlarının gerek dayandıkları dünya görüşünün gerekse de yöntemin, çirkin, korkunç, insana düşman ve'altedilmez'bir dünya karşısında duyulan çaresizliğin birer izdüşümü olmaları elbette olağandı. Gerçekçi sanat üretimini sürdürmekte ısrarlı sanatçılar, kendilerini kuşatan kuşku ve çaresizliğe karşın, gene de sanatsal doğruyu bulmaya ve canlandırmaya çabalıyorlardı. Ama bunu yapabilmek için, örneğin B.J. Conrad ve E.M. Forster'de gördüğümüz gibi, yer yer tümüyle yeni canlandırma ve biçimlendirme araçlarına ve anlatım yapılarına başvurmaktan geri kalmıyorlardı. Gerçekçi yöntem dizgesinin değişikliğe uğramasıyla, gösterge dizgesinde de değişmeler ortaya çıktı.

Sanat alanındaki gelişmelerde, 1917'den itibaren yepyeni bir dönem başladı; bu dönemi yalnızca, o sıralar yeni yeni gelişmeye başlayan toplumcu gerçekçiliğin etkisiyle sınırlayamayız. Burjuva gerçekçi yazarları da, tarihin insana getirdiği bu yeni boyutun ve derinliğin niteliğiyle yepyeni sanat sorunlarıyla karşı karşıya kaldıklarını duyumsuyorlardı. Yüzyılın devrimci dönüşümlerinin ve anti emperyalist hareketlerinin anlam ve önemleri, burjuva dünya görüşü elverdiği ölçüde az çok kavranmış, bu kavrayış gerçekçi üretim yönteminin ölçütlerini oluşturmuştur. Öte yandan gerçekçi yöntem, sanatın toplumsal işlevi konusunda demokratik bir anlayışı benimseyerek, Engels'in, 19. yy.'ın eleştirel gerçekçileri için belirlediği (sanatın işlevi varolanın sonsuza dek süreceğine duyulan inancın sarsılmasıdır) işlevin de ötesine geçmiştir. Bu eğilimler, uluslararası düzlemde Heinrich ve Thomas Mann'ın Feuchtwanger ve Dreiser'in çalışmalarında belirginleşmektedir. Ekim Devrimi'nden sonra burjuva gerçekçiliği, çeşitli ilişkiler ile birbirine düğümlenen iki ayrı yönde gelişmiştir. Burjuva yazarları bir yanda devrimci işçi hareketine yakınlık duyarlarken (örn. Heinrich Mann, A. Zweig) öte yandan gene Max Frisch, Heinrich Böll gibi kimi yazarlar da toplumdan yalıtılmış bireysel bir karşıçıkışla burjuvazi karşısında "yurttaşın" burjuva-hümanist ideallerini savunmuşlardır.

Gerçekçi sanatın yukarıda değinilen gelişiminde gözlemlediğimiz önemli dönemler ya da duraklar, yöntem düzleminde temel farklılıkların varlığına birer işarettirler ve bu farklılıklar, bu yöntemlerin tümünün eleştirel gerçekçilik paydası altında toplanmasına engeldir. Çok genel bir kavram olmakla birlikte, 20. yy. gerçekçiliğini tanımlamak için burjuva-hümanist kavramını kullanarak yöntem düzlemindeki farklılığı vurgulayabiliriz. Böylelikle burjuva gerçekçiliğin 20. yy.'daki çeşitli biçimlerini daha doğru kavramakla kalmaz, aynı zamanda yöntemleri gerçekçi olmayan çeşitli akımlar ile ya da tek tek yazarların üretim yöntemleri ile burjuva gerçekçiliğinin yakın ilişkilerini ve ilintilerini de kavrayabiliriz.

GERÇEKÇİLİĞİN ÖZEL ANLAM VE ÖNEMİ

Sanatsal gelişimin içindeki gerçekçi yönelimi bir bütün olarak dile getiren *burjuva-hümanist gerçekliği* kavramı, gerçekçilik ile hümanizmin birlik ve bütünlüğünü vurgulamak bakımından oldukça yerinde ve tutarlı görünmektedir. Burjuva-hümanist gerçekçiliği, çağımızda, geç-burjuva çöküntü (dekadenz) sanatının bir kolu olan modernizmin sanatında yansıtılan kapitalist yabancılaşmaya karşı hümanist insan ideallerinin savunulmasının bir ifadesi olarak görülmelidir. (Sözkonusu çöküntü sanatının içinde şovenizmin ve öteki gericitepkici ideolojilerin apaçık savunuculuğunu yapan ürünler de yer almaktadır.) Modernizm ile sürdürülen üretken tartışma ve hesaplaşma, burjuva gerçekçiliğinin olduğu kadar kuşkusuz toplumcu gerçekçiliğin de önemli bir başarısını oluşturmaktadır. Brecht : "yalnızca, kapitalizmin yol açtığı insanı insanlığından etme uygulamasını, yani insanı yalnızca ruhsal yönüyle çoraklaşmış olarak gösteren (betimleyen) roman yazarları, gerçekliği hakkıyla vermiyorlar demektir. Kapitalizm yalnızca insanlıktan etmez aynı zamanda insanlıktan edilmeye karşı verilen aktif mücadele içinde insanlık da üretir", diye yazar

Brecht bunları söylerken, toplumcu gerçekçiliği, sömürünün emperyalist dünyasının, yabancılaşmanın ve insanlıktan etmenin bir alternatifi olarak görmektedir. Ama burjuva-hümanist gerçekçiliği, sanatçıları da günümüzde göğüs germek zorunda kaldıkları her türlü nesnel ve öznel güçlüklere karşın, emperyalist toplumun nedensel ilişkilerini ve hareket yasalarını aydınlatmakla kalmayıp, kapitalist yabancılaşmanın temelinde yatan toplumsal alternatifi de göz önüne sermektedirler. İşte modernizm, özellikle burjuvazinin nesnel çıkarlarını koruma kaygısıyla, bu alternatife hiç değinmemektedir.

Birçok modernist sanatçının hiç kuşkusuz özde dürüst karşı-çıkış tutumuna karşın —ne pahasına olursa olsun— yeni biçimlendirme ve anlatma araçları bulma çabaları, onları nesnel olarak ister istemez burjuva savunucusu konumuna düşürmektedir; çünkü insanı, anlama aykırı (2) (anlamsız, saçma) tiyatroda gördüğümüz gibi, umutsuz, çaresiz, bitkin ve hareketsiz bir boyuneğişle tanınamaz, bilinemez bir alınyazısı-

nın boyunduruğu altındaymış gibi göstermekten kurtulamamakta, böylece dünyayı da, insanın değiştirebileceği, denetleyebileceği bir olgu olmaktan çıkarmaktadırlar. İşte gerçekçilik, doğa ve toplum olaylarını, olup bitenleri, somut toplumsal güçlerin yol açtığı nedenlerin ve etkilerin bir ifadesi olarak göstererek bu çarpıtmaya ve insanın insanlıktan edilmesine karşı çıkmaktadır.

Gerçekçilik kavramında elle tutulur gelişmeler ellili ve altmışlı yıllarda kaydedilmiştir. SSCB Bilimler Akademisi'nin o dönemdeki yayınlarında yer alan bu konudaki bir anketinde belli başlı üç noktada toplanan görüşler konusunda okurların düşünceleri sorulmuştur:

1- Gerçekçilik kavramının, hakikate, doğruya olduğu gibi bağlı kalma anlamına geldiği ve gerçekçiliğin, insanlığın sanat alanındaki gelişmesini yansıtan gelmiş geçmiş biricik akım olarak görülmesi gerektiği görüşü,

2- Gerçekçiliğin doğuşunun ve ilk gelişme aşamalarının rönesans döneminde aranması gerektiği görüşü ve,

3- Gerçekçilik kavramının, kavramın doğru anlamında, yalnızca 19. yy.'ın edebiyatı için kullanılabileceği görüşü,

Sözkonusu görüşler çevresinde sürdürülen geniş tabanlı tartışmalar, uluslararası bir boyuta ulaşmış, bu tartışmalar bugün artık edebiyatbilimin malı olmuşlardır. Bu bağlamda geliştirilen düşünce ve görüşlerin gerçekçilik araştırmalarına önemli katkıları bulunduğunu da eklememiz gerekir. Burada belirttiğimiz üç görüş de tartışma içinde değişik biçimlere bürünmüşler, ama gene de günümüzdeki marksist gerçekçilik tartışmasının çekirdeğini oluşturan düşünce ve görüşlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuşlardır.

Gerçekçilik kavramının yalnızca 19. yy. için kullanılabileceğini ileri süren üçüncü görüş, daha o yıllarda birçok edebiyat bilimcisi tarafından, oldukça sığ bir anlayış olarak hemen reddedilmişti. Gerçi Champfleury ve Courbert 19. yy 'ın ortalarında çıkardıkları "Le Realisme" (1856/57) adlı dergiyle gerçekçilik kavramını ilk kez ortaya atmışlardı ama, gerçekçiliği, gerçekçiliğin akımlarından biri olan 19. yy. eleştirel gerçekçiliği ile özdeşleştirmek nasıl olanaksızsa, onu belirli bir dönemin içine sıkıştırmak da o kadar olanaksızdır. Gerçekçiliği, gerçekçilik ilkelerinin ağır ağır oluştuğu uzun bir geçmişe yaymak çok daha yerinde olur. Ama bu arada gerçekçi sanatın tarihsel olarak ne zaman başladığı konusunda bir görüş birliğinden söz edemeyiz. Sözgelimi gerçekçi edebiyatın başlangıç ilkelerinin ya da kimi öğelerinin ilk meta ekonomisiyle birlikte ilkçağda doğduğu görüşünü benimseyenler kadar bu görüşe karşı olanlar da vardır. Sözgelimi Wolfgang Heise, gerçekçiliğin ilk kez ilkçağın klasik Yunanistan'ında biçimlenmeye başladığı tezini savunmaktadır. E.Pracht, bu görüşü kuşku ile karşılarken, *Toplumcu Gerçekçilik Kuramına İlişkin* kitabının yazarları, bu tarihsel dönemecin başlangıç noktasında kapitalizmin doğuşunu göstermektedirler. Hangi görüş haklı olursa olsun, gerçekçiliğin uzun tarihi içinde rönesansın çok ağırlıklı ve belirleyici bir yer tuttuğu muhakkaktır.

Sözünü ettiğimiz soruşturmadaki ilk görüş ise, hemen hiçbir yandaş bulamamıştır. Gerçekçilik ile hakikatin öylece özdeşleştirilmesine karşı çıkılmakla kalmamış, sanat tarihini gerçekçi eğilimler ile gerçekçi olmayan eğilimlerin kesintisiz mücadelesi biçiminde görme alışkanlığını da içeren bu düşünce, kesinlikle reddedilmiştir. Bu görüş çevresinde sürdürülen tartışmalardan elde edilen sonuçlar, gerçekçiliğin, sanat tarihinin biricik olmasa bile, en önemli, en temel ve en verimli yöntemlerinden biri olarak görülmesi gerektiğini göstermiştir. Gerçekçilik, edebiyat yönelimlerinin uzun ve geleneksel zenginlikleri içeren gelişiminin bir sonucuydu, bu yönüyle de, izlenimcilik ya da gerçeküstücülük gibi kısa ömürlü sanat biçimleriyle kıyaslanması olanaksızdır. Gerçekçilik, "insanların doğa ve toplum üzerindeki egemenliklerini güçlendirip yaygınlaştırdıkları ölçüde gelişen ve olgunlaşan tarihsel bir kategori olarak" anlaşılabilir.

Sanatın oluşturduğu genel süreç içinde, sanatsal üretim yöntemlerinin tümünü içeren bir sonuç olan ve özelliğiyle öteki yöntemlerden nitelikçe ayrılan gerçekçiliğin gelişmesi ve sürekliliği, bambaşka bir önem kazanmaktadır. Gerçekçiliğin, gerçekliği estetik düzlemde özümleme, biçimlendirip canlandırma ve değerlendirme yöntemlerinin dizgesi (sistemi) olduğu görülmektedir. Diyalektik olarak gelişen tarihsel somut gerçeklikle kurduğu sürekli etkileşim süreci içinde bu dizgenin kendisi de değişmektedir; bu değişme, dünyayı gittikçe daha bilimsel kavrayan görüş ve anlayışımızın zemini üzerinde gerçekleşmektedir.

Edebiyat tarihi geçmişte yalnızca gerçekçi yöntemlerce belirlenmiyordu elbette, bugün de yalnızca gerçekçi yöntemlerle belirlendiği söylenemez. Gene de gerçekçiliğin yavaş yavaş da olsa, gerçekliği sanat yoluyla özümlemenin başlıca yoluna dönüştüğünü gözlemliyoruz.

(sürecek)

---

(1). Kentsoylu terimini, burjuva devleti yurttaşı anlamında kullanarak, gerektiğinde burjuva ile bir kavramsal ayrım oluşturmayı düşündük Ç.N.

(2). Başka yazı ve çevirilerimizde de, "anlamsız" yerine "anlama-aykırı" (absurd) terimini kullandık. Çünkü gerçekten de bir oyun'un anlamsız olması olanaksızdır. Sözkonusu olan, yerleşik anlama uymama durumudur.

Tiyatromuzda Gerekli Kan Değişimi

Oben Güney

Ülkemizde, tiyatro sanatında büyük bir bunalım gözlemlenmektedir. Sanat ve insan konusunda yapılan irdelemeler, toplumsal sorun ve duyguları aktarabilmek için kendisine sağlıklı bir ortam hazırlayamamıştır .Bu nedenle yazılan oyunlarda görülen değerlendirmeler çoğu kez, *insanımız*'dan uzak, yanlış ve hatta saptırılmış düşüncelerle doludur. Tarihi çağdaş kılabilmek için, çağın yorumunu doğru yapma zorunluluğu vardır. Bunun için de tarihsel gelişim ve olayları geniş bir görüş açısına sığdırabilme yeteneğini geliştirmek gerekmektedir. Çünkü gerçeklerin çağı yoktur. Çağına hatta gününe uydurularak içeriği değişik kalıplara dökülmek istenen gerçeğin, özünü, yapısını, bileşimini bozmak olanaksızdır. Böylesi bir deneme, hem insana, hem düşünceye, hem de bunların biçimlendirildiği sanata saygısızlıktır. Ne yazık ki, biz bu saygısızlığa sık sık tanık oluyoruz tiyatrolarımızda.

1960 yıllarında dünyamızda yeni bir tiyatro doğmuştur. Eskimiş, kalıplaşmış gösteriler yerlerini denemelere, arayışlara, atılımcı düşüncelere bırakmıştır. Bazıları bunun değişimden çok bir düşüş olduğu korkusunu taşımışlardır. *Gerçekçi Tiyatro* adlı kitabında Fransız Bernard Dort: "Biz köklü bir değişimin eşiğinde miyiz, yoksa önüne geçilemez bir düşüşün başlangıcında mı?" diye sormaktan kendini alamaz. Ama değişim önce yapıtlardan başlamıştır. Genet, İonesco, Adamov, Beckett, Osborne, Pinter, Gombroviç, Mrojek, Rujeviç, Frisch, Dürenmatt daha önce birtakım yeniden biçimleme eylemine adlarını yazmışlardır, gene de, tiyatronun toplumsal işlevi konusunda, estetik açıdan, biçim gerçeğinden hiç söz etmemişlerdir. Öte yandan "Yeni Tiyatro" yavaş yavaş, sanatı önemseyen tüm ülkelerde kendisini ispatlama alanları edinmeye başlamıştır. Aristoteles mantığından devinerek söz-düşünce arasındaki eşitliği savunanlar, kendiliğinden bu yeni anlayışın dışında kalıvermişlerdir. Yeniciler de Eski Tiyatro yapıları içinde, geleneksel ölçülere bel bağlayan kadrolarla bir şeyler yapılamayacağını anlayıp, kendilerine düşünce ve anlayışlarına uygun yerler aramayı tek seçenek olarak görmüşlerdir. Söz gelimi bu kişiler hemen *Broadway*'i bırakıp, kendi seyircilerini oluşturacakları *off-Broadway*'e taşınmışlardır. Kısa zamanda burası ticari olmayan, sanatsal tiyatrolarla doluvermiştir. Böylece *of-off-Broadway* akımı doğmuştur. Artaud'yla başlayan, Brecht'in de hiç yabancısı olmadığı bu akım, sahneyi düşüncelerin, biçimlerin savaştığı bir alan haline getirmiştir. Giderek Peter Handke gibi bir yazarı ortaya çıkarmış, kendisiyle aynı kaygıları bölüşen yeni bir seyirci yaratmıştır. Bu seyirciye "ortak-katılımcı" diyebiliriz. Ya da "ortak-yaratıcı". Oyuncu ve seyirci birbirlerini bütünleyen insanla ilişkili durumları birlikte irdeleyen, dolayısıyla tiyatronun sorunlarını, kendi sorunları arasına katan kişiler olmuşlardır. Bu ortak izlenim, doğrudan doğruya sağlanan iletişim, daha insancıl bir çözümün bulunmasında en sağlıklı yol olarak kabul edilmiştir.

Tiyatroyu bir deneme ve bilgi kaynağı saymak, tiyatronun hazırlanış ve sunuş biçiminde köklü bazı değişimlere neden olmuştur. "Work in progress/ Çalışmalardaki gelişim" tanımlamasını "yapıt" ve "iş" anlamında kullanırsak, oyuncu-yazar-seyirci arasındaki bağlantıyı en açık biçimiyle aktarmış sayabiliriz sanırım kendimizi.Theatre Läbaratorium'un çalışmaları işte bu inancı temel yapmıştır kendisine.Living Theatre'ın varlığı gene böylesi bir yolun aşılmasıyla gerçekleşmiştir. Puppet Theatre'ın kuklaları aynı engelleri aşmışlardır. Ellen Stewart ise Cafè La Mama'da bir köşe bularak kendisine, direnmiştir. Bugün adını sık sık duyduğumuz Joseph Chaikin Open Theatre'da, Peter Brook, Charles Marowitz önce Londra'da sonra Paris'te Tiyatro İnceleme Evi'nde geçirmişlerdir yıllarını.

Demek ki tiyatro , eğer insanı irdeleyen, toplumu araştıran bir anlatım aracı ve estetik değerlerin yanında, biçim kaygısı taşıyan bir üretim alanı olarak kabul edilirse, ancak kendi yapısını ve kalıplarını kırabilerek kişiliğini elde edebiliyor. Dario Fo'nun dediği gibi: Tiyatro bir müze değildir. Bugünkü tiyatroların çoğu müzedir. Gerçek tiyatro, topluluklara dönük, topluma açık yerlerdir...

Topluma dönük olmak, bir anlamda topluma gerçeği en güzel biçimde sunabilmektir. İlkel görüntü ve düşüncelerle, aktarma öykülerle, saptırılmış tarihsel olaylarla seyirciyi kandırmak, düpedüz *insan değerleri*'ni ve *çağ*'ı hiçe saymaktır. Bu konuda kendilerini yineleyen, fırsatlardan yararlanarak kişisel dostlukları yozlaştırılma adına kullanan yazarların suçu hiçbir zaman bağışlanmayacaktır. Buna yardımcı olan sorumluların ihaneti yalnız sanata değil, toplumadır aynı zamanda. Bu da unutulmamalıdır.

Biz niye böyleyiz acaba? Yaşamının büyük bir bölümünü yeniye ve denemeye ayırmayı kayıp değil kazanç sayan bir anlayışı neden benimseyemiyoruz? Çünkü toplumdan gelen böylesi bir dürtü yok. İstek yok. Tam tersine, kolay ve ilkel yolları yeğleyen sığ bir anlayışın zorlaması var. "Bana kolayını yaz", "Beni düşündürme" diyor seyirci. Neden? Bir toplumu düşünmeye alıştıracak iki kurum vardır: Bilim ve Sanat. Bilim konusunda hiç parlak olmayan, hatta biraz da kaygı verici kuşaklar yetişiyor son yıllarda. Aydın geçinenlerimiz, okuma, araştırma yeteneklerini büyük bir çoğunlukla yitirmişlerdir. Üniversitelerimiz bilgi ve bilim adamı açısından yoksuldur. Sanat, zaten üniversitelere sokulmamaktadır.

Özellikle tiyatro, sivri akıllıların inayetiyle yasaklanmıştır. Öyleyse üniversite niçin vardır? Neye, kime, kiminle hizmet etmektedir? Bu soruların yanıtlarını verebilmek, gerçeği bütün açıklığıyla söyleyebilmek bugün için olanak dışıdır. Yani kısacası toplumda itici güç oluşturacak kadroların yoksunluğu, ülkemiz için düşündürücü, hem de çok düşündürücü bir sorundur.

Sanatın durumu da pek parlak değildir. Sanatın yükümlülüğünü yüklenmiş insanlarımızın, hâlâ çağın hızına, çağdaş düşüncenin gelişimine ayak uyduramamaları, "yenilik" konusunda onları -sırf kendi yerlerini koruyabilmek açısından- tutucu kılmaktadır. Bu öldürücü, yok edici ortamdan kendilerini soyutlayabilenler, artık ülkemizin dışında yaşamayı önkoşul görmektedirler. Ben bu değerlerimizi kınayamıyorum. Savaşım bir inanç uğruna verilir. Ama bu inancın savunucuları hiçbir toplumda yalnız bırakılmamışlardır. Kesinlikle ellerinden tutan bir küçük topluluk bulunur. Bu topluluk, kendi inançlarını sanata ve düşünceye dönüştüren bu insanı hakettiği yere çıkarabilmek amacıyla direnir. Sanatçıyla birlikte savaşım verir. Sonunda onu bir yere getirir. Ya bizde? Sanat politikasının ters işlediği, hatta olmadığı bir ülkeyiz. Sanatçı bazı politik çıkarlara koşutluk kuracak düşünsel eylemlere karışmayı, bağımsız bir düşün eri olarak yadsıyorsa, hemen "düşman" kabul edilir. Oysa o kendi insanını savunmaktadır. Ne var ki, daha gerçekçi, daha çağdaş, daha bir yenilikçidir. Bütün bu değerlerini hiçe sayan, hiçe saymanın da ötesinde suç sayan bir anlayışın karşısına çıkmak, onun yok edilmesini susturulmasını doğurmaktadır.

Şimdi böyle bir ortamda sanatın dolayısıyla tiyatronun gelişmesini beklemek acaba gerçekçi bir tutum mudur? Bana sorarsanız, bizler her şeye karşın gerçekçiliğimizi gelişimciliğe, yenilikçiliğe bağlamak zorundayız. Eğer çağına yakışan bir sanatçı olmak istiyorsak, başka türlü davranamayız .Umutsuzluklar, insan değerlerini yadsıyan uygulamalar, sanatçıyı, sanatçı olmaktan alıkoyamaz. Doğruyu ve güzeli mahkum etmeye kalkanların elinde haklı olduklarını gösterebilecek hiçbir belge bulunamaz. Yoktur yeryüzünde böylesi bir belge. Eğer varsa, bu belge değil, olsa olsa ihtikârın kanıtıdır.

Çok karamsar bir tablo çizdiğimin farkındayım. Ama umudu pekiştirmek için yalandan çok gerçeklere gereksinme duyan bir ulusuz biz. Düşler ilgilendirmemeli bizleri. Olayları ve durumları yorumlama en önce vatandaşlık görevidir. İnsan, yaşadığı konumun koşullarını bilmezse, nasıl kendi kişiliğini varlığıyla eş değerde tutabilir? Bu yüzden, *insan*'ın *insanlığı*'na inanmak, gereksinimini duyduğumuz *umut*'u da peşinden sürükleyecektir.

Bu durumda umut akılcı, topluma dönük, bilinçli bir içerik kazanmaktadır. Artık sıradan günlük bir bekleyiş olmaktan çıkıp, çağı kapsamına alan bir evrenselliğe sırtını dayamaktadır. O zaman *insan* gerçeği, en az ekonomik, toplumsal, politik sorunlar kadar, çözümlenmesi kaçınılmaz bir olay haline gelmektedir. Bu olay, kendisine dudak büken sanatçı kılıklıları saf dışı bırakacak, sanatı kendi amaçları doğrultusunda kullanmak isteyenleri ezecek kadar büyüktür.

Ülkemiz sanatı, bütün bu asalaklara karşın gelişecektir. Aktarmacılığın, bağnazlığın,tutuculuğun körüklediği bunalım, bu soytarıların hak ettikleri yeri bulmalarıyla atlatılacaktır. Biz oldum olası her şeyi zamanın kendi düzenleyici gücüne bırakmışızdır. Zamanı ve oluşumu hızlandırıcı atılımlardan korkmuşuzdur. Ya da çok zamanımızı alacağı kuşkusuyla yan çizmişizdir. Az emekle çok para kazanmanın yöntemlerini çok iyi biliriz. Çalışmanın aptallık olduğunu söylemekten kaçınmayız. Ama ben diyorum ki, her şeye karşın, zamanı hızlandıran düşünce birikiminin dinamosu, toplumların varoluşlarında doğal olarak bulunmaktadır. Bilinçle olmasa bile, sezgilerle; doğruya, güzele varmayı bir gereksinmeye dönüştüreceğiz.

Toplumumuz değişiyor. Belki öteki toplumlardan daha büyük kayıplar vererek beceriyor bu işi. Ama değişiyor. Üç yıl önce kendilerini değer olarak kabul ettirme sevdasında olan boş kafalıların, aktarmacıların, yaratıcılığı acayip bir uğraş olarak görenlerin ipliği yavaş yavaş pazara çıkıyor. Bunlar giderek, bugün ellerinde tuttukları, tavizler vererek sürdürdükleri pazarı da yitirecekler. Sonra da kimse anımsamayacak onları. Anımsasa bile, kötü olarak anımsayacak.

Eğer sanata ve insana saygısı varsa insanın, günlük çıkarlara aldırmaz bile. Saygınlığını, kendine olan güvenini sarsmamak için, "yağma Hasan'ın böreği"ne ortak olmaz.

Tiyatromuz bir bunalım içinde. Ama o kadar. Sadece bir bunalım bu. Yokluk değil.

ERDAL ALOVA

OĞULDUYUM

Ne zaman düşecek olsa oğlum
ben de onunla düşüyorum asfalt denen boşluğa
her takılışında su boğazına
ben de oğlumla boğuluyorum.

Ben değilim artık ben
değilmi ki o siyah benler (gözleri onun) bitti bende.

İşte böyle,
böyle ağrıyıp duruyor boynu
oğlu asılan o babanın

Sanat Haberleri

Hazırlayan:
Hakan Derman

Tiyatro

• İstanbul Sanat Tiyatrosu'nun, *"Küçük adam ne oldu sana?"* adlı ilk oyunları ilgiyle sürüyor. Haus Fallada'nın yazdığı, Yılmaz Onay'ın oyunlaştırdığı, Rutkay Aziz'in yönettiği iki perdelik revünün müziğini Timur Selçuk, çevre düzenini Naz Erayda ve Cem Köroğlu hazırlamış. Oyunda Nazilerin gelişim dönemi olan 1932 Almanyası'ndaki, küçük adamın yalnızlığı konu ediliyor.

• Sezonu Dürrenmatt'ın *"Fizikçiler"* adlı oyunuyla açan Boğaziçi Üniversitesi Oyuncuları, üyelerine belirli bir tiyatro birikimi sağlamak amacıyla tiyatro laboratuvarı çalışmalarını başlattı. Ayrıca geçen yıl ilki düzenlenen İstanbul Amatör Tiyatro Günleri'nin ikincisi de 5-11 Mayıs 1986 tarihleri arasında gerçekleştirilecek.

Opera

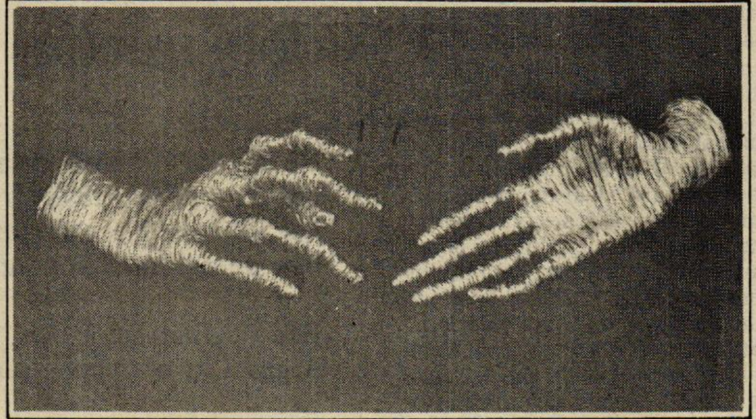
• İstanbul Devlet Opera ve Balesi'nde sunduğu Rossini'nin, *"Cezayir'de Bir İtalyan Kızı"* operasında Mustafa rolünü oynayan bas Atilla Manizade, Fransa'ya gidiyor. Victor Hugo'nun doğduğu kent Besançon'da "Victor Hugo'nun 100. doğum yıldönümü" nedeniyle düzenlenecek anma gösterileri kapsamında, Verdi'nin *"Hermani"* operasında Don Silva rolünü yorumlayacak olan Manizade, 1 Aralık günü Nimes kentinde sahneye çıkacak.

• Dünya Çocuk Oyuncuları Kültür Merkezi, ilk kez Türk çocuk operası sahnelemenin hazırlığı içinde. *"Kendi Düşen Ağlamaz"* adlı çocuk operasının yazarı Fikret Terzi, aynı zamanda operanın yönetmenliğini de üstlenmiş. Operanın müziğini ise Ayça Yesügay gerçekleştiriyor.

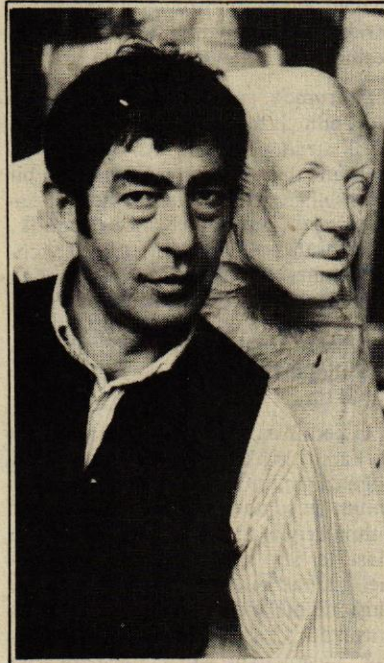
Mizah

• Akşehir Nasreddin Hoca turizm Derneği'nin kuruluşunun 25. yılı dolayısıyla düzenlediği gülmece öyküsü yarışmasında birinciliği, *"Fotolu Vergi Mükellefi"* adlı öyküsüyle Mehmet Semih kazandı. *"Fiş-Ba"* adlı öyküsüyle Mehmet Erdem ikincilik, *"Zehir Hafiye"* adlı öyküsüyle Ruhi Tek, üçüncülük ödülünü aldılar. Savaş Büke *"Geri Tepen Silah"* ve Hikmet Kurter *"Ah Şu Tanıtımlar"* adlı öyküleriyle mansiyona değer bulundular.

• Uğur Durak'ın *"Hüseyin İm Paridies- Hüseyin Cennette"* adlı karikatür albümü Federal Almanya'da Lamuv Verlag tarafından yayınlandı. Türk işçisi Hüseyin'in Almanya serüvenlerini anlatan albümün yazıları Almanca ve Türkçe. 1959 yılında doğan ve mimarlık öğrenimi gören Uğur Durak, 1980 yılından bu yana Almanya'da çeşitli yayın organlarına çiziyor. Durak bir ara Alman ve Türk çizerlerle birlikte yabancı düşmanlarına karşı *"Biber"* adlı mizah eki de hazırlamıştı.



"Çoğaltma yöntemiyle heykellerin yaygınlaşmasını savunuyorum."



Heykel ustası Saim Bugay

Saim Bugay, 1934 yılında Mersin'de doğdu. 1967 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi "heykel" bölümünü bitirdi. İki yıl sonra Paris'e burs kazanarak gitti ve burada ahşap heykeller konusunda uzmanlık çalışması yaptı. 1975 yılından itibaren mezun olduğu okulda öğretim üyesi görevini sürdüren Bugay, Devlet Resim ve Heykel sergisi (heykel 1.liği) olmak üzere çeşitli ödüller kazandı. Saim Bugay, Fransa ve ülkemizde birçok kişisel sergiler açmış, karma sergilerde yapıtları yer almıştır.

"Ellerim" konulu sergiyi geçen sezon Ankara'da sergileyen Bugay, bu kez aynı sergiyi genişleterek İstanbul'da yeniledi. Sergide bin adet seramik heykeller kompozisyon kurularak, kırk tane yüzük, on tane tel sarma ve lehim, kaynaktan oluşan el ve el desenlerini sergiledi. "Bu açacağım son el konulu sergim. Ama bu bir daha el kompozisyonları yapmayacağım anlamına gelmesin" diyen Bugay Düşün'ün sorularını şöyle yanıtladı:

■ — **Neden "el" Sayın Bugay?**

□ — İnsan alet yapan ve kullanan hayvandır. İnsan eliyle avlanmak için mız-

rak yaptı, balta yaptı. Üretime katkıda bulunmak için çapa ve kazma yapan insan, aynı zamanda bu aletleri, doğaya hakim olması için kullandı. İlk insanın yaptığı bu aletler, ilk sanatsal biçimler, ilk heykellerdi. İnsan alet yapıp hayvan avladı ve bu hayvandan protein aldı. Hayvansal gıdayla beyni gelişti, düzenli beslenmeyi gerçekleştirdi. Elbette gelişen beyinle yine aletler yaptı. Elini kullanarak ayağa kalktı. Önce ayak yalnız gövdeyi kaldırmak içindi ve ayaklar da el biçimindeydi. El sürekli gelişti ve bugünkü halini aldı. Bu kadar kutsal, bu kadar insanlık tarihi olan elimiz, bundan dolayı bana konu oldu. Ben insan elinin, insanlık yararına yaptığı işleri savunuyorum. Keman çalmayı, resim yapmayı, şiir yazmayı, beyindeki düşünceyi kağıda dökmeyi hep el gerçekleştiriyor.

■ — **Ülkemizde heykelleri çoğaltmayı ilk siz uyguladınız?**

□ — Sanatçı olarak daha çok kişiye ulaşabilmek için bu yöntemi seçtim. Yapıt bir tane olduğu zaman, ona verilen emeğe bağlı olarak belli bir değeri oluyor. O yapıtı da ancak parası olan alabiliyor ve evine koyuyor. Ben heykelin bir kişinin evinde ve tekelinde olmasına karşıyım. Heykel çeşitli yöntemlerle çoğaltılabilirse ücreti düşer ve herkes kolayca satın alabilir. Bu işi şimdiye kadar kendi olanaklarımla yaptım ama 'çoğaltma' işi sanatçıya yüklenmemeli. Bu işi üstlenecek sanat galerileri ortaya çıkmalı.

■ — **Ankara'daki serginizde değişik eleştiriler aldınız?**

□ — Pek çok beğeni ve kutlamanın yanı sıra anlaşılmaz birkaç eleştiri de aldım. Bunlardan biri "peki ama neden sağ el" diye yazdı. Ben diyorum ki, insanın iki eli var ve bu ikisini kullanabilirse ancak elleri bir işe yarayabilir. Ayrıca elin sağı solu ayırt edilemeyeceği gibi, heykelin de sağı solu ayırt edilemez. Kimi ise çoğaltılmış seramik elleri için "bastır bastır sat" diyor. Ben bu elleri bir kereye özgü olmak üzere belli sayıda bastım ve bu yapıtı bir daha çoğaltmayacağım. Ayrıca zaten ben bu çoğaltma işini sanatçının değil, sanat galerilerinin yapmasını istiyorum.

■ — **Bu serginizde tel sarma, lehim ve kaynaktan oluşan yeni bir çalışmanız dikkat çekiyor?**

□ Sanatçı dediğimiz insan her konuda yaratıcı adamdır. Özellikle yeniyi arayan, yeni biçimler geliştiren adam. Bu malzeme kullanarak da olur, yeni bir tasarımla da olur. Desen çizme rahatlığında, heykel yapmak istedim ve o desen havasından yola çıktım, böylece daha canlı bir olay ortaya çıktı. Bu teknikle başka biçimler, başka figürler yapacağım.



AQUA Müzik topluluğu bir konserlerinde...

"Amacımız özgün bir müzik oluşturmak"

*AQUA Müzik Topluluğu ilk kasetleri "**Güneşte Dolaşmak**"ı çıkardı. Üniversite öğrencilerinden oluşan topluluk Cem Berksoy, Cem Canbay, Özlem Dinçarslan ve Murat Tunalı'dan oluşuyor. Genç müzisyenlerin konularında söyleyecekleri çok şeyler olmalıydı kuşkusuz:*

■ — **AQUA nasıl doğdu?**

□ — Lise sıralarında grup olarak müzik çalışmalarımıza başladık ve lise öğrenimimiz bitince 1982 yılında topluluğumuzu oluşturduk. AQUA kurulduktan çok kısa bir süre sonra, o dönemde yer alan birçok rock grubunun arasında, folk müzikle ilk konserimizi verdik. AQUA'nın kelime anlamı latince su demektir.

■ — **Şimdiye değin kaç konser verdiniz?**

□ — On tane konser verdik. Kimi zaman tıklım tıklım dolu, kimi zaman ise boş konserlerimiz oldu. İzleyicilerimizin sayısı sürekli bir çizgi izlemiyor ve konserlerimize gelenlerin ağırlığını üniversite gençliği oluşturuyor. Fazla tanıtım olanağımız olmadığı için konser ilanını ancak bir gazeteye ve üniversitelere afiş asarak duyuru yapmaya çalışıyoruz.

■ — **İlk kasetinizi çıkardınız?**

□ — Bugüne kadar yaptığımız çalışmaların bir bölümünü *"Güneşte Dolaşmak"*ta topladık. Bu kasetteki parçaların besteleri, sözleri, düzenlemeleri, çalınması ve söylenmesi AQUA'ya ait. Bu bizim için çok önemli. Çünkü yepyeni şeyler sunmak istiyoruz (müziğiyle, sözüyle). Konserlerimizde sözleri Nazım Hikmet'in ve Özdemir Asaf'ın olan şiirleri de besteleyip, söylemiştik. Amacımız özgün bir müzik oluşturmak ve kısırlaştırılmış müziğe yeni kapılar açmak.

■ — **Kaset çıkarmak maddi olarak zor bir olay olsa gerek?**

□ — Gerçekten çok zorlandık. Hepimiz öğrenciyiz ve bu büyük masraflı olaya giriştik. Kaset çıkarmaktaki amacımız ise konserlerimizle sınırlı kalan müziğimizi daha geniş bir kitleye yayabilmekti. Kasedi çıkardık ama masraflarımızı çıkarabilecek miyiz? İşte bizi düşündüren önemli bir soru bu. Eğer kâr etme durumuna geçersek ki (biz bunu hiç sanmıyoruz) bu parayla konserlerimize devam etmeyi düşünüyoruz.

■ **Kasette sizin dışınızda sanatçılar da var mı ve parçalarınızın adlarını öğrenelim?**

□ — Kasetimizde bize eşlik eden dört müzisyen arkadaşımız vardı ve bunlar bazı parçalarda bizle birlikte çaldı. Bu arkadaşlarımız Erkut Akyazı (elektro gitar), Hakkı Doğusoy (davul ve percussion), Mete Düren (akustik piyano ve klavye), Edis Şener (flüt) oluşuyor. Parçalarımızın onu Türkçe ve biri de İngilizce. Adları şöyle: *Güneşte Dolaşmak, Akdeniz Şarkısı, Üç İnsan, Devam Et, Denizin Diplerinde, Rüzgar Üstümüzde, Işıklar Sönmeden, Korkma Dostum, Ağla Çocuk Ağla, Saatin Sesi* (Söz: Sırma Köksal) ve *Dead-lock* (Ölü Nokta).

SATRANÇ

Serdar Çelik

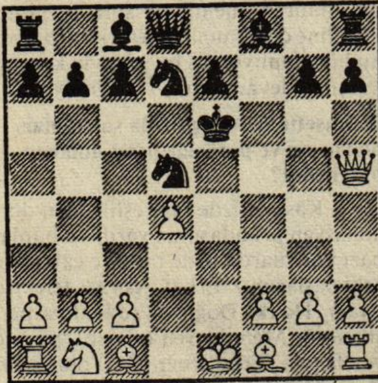
24 oyunla sınırlanan Karpov-Kasparov Dünya Şampiyonluğu maçında Karpov'un iki puan gerideyken 22. oyunu kazanmasıyla heyecan doruğuna ulaştı. Şimdi durum 111/2-101/2 Kasparov'un lehine.

Kasparov'un maçı kazanması için bir puana (bir kazanç yahut iki beraberlik) ihtiyacı var, çünkü 121/2 puana çıkması lazım. Karpov'un unvanını koruması için 12 puan yeterli, yani bir kazanç, bir beraberlik. Dergimiz baskıya girdiği için sonucu bekleyemiyoruz. Önümüzdeki sayıda hem bu maçın hem de durdurulan önceki maçın bir değerlendirmesini yapacağım. Bugün, açılış fedalarını sevenler için bir varyant veriyorum: Alyehin Savunmasında f7'de At fedası.

1. e2-e4 Ag8-f6
2. e4-e5 Af6-d5
3. d2-d4 d7-d6
4. Ag1-f3 d6 x e5
5. Af3 x e5 Ab8-d7

Fedayı davet ediyor. Beyazın saldırısının yetersiz kalacağını umuyor, çünük henüz hiçbir taşı oyuna girmemiş.

6. Ae5 x f7! Şe8 x f7
7. Vd1-h5 + Şf7-e6



(Diyagrama bakınız)

Eski Dünya Şampiyonu Tal, Larsen ile aday maçının **(1965)** 4. oyununda bu fedayı göze almadı. O göze alamadıysa hiç kimse alamazdı, ama "evde analiz", daha doğrusu laboratuar çalışması olumlu çözümü getirdi.

8. c2-c4

En iyi hamle. Ama **8.g3** dahi iyidir, örn.: **8.....A7f6 9. Fh3 + Şd6 10. Ve5 + Şc6 11. Fg2 (12. c4 tehdidi)** ve Tal **11.... b5** hamlesinden çekindiği için fedayı yapmadı. Oysa **12.a4!** güçlü hücumu sürdürür. Tal **8. c4** hamlesini de elbette düşündü, ama gözden kaçırdığı birşey daha olduğundan fedayı gene yapamadı.

8... Ad5-f6
9. d4-d5 + Şe6-d6
10. Vh5-f7!

İşte Tal'ın görmediği kazanç hamlesi. O hep **10. Vf5'i** incelemiş ve **10... Ac5! 11. Ff4 + e5! 12. V x e5 + Şd7** sonrasında Siyahın kendini savunabildiğini anlamış. Bunda haklı ama **10. Vf7** kazanıyor.

10... Ad7-b8

Şimdi **10... Ae5** (yahut **10...Ac5 11. b4) 11.Ff4** kazanır: **12.c5 +** ve **12.Ad2** tehditleri var.

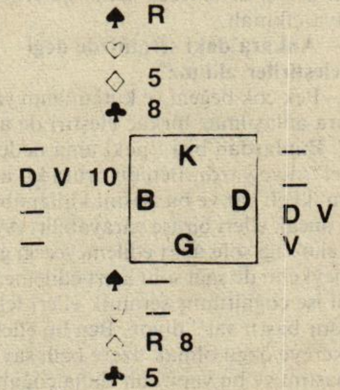
Bir yazışmalı oyunda (evde 3 gün düşünme süresi vardır!) sonuç alındı: **10...Ab8 11. c5 + Şe5 12. f4 + Şd4 13. d6 Ş x c5 14. Ac3 b5 15. Fe3 +** Siyah terketti **(Kirsouhs-Hausard, 1967/68).** At fedasından sonra Siyah için daha iyi bir yol bulan olursa, adı kitaba geçer!

BRİÇ

kasım sayımızdaki problemin çözümü:

Kuzey 6 Pik oynar. Kontratı yapmanın hiçbir olanağı yok gibi görüyor, çünkü renklerin eldeki ve yerdeki uzunlukları eşittir; bir karo ve bir trefl kaybına çare yok gibi. Bu kontratı dört eli de görerek yapmak bile çok zor. Ama püf noktası var. Leve sırasına göre izleyelim.

1. Doğu trefl dam çıkar, güney as ile alır. 2. Güneyin pik dokuzlusu valeyle alınır; doğu küçük trefl verir. 3. Elden pik onlu yerden pik damla alınır; doğu küçük karo verir. 4. Trefl ikili trefl ruayla alınır. 5. Karo as çekilir. 6 Kör rua çekilir. 7. Kör asla yere geçilir. 8. Yerden pik ikili oynanır. Batı son kozu olan sekizliyi koyar. Elden pik üçlü verilir! Doğu karo atar. Bu müthiş "bağışlama" el-yer eşuzunluğunu (duplication) bozmak içindir. Hamlede olan batıda yalnız kör kalmıştır ve el çaka yer çaka gelmek zorundadır. 9. Batı kör damı oynar; kuzey karo dörtlüyü atar; doğu karo onluyu verir; Güney pik asıyla çakar. 10. Güney yerdeki son koz olan pik dörtlüyü oynar; batı kör sekizliyi verir; kuzey pik beşliyle eli tutar; doğu trefl onluyu verir. Şimdi üçer kart kaldı ve durum şöyle:

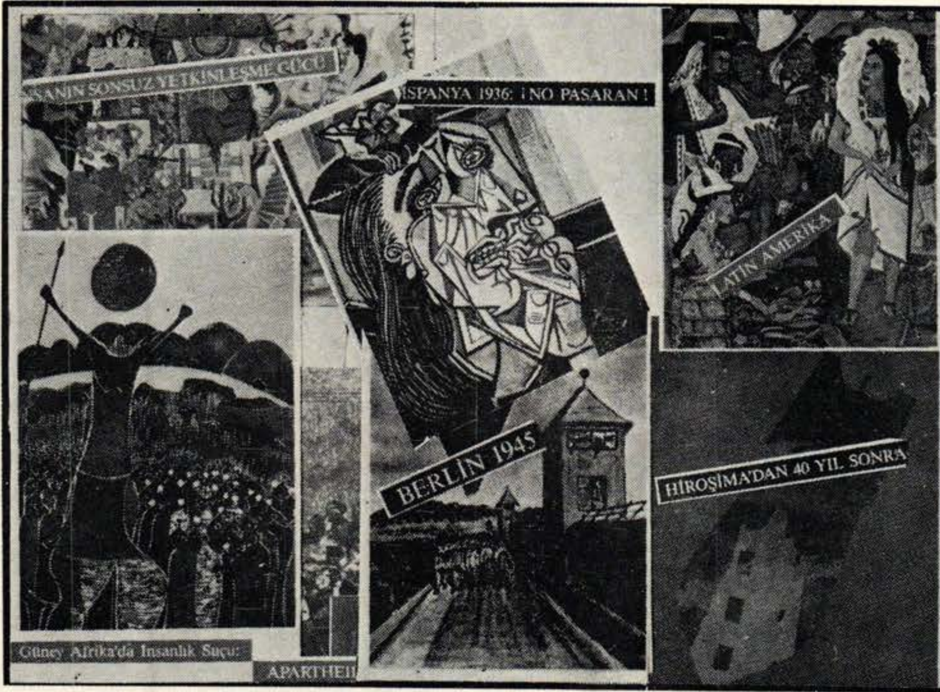


11. Kuzey pik ruayı oynar. Doğu sıkışmıştır (squeeze). Doğu trefl valeyi verirse, kuzeydeki trefl sekizli sağlanır. Güneydeki boş karo buna atılır ve kontrat yapılır. Doğu karo verirse yerdeki son trefl atılır ve yer son iki karoyu alır. Böylece iki aşamalı planla — eşuzunluğu bozma ve sonda sıkıştırma— kontrat gerçekleşir. Bu oyuna "briç mucizesi" demek abartma olmaz sanırım.

bizim belde

TOPLUM **DÜŞÜN** SANAT

18. Sayısını Tamamlayan Düşün Dergisi 3 Cilt Halinde Satışa Sunulmuştur.



• Ciltler, Ankara Caddesi Vilayet Han K: 2 No: 205 Cağaloğlu/İSTANBUL adresinden ödemeli olarak edinilebilir. Posta masrafı dergimize aittir.

Üç Cilt: 6.000 TL. (KDV-Dahil)

FERRUH DOĞAN

BİR ÇİZGİDE

